Dumitru Copceag

TIPOLOGIA LIMBILOR ROMANICE

II 325.568

Clusium

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAŞI
II 325.568

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DUMITRU COPCEAG

●

TIPOLOGIA LIMBILOR ROMANICE

(în comparație cu limbile germanice și slave)

– și alte studii lingvistice –

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

«SAPIENTIA»

CASA DE EDITURĂ "ATLAS-CLUSIUM" SRL
(Director general: VALENTIN TAȘCU)
EDITURA "CLUSIUM"
(Director: NICOLAE MOCANU)

ROMÂNIA, 3400 CLUJ-NAPOCA, Piața Unirii 1
telefax +40 — 64 — 196940

© Editura CLUSIUM 1998

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DUMITRU COPCEAG

TIPOLOGIA LIMBILOR ROMANICE

(în comparație cu limbile germanice și slave)

– și alte studii lingvistice –

Ediție de
ION MĂRII și NICOLAE MOCANU

B.C.U.- IASI 553533

CLUSIUM
1998

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Tehnoredactare: NICOLAE MOCANU

Coperta: CĂLIN STEGEREAN

811.13
81-115

12.01.1999
B.C.U. „M. EMINESCU"
- IAŞI -
abc 815.247

Limbi romanice
Lingvistica comparată
Tipologie lingvistică

ISBN: 973 – 555 – 182 – 9

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINSUL

Notă asupra ediției / 7

CONTRIBUȚIE LA O TIPOLOGIE A LIMBILOR ROMANICE
(în comparație cu limbile germanice și slave)

I Noțiunea de "limbă romanică" / 13
II Tipologie și genealogie / 19
III "Asemănarea" limbilor romanice / 28
IV Identități materiale / 34
V Identități formale / 46
VI Un "tip" romanic? / 77
VII Poziția adjectivului față de substantiv / 86
VIII Consecințele dublei poziții a adjectivului romanic / 96
IX Ordinea "determinat – determinant" în cuvintele compuse / 104
X Alte cazuri de postpunere a determinanților / 126
XI Concluzii / 145

Abrevieri bibliografice. Sigle / 150

ALTE STUDII LINGVISTICE

Caracteristici structurale romanice ale diftongilor românești *ea* și *oa* / 157
Funcțiunea morfonematică a palatalizării finalelor în idiomurile romanice / 166
Fapte dialectale romanice în perspectivă tipologică / 177

BCU CLUJ - UNIVERSITY LIBRARY

Despre înlocuirea infinitivului prin forme personale în graiurile românești și sud-italiene / 184
Paralele slavo-române în sintaxa prepozițiilor / 198
Elemente structurale romanice în lexicul românesc / 230
O caracteristică structurală romanică a cuvîntului românesc / 239

Indice analitic / 246
Indice de autori / 253

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

1. Viața și activitatea prestigiosului lingvist, profesor și traducător Dumitru Copceag cuprinde, din păcate, ca în cazul tuturor personalităților românești cu destin asemănător, două perioade clar delimitate: cea românească și cea străină (datorată exilului).

Născut la Chișinău, la 16 aprilie 1926, Dumitru Copceag își face studiile liceale în aceeași localitate (perioada în care și debutează publicistic, în 1943, în "Mugurel", revista liceului "Alecu Russo"), după care absolvă, cu *Magna cum laude*, Facultatea de Filologie a Universității din București, fiind numit asistent universitar la catedra de filologie romanică și funcționînd pe acest post pînă în anul 1953. Începe, alături de munca didactică, activitatea de cercetare, publicînd în revistele vremii ("Cum vorbim" și "Limba română") un articol de stilistică, o traducere (de uz intern) din rusă (cum singur mărturisește – vezi *infra*, p. 208 –, în copilărie era bilingv) și cîteva recenzii, dintre care pe ultima este obligat să o semneze cu pseudonim. La 27 de ani, cariera îi este brutal întreruptă prin arestarea și condamnarea sa la trei ani de închisoare politică, pentru omisiune de denunț. Anii aceștia îi șubrezesc sănătatea și-i marchează personalitatea pentru tot restul vieții. Urmează prigoana în libertate, după rețeta cunoscută, timp de șapte ani (pînă în 1963) neavînd drept să lucreze la Universitate sau să fie, oficial, angajat la alte instituții de stat. Totuși, ajutat de Al. Rossetti, reușește să activeze (din 1957), probabil în calitate de "colaborator extern", la secția de fonetică și dialectologie a Institutului de Lingvistică din București al Academiei Române, iar din 1963, cînd această secție devine institut independent, este angajat cercetător stiințific, pînă în anul 1969, cînd revine la Universitatea din București.

Perioada cuprinsă între anii 1957 și 1969 a fost, desigur, una extrem de grea (poate chiar mai grea decît anii de închisoare) pentru omul și profesorul Dumitru Copceag. Dar ea este, în același timp, pentru lingvistul și traducătorul Dumitru Copceag, una dintre cele mai bogate în realizări. Este perioada în care se afirmă și cunoaște consacrarea unul dintre cei mai importanți lingviști români formați în anii de după cel de-al doilea război mondial. Într-o bibliografie întocmită de autorul însuși, se menționează, pentru acești ani, 51 de lucrări: traduceri (uneori semnate cu pseudonim) din spaniolă (F. García Lorca, Alfredo Varela, M. Angel Asturias

ș. a.) și din engleză (celebra lucrare a lui Louis Hjelmslev, *Preliminarii la o teorie a limbii,* 1967), un ghid de conversație rus-român, o *Gramatică a limbii spaniole* (1965, în colaborare cu Gregorio Escudero), cîteva recenzii și, mai ales, un număr impresionant de studii lingvistice publicate în revistele de specialitate ale Academiei Române (FD, SCL, RLR, LR), în română, franceză sau spaniolă, toate contribuții originale și durabile ale lingvisticii românești și romanice, caracterizate printr-o înțelegere (= concepție + metodă) profund realistă în abordarea produsului lingvistic investigat.

Din perspectiva unei asemenea înțelegeri științifice, precum și din aceea a valorificării teoretice a activității sale de "traducător și profesor de limbi străine" (vezi *infra*, p. 41) și a valorificării practice a concepției tipologice a lui E. Coșeriu, perspective fundamentate pe o vastă documentare comparativ-contrastivă, Dumitru Copceag (cunoscător, după mărturiile celor apropiați, a 14 limbi – romanice, germanice și slave) își elaborează și teza de doctorat, în 1969 (conducător științific: Iorgu Iordan): *Contribuție la o tipologie a limbilor romanice (în comparație cu limbile germanice și slave),* un studiu de lingvistică tipologică sau (vezi, *infra*, p. 18, 46) de lingvistică contrastivă, care încununează întreaga creație științifică a romanistului și românistului Dumitru Copceag.

Așa încît, în 1971, cînd (în urma persecuțiilor repetate ale autorităților vremii, la care se adăugau, mai dureros, șicanele unor colegi de institut și de catedră) hotărăște să ia drumul exilului, numele lui Dumitru Copceag era deja unul consacrat în lingvistica românească și cunoscut în lumea europeană a lingviștilor. Se stabilește, pentru un deceniu, în Spania, unde a fost profesor asociat la universitățile din Barcelona (1972-1982) și din Navarra (1973-1982). În 1982, se mută în Germania, funcționînd în aceeași calitate la universitățile din Düsseldorf, Bochum și Trier. În această perioadă a înstrăinării de țară, se afirmă deplin, prin cursuri și seminarii, profesorul. Colaborează cu articole consacrate unor concepte lingvistice fundamentale la enciclopedii prestigioase (*Diccionario Enciclopédico Salvat Universal* – Madrid și *Gran Enciclopèdia Catalana* – Barcelona), publică (mai ales în actele unor congrese de lingvistică) fragmente din teza de doctorat și alte studii lingvistice, se apleacă stăruitor asupra evaluării lingvistice a lui Al. Ciorănescu și Eugen Coșeriu, etc. I-a stat alături, în toate aceste perioade, nu ușoare, ca și în întreaga sa viață, sprijin și călăuză fidelă, soția sa, Doamna Maria-Luiza Copceag, ea însăși cunoscătoare a mai multor limbi europene și traducătoare reputată. Din păcate, planurile pe care și le făcuse (o antologie a studiilor sale de lingvistică, publicarea în spaniolă a tezei de doctorat ș. a.) sunt prematur și definitiv întrerupte, prin moartea sa, la clinica Universității din Düsseldorf, la 20 iunie 1994.

2. La puțin timp, în 1995, profesorul și lingvistul Cicerone Poghirc (un exilat și dînsul), prieten apropiat al autorului, reușește să editeze ("edendum curavit Cicero

Poghirc"), la Paris, sub egida Centre Roumain de Recherches, prin fotocopiere, 18 studii ale lui Dumitru Copceag (urmate de un necrolog al romanistului Peter Wunderli), într-un volum de 164 de pagini și într-un tiraj "intim" (cu puțin peste o sută de exemplare, răspîndite în principalele biblioteci universitare din Apus). Studiile acestea (6 din perioada românească și 12 din cea străină) sînt ordonate cronologic și sînt (cu excepția unei note despre W. von Humboldt, în română, și a unui studiu în germană) publicate în franceză sau spaniolă. Nu știm în ce măsură selecția operată de C. Poghirc coincide cu antologia gîndită de Dumitru Copceag însuși, dar acest volum reprezintă, indiscutabil, o primă și importantă repunere în circulație a lucrărilor lui Dumitru Copceag, un prim și important pas în editarea integrală a operei sale lingvistice.

3. Intitulată (din rațiuni științifice, dar și dintr-un motiv ce ține de piața de desfacere a cărții) *Tipologia limbilor romanice (în comparație cu limbile germanice și slave) – și alte studii lingvistice*, ediția de față cuprinde două părți, însoțite de un indice analitic și de unul de autori.

În prima parte se publică, pentru prima dată, studiul *Contribuție la o tipologie a limbilor romanice (în comparație cu limbile germanice și slave)*, teza sa de doctorat, din 1969. În toamna anului 1997, doamna Maria-Luiza Copceag (căreia îi mulțumim, și pe această cale, pentru ajutorul dat în apariția acestei cărți) ne-a încredințat, la Düsseldorf, dactilograma lucrării (227 de pagini). Este vorba de exemplarul *revăzut în întregime* de autor în vederea publicării, în limba spanoilă, la "Gredos" (Madrid), sub titlul (de două ori menționat în bibliogragfia pomenită mai sus) *Tipología románica. Características de las lenguas románicas en contraste con las germánicas y eslavas.* Intervențiile autorului (operate fie în text, fie marginal) nu sînt foarte numeroase și în majoritate reprezintă completări de material, înlocuiri de exemple, corecturi ale unor cuvinte, îndreptări stilistice etc. În reproducerea cît mai fidelă a textului, am ținut seama de toate intervențiile absolut necesare și clar operate de autor. În rest, textul din volumul de față reproduce integral dactilograma dată nouă de Doamna Maria-Luiza Copceag (evident, cu corectarea tacită a greșelilor de dactilografiere).

Obligați la o severă selecție, impusă și de spațiul tipografic, dar mai ales de conținutul tezei, în cea de-a doua parte a ediției am inclus șapte studii, toate publicate în perioada 1957-1969. Dintre acestea, numai *Elemente structurale romanice în lexicul românesc* (1965) este inclus, în varianta franceză însă (din 1964), și în antologia întocmită de C. Poghirc; am făcut acest lucru datorită importanței deosebite pe care studiul o are a în definirea concepției tipologice a lui Dumitru Copceag. Textele au fost reproduse identic după variantele publicate inițial. S-a intervenit doar în ce privește greșelile evidente de tipar. Ortografia a fost păstrată cea din timpul redactării tezei și al publicării studiilor, iar în punctuație s-a

intervenit ori de cîte ori a fost necesar. Singura modificare importantă în modul de prezentare a studiilor a fost operată la cel intitulat *Despre înlocuirea infinitivului...* (vezi, *infra,* p. 184 și urm.), la care trimiterile bibliografice complete (indicate inițial prin abrevieri explicate la sfîrșit) au fost mutate în notele de subsol. În felul acesta, abrevierile bibliografice (plasate, de altfel, la sfîrșitul părții I) se referă strict la cuprinsul tezei de doctorat.

4. Din 1970 și pînă în 1996, cînd, la Chișinău și la Cluj-Napoca, a fost publicat, în traducere românească, un important studiu despre doctrina lingvistică a lui E. Coșeriu *(«Realismul lingvistic» sau doctrina științifică a lui Eugenio Coseriu,* în "Revista de lingvistică și știință literară" nr. 1/1996, republicat în "Echinox", nr. 10-11-12/1996), lui Dumitru Copceag nu i-a mai apărut nici un studiu în țară. La mai bine de un sfert de secol de cînd a luat calea exilului, prezenta ediție vrea să fie și un act de reparație morală față de un om și de un lingvist prea mult supus în cursul vieții siluirilor unor orînduieli strîmbe și împotriva firii și, în același timp, să readucă în actualitatea noastră românească și să așeze la locul său firesc un nume dintre cele mai însemnate ale lingvisticii românești din ultimele decenii.

I. M. și N. M.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONTRIBUȚIE LA O TIPOLOGIE A LIMBILOR ROMANICE

(în comparație cu limbile germanice și slave)

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I

NOȚIUNEA DE "LIMBĂ ROMANICĂ"

Dacă printr-o limbă romanică înțelegem "o limbă care face parte din grupul lingvistic romanic"[1], definiția păcătuiește prin tautologie. Trebuie căutată, în continuare, definiția grupului lingvistic romanic. Or, diversele "familii" sau grupuri de limbi de origine comună sînt, în lingvistica tradițională, concepte definite genetic[2]. Valoarea epistemologică a unor astfel de definiții este, în principiu, redusă, uneori chiar inexistentă (cf. cercurile vicioase menționate mai jos). Cînd definim grupul limbilor romanice ca "totalitatea limbilor care provin din latină", nu spunem nimic cu privire la e s e n ț a obiectului definit. Cunoașterea lui se realizează numai sub aspect extern, neesențial. Iar cînd avem a face cu familii de limbi care provin din cîte o protolimbă ipotetică (nu cunoscută, ca latina) se ajunge, inevitabil, la cercuri vicioase: limbile slave, de pildă, se definesc ca "totalitatea limbilor provenite din slava comună", iar slava comună ca "limbă din care provin limbile slave".

Pentru studiile de lingvistică istorico-comparată definițiile de genul celor arătate mai sus sînt, desigur, operațional indispensabile. Un romanist, în accepțiunea tradițională a termenului, nu poate lucra altfel decît pornind de la premisa că limbile romanice sînt continuatoarele limbii latine[3].

Rămîne însă de văzut dacă "grupul limbilor romanice" este un concept cognoscibil și altfel decît sub aspectul lui genetic. Cu alte cuvinte, dacă prezintă, î n f a z a l u i a c t u a l ă – eventual și în procesul dezvoltării lui

---

1 După cum, de pildă, o limbă turcică nu poate fi definită altfel decît ca "o limbă din familia turcică". Limba originară comună fiind necunoscută, nu ne putem referi la ea în definiție.

2 Cu privire la "definițiile genetice", v. Goblot, *Tr. log.*, p. 120-121, 131.

3 Cf. definiția dată limbii române de Al. Rosetti, *Ist. lb. rom.*, p. 78.

istorice[1] –, un număr oarecare de trăsături caracteristice, comune tuturor idiomurilor componente (sau, cel puțin, majorității lor), care să-l definească, să-i precizeze locul[2], dacă nu chiar printre toate limbile sau grupurile de limbi ale lumii – ideal, practic, irealizabil –, cel puțin pentru limbile mai apropiate. Judecînd după asemănările izbitoare pe care le prezintă, sub unele aspecte, diferitele idiomuri romanice[3], răspunsul pare, la prima vedere, afirmativ. În orice caz, încercarea merită să fie făcută. Găsirea unor asemenea trăsături ne-ar permite să răspundem la întrebarea c e s î n t limbile romanice, să le cunoaștem, fie și parțial, nu numai din punctul de vedere al genezei, ci și din acela al esenței lor comune.

Descrierea științifică a realității lingvistice – ca, de altfel, a oricărui sector al realității – impune o s i s t e m a t i z a r e c î t m a i s t r i c t ă a f a p t e l o r e x i s t e n t e, definirea a tot ce e definibil, clasificare a tot ce e clasificabil. A da unei limbi determinate – și cu atît mai mult, unui grup de limbi – o definiție riguroasă, cu "gen proxim" și "diferență specifică", este, desigur, imposibil. Faptele lingvistice respective – faptele care în ansamblul lor alcătuiesc o limbă X, să zicem limba română – sînt prea complexe și proteice pentru a încăpea în limitele unei definiții[4] de tipul celor din științele exacte. Totuși, referindu-ne la cazul nostru, eventualele trăsături inerente exclusiv limbilor romanice, sau, cel puțin, cîtorva, mai reprezentative dintre ele, ar putea constitui ceva asemănător cu "diferența specifică" dintr-o definiție propriu-zisă. Tocmai acesta este obiectul cercetării din paginile care urmează.

Luînd ca punct de plecare o u n i t a t e l i n g v i s t i c ă și în același timp g e o g r a f i c ă, i s t o r i c ă ș i c u l t u r a l ă – anume, ansamblul marilor grupuri de limbi indo-europene vorbite în Europa[5]: g r u p u l

1 Cu privire la îmbinarea punctului de vedere sincronic cu cel diacronic, vezi *infra*.

2 Așa cum se vorbește despre "locul" unei limbi X între celelalte limbi din familia respectivă – de exemplu, despre locul limbii române între limbile romanice (vezi Niculescu, *Individ. lb. rom.*, p. 11-12) –, se poate vorbi despre locul limbilor romanice printre limbile indo-europene.

3 Afirmația e valabilă și pentru multe alte "familii" sau grupuri de limbi.

4 Deși cu neputință de definit exact, orice limbă constituie o realitate evidentă: "[...] une langue a une existence propre, comme une religion, comme un art. Elle est une réalité. Elle s'impose au sujet parlant" (Delacroix, p. 37).

5 Fac abstracție de extinderea unora dintre ele și în alte continente.

romanic, germanic și slav[1] – și considerînd drept admis *ab initio* faptul că acest ansamblu are numeroase trăsături caracteristice comune (într-o definiție clasică el ar corespunde "genului proxim"), am căutat să detașez cîteva dintre trăsăturile proprii numai limbilor romanice. Altfel spus, am căutat să scot în evidență cîteva dintre particularitățile care deosebesc limbile romanice de cele germanice și în același timp de cele slave[2]. Se vor lua în considerație atît faptele moștenite din latină, cît și cele care reprezintă rezultatul unor evoluții convergente, făcîndu-se cuvenita distincție între ele. Unele dintre aceste particularități vor fi numai semnalate, adică prezentate sumar și exclusiv sub aspectul lor sincronic, actual. Altele vor fi supuse unei cercetări mai amănunțite, cu inevitabile incursiuni în diacronie. O atenție deosebită se va acorda cîtorva particularități legate printr-o caracteristică comună, și anume ordinea determinat – determinant.

Date fiind complexitatea materialului și imprecizia limitelor, atît dintre idiomurile[3], cît și dintre faptele[4] luate în considerație, toate cele constatate mai departe nu pot avea altă valoare decît aceea a unor aproximări ale realităților lingvistice.

Descrierea se va face în termeni de lingvistică tradițională, fără a se evita însă unele formulări proprii diferitelor orientări structurale moderne (glosematică, lingvistică matematică etc.).

Conceptele și terminologia lingvisticii tradiționale au avantajul consacrării printr-un uz general și îndelungat: "Si l'on demandait à un large public, d'une culture moyenne ou élevée, de classer par catégories

1 Convențional (din motive de ordin practic), nu am luat în considerație limbile și grupurile de limbi indo-europene din Europa cu un număr mic de vorbitori: neogreaca, albaneza, idiomurile celtice și cele baltice.

2 De altfel, și în cunoscuta teorie a "arborelui genealogic" (*Stammbaumtheorie)* a lui Schleicher, limbile germanice merg cu cele slave, reprezentînd o ramură distinctă de cea italică.

3 Există zone de contact între idiomuri romanice și idiomuri germanice sau slave, caracterizate prin interferența multor fapte de limbă.

4 Cf. Hockett, *Language...*, p. 467: "A language is neither a closed system, into which no new meaning-carrying element can be added; nor is it a completely open system, into which any element from any other language (or quasi-linguistic system) can with absolute freedom be introduced" (apud Coseriu, *Sincr. diacr. tipol.*, p. 270-271).

morphologiques ou syntaxiques les éléments les plus simples de telle ou telle phrase de type courant, il est vraisemblable que les réponses seraient le plus souvent concordantes. Un certain vocabulaire grammatical, découvert sans doute à l'école, et plus ou moins régulièrement utilisé au cours de la scolarité comme o u t i l l a g e p r a t i q u e pour l'examen un peu attentif de la langue maternelle ou pour l'apprentissage des langues étrangères, p e u t ê t r e c o n s i d é r é c o m m e a p p a r t e n a n t à l a «l a n g u e c o m m u n e». Des mots comme *nom, adjectif, verbe, temps, sujet,* etc. correspondent à des notions perçues avec un degré de précision au moins comparables à celui des notions évoquées par des mots tels que *style, emphase, péroraison,* etc. Peu importe que la vie quotidienne ait eu moins de part dans l'acquisition de ce vocabulaire que dans celle de la plupart des autres mots: c'est un fait qu'il est p r a t i q u e m e n t a s s i m i l é et qu'il correspond à une certaine o r g a n i s a t i o n m e n t a l e de la réalité linguistique"[1] (spațiat de mine – D. C.).

De altfel (fără a avea intenția să neg aporturile reale ale structuralismului), cred că, cel puțin în unele cazuri, rigoarea științifică pe care și-o revendică lucrările de lingvistică structurală este numai aparentă. Lăsarea "convențională" de o parte a unor fapte de limbă, adesea importante, sub motivul că ar fi emfatice, diferitele conținuturi pe care, vag, le atribuie unor termeni ca *emfază, corectitudine, nivel de gramaticalitate, idiolect, limbă standard* etc. reprezintă, din punct de vedere epistemologic, scăderi cel puțin tot atît de grave ca imprecizia definițiilor și a clasificărilor lingvisticii tradiționale. Eficiența p r a c t i c ă a acestora din urmă ca instrument de lucru pentru învățarea sistematică a limbii materne și a limbilor străine (vezi citatul reprodus mai sus) constituie un argument serios în sprijinul viabilității lor. Conceptele lingvisticii structurale nu trebuie să le desființeze, ci numai să le amendeze și să le completeze pe acelea ale lingvisticii tradiționale. Colaborarea între metode dă rezultate pozitive în toate domeniile cunoașterii[2].

1 René Lagane, *Problèmes de définition. Le sujet,* în LF, 1, febr. 1969, p. 58.

2 Cf. Andreas Blinkenberg, *Réflexions épistémologiques sur la divergence des méthodes de la grammaire,* în "Les congrès et colloques de l'Université de Liège...", vol. 36, Liège, 1966, p. 40: "Je crois à la solidarité des méthodes contraires qui par leur union assurent l'utilisation globale de tout le champ de notre expérience de linguistes..."

Studiile de tipologie lingvistică din ultimii ani operează, printre altele, cu două concepte fundamentale: "universalele"[1] (sau "universaliile") limbii și structura de adîncime (în opoziție cu "structura de suprafață")[2]. Cele dintîi, cu tot caracterul lor încă insuficient precizat sub unele aspecte, reprezintă, fără îndoială, elemente importante ale structurii limbajului omenesc în genere, putînd servi astfel ca bază de comparație pentru limbile cele mai diferite. De aceea, în cercetarea care urmează ele sînt luate în considerație, ori de cîte ori este cazul. Cît despre "structura de adîncime", există astăzi rezerve serioase (și după mine întemeiate) cu privire la caracterul ei lingvistic[3]. (De altfel chiar un adept al metodei, S. K. Șaumian, remarca încă de acum șapte ani[4] că structura "propozițiilor nucleare" este stabilită arbitrar.) Fără a nega valoarea procedeelor transformaționale ca mijloace de formalizare și "expediente ale descrierii" (Coseriu), nu cred în eficiența lor ca mijloace de cercetare tipologică a r e a l i t ă ț i i lingvistice. Structura limbii trebuie studiată paradigmatic, iar gramatica transformațională, după cum observă Coseriu[5], "ignorează axa paradigmatică".

La interesul teoretic pe care îmi permit să cred că îl prezintă studiul întreprins de mine – am vorbit mai sus despre nevoia unei sistematizări cît mai amănunțite a faptelor realității – se adaugă și unul p r a g m a t i c[6] (teoria traducerii, predarea limbilor străine), nu lipsit de importanță.

Lucrarea de față poate fi interpretată ca o încercare de c a r a c t e r i z a r e l i n g v i s t i c ă[7] *sui generis* sau ca un fel de studiu

1 Vezi Greenberg – Osgood – Jenkins, *Memorandum...*; Jakobson, *Typol. Stud.*, p. 6-7; Evdošenko, *Probl. strukt. jaz.*, p. 90-99.

2 Vezi Sanda Golopenția-Eretescu, *Structura de suprafață și structura de adîncime în analiza sintactică*, în PLG, V, 1967, p. 153-156; Manoliu-Manea, *Sistematica...*, p. 139 și urm.; Theban, *Propoz. rom.*, p. 55 și *passim*.

3 Vezi Coseriu, *Coord. lat. coord. rom.*, p. 35 – 38; cf. Rosetti, *Act. gram. Port-Royal*, p. 289.

4 În prefața la traducerea rusească a lucrării lui N. Chomsky, *Syntactic Structures*, în NL, II, 1962, p. 410-411.

5 *Op. cit.*, p. 36: "...la gramática transformacional ignora el eje paradigmático de la lengua..."; *ibidem*, p. 38: "Una lengua no es sólo un conjunto de reglas de constitución sino también, y ante todo, un sistema de paradigmas funcionales". "La identificación entre «forma interior» y «estructura [sintagmática] profunda»... me parece totalmente ilegítima".

6 Vezi *infra*, cap. III.

7 Cu privire la "metoda caracterizării lingvistice", vezi Iordan, *Lingv. rom.*, p. 387-391.

de l i n g v i s t i c ă c o n t r a s t i v ă, extins însă la un număr de limbi mai mare decît cel cu care se operează de obicei[1]. În ce măsură i se poate atribui caracterul de investigație t i p o l o g i c ă, rămîne să stabilească cei care o vor citi. În orice caz, faptele examinate în ea ar putea reprezenta, după cum mi se pare, o c o n t r i b u ț i e la elaborarea unei tipologii generale a limbilor romanice. De aici și titlul pe care i l-am dat.

1 Frecvente în ultima vreme, studiile care se intitulează de "gramatică contrastivă" au de obicei ca obiect compararea a două limbi.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II

TIPOLOGIE ŞI GENEALOGIE

Rezervele formulate în capitolul precedent cu privire la caracterul de studiu tipologic al cercetării mele se explică prin faptul că – trebuie s-o mărturisesc – nu ştiu exact ce înseamnă "tip lingvistic" şi "tipologie lingvistică". Cu toată aprecierea optimistă a lui R. Jakobson în ce priveşte perspectivele actuale ale studiilor tipologice în comparaţie cu dezorientarea care le-a caracterizat pînă nu demult – "if in the inter-war period any concrete reference to typology provoked skeptical warnings «jusqu'où la typologie peut égarer un bon linguiste», at present the need for systematic typological studies is ever more realized"[1] –, accepţiunile celor doi termeni mai rămîn imprecise şi controversate[2].

Filozofic vorbind, controversele de acest gen constituie, în toate domeniile cunoaşterii, exemple de nominalism sau "terminism"[3]: pe baza unor constatări empirico-intuitive, nu lipsite, cum e firesc, de un anumit coeficient de subiectivitate, se creează un t e r m e n. Odată creat, termenul devine o entitate[4], şi specialiştii se străduiesc să încadreze (adesea să "înghesuie") în el diferitele aspecte ale realităţii. Inevitabil, încep disputele, căci mai totdeauna există fapte ale realităţii care unora li se par încadrabile în termenul respectiv, pe cînd altora nu. Şi e firesc să fie aşa, atîta timp cît termenul rămîne numai "termen" şi îi lipseşte un conţinut riguros definit şi general acceptat. Termenul e unic, iar conţinuturile care i se atribuie variază de la specialist la specialist. În ştiinţa limbii un exemplu clasic de acest gen

1 Jakobson, *Typol. Stud.*, p. 4.

2 "Nu este pe deplin limpede, nici chiar pentru tipologi, ce anume constituie obiectul tipologiei" (V. Skalička, apud Evdošenko, *Probl. strukt. jaz.*, p. 89).

3 Vezi EF, s. v. *terminismo.*

4 În literatura filozofică se cunosc exemple de asemenea "entităţi verbale" (cf. H. Bergson, *Les deux sources de la morale et de la religion,* ed. II, Paris, 1932, p. 281).

este interminabila (și după mine insolubila) dispută "limbă sau dialect?". Ori de cîte ori doi învățați polemizează asupra unui idiom, unul atribuindu-i caracterul de limbă, iar celălalt considerîndu-l dialect, discuția nu are, în esență, drept obiect idiomul respectiv în sine – el, ca fapt al realității, "este ceea ce este" –, ci conținutul termenilor limbă și dialect, cu privire la care nu există un consens unanim[1].

Într-o situație oarecum asemănătoare sînt și termenii "tip lingvistic" și "tipologie lingvistică". Studii de tipologie lingvistică se fac de peste 200 de ani – inițiatorul lor fiind, după cum arată E. Coseriu, filozoful și economistul Adam Smith[2] –, dar atît obiectul cît și metodele acestor studii rămîn încă insuficient precizate[3]. Adeseori tipologia a fost, și mai este, identificată cu clasificarea limbilor după criterii distincte de cel genealogic – "what contemporary linguists somewhat pompously call «Typology» is not basically different from what a long line of thinkers have attempted to do when they classified languages, not according to their antecedents and genealogy, but with respect to their directly observable characteristics"[4] –, deși în ultima vreme s-au înmulțit tendințele de a defini "tipul" lingvistic în funcție de așa-numitele "universale" ale limbii, altfel spus, de a atribui termenului "tip" un conținut situat la un nivel de abstractizare cît mai înalt[5].

1 Cf. cunoscutul punct de vedere al lui Schuchardt în legătură cu această problemă (apud Iordan, *Lingv. rom.*, p. 35-36.)

2 În lucrarea *Dissertation on the Origin of Languages,* a cărei primă ediție a apărut în anul 1761 (vezi Eugenio Coseriu, *Adam Smith und die Anfänge der Sprachtypologie,* extras din *Wortbildung Syntax und Morphologie.* Festschrift zum 60. Geburtstag von Hans Marchand, am 1 Oktober 1967, herausgegeben von Herbert E. Brekle und Leonhard Lipka, Mouton [,The Hague, 1968], p. 46-54).

3 Cf. C. E. Bazell, *Linguistic Typology,* London, 1958, p. 3-4: "[...] if one linguist differs in his analysis from the other it does not follow that either he or the other is wrong. [...] Hence the demand whenever the question of structural typology arises, for neutral descriptions based on agreed criteria identical from linguist to linguist and from the description of one language to that of all others. Such a demand is surely preposterous and if linguistic typology depends on its satisfaction the subject had better be abandoned forthwith." Cf. *ibidem,* p. 5-8, 11, 13-14 și *passim.*

4 Martinet, *Ling. Typol.*, p. 66.

5 A se vedea, în acest sens, UL, precum și numeroase alte lucrări în care se pune problema "universalelor" în studiul tipologic al faptelor de limbă.

Lucrurile stînd astfel, termenul în discuție poate fi luat, după cum mi se pare, în două accepțiuni.

Într-o primă accepțiune, foarte largă, t i p u l l i n g v i s t i c ar putea fi interpretat ca orice m o d d e o r g a n i z a r e a elementelor limbii, în diferitele ei sectoare și la diferite "niveluri". De aici posibilitatea de a concepe existența unei ierarhii de cercetări tipologice[1], după "nivelul" luat în considerație, după profunzimea, generalitatea și importanța faptelor studiate.

Într-o a doua accepțiune, restrînsă, dintre toate punctele de vedere cunoscute mie, cel mai convingător și mai clar formulat mi se pare acela al lui E. Coseriu. În concepția sa, bazată pe vechea constatare humboldtiană că limba nu e un lucru, ci o activitate, o permanentă creație – "en realidad no se aprende una lengua, sino que se aprende a crear en una lengua"[2] –, t i p u l este o t e h n i c ă a creației lingvistice la un nivel superior celui la care se află sistemul: "Las lenguas representan el «saber hablar» en cuanto históricamente determinado (perteneciente a comunidades históricas). Una lengua es, por lo tanto, un saber que se manifiesta en una actividad, un sistema de procedimientos o modos de hacer, o sea, un saber técnico – precisamente, *una técnica histórica del hablar* –, y presenta los caracteres comunes de todos los saberes técnicos. [...] Ahora bien, en los modos técnicos que constituyen una lengua se pueden distinguir tres estratos funcionales (que, en el campo gramatical, pueden llamarse «niveles de gramaticalidad»): *norma, sistema* y *tipo* lingüístico"[3]. După cum sistemul este o "tehnică" aflată la un nivel mai înalt decît o altă tehnică, norma – prin "sistem" Coseriu înțelege ansamblul regulilor funcționale realizate sau realizabile în cadrul normei –, tot așa tipul e o tehnică ierarhic superioară sistemului, întrucît cuprinde p r i n c i p i i l e funcționale realizate sau realizabile în diferitele sectoare ale acestuia din urmă: "... el tipo lingüístico abarca los principios funcionales, es decir, los tipos de procedimientos y categorías de oposiciones del sistema, y representa por ello, la coherencia funcional comprobable entre las varias secciones del sistema mismo. Así interpretado, el tipo es una estructura lingüística objetiva, un plano funcional

1 Afirmație orală făcută în fața subsemnatului de către E. Coseriu.

2 Coseriu, *Sincr. diacr. tipol.*, p. 274.

3 *Ibidem*, p. 275-276.

de la lengua: es, simplemente, el nivel de estructuración más alto de una técnica lingüística"[1].

Pentru a-şi exemplifica punctul de vedere, Coseriu porneşte tot de la o "universală" lingvistică (deşi nu spune acest lucru), şi anume de la existenţa în orice limbă[2] a două feluri de funcţiuni gramaticale: funcţiuni "interne" şi funcţiuni "externe"[3].

Funcţiunile i n t e r n e sînt "desemnative": forma de plural a unui substantiv d e s e m n e a z ă mai multe obiecte, un substantiv de genul feminin desemnează o fiinţă de sex feminin[4]; tot aşa, persoana întîi plural a unui verb a r a t ă – ca să nu spunem "desemnează"[5] – o acţiune săvîrşită de mai mulţi autori, dintre care unul sînt eu; o formă de superlativ absolut (de ex. ital. *altissimo)* arată prezenţa unei însuşiri într-un grad foarte înalt. Nici una din formele menţionate mai sus nu exprimă relaţii între elementele enunţului[6], nu pune în legătură cuvîntul respectiv cu vreun alt cuvînt din aceeaşi propoziţie sau frază. Funcţiunile gramaticale respective sînt "nerelaţionale"[7].

Funcţiunile e x t e r n e sînt "relaţionale". Cazurile arată legătura substantivului cu alte cuvinte din text; comparativul şi superlativul relativ al adjectivelor exprimă, şi ele, relaţii pe plan sintagmatic, adică legături în cadrul aceluiaşi enunţ.

Cunoscuta afirmaţie, cu caracter g e n e r a l, că în formarea limbilor romanice s-a mers de la o structură "sintetică" spre una "analitică" nu este exactă, spune Coseriu. De ce "eroziunea fonetică", invocată adesea drept

1 *Ibidem,* p. 276. Cf. Coseriu, *El aspecto verbal...,* p. 93-94, unde apare aceeaşi definiţie a "tipului lingvistic", cu neînsemnate deosebiri de formulare.

2 E x i s t e n ţ a ca atare a celor două feluri de funcţiuni e un fapt general, constatabil în toate limbile globului. Firește, lucrurile se schimbă cînd punem problema exprimării lor formale.

3 Coseriu, *Sincr. diacr. tipol.,* p. 274 şi urm.

4 Firește, este vorba despre funcţiunea esenţială a categoriei gramaticale a genului.

5 Neobişnuit în asemenea cazuri; sensul celor două cuvinte este însă, în fond, acelaşi.

6 Sau, în limbaj hjelmslevian, ale t e x t u l u i.

7 "Acordul" gramatical nu ţine de e s e n ţ a funcţiunilor respective. Dovadă, caracterul lui relativ, variabil de la limbă la limbă. Funcţiunile "desemnative" arată şi ele nişte raporturi, dar nu cu alte cuvinte din text, ci prin proiectarea cuvintelor respective pe nişte coordonate logice (numărul, sexul, autorul etc.) sau situaţionale din "lumea exterioară", adică din afara textului.

cauză principală a fenomenului, a acționat numai în sectorul flexiunii cazuale și nu a cuprins toate sectoarele sistemului gramatical? Dacă pentru exprimarea categoriei cazului s-a mers, într-adevăr, și se mai merge în zilele noastre[1], de la procedee "sintetice" spre procedee "analitice", pentru exprimarea genului și a numărului, "sintetismul" nu numai că s-a menținut, ci uneori chiar s-a accentuat, prin unele inovații[2] pe teren romanic. Un fenomen analog s-a produs și în materie de flexiune verbală: "En las formas nominales[3] se renunció a la flexión; en las formas verbales, en cambio, la flexión se mantuvo, se rehizo y, en parte, se sigue rehaciendo hasta la actualidad (*eram – eras – erat* habrían debido volverse, en italiano y en rumano, *era – era – era;* sin embargo, son hoy, respectivamente, *ero – eri – era*[4])" (*op. cit.*, p. 271).

Faptele de genul celor arătate mai sus se explică prin acțiunea unui t i p romanic, adică a unui principiu general potrivit căruia idiomurile romanice, în evoluția lor, au căutat[5] să dea o e x p r e s i e f o r m a l ă d i s t i n c ț i e i d i n t r e f u n c ț i u n i l e g r a m a t i c a l e "i n t e r n e" ș i c e l e

1 Autorul se referă la româna actuală, în care formele "analitice" de genitiv și dativ (de ex. dat. *la oameni* în loc de *oamenilor)* cîștigă din ce în ce mai mult teren. Dativul cu prepoziția *la* a fost semnalat demult de către Iorgu Iordan (*Lb. rom. act.*, p. 282) ca fapt caracteristic românei vorbite. Al. Graur a susținut, cu temei, caracterul legitim al unor forme analitice de genitiv-dativ combătute ca "incorecte" (*lui Maria* în loc de *Mariei* etc.), văzînd în ele maifestarea unui principiu general de evoluție a limbilor romanice (Al. Graur, *Articolul hotărît la numele de persoane românești,* în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 23-25).

2 Așa sînt, de pildă, alternanțele vocalice cu funcțiune morfonematică din tema unor substantive și adjective romanice: port. *corvo – cǫrvos; novo – nǫva,* rom. *școală – școli, frumos – frumoasă* etc. Ele constituie mijloace auxiliare (de "flexiune internă") pentru marcarea opozițiilor "masculin / feminin și singular / plural" *(op. cit.,* p. 272-273). Caracterul r o m a n i c al alternanțelor vocalice românești ca mijloc de exprimare a opoziției "masculin / feminin" a fost semnalat și de mine, într-o lucrare din 1964 (Copceag, *Rasgos...,* p. 257-258; [vezi și *infra,* p. 157 și urm. – nota ed.]).

3 Autorul are în vedere formele c a z u a l e.

4 Și în cazul verbelor se poate invoca existența unei "flexiuni interne": cf. rom. *pleacă – plecăm, joacă – jucăm,* sp. *pienso – pensamos, prueba – probamos;* fr. *vient – venons;* it. *muove – moviamo* etc. Combătînd punctul de vedere al lui S. Pușcariu, după care alternanțele vocalice din flexiunea verbului românesc ar duce la un model slav, am căutat să demonstrez, în lucrarea citată mai sus (*Rasgos...,* p. 254-257), caracterul r o m a n i c al fenomenului.

5 Firește, "au căutat" și "predilecție" nu trebuie interpretate la propriu, ci ca moduri de exprimare figurate, pentru caracterizarea fenomenului.

"e x t e r n e", manifestînd o vădită predilecție pentru formele așa-zise "sintetice", în cazul celor dintîi, și pentru procedeele "analitice", în cazul celor din urmă: "[...] en las lenguas románicas, con excepción del francés (y, en menor medida, del occitánico), la coherencia funcional en el nivel del tipo está dada [...] por un principio general que puede formularse como sigue: d e t e r m i n a c i o n e s m a t e r i a l e s «i n t e r n a s» (p a r a d i g m á t i c a s) p a r a f u n c i o n e s «i n t e r n a s», d e s i g n a t i v a s, es decir, no-relacionales (como el género y el número); d e t e r m i n a c i o n e s m a t e r i a l e s «e x t e r n a s» (s i n t a g m á t i c a s), p a r a f u n c i o n e s «e x t e r n a s», relacionales (como las funciones de los casos, la comparación de los adjetivos, etcétera)" *(op. cit.,* p. 276-277; spațiat de mine – D. C.).

Tipul se manifestă în m a i m u l t e s e c t o a r e ale sistemului, dar nu obligatoriu în toate și nu numaidecît simultan. Permanent însă, rămîne deschisă p o s i b i l i t a t e a manifestării lui în orice sector dintre cele în care nu s-a manifestat: "En cuanto nivel categorial, el tipo contiene como virtualidades, también procedimientos que en el sistema no existen, pero que serían posibles, por corresponder a categorías técnicas ya dadas como tales" *(op. cit.*, p. 277).

T i p u l lingvistic așa cum îl definește Coseriu prezintă, cred, următoarele a v a n t a j e:

1. Completează armonios schema normă-sistem, situîndu-se pe locul cel mai înalt în ierarhia "nivelurilor de tehnicitate". Această ierarhie apare astfel ca fiind alcătuită nu din două, ci din t r e i niveluri suprapuse: n o r m ă – s i s t e m – t i p.

2. Desființează antinomia dintre s i n c r o n i e și d i a c r o n i e, reducînd-o la o simplă problemă de metodă[1]. Între "funcționarea" limbii și "constituirea"[2] ei există o legătură organică. Separarea acestor două aspecte e posibilă numai pe plan metodologic. În realitate, ele nu constituie două

1 "El problema de la antinomia entre sincronía y diacronía es, en el fondo, un falso problema, mejor dicho, un problema mal planteado. En realidad, la antinomia, tal como la formuló De Saussure, no pertenece al plano del objeto, sino al de la investigación: se trata, pues, de una diferencia de puntos de vista, de una *distinción metodológica* [...]" *(op. cit.,* p. 273).

2 Altfel spus, "modificarea", "schimbarea".

momente distincte, ci unul singur[1]. Diacronia de pe un plan apare ca sincronie pe planul imediat superior. Schimbarea normei (motivată "intern") e o funcționare[2] a sistemului; schimbarea sistemului, o funcționare a tipului.

3. Permite îmbinarea, în metodologia cercetărilor lingvistice, a punctului de vedere genealogic cu cel tipologic (considerate de unii autori ca incompatibile).

4. Explică așa-zisele "convergențe" lingvistice[3], adică inovațiile paralele, observate adesea în evoluția mai multor limbi, înrudite sau neînrudite.

5. Din punct de vedere filozofic, reduce pluralitatea la unitate, dezvăluie, sub diversitatea exterioară a faptelor, existența unui principiu unic care le explică.

Compatibilitatea punctului de vedere genealogic cu cel tipologic – idee deosebit de importantă pentru lucrarea de față[4] – a mai fost susținută și de alți autori[5]. Cea mai convingătoare însă mi se pare demonstrația lui Coseriu.

Adepții punctului de vedere opus – de pildă Hjelmslev ("[...] la parenté génétique et la parenté typologique sont deux choses complètement différentes [...]"[6]) și alții – au dreptate numai sub un anumit aspect, de ordin mai mult metodologic. Într-adevăr, dacă ceea ce ne propunem într-o investigație tipologică este urmărirea unui tip X în diversele limbi ale globului, nu trebuie să ținem seama de faptul dacă limbile în care se întîlnește acel tip sînt sau nu înrudite. A reduce însă obiectul cercetărilor

1 "[...] tal distinción no implica ninguna separación real, puesto que en lengua el funcionar («sincronía») y el constituirse o «cambiar» («diacronía») no son *dos momentos,* sino *uno solo"* (*op. cit.,* p. 273).

2 "Lo que es diacrónico («cambio») desde el punto de vista de un plano estructural, es sincrónico («funcionamiento») desde el punto de vista de otro plano, superior" (*op. cit.,* p. 278).

3 "Las convergencias lingüísticas no tienen nada de misterioso [...]: ellas representan la aplicación en lenguas diferentes – y, eventualmente, con materiales diversos – de pautas sistemáticas y tipológicas análogas [...]" (*op. cit.,* p. 279).

4 A se vedea mai departe.

5 De exemplu: Jakobson, *Typol. Stud.,* p. 254 și urm. ("The progress of phonological and grammatical typology is important for the general theory of language and likewise for historical and areal linguistics" p. 530-531); Greenberg, *Ess. Ling.,* p. 46-55 și *passim;* Jartseva, *Pr. tipol. issled.,* p. 206 și *passim.* Lista s-ar putea lungi considerabil.

6 Hjelmslev, *Lang.,* p. 127.

tipologice numai la atît însemnează a restrînge obiectul tipologiei ca disciplină lingvistică, a elimina din sfera preocupărilor ei destule alte probleme, în primul rînd importanta problemă a clasificării limbilor după criterii deosebite de cel genealogic[1]. Or, clasificarea limbilor după criterii tipologice se interferează, inevitabil, cu cea genealogică. Este drept că între diversele tipuri[2] și diversele "familii" nu există coincidențe perfecte[3]; totuși, cele existente sînt adesea atît de masive și atît de izbitoare, încît nu pot fi trecute cu vederea. Referindu-ne la "tipurile" tradiționale, ar fi incorect – din punctul de vedere al unei descrieri științifice riguroase – să neglijăm faptul că, de pildă, tipul așa-zis "aglutinant" caracterizează limbile turcice și fino-ugrice[4], fără excepție. E drept că fenomene de aglutinare se întîlnesc și în alte limbi, fără a avea însă caracterul masiv și general pe care îl au în "familiile" lingvistice pomenite mai sus.

Tipologia, în accepțiunea largă a termenului[5], ne furnizează datele necesare pentru genealogie. Nici o relație genetică între două sau mai multe limbi cu istorie necunoscută nu se poate stabili altfel decît după criterii de natură tipologică. Ele singure ne îngăduie să ne dăm seama de înrudirea – uneori sigură[6], alteori ipotetică[7] – între idiomurile studiate și, în anumite cazuri, să reconstituim limba originară, "protolimba", din care se trage cutare

1 Am în vedere ceea ce în lingvistica tradițională se numește "clasificare morfologică" a limbilor. (Mai exact, poate, ar fi să i se spună "clasificare structurală".)

2 Oricare ar fi accepțiunea dată acestui termen.

3 Hjelmslev, *Lang.*, p. 126.

4 Înrudite, poate, și ele la origine. Același tip există și în limbile dravidiene, dar nu știu dacă reprezintă o caracteristică generală a lor.

5 Vezi mai departe, p. 33.

6 Cf. Meillet, *LG*, p. 1: "La communauté d'origine se reconnaît à ce que ces langues [indo-européennes] concordent à beaucoup d'égards [...]"; LM, p. 232: "Bien que les structures soient très divergentes, la parenté de ces deux branches [des langues caucasiennes] n'est pas douteuse. Elles ont en commun plusieurs traits, dont le plus considérable est le «caractère passif» [...] des verbes [...]".

7 Cf. Sapir, *Lang.*, p. 193: "Je ne puis m'empêcher de soupçonner que beaucoup de similitudes morphologiques actuelles doivent s'expliquer elles aussi comme des vestiges linguistiques"; LM, p. 319: "Les trois groupes de langues, turques, mongoles et toungouzes présentent assurément des ressemblances frapantes. Il faut reconnaître cependant que [...] ce sont là des faits qui peuvent s'expliquer soit par l'emprunt, soit par l'influence qu'exerce une langue sur l'autre".

sau cutare "familie" de limbi. Legătura dintre genealogie și tipologie este, cel puțin din punct de vedere metodologic, un fapt evident.

Și în sensul restrîns al termenului, tipologia, ca disciplină care își propune să cerceteze faptele lingvistice raportîndu-le la diferitele "universale" ale limbii, are, cu genealogia, atît legături de ordin metodologic[1], cît și legături de ordin, s-ar putea spune, intrinsec: cele două puncte de vedere – tipologic și genealogic – pot fuziona, permițînd o cunoaștere mai profundă a obiectului cercetat. Concepția lui Coseriu, schițată mai sus, se caracterizează tocmai printr-o asemenea fuziune.

1 Cf., de exemplu, Jakobson, *Typol. Stud.*, p. 531: "Typological verification raises the probability of reconstructed phonemic and morphological patterns [...]."

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

III

"ASEMĂNAREA" LIMBILOR ROMANICE

Asemănarea limbilor romanice[1] e un fapt evident, constatat adesea de profani. Firește, în principiu asemenea constatări trebuie privite cu circumspecție. Impresiile subiectelor vorbitoare nu pot constitui un indiciu sigur pentru cercetătorul lingvist. Totuși, ele nu trebuie neglijate[2], mai ales atunci cînd au un caracter general și – lucru foarte important – se verifică în p r a c t i c ă: vorbitorul a cărui limbă maternă e o limbă romanică înțelege, într-o anumită măsură, celelalte limbi romanice[3], învață, pînă la un anumit punct, o limbă străină romanică mai ușor decît una neromanică. Tot așa, procesul traducerii dintr-o limbă romanică în alta este mai simplu decît cel dintr-o limbă romanică în una neromanică sau invers. Acest aspect, p r a g m a t i c, al problemei nu trebuie minimalizat[4]: limba este un i n s t r u m e n t, o *τέχνη;* menirea ei este să servească unor scopuri p r a c t i c e. Orice cercetare științifică "la nivel înalt", care pierde din vedere legătura cu practica, cu procesul concret al c o m u n i c ă r i i, riscă să degenereze într-o speculație sterilă, străină de esența limbii.

"Asemănarea" limbilor romanice a fost, desigur, observată și de specialiști[5], care au considerat-o însă ca ceva firesc (dată fiind originea

---

1 Ca și a multor limbi înrudite (germanice, slave, turcice etc.).

2 Cf. Jakobson, *Typol. Stud.*, p. 523: "*Speakers compare languages.* [...] one of the most significant things about communication between men is that we have no people so primitive that they are not able to say «those people have a different language» [...] I speak it or I don't speak it; I hear it or I don't hear it".

3 Mai exact, înțelege unele elemente din ele (vezi mai departe, capit. IV).

4 Semnificativă în această privință este atenția pe care au acordat-o legăturii cu practica lingviști de seamă ca Bally, Sechehaye (vezi Iordan, *Lingv. rom.*, p. 333-334; 338), Jespersen (lucrarea *How to teach a foreign language),* Jakobson (vezi mai departe, p. 31) etc.

5 În această ordine de idei se poate cita o lucrare din secolul al XIV-lea, *De vulgari*

comună a acestor limbi) și, în consecință, nu i-au acordat multă atenție. Preocuparea aproape exclusivă a romanisticii a fost multă vreme, după cum se știe, studiul idiomurilor romanice din punct de vedere istoric.

Pornind de la constatări intuitive[1] de genul celor de mai sus, mi se pare firesc să ajungem la concluzia că asemănarea limbilor romanice merită o investigație sistematică. Aceasta, din următoarele motive:

1. Realitățile lingvistice existente trebuie supuse unei d e s c r i e r i ș t i i n ț i f i c e cît mai riguroase, indiferent de faptul dacă avem a face cu limbi înrudite sau nu. Dacă limbile romanice ar fi fost limbi cu o istorie necunoscută – ca, de pildă, limbile americane autohtone[2] –, s-ar fi procedat la o descriere metodică a lor și, tocmai pe baza asemănărilor surprinse între ele, s-ar fi ajuns, desigur, la concluzia că sînt limbi cu o origine comună.

2. În condițiile actuale, caracterizate printr-un permanent și intens contact între state, prin "internaționalizarea" multor sectoare ale vieții (știință, tehnică, comerț, circulație, sport etc.), problema c o m u n i c ă r i i "i n t e r l i n g v i s t i c e" capătă din ce în ce mai multă importanță[3]. Lucrările de specialitate consacrate diferitelor ei aspecte devin tot mai numeroase[4].

Prin c o m u n i c a r e i n t e r l i n g v i s t i c ă, în sensul larg al termenului, trebuie să înțelegem comunicarea între persoane aparținînd unor colectivități care vorbesc limbi diferite. Realizarea ei prezintă următoarele aspecte:

---

eloquentia, opera unui "specialist" pentru vremea aceea: Dante Alighieri (apud Iordan, *Lingv. rom.*, p. 7).

1 De altfel și în studiile de tipologie lingvistică autorii pleacă adesea de la constatarea intuitivă a unor a s e m ă n ă r i, mai mari sau mai mici, între limbile examinate: "[...] Sapir wrote about us as speakers; «we can [...] say that all languages differ from one another, but that certain ones differ far more than others. This is tantamount to say that it is possible to group them into morphological [one may add: phonological and sintactical] types" (Jakobson, *Typol. Stud.*, p. 3).

2 De care s-au ocupat mult "descriptiviștii" din Statele Unite.

3 Cf. Pierre Burney, *Les langues internationales,* Paris, 1962, p. 194: "Les langues s'interpénètrent. L'extraordinaire intensification des échanges qui caractérise l'époque contemporaine favorise ces interactions et ces rapprochements".

4 O bibliografie sumară privind "lexicul internațional" se găsește în lucrarea mea *Remarques sur la structure des mots internationaux* [aflată în curs de apariție la data elaborării prezentei lucrări; vezi *Actes du Xe Congrès International des Linguistes, Bucarest, 28 août–2 septembre 1967,* vol. IV, București, 1970, p. 747-751 – nota ed.].

a. Înțelegere rudimentară, pe baza elementelor comune existente în două limbi. Bineînțeles, în asemenea împrejurări, factorii situaționali, "contextul extralingvistic", joacă un rol hotărîtor. (Dacă mă aflu, de pildă, într-un restaurant din Germania, fără a cunoaște limba germană, și spun chelnerului cuvîntul – pentru mine românesc – *coniac,* mi se va servi, fără îndoială, băutura denumită prin acest termen[1].)

b. Învățarea limbilor străine. Fie că se realizează empiric, fie sub formă de proces didactic, organizat, consecința ei este, pentru vorbitorii respectivi, posibilitatea de a comunica, într-o măsură mai mare sau mai mică[2], cu vorbitorii din alte colectivități lingvistice.

c. Traducerea, orală sau scrisă, dintr-o limbă în alta. În acest caz comunicarea se realizează indirect, printr-o persoană intermediară: traducătorul.

Problema comunicării interlingvistice – lexicul internațional, teoria traducerii, naturale și automate, predarea limbilor străine – preocupă pe mulți cercetători. Interesul pragmatic se împletește strîns cu cel teoretic. (E suficient să amintim, în această ordine de idei, ce probleme complexe de analiză a structurii limbii pune traducerea automată[3], căreia i s-a acordat atîta atenție în ultima vreme.)

Comunicarea fiind principalul element definitoriu al limbii, rostul ei de a exista, este firesc ca toate aspectele procesului comunicativ să trezească interesul specialiștilor.

În ce privește comunicarea interlingvistică, fenomen, fără îndoială, foarte vechi – la fel de vechi ca și contactul, inevitabil, între colectivități omenești vorbind idiomuri diferite –, trebuie subliniată importanța teoretică a studiului ei ca factor, uneori decisiv, în evoluția limbilor. Urmărind-o, ne putem da seama cum se produc trecerile dintr-o limbă în alta, putem să înțelegem, fie și parțial, mecanismul împrumuturilor și al calcurilor lingvistice, să ne explicăm, prin analogie cu cele observate "pe viu", unele fapte importante

1 Cf. Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context,* București, 1959, p. 142.

2 În funcție de felul cum s-a desfășurat sau se desfășoară procesul învățării, faza la care s-a ajuns, talentul lingvistic al celui care învață etc.

3 O teorie științifică a traducerii "naturale" are de rezolvat aceleași probleme: între cele două feluri de traducere – automată și naturală – nu există deosebiri esențiale (Revzin – Rozentsveig, *OMP,* p. 5). Mașina de tradus imită – mai exact, încearcă să imite, deocamdată fără prea mult succes – procesele, extrem de complexe, care au loc în creierul traducătorului.

din trecut[1]. Afară de aceasta, orice studiu consacrat comunicării interlingvistice implică o c o m p a r a ț i e între două sau mai multe limbi. Or, comparația este una dintre operațiile cele mai importante care au loc în procesul de cunoaștere a oricărui obiect al realității[2]. Referindu-ne la realitatea lingvistică, putem afirma că structura unei limbi nu poate fi cunoscută temeinic decît î n c o m p a r a ț i e c u s t r u c t u r i l e a l t o r l i m b i. Latura pragmatică a problemei apare astfel indisolubil legată de cea teoretică. Pentru a da soluții practice care să ușureze procesul traducerii sau al predării limbilor străine, trebuie să ne întemeiem pe o analiză profundă[3], comparativă, a structurii limbilor luate în considerație[4].

"Asemănarea" limbilor romanice[5] este un subiect care se încadrează, prin natura lui, în problematica generală schițată mai sus. La o descriere științifică a realităților lingvistice existente, nu se poate face abstracție de ea. Tot așa, cînd se tratează problema comunicării interlingvistice, trebuie luată în considerație existența unor posibilități speciale de c o m u n i c a r e i n t e r r o m a n i c ă[6].

Prin "asemănare" se înțelege, științific, identitatea parțială, existența, la obiectele care "seamănă", a uneia sau a mai multor t r ă s ă t u r i c o m u n e[7]. În cazul idiomurilor "asemănătoare", astfel de trăsături comune pot caracteriza diferitele "niveluri" ale limbii.

1. Asemănarea limbilor romanice pe care o percep vorbitorii profani este,

---

1 Cf. părerile lui Schuchardt cu privire la valoarea acestei metode (apud Iordan, *Lingv. rom.*, p. 64-65).

2 Cf. Jartseva, *Pr. tipol. issled.*, p. 203.

3 Cf. Revzin – Rozentsveig, *O M P*, p. 21, unde se subliniază distincția dintre aspectul normativ și cel științific al teoriei traducerii: "Știința care își propune să descrie traducerea ca un proces trebuie să fie nu normativă, ci teoretică".

4 Numeroasele lucrări normative care poartă titlul de "teorie a traducerii" și se limitează la a da "sfaturi" empirice traducătorilor nu trebuie să se confunde cu lucrările științifice consacrate acestei probleme (ca de exemplu *On Translation*, Cambridge, Massachusets, 1959, operă colectivă a unui grup de lingviști cunoscuți, printre care și Roman Jakobson).

5 Ca și a altor limbi înrudite.

6 Și intergermanică, interslavă, interturcică etc.

7 V. EF, s. v. *somiglianza;* Hamp, *G*, s. v. *similarity*.

desigur, în primul rînd, de natură materială[1]. Altfel spus, trăsăturile comune se observă ușor la nivelul s e m n u l u i l i n g v i s t i c, mai precis, al c u v î n t u l u i[2].

2. Afară de aceasta, specialistul mai descoperă existența unor trăsături comune, pur f o r m a l e, în diferitele m o d u r i de o r g a n i z a r e a materialului lingvistic. De obicei, vorbitorul profan nu le observă "conștient". Ele îi ușurează însă trecerea de la o limbă romanică la alta[3] în procesul comunicării interlingvistice. Traducerea dintr-o limbă romanică în alta pune mai puține probleme d e m e t a t a x ă[4] decît traducerea dintr-o limbă romanică într-o limbă germanică, slavă sau din oricare altă "familie" lingvistică. De exemplu, la traducerea dintr-o limbă romanică în alta a unei propoziții elementare ca "Am cumpărat o pălărie albă" (it. *Ho comprato un capello bianco,* fr. *J'ai acheté un chapeau blanc,* sp. *He comprado un sombrero blanco,* cat. *He comprat un barret blanc),* traducătorul se menține în cadrul unei s c h e m e u n i c e de o r g a n i z a r e g r a m a t i c a l ă. La traducerea aceleiași propoziții în germană (*Ich habe einen weissen Hut gekauft*[5]) sau în rusă (*Ja kupil beluju şl'apu),* materialul lexical trebuie transpus în scheme de organizare gramaticală deosebite, ceea ce reprezintă un efort suplimentar pentru traducător și, adesea, o sursă de g r e ș e l i.

Astfel, notînd cu inițiale majuscule părțile de vorbire (Adj = adjectiv, Art = articol nehotărît; Aux = verb auxiliar; Pron = pronume personal; S = substantiv; Vb = verb) și cu minuscule, la umăr, formanții gramaticali (a = adjectival; ac = acuzativ; f = feminin; m = masculin; part = participiu trecut; pf = perfectiv; s = substantival; trec = trecut), putem da celor de mai sus următoarea reprezentare simbolică:

---

1 Cf. Coseriu, *Sincr. diacr. tipol.,* p. 280.

2 Care reprezintă principalul gen de semn lingvistic, întrucît poate avea o existență independentă (spre deosebire de formanții gramaticali: desinențe, sufixe etc.).

3 În comparație cu trecerea de la o limbă romanică la una neromanică, sau invers.

4 Termen prin care L. Tesnière denumește trecerea de la o structură sintactică la alta, în procesul traducerii: "... la traduction d'une langue à l'autre oblige à faire appel a une structure différente. Nous donnerons a ce **changement structural** le nom de **métataxe**" (Tesnière, *Synt. struct.,* p. 283).

5 Admițînd că în contextul german respectiv trebuie folosit perfectul compus, nu cel simplu (*Ich kaufte...).*

În limbile romanice:

$$\text{Aux} + \text{Vb}^{\text{part}} + \text{Art} + \text{S} + \text{Adj}.$$

În germană:

$$\text{Pron} + \text{Aux} + \text{Art}^{ac\,m} + \text{Adj}^{ac\,m} + \text{S} + \text{Vb}^{\text{part}}.$$

În rusă:

$$\text{Pron} + \text{Vb}^{trec\,pf} + \text{Adj}^{ac\,f\,a} + \text{S}^{ac\,f\,s}.$$

Formanții subliniați (de exemplu: *ac f a* = [formantul] acuzativului feminin adjectival) reprezintă deosebirile față de limbile romanice. Deosebiri se observă și în topică și chiar în ce privește părțile de vorbire folosite (în enunțul german și cel rusesc figurează, obligatoriu, pronumele personal; în cel rusesc nu figurează auxiliarul).

3. În sfîrșit, limbile romanice, considerate sincronic și totodată d i a c r o n i c, se mai "aseamănă" prin unele procedee de construcție comune[1], aplicate în prezent și de-a lungul evoluției lor istorice: "... las lenguas románicas son lenguas s e m e j a n t e s, no sólo por lo que han conservado materialmente del latín y por lo que han tomado unas de otras, sino también, y sobre todo, por la aplicación de una t é c n i c a c o m ú n, por haberse hecho históricamente según modos técnicos análogos"[2] (spațiat de mine – D. C.).

Faptele din categoria a doua – asemănările (mai exact identitățile) formale, modurile comune de organizare a materialului lingvistic – pot fi considerate fapte de t i p o l o g i e în sensul larg al termenului[3]. Cele din categoria a treia țin de tipologie[4] în sensul restrîns[5] al termenului.

Cît despre faptele din categoria întîi – asemănările (sau identitățile materiale) –, ele se află, desigur, la polul opus față de tot ce se poate înțelege prin tipologie. Totuși, întrucît pînă în prezent nu li s-a acordat, din cîte știu, nici o atenție, le voi supune unui examen sumar în capitolul următor.

---

1 Vezi mai înainte, capitolul *Tipologie și genealogie*, p. 19 și urm.

2 Coseriu, *Sincr. diacr. tipol.*, p. 280.

3 Cf. mai înainte, p. 21.

4 În accepțiunea pe care i-o dă Coseriu.

5 Cf. mai înainte p. 21.

IV

IDENTITĂȚI MATERIALE

Dacă din punct de vedere tipologic asemănările (sau identitățile) materiale nu prezintă interes, din punctul de vedere al unei descrieri exhaustive a limbilor romanice în faza lor actuală precum și din acela al comunicării interlingvistice ele trebuie luate în seamă. În cadrul Romaniei – pe întregul ei teritoriu sau în cuprinsul unor zone determinate din ea – există anumite posibilități de "comunicare[1] interromanică". Așa cum se vorbește despre existența unui "lexic internațional" (căruia i se acordă destulă atenție de către specialiști), se poate vorbi despre existența unui "lexic interromanic"[2]. Studiul lui ar fi la fel de justificat ca și acela al "lexicului internațional" propriu-zis, adică al cuvintelor de tipul "telegraf", "telefon", "radio", "sport" etc. (De altfel, "lexicul interromanic" reprezintă și el o formă de lexic internațonal, limitat însă numai la vorbitorii din diferitele regiuni și state ale lumii, în care se vorbesc idiomuri romanice[3].)

Obiectul lucrării de față fiind găsirea unor trăsături care să caractetizeze limbile romanice în opoziție cu cele germanice și slave, la tratarea lui nu se poate trece cu vederea faptul că, în fond, elementul cel mai masiv și vizibil, specific limbilor romanice, este tocmai lexicul (adică acea parte din el care nu există în alte limbi, neromanice). Fără a avea intenția de a supune faptele unui examen amănunțit, mi se pare totuși indicat să menționez existența acestei t r ă s ă t u r i c o m u n e a idiomurilor romanice și să încerc a arăta cum trebuie pusă problema din punct de vedere teoretic.

---

1 Comunicare rudimentară, desigur, totuși cu un anumit grad de eficiență.

2 Ca și a unui lexic "intergermanic", "interslav" etc.

3 Cuvintele "interromanice" se adaugă la cele internaționale propriu-zise, cu o circulație generală pe glob, reprezentînd deci, pentru vorbitorii limbilor romanice, un mijloc s u p l i m e n t a r de comunicare interlingvistică.

BCU CLUJ / UNIVERSITY LIBRARY

Desigur, lexicul, considerat sub aspectul lui material[1], este, așa cum am mai spus, foarte departe de tot ce se poate înțelege prin tipologie. Referindu-se (în cadrul capitolului dedicat tipologiei) la problema clasificării limbilor[2], Hjelmslev arată că pentru efectuarea ei cercetătorul are în principiu la dispoziție mai multe criterii, dintre care unele esențiale, altele neesențiale[3]. Desigur, lexicul, sub aspectul lui material, nu poate fi inclus în categoria criteriilor esențiale, dat fiind caracterul individual, fluctuant și, cel puțin în aparență, nesistematic al faptelor respective. Este neîndoios pentru oricine că, pentru caracterizarea unei limbi (sau a unui grup de limbi), structura gramaticală este incomparabil mai importantă decît vocabularul. Nu mă pot opri însă să nu semnalez existența unui p a r a d o x logic: pe de o parte, gramatica mai importată decît lexicul; pe de altă parte însă, din punctul de vedere al aspectului esențial, definitoriu, al limbii – c o m u n i c a r e a –, lexicul apare, într-un fel, ca fiind mai important decît gramatica. Fără gramatică[4] se p o a t e c o m u n i c a; în mod rudimentar, firește; totuși, se poate. Fără lexic nu se poate comunica absolut nimic. Exprimarea lingvistică a raporturilor gramaticale poate fi suplinită prin factori situaționali, însoțiți, eventual, de mimică și gesturi. (Dacă, referindu-ne la un exemplu dat mai înainte, voi spune chelnerului: *coniac!,* arătînd cu mîna spre comeseanul meu, iar arătîndu-mă pe mine voi spune: *whisky!,* chelnerul va ști, fără îndoială, ce băutură să aducă fiecăruia dintre noi. Actul comunicării este astfel realizat.) Lexicul poate fi și el înlocuit prin factori situaționali, mimică și pantomimă – de pildă, într-un magazin, pot comunica vînzătorului ce anume vreau să cumpăr prin arătarea cu mîna a articolului respectiv – dar atunci ieșim cu desăvîrșire din cadrul limbii. Lexicul, conceput ca o sumă de cuvinte-rădăcină, poate exista (și poate servi, într-o anumită măsură, în

1 A nu se confunda cu cel structural, care poate constitui un element important pentru studiul tipologic al limbilor (vezi mai departe).

2 Foarte apropiată, prin natura ei, de problema care constituie obiectul lucrării de față.

3 "... de même qu'on peut diviser les hommes en petits et grands, blancs, noirs, jaunes et rouges, ou bruns et blonds, etc., etc., de même on pourra diviser les langues d'une multitude de manières différentes, selon le point de vue qu'on aura adopté" (Hjelmslev, *Lang.*, p. 123).

4 Fără exprimarea prin mijloace lingvistice a raporturilor gramaticale (cf. A. Graur, *La langue de l'avenir,* în *To Honor Roman Jakobson...*, vol. I, p. 792-798).

procesul comunicării) fără gramatică[1]; gramatica nu poate exista fără lexic. Formanții gramaticali s e l e c t e a z ă entitățile lexicale.

Observația lui Hjelmslev care semnalează existența unui raport de selecție între "cuvintele-rădăcină" și "elementele derivative"[2] își găsește confirmarea practică în actele de comunicare interlingvistică.

Nu am intenția de a supune aici unei discuții teoretice problema raporturilor dintre gramatică și lexic. Vreau numai să subliniez importanța pe care o are lexicul, sub aspectul lui material, pentru realizarea funcțiunii esențiale a limbii – c o m u n i c a r e a – și să justific prin aceasta obiectul capitolului de față.

Existența unui l e x i c i n t e r r o m a n i c și a unor posibilități speciale de c o m u n i c a r e i n t e r r o m a n i c ă[3] constituie o t r ă s ă t u r ă u n i f i c a t o a r e a idiomurilor romanice în opoziție cu idiomurile neromanice. De aceea am considerat că este cazul s-o menționez în prezenta lucrare. Deși foarte îndepărtată de ceea ce se înțelege de obicei prin "tipologie", această trăsătură merită să fie luată în considerație, căci se bazează pe importantul act al comunicării[4].

Un studiu special consacrat problemei lexicului interromanic[5] ar trebui să

---

1 Și în perspectivă diacronică structura gramaticală se dovedește a fi cîteodată mai puțin rezistentă decît unele părți din lexic. (Cf., de exemplu, sistemul gramatical al numelui în bulgara actuală, care a suferit o restructurare radicală față de bulgara veche, în timp ce numeroase substantive și adjective, considerate ca entități lexicale, s-au păstrat aproape intacte.)

2 "Structura unei limbi poate fi de așa fel încît poate permite unui cuvînt-rădăcină să apară și cu și fără elemente derivative. [...] raportul dintre rădăcină și un element derivativ este întotdeuna o selecție, căci elementul derivativ presupune existența unei rădăcini, dar nu și *viceversa*" (Hjelmslev, *Proleg.*, p. 48).

3 Posibilități care nu sînt numai virtuale, ci, foarte adesea, se realizează și efectiv. Orice vorbitor al unui idiom romanic are la dispoziție într-o țară străină de limbă romanică mai multe mijloace de comunicare interlingvistică decît într-o țară de limbă neromanică. Numărul cazurilor concrete care s-ar putea cita ca exemplu este, desigur, incalculabil.

4 Cf. conceptul de "diasistem", bazat pe actele de c o m u n i c a r e i n t e r d i a l e c t a l ă (U. Weinreich, *Is a structural Dialectology possible?*, în "Word", X, 1954, p. 388-390).

5 Un asemenea studiu ar prezenta interes teoretic, pentru descrierea limbilor romanice în faza lor actuală și pentru cunoașterea mecanismului unui gen special de comunicare interlingvistică. (Cf. Akulenko, în VJ, X, 1961, nr. 3, p. 192, care arată că, oricît de rudimentară ar fi, comunicarea interlingvistică își are categoriile ei obiective, demne de

aibă proporții foarte vaste. Aici mă voi limita la semnalarea fenomenului și la încercarea de a arăta cum se poate pune teoretic problema. S t r u c t u r a cuvîntului interromanic poate fi concepută, în principiu, la fel cu aceea a cuvintelor internaționale propriu-zise[1]. (Un cuvînt ca "telefon" poate fi înțeles în aproape toate țările lumii; cuvinte ca "om", "floare", "verde", "bine" etc. pot fi înțelese în toate sau aproape toate țările de limbă romanică.) În ambele cazuri avem a face cu identități din punct de vedere semantic[2] și a s e m ă n ă r i din punct de vedere material[3]. Dar cum prin "asemănare" se înțelege, științific, "identitate parțială"[4], putem vorbi despre existența unor i d e n t i t ă ț i m a t e r i a l e în structura cuvintelor de uz interlingvistic (general[5] sau numai interromanic).

Asemănările sau identitățile materiale trebuie considerate însă la un anumit nivel de a b s t r a c t i z a r e. Fapte materiale, în sensul strict al termenului, nu există decît în "vorbire", *hic et nunc*. În "limbă" nu există sunete concrete, ci numai "sunete-tip"[6]: [a] românesc este suma trăsăturilor comune ale lui $[a]_1$, $[a]_2$, $[a]_3$, $[a]_4$, $[a]_5$... realizați în nenumăratele acte de vorbire.

---

atenția specialiștilor.) La interesul teoretic s-ar asocia, desigur, și cel practic: traducerea, lexicografia bilingvă, predarea limbilor străine ar avea de profitat de pe urma unui asemenea studiu.

1 Ca, de exemplu, "telefon", "telegraf", "universitate", "facultate", "bibliotecă", "ministru", "cultură", "televiziune" etc. (apud B. Malmberg, *Barreras lingüisticas en el mundo de hoy,* în "Boletín de Filología" (Universidad de Chile), XV, 1963, p. 249.

2 Identități care se pot manifesta numai în unul dintre sensurile cuvintelor cu polisemie. Sensul care se comunică trebuie să fie neapărat același: altminteri comunicarea n-ar fi posibilă. Celelalte sensuri pot varia de la limbă la limbă.

3 Cf. Akulenko, *loc. cit.,* p. 194-195; Graur, *op. cit.,* p. 794; Malmberg, *op. cit.,* p. 249-250.

4 Vezi mai înainte.

5 De problema structurii cuvintelor internaționale m-am ocupat într-o lucrare (*Remarques...)* citată mai înainte. În capitolul de față reiau, cu unele modificări, cîteva dintre ideile expuse acolo.

6 Care nu trebuie confundate cu fonemele, căci nu trebuie să îndeplinească neapărat o funcțiune fonologică. Vezi A. Rosetti, *A propos du son-type et phonème,* în *Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung (Steinitz Festschrift),* Berlin, 1965, p. 322-323.

Orice cuvînt este și el o structură, ilustrată prin schema saussuriană *arbor* (imagine acustică) – "arbre" (noțiune), adică printr-o asociație (sau, în termeni hjelmslevieni, printr-un raport de solidaritate) între un "signifié" și un "signifiant"[1]. O structură elementară, desigur – o "microstructură", un atom în componența altor structuri, mai vaste și mai complexe –, de o importanță deosebită, totuși, căci reprezintă prima formă în care limba își poate manifesta efectiv funcțiunea de comunicare.

Dacă sunetele limbii sînt sunete-tip, înseamnă că și "imaginile acustice" saussuriene sînt "imagini-tip", "tipuri sonore", ansambluri de trăsături comune tuturor variantelor realizate concret în vorbire. Între structura unui cuvînt dintr-o limbă naturală oarecare și structura unui cuvînt internațional – în cazul nostru, a unui cuvînt interromanic – deosebirea este numai de grad de abstractizare. "Signifiantul" unui cuvînt internațional este și el un ansamblu de trăsături comune tuturor variantelor lui din diferitele limbi[2], dar aceste trăsături sînt mai puțin numeroase și, în consecință, mai generale. Gradul de abstractizare este deci mai înalt decît în cazul structurii cuvîntului dintr-o singură limbă[3]. Ansamblul de trăsături comune constituie i n v a r i a n t a din planul expresiei, corespunzătoare invariantei din planul conținutului (reprezentată prin sensul cuvîntului, același în toate limbile în care e folosit).

Schema saussuriană poate ilustra nu numai structura unui cuvînt dintr-o limbă oarecare, ci și pe aceea a unui cuvînt interromanic[4]. Astfel, cuvîntul "floare" în limbile română *(floare)*, franceză *(flr)*, spaniolă *(flor)*, portugheză

1 Saussure, *Cours...*, p. 99.

2 Variante din punctul de vedere al posibilității de comunicare interlingvistică. Altminteri, fiecare cuvînt trebuie conceput ca o unitate constitutivă a unei limbi determinate. Existența a c e l u i a ș i cuvînt în două sau mai multe limbi nu este deci posibilă. Astfel, în cazul termenului care însemnează "radio" în română, italiană, germană și bulgară avem a face – în pofida identității de structură sonoră: [radio] – cu patru cuvinte distincte, căci poziția lor în interiorul sistemelor lingvistice respective, raporturile pe care le contractează cu alte elemente, prezintă deosebiri de la limbă la limbă.

3 Există și excepții: uneori variantele aceluiași cuvînt într-o singură limbă pot prezenta deosebiri mai mari decît variantele din două sau mai multe limbi ale cuvîntului internațional (cf. rom. lit. [floare] ≠ rom. reg. [flu̯ari] ≠ [flǫre], pe de o parte, și sp. [flor] = ptg. [flor] = cat. [flor], pe de altă parte).

4 Sau a unui cuvînt internațional propriu-zis; în lucrarea mea citată anterior (p. 29) am încercat să încadrez în ea cuvîntul "telefon".

(flor), catalană *(flor)* poate fi reprezentat în felul următor[1]:

[f] [l] $V^{lab.}$ [r]

"Tipul" sonor [f] [l] $V^{lab.}$ [r] reprezintă invarianta formală care permite comunicarea între vorbitorii limbilor menționate mai sus. Orice modificare poate face cuvîntul neinteligibil. Forme ca *[flir], *[ftor], *[flos] etc. ar avea, fără îndoială, puține șanse să fie înțelese.

Conformația tipului sonor variază în funcție de limbile pe care le cuprinde. După împrejurări, numărul trăsăturilor comune poate crește sau descrește. Dacă, de pildă, la limbile menționate mai sus adăugăm italiana *(fiore)*, trăsăturile comune se împuținează prin eliminarea consoanei [l]. Dimpotrivă, dacă excludem franceza *(fleur)*, simbolul $V^{lab.}$ poate fi înlocuit prin vocala [o], tipul (valabil pentru română, spaniolă, portugheză și catalană) devenind [f] [l] [o] [r]. Uneori ne putem dispensa de notația simbolică chiar în cazul unui număr mare de limbi: de exemplu, tipul sonor [o][m] reprezintă trăsăturile comune ale cuvîntului "om" în limbile română *(om)*, italiană *(homo)*, franceză *(homme)*, spaniolă *(hombre)*, portugheză *(homem)*, catalană *(home)*. Alteori, dimpotrivă, chiar cînd e vorba numai de două limbi, conformația tipului nu poate fi reprezentată altfel decît în notație simbolică: de pildă cuvintele care însemnează "vin" în limbile spaniolă și franceză au, ca trăsături comune, elementele $C^{lab.\ son.}$ V^{a} (adică: consoană labială sonoră[2] + vocală anterioară; nazalizarea din franceză e un element suplimentar, care nu face parte din numărul trăsăturilor comune).

La descrierea "tipurilor sonore", trăsăturile comune pot fi exprimate în termeni acustici[3], în loc de termeni fiziologici. Cei dintîi prezintă, poate, avantajul unei mai mari exactități; cei din urmă, avantajul de a fi mai

1 Notație simbolică: V = vocală; lab. = labial(izat); C = consoană; son. = sonoră; a = anterioară. Detaliile fonetice care mi s-au părut neesențiale nu au fost notate, nici la simboluri, nici la sunetele-tip (date, mai sus, între paranteze drepte).

2 În spaniolă, [b] (la inițială absolută); în franceză, [v].

3 Conform principiilor de analiză formulate de Roman Jakobson, C. Gunnar, M. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to speech analysis* [...], în "Technical Report", 13, 1955, p. 16-55.

familiari majorității specialiștilor. (De aceea am recurs la ei în expunerea de mai sus.)

Cele spuse pînă acum se referă atît la cuvintele internaționale în genere, cît și la cele interromanice[1]. Acestea din urmă, mai prezintă însă, față de cele dintîi, următoarele p a r t i c u l a r i t ă ț i:

1. Pot servi ca mijloc de comunicare interlingvistică numai între vorbitorii de limbă romanică[2]. Zona utilizării lor este deci Romania[3], în forma ei actuală. (Cuvintele din prima categorie, dimpotrivă, nu au o sferă de întrebuințare limitată din punct de vedere etnic și geografic.)

2. O parte a lexicului interromanic reprezintă continuarea directă a cuvintelor latinești corespunzătoare (cuvintele internaționale propriu-zise există în diferitele limbi ale lumii nu în virtutea provenienței din vreo limbă comună, ci în urma pătrunderii pe cale de împrumut lexical.)

3. Altă parte a pătruns în limbile romanice sub formă de împrumuturi culte din latină[4]. Și în unele limbi care nu aparțin grupului romanic există numeroase "cultisme"[5] latinești[6]. În limbile romanice însă situația lor este net d i s t i n c t ă, ceea ce se explică prin acțiunea unor factori de natură internă, combinați cu alții, de natură externă.

În prima categorie intră, pe de o parte, afinitatea structurală cu latina, care a ușurat împrumuturile lexicale latinești, iar pe de altă parte, o deosebire structurală față de latină, anume, spiritul refractar al limbilor romanice față de formațiile lexicale "motivate" și, în consecință, față de procedeul calchierii cuvintelor din alte limbi[7]. O bună parte din terminologia pe care am putea-o

1 Precum și la cele interslave, intergermanice, interturcice etc.

2 Lucrarea de față avînd drept obiect studiul trăsăturilor distinctive ale grupului lingvistic romanic, m-am referit mai sus (ca, de altfel, în întregul capitol) numai la acele cuvinte interromanice care nu au pătruns, prin împrumut, în vreo limbă neromanică.

3 Bineînțeles, ocazional, doi (sau mai mulți) vorbitori de limbă romanică le pot folosi, ca mijloc de comunicare, și în afara teritoriului Romaniei.

4 Există și numeroase cazuri de împrumut lexical de la o limbă romanică la alta.

5 Termen mai potrivit decît *"neologisme"*, prin care în unele limbi se desemnează toate "cuvintele noi", împrumutate sau formate pe teren propriu (cf. sp. *cultismo* în opoziție cu *neologismo)*.

6 Engleza, datorită situației speciale pe care o are în această privință, se exceptează de la discuția de față.

7 Sapir, *Lang.*, p. 185.

numi "intelectuală" – specifică stilului ştiinţific, juridico-administrativ, ziaristic etc. – constă, în limbile romanice, din împrumuturi culte latineşti. Limbile germanice şi slave, dimpotrivă, manifestă o vădită predilecţie pentru cuvîntul motivat şi pentru calcul lexical[1] (cf., de exemplu, rom. *a colabora,* it. *collaborare,* sp., ptg. *colaborar,* fr. *colaborer* etc. şi germ ***mitarbeiten,*** rs. *sotrudničat').*

Factorii e x t e r n i sînt reprezentaţi prin diferite forme – biserică, şcoală, cancelaristică etc. – în care tradiţia culturală latină[2] s-a menţinut, de-a lungul evului mediu, după dezmembrarea imperiului roman, pe aproape întreg teritoriul Romaniei Occidentale[3].

4. Din deosebirile arătate mai sus decurg unele c o n s e c i n ţ e care constituie, la rîndul lor, trăsături diferenţiatoare ale limbilor romanice faţă de limbile germanice şi slave:

a. Numărul împrumuturilor culte din latină este m a i m a r e în limbile romanice. Afirmaţia se poate face intuitiv, fără o statistică prealabilă şi poate fi controlată printr-un sondaj constînd în compararea versiunilor romanice şi neromanice ale oricărui text ştiinţific, tehnic, jurnalistic etc. publicat în mai multe limbi. Împrumuturi culte latineşti există, după cum am mai spus, şi în limbile germanice şi slave[4]. Totuşi, unele caracterizează n u m a i limbile romanice, reprezentînd un mijloc de comunicare exclusiv interromanică. Nu am în vedere termenii de strictă specialitate din diversele ramuri ale ştiinţei, tehnicii, jurnalisticii etc. – aceştia sînt, practic, aproape imposibil de urmărit, datorită uşurinţei cu care trec dintr-o limbă în alta –, ci o categorie de cuvinte care alcătuiesc un fel de l e x i c d e b a z ă, un "fond lexical principal", comun tuturor stilurilor culte. Verbe româneşti ca *a admite, a considera, a decide, a evita, a exclude, a permite, a utiliza* etc., substantive ca *suprafaţă, valoare, virtute* etc., adjective ca *amplu, profund, multilateral, verosimil*[5] etc.

1 Sapir, *ibid.;* Graur, *Fond. princ. lex.,* p. 146, 148, 154.

2 Şi folosirea l i m b i i latine.

3 În Romania Orientală, după cum se ştie, această tradiţie a fost ruptă datorită influenţei culturale slavo-bizantine.

4 Şi, desigur, în diverse limbi din alte "familii". Multe "cuvinte internaţionale" de circulaţie generală pe glob sînt termeni savanţi latineşti.

5 Iată cîteva exemple concrete, culese la întîmplare din pagina I a unui ziar românesc ("Scînteia", 3 august 1969): *a contribui, incontestabil, semnificaţie, notoriu, a considera, a participa, cordial, a se referi, generos, util, entuziast, ferm, continuu, a transmite.*

au echivalente semantice omofone[1] în aproape toate limbile romanice, ceea ce ușurează mult procesul de comunicare interlingvistică în diferitele sectoare ale activității intelectuale[2].

Dată fiind, pe de o parte, permeabilitatea lexicului, pe de altă parte, greutatea de a aduce probe negative, nu pot afirma cu certitudine că vreunul dintre cuvintele menționate mai sus n-ar fi intrat într-o limbă germanică (în afară de engleză) sau slavă. Faptul nu ar fi însă hotărîtor pentru discuția de față, în care nu mi-am propus o examinare amănunțită a problemei. Ceea ce mi se pare evident este existența n u m a i în limbile romanice a unei c a t e g o r i i de cuvinte cum sînt cele arătate mai sus. Ele pot constitui, cred, o t r ă s ă t u r ă d i s t i n c t i v ă a acestor limbi î n f a z a l o r a c t u a l ă. Pronosticurile pentru viitor sînt, firește, hazardate. Intuitiv, s-ar putea, totuși, afirma că, de pildă, apariția în rusă a unor cuvinte ca **posibil'nyj, *probabil'nyj, *permitirovat', *evitirovat'* etc. (în loc de, respectiv, *vozmojnyj, verojatnyj, razrešat', izbegat'*) nu este de așteptat, cel puțin în anii imediat următori[3]. Pentru germană, semnificativ este faptul că asemenea cuvinte – *possibel, probabel, permittieren, evitieren, impellieren, inferieren* etc.[4] – au existat (unele, poate, numai teoretic) într-o anumită epocă, iar astăzi au ieșit din circulație. În germana actuală, cu toată tendința ei de înlocuire a unor cuvinte proprii prin împrumuturi străine, *probabel* în loc de *wahrscheinlich* sau *possibel* în loc de *möglich* ar suna neobișnuit[5].

---

1 Folosesc termenul consacrat "omofone" (cf. Weinreich, *LC*, p. 49 și *passim*), deși mai potrivit în asemenea cazuri ar fi "parofone" (după modelul lui "paronime").

2 Este un fapt bine cunoscut că pentru vorbitorii de limbă romanică textele științifice, jurnalistice etc. scrise în altă limbă romanică sînt în parte inteligibile chiar fără cunoașterea limbii respective.

3 La această constatare intuitivă s-ar putea adăuga, în sprijinul afirmației de mai sus, și un motiv obiectiv, de ordin extern: dacă asemenea cuvinte nu au pătruns în rusa literară într-o epocă mai veche, cînd în Rusia studiile clasice greco-latine erau foarte dezvoltate, cu atît mai puțin e de presupus că ar putea pătrunde astăzi.

4 Toate exemplele de mai sus sînt date după L. Kiesewetter, *Neues vollständiges Fremdwörterbuch* [...], Glogau, 1863. (Cf., în aceeași lucrare, numeroase alte latinisme.)

5 Unul dintre subiectele anchetate de mine (G. P. – 32 de ani, student în filozofie la universitatea din München) a caracterizat cîteva cuvinte de acest gen *(probabel, impetuös* etc.) ca "extravagante", pe cînd altele *(possibel, evitieren, permittieren)* i s-au părut cu totul inadmisibie. În schimb, cîteva latinisme (sau franțuzisme) ca *publizieren, profitieren* etc. au fost considerate de același subiect "cuvinte de largă circulație".

b. Poziția în sistemul limbii a împrumuturilor culte latinești din idiomurile romanice, pe de o parte, și cele germanice și slave, pe de altă parte, este, principial, deosebită.

În limbile romanice, multe cultisme latinești intră – pe planul expresiei – în aceleași "constelații asociative"[1] cu unele cuvinte populare, moștenite din latină (de exemplu: rom. **a introduce** – *a duce – a aduce;* **a contraface** – *a face – a desface – a preface).*

Afară de aceasta, în limbile romanice avem a face, de cele mai multe ori, cu termeni u n i c i, pe cînd în limbile germanice și slave sînt frecvente seriile de dublete "împrumut – calc" (ca, de pildă, germ. *publizieren – herausgeben,* rs. *konferensija – soveščanie),* cei doi termeni fiind aproximativ echivalenți din punct de vedere semantic, dar prezentînd adesea deosebiri de natură stilistică, cronologică[2] și simptomatică[3].

c. Pătrunderea unui număr mare de cuvinte culte latinești a avut în limbile romanice consecințe de ordin g r a m a t i c a l. Astfel, opoziția "afirmativ / negativ", cu termenul negativ marcat la inițială, reprezentabilă prin formula[4]

adjectiv / N adjectiv

a existat în latină (de ex. *felix / infelix),* dar nu a fost transmisă limbilor romanice (care au pierdut "particula negativă" *in–* ca element productiv[5]). Prin intermediul împrumuturilor masive din latina clasică, opoziția menționată mai sus a fost restabilită[6]. Perechile de tipul fr. *possible /*

1 Expresie folosită de Saussure, *Cours...,* p. 174; cf. expresia "familie de cuvinte", corespunzătoare, în parte, celei saussuriene.

2 În sensul că cei doi termeni ai dubletului nu au, de obicei, aceeași vechime.

3 Bühler *(S)* vorbește despre o "funcțiune simptomatică" a limbii, care constă în a da unele referințe cu privire la persoana subiectelor vorbitoare (cf. Gleason, *Introd. Descript. Ling.,* p. 40). În cazul nostru, folosirea termenilor împrumutați denotă, uneori, un grad de cultură mai înalt sau o anumită pregătire de specialitate. Calcurile, prin structura lor motivată, pot fi înțelese de orice vorbitor. De exemplu, germ. *Sprachwissenschaft* și rs. *jazykoznanie* nu prezintă nici o dificultate de înțelegere pentru vorbitorii profani în fiecare limbă aparte, spre deosebire de *Lingvistik* și *lingvistika,* existente, respectiv, în germană și rusă, dar accesibile, ca sens, numai unei anumite categorii de vorbitori.

4 În care N = marca negației.

5 Meyer-Lübke, *Gramm. lgs. roms.,* II, p. 620.

6 Pentru amănunte, vezi Dumitru Copceag, *Remarques sur la genèse d'un "type" commun,* în RRL, XII, 1967, nr. 2, p. 143-150.

impossible, ital. *sopportabile / **insopportabile,*** sp. *feliz / **infeliz,*** retorom. *prudaint / **imprudaint,*** cat. *visible / **invisible,*** ptg. *provável / **improvável,*** rom.[1] *eficace / **ineficace*** etc. sînt astăzi foarte numeroase în limbile romanice, iar procedeul a devenit productiv și popular. Este drept că prin aceasta limbile romanice s-au apropiat din punct de vedere tipologic de cele germanice și slave (în care procedeul a existat totdeauna; cf. germ. *möglich / unmöglich,* rs. *krasivyj / nekrasivyj).* Deosebirea însă – căci în lucrarea de față ne interesează d e o s e b i r i l e (față de limbile germanice și slave) – constă în gramaticalizarea de către limbile romanice a unor elemente lexicale împrumutate din latină. În germană sau rusă ar fi, intuitiv, de neconceput apariția unor forme ca **inmöglich*[2], în loc (sau alături) de *unmöglich* și, respectiv, *invozmožnyj,* în loc (sau alături) de *nevozmožnyj,* pe cînd în română, limbă romanică, *in–* a devenit productiv, concurînd[3] pe mai vechiul *ne–* (cf. ***nedecis – indecis, nestabil – instabil, neoperabil – inoperabil*** etc.).

5. Comunicarea cu ajutorul lexicului interromanic este ușurată de asemănarea materială a unor f o r m a n ț i g r a m a t i c a l i romanici[4]. Anumite r a p o r t u r i gramaticale devin astfel comunicabile între vorbitorii diverselor limbi romanice. Am putea menționa, în această ordine de idei, consoana [r] ca formant al viitorului și condiționalului verbelor în aproape toate limbile romanice, consoana [l] la persoana a III-a a pronumelui personal, asemănarea (sau identitatea) prepozițiilor provenite din *de* și *ad* latinești precum și alte fapte similare, care ușurează procesul comunicării interromanice[5].

Dacă admitem, în primul rînd, posibilitatea principială a unei ierarhizări a cercetărilor tipologice, iar în al doilea rînd existența unor "sunete tip" (și, în consecință, a unor "tipuri sonore" în structura imaginii acustice

1 În română pătrunderea s-a făcut de multe ori prin filieră franceză sau italiană. Lat. *in–* a fost concurat de slav. *ne-*.

2 Perechile de tipul *diskret – indiskret, direkt – indirekt,* foarte puțin numeroase în germana actuală, rămîn la nivelul unor simple fapte de lexic.

3 E drept, numai în cazul termenilor de origine cultă.

4 Cf. Iordan – Manoliu, *Introd. lingv. rom.,* p. 167, unde se vorbește despre existența unor formanți gramaticali caracterizați prin aceleași elemente sonore în toate limbile romanice.

5 Se pot da exemple de sintagme sau chiar propoziții care sună la fel în două (sau mai multe) limbi romanice: it. sp. *la carne del toro, la casa del padre era grande* etc.

saussuriene[1]), putem vorbi despre tipologie *sui generis,* o "microtipologie", la nivelul semnului lingvistic. Ea ar fi, după cum am mai spus, foarte departe de ceea ce înțelegem de obicei prin tipologie; în schimb, s-ar lega nemijlocit de funcțiunea esențială a limbii: c o m u n i c a r e a.

Existența, odinioară, a unei limbi latine unice însemna – exprimînd același lucru cu alți termeni – existența unui m i j l o c d e a c o m u n i c a pe tot cuprinsul Imperiului Roman. Posibilitățile, rudimentare, de comunicare interromanică (de care ne-am ocupat mai sus) constituie – pe teritoriul Romaniei actuale – rămășițe din ceea ce a fost. Luarea lor în considerație ca trăsătură distinctivă a limbilor romanice față de limbile neromanice mi se pare justificată, indiferent de faptul dacă prin aceasta facem sau nu "tipologie".

1 Cf. Cerdà Massó, *Ling. hoy,* p. 21: "Consideremos, por ejemplo, la palabra «calor». Si dispusiéramos de los aparatos que se emplean en la moderna fonética experimental, veríamos que nunca se pronuncia exactamente del mismo modo, a pesar de que siempre se mantienen unas condiciones básicas que nos la hacen identificable como tal". Aceste "condiții de bază" despre care vorbește autorul citat reprezintă tocmai trăsăturile constitutive ale "tipului" sonor.

BCU "MIHAI EMINESCU" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

V

IDENTITĂȚI FORMALE

Capitolele de pînă acum trebuie interpretate ca un fel de parte introductivă a lucrării de față. Cu examinarea identităților formale se abordează obiectul ei propriu-zis.

Prin i d e n t i t ă ț i f o r m a l e înțeleg moduri identice de organizare a materialului lingvistic. Studiul unor asemenea identități se poate intitula "tipologic", dacă ne referim la tipologie în accepțiunea largă[1] a termenului. În orice caz, nu i se poate nega caracterul de investigație lingvistică contrastivă.

Urmînd recomandarea lui A. V. Isačenko, am căutat să mă situez la un nivel de abstractizare suficient de înalt pentru a avea mereu în centrul atenției aspectul categorial, sistematic[2] al faptelor, fără a pierde totuși din vedere legătura cu realitățile lingvistice concrete. În această ultimă privință nu mi se pare deloc minimalizant pentru caracterul științific al lucrării să arăt că cele mai multe dintre constatările făcute în ea provin din activitatea mea practică de traducător și profesor de limbi străine. De aici frecventele referiri la fapte de traducere[3] și la g r e ș e l i[4] tipice ale vorbitorilor care trec de la o limbă germaică sau slavă (ca limbă maternă) la una romanică, ori invers. Greșelile de acest gen mi se par deosebit de importante, întrucît dovedesc că nu avem a face cu simple speculații teoretice, ci cu forme lingvistice reale, vii, care există și funcționează efectiv în mintea vorbitorilor. Uneori, ele ne

1 Vezi mai înainte, p. 21.

2 Isačenko, *GRS,* I, p. 5, arată că numai faptele "categoriale" (nu cele izolate) pot constitui obiectul "unor comparații cu caracter sistematic" între două (sau mai multe) limbi.

3 Cf. Skalička, *TTJ,* p. 32.

4 Isačenko (*GRS,* I, p. 61, 63 și *passim)* dă exemple de greșeli tipice pentru slovacii care vorbesc rusa și rușii care vorbesc slovaca, greșeli avînd drept sursă deosebirile de structură gramaticală existente între cele două limbi.

ajută să descoperim existența unor particularități subtile ale sistemelor lingvistice respective, care altminteri ar scăpa neobservate[1].

După cum am mai arătat, studiul de față are ca obiect numai o a p r o x i m a r e a realităților lingvistice. Luarea în considerare a t u t u r o r idiomurilor romanice, germanice și slave – inclusiv, deci, a varietăților dialectale – ar fi fost, practic, cu neputință. De aceea m-am limitat numai la cîteva dintre ele.

Din totalul idiomurilor romanice am ales șase limbi literare – româna, italiana, franceza, spaniola, portugheza, catalana – în așa fel ca să fie reprezentate toate grupele posibile[2]. Dintre limbile germanice și slave am luat în considerație germana și, respectiv, rusa, cele mai reprezentative, atît prin structura lor cît și prin numărul de vorbitori[3]. Afară de aceasta, m-am referit întotdeauna la încă (cel puțin) cîte o limbă[4], din celelalte grupe (grupa nordică, pentru limbile germanice[6], grupa vestică și cea sudică, pentru limbile slave). Am considerat ca tipic pentru idiomurile romanice orice fenomen existent în cel puțin cinci[7] dintre cele șase limbi literare menționate, iar pentru idiomurile germanice și slave, orice fenomen prezent în cel puțin o limbă din fiecare grupă. Firește, procedeul este în bună parte convențional. El poate asigura totuși un anumit grad de rigoare metodologică, indispensabilă oricărei cercetări[8].

Și în ce privește faptele examinate, cercetarea este departe de a avea un

---

1 Cf. Rozentsveig–Uman, *IGK*, p. 104, 108 și *passim*, unde se dau cîteva exemple interesante și convingătoare.

2 Cu alte cuvinte, toate subdiviziunile propuse de autorii diferitelor clasificări ale idiomurilor romanice.

3 Abstracție făcînd de engleză, care însă nu poate fi considerată ca reprezentativă pentru grupul germanic, căci a avut o evoluție cu totul aparte.

4 Adesea la două sau chiar la mai multe limbi.

5 Potrivit clasificărilor consacrate ale acestor limbi.

6 Grupa estică este reprezentată, după cum se știe, numai prin limbi care nu se mai vorbesc.

7 Limba în care trăsătura respectivă nu există rămîne totuși romanică prin alte trăsături.

8 Pentru unele limbi germanice și slave, cunoscute de mine numai teoretic și foarte aproximativ, am recurs, în anumite cazuri, la ajutorul unor informatori, cărora le mulțumesc pe această cale: Alexandra Roceric Alexandrescu, V. Munteanu (daneză și suedeză); S. Wright (islandeză); H. Mirska, W. Wolski, V. Iliescu (polonă); J. Felix, P. Olteanu (cehă); L. Spasova (bulgară), M. Tomici (sîrbocroată).

caracter exhaustiv. Există o serie de probleme mari – problema aspectului verbal, a structurii timpurilor verbului, a funcțiunii modurilor, problema redundanței morfologice, probleme de formare a cuvintelor și de semantică structurală[1] – care ar merita, fiecare, cîte o investigație aprofundată. Din materialul, foarte bogat, care mi-a stat la dispoziție am fost nevoit să selectez cîteva aspecte[2] mai convingătoare și totodată mai ușor de urmărit.

O atenție specială am acordat poziției determinanților față de determinați în limbile romanice, încercînd s-o tratez ca problemă de tipologie în accepțiunea coșeriană a termenului și rezervîndu-i cîteva capitole (VI – X) din lucrare.

În capitolul de față mă limitez la examinarea cîtorva aspecte, după părerea mea mai reprezentative, din sistemul numelui (paragrafele **1-6**) și al verbului (paragrafele **7-10**), nesemnalate, din cîte știu[3], pînă în prezent ca trăsături caracteristice ale limbilor romanice în opoziție cu cele germanice[4] și totodată cu cele slave.

1. Opoziția substantiv / adjectiv [5]

Din punct de vedere semantic, opoziția între aceste două clase de cuvinte este aceeași în limbile romanice, germanice și slave[6]: "substanță" / "calitate". Din punct de vedere gramatical însă, cele dintîi se deosebesc de cele din urmă.

În limbile romanice, opoziția *substantiv / adjectiv* se manifestă numai pe

1 Cf. Ullmann, *DSLT*, p. 227 și *passim*, care dă cîteva sugestii interesante pentru studierea tipologică a lexicului.

2 Unele dintre ele au mai fost discutate de mine într-o lucrare relativ recentă (vezi Copceag, *Elem. tipol. rom., passim).*

3 Fac afirmația cu toate rezervele pe care le impune o documentare incompletă.

4 Cîteva dintre ele au fost menționate de Ch. Bally, *Ling. gén. ling. fr.*, și alți autori în diverse studii avînd ca obiect compararea unei singure limbi romanice cu cîte o limbă germanică sau slavă. (Criado de Val, *Fisonomía...*, extinde comparația la 4 limbi romanice, și 2 germanice.)

5 Am în vedere numai așa-zisele adjective "calificative".

6 Desigur, și în toate celelalte limbi sau grupuri de limbi ale lumii care au cele două părți de vorbire în discuție.

plan s i n t a g m a t i c[1] (adjectivul selectează substantivul, este un "adjunct" al lui). Aceste limbi continuă și dezvoltă o situație existentă încă din latină, unde paradigmele adjectivului prezentau puține deosebiri[2] față de acelea ale substantivului.

În limbile germanice și slave opoziția *substantiv / adjectiv* se manifestă și pe plan p a r a d i g m a t i c.

Chiar în engleză, cea mai "demorfologizată" dintre limbile germanice, adjectivul se deosebește paradigmatic de substantiv, prin faptul că nu are o marcă a pluralului[3]. De exemplu:

The red flower "floarea roșie" – *The red flowers* "florile roșii"

– cu adjectivul *red* invariabil la singular și plural – spre deosebire de:

It. *Il fiore rosso – I fiori rossi*
Sp. *La flor roja – Las flores rojas*
Cat.[4] *La flor vermella – Les flors vermelles*

– cu adjectivele la plural.

În celelalte limbi germanice se poate vorbi despre existența unui raport de s e l e c ț i e între forma adjectivului și determinantul precedent (articolul hotărît, articolul nehotărît, adjectivele demonstrative etc.): anumiți determinanți selectează anumite forme gramaticale. Să se compare:

It. *Una strada **larga** – la strada **larga**;* sp. *una calle **ancha** – la calle **ancha**;* dan. *en **bred** gade – den **brede** gade;* sued. *en **bred** gata – den **breda** gatan.*

---

1 Cu excepția cîtorva forme de comparativ și superlativ, ca it. *migliore–ottimo,* sp. *mejor–óptimo* etc. Mai frecvente, totuși nu generale, sînt superlativele în *-is(s)im:* it. *bellissimo,* fr. *rarissime,* rom. *rarisim* etc. (Cf. rom. *prostisim* care arată că sufixul, intrat prin împrumuturi lexicale, este productiv.)

2 De exemplu, gradele de comparație.

3 Adjective fără marcă de plural există și într-o limbă romanică: franceza (cf. *le bon livre – les bons livres),* dar situația lor este paralelă cu a substantivelor. Faptele analoage din alte limbi (sp. *carmesí,* rom. *gri* etc.) au caracter sporadic.

4 Pentru a nu lungi prea mult expunerea, mă limitez la fapte din italiană, spaniolă și catalană, cu precizarea că situația este aceeași în toate cele șase limbi romanice menționate anterior.

It. *Un uomo* ***buono*** *– l'uomo* ***buono*** *– l'uomo è* ***buono;*** sp. *un hombre* ***bueno*** *– el hombre* ***bueno*** *– el hombres es* ***bueno;*** cat. *un home* ***bo*** *– l'home* ***bo*** *– l'home es* ***bo;*** germ. *ein* ***guter*** *Mensch – der* ***gute*** *Mensch – der Mensch ist* ***gut***[1].

It. *Il fratello* ***malato*** *– il fratello è* ***malato,*** sp. *el hermano* ***enfermo*** *– el hermano está* ***enfermo;*** cat. *el germa* ***malalt*** *– els germans* ***malalts;*** rs. ***bol'noj*** *brat – brat* ***bolen;*** ch. ***nemocný*** *bratr – bratr je* ***nemocen,*** srbc. ***bolni*** *brat – brat je* ***bolan.***

În limbile slave, caracterizate prin existența a două clase de adjective[2] – "lungi" și "scurte" –, declinarea adjectivelor "lungi" este deosebită de aceea a substantivelor: desinențele cazuale respective nu sînt aceleași. De exemplu[3]:

Rs. Sg. N. ***bol'šoj*** *gorod* – G. ***bol'šogo*** *goroda* – D. ***bol'šomu*** *gorodu*... etc.; Ch. ***mladý*** *muž* – ***mladého*** *muže* – ***mladému*** *mužovi*... etc.; Srbc. ***visoki*** *hrast* – ***visokoga*** *hrasta* – ***visokome*** *hrastu*... etc. (cf. flexiunea cazuală din germana contemporană: Sg. N. *der alte Lehrer* "bătrînul învățător" – G. *des alten Lehrers* – D. *dem alten Lehrer*... etc.).

Întreaga paradigmă a adjectivului romanic este analoagă cu aceea a substantivului: în majoritatea limbilor romanice există 2 clase de adjective: adjective cu două forme – masculină și feminină – și adjective cu o singură formă pentru ambele genuri; acestei împărțiri îi corespunde o împărțire similară a substantivelor: substantive cu formant tipic feminin (același ca la femininul adjectivelor cu două terminații), substantive cu formant tipic masculin (același ca la masculinul adjectivelor cu două terminații) și substantive cu un formant comun ambelor genuri (același ca la adjectivele

1 Despre forma adjectivului cu funcțiune de nume predicativ în limbile germanice și slave, vezi mai departe.

2 Vezi Gorškov, *SJ,* p. 141-144. Chiar în bulgară, cu toată simplificarea sistemului ei nominal, se păstrează urme de adjective "lungi" (Matveeva-Isaeva, *LSJ,* p. 204; Bernstein, *UBJ,* p. 105-107): cf. *hubav grad* "(un) oraș frumos" și *bălgarski pisatel* "(un) scriitor bulgar"; în unele cazuri, forma lungă apare numai cu articolul hotărît; cf. *b'al čaršaf* "(un) cearșaf alb" și *belijat čaršaf* "cearșaf alb".

3 Rs. *bol'šoj* "mare", *gorod* "oraș"; Ch. *mladý* "tînăr", *muž* "bărbat"; Srbc. *visoki* "înalt", *hrast* "stejar".

cu o singură terminație). Aceasta este, în linii mari[1], situația în majoritatea limbilor romanice[2]. De exemplu:

	"Declinările" II și I	"Declinarea" III
R.	(un) *socru* – (o) *soacră* *negru* *neagră* (un) *copil*[3] – (o) *copilă* *bun* – *bună*	(un) *munte* – (o) *punte* *verde*
It.	(un) *suocero* – (una) *suocera* *buono* – *buona*	(un) *padre* – (una) *madre* *verde*
Sp.	(un) *suegro* – (una) *suegra* *negro* – *negra*	(un) *padre* – (una) *madre* *verde* (un) *litoral* – (una) *catedral* *ocasional*
Ptg.	(um) *sogro* – (uma) *sogra* *novo* – *nova*	(um) *alcaide* – (uma) *cidade* *verde* (um) *litoral* – (una) *catedral* *ocasional*
Cat.	(un) *amic* – (una) *amiga* antic – *antiga*	(un) *pare* – (una) *mare* *alegre*

În limbile romanice se poate vorbi despre existența unui sistem morfologic al n u m e l u i, în care se încadrează atît substantivele cît și adjectivele[4]; în limbile germanice și slave există un sistem al substantivului

1 Există și excepții: substantive (și adjective) masculine cu formant specific femininului (de ex. it. sp. *agricola, comunista* etc.), feminine cu formant specific masculinului (it. sp. *la radio, la mano)* etc.

2 Franceza e într-o situație specială, datorită profundelor modificări fonetice pe care le-a suferit.

3 În cazurile de tipul rom. *copil, bun,* cat. *amic, antic* etc. se poate vorbi despre o desinență zero sau, referindu-ne la ultimul element sonor al cuvîntului, despre o terminație consonantică.

4 Cf. Iordan–Manoliu, *Introd. lingv. rom.*, p. 152: "În mare măsură, formanții care se combină cu teme adjectivale sînt în limbile romanice identici cu cei corespunzători substantivului".

BCU "ȘTIINȚA" UNIVERSITY LIBRARY

și un sistem al adjectivului, net deosebite între ele.

Considerate în perspectivă istorică, limbile romanice, pe de o parte, și limbile germanice și slave, pe de altă parte, se caracterizează printr-o evoluție în sensuri deosebite. În limbile romanice a avut loc un proces de unificare morfologică a substantivului cu adjectivul, încheiat, în esență, încă de timpuriu, o dată cu dispariția declinării a patra și a cincea din latina clasică. Efectele acestui proces persistă pînă în zilele noastre: exemplele date mai sus reprezintă o continuare destul de fidelă a situației din latina vulgară[1]. În limbile germanice și slave, dimpotrivă, se observă un proces de diversificare[2] morfologică a celor două părți de vorbire, început cu multe secole în urmă și continuat pînă în zilele noastre: în cehă și poloneză formele adjectivale "lungi", cu o flexiune deosebită de aceea a substantivului, le-au eliminat aproape cu desăvîrșire pe cele scurte[3]; în rusa actuală vorbită sînt curente enunțurile de tipul *gorod krasivyj* "orașul este frumos", *on bogatyj* "el este bogat", *ona horošaja* "ea este bună", în loc de, respectiv, *gorod krasiv, on bogat, ona horoša,* simțite ca livrești. (De altfel, numeroase adjective rusești nici nu au formă "scurtă"; așa sînt, de pildă, toate adjectivele în *-skij: russkij, anglijskij, himičeskij, političeskij* etc., precum și altele, ca *voennyj* "militar", *letnij* "de vară", *derev'annyj* "de lemn" etc.) Raportul de forțe s-a dovedit și se dovedește a fi, aproape în toate limbile slave[4], în favoarea adjectivelor "lungi", fapt a cărui consecință este diferențierea morfologică a substantivului față de adjectiv.

Notînd totalul formanților care alcătuiesc paradigmele substantivului prin Fs, iar pe cei care formează paradigma adjectivului prin Fa (și lăsînd de o parte excepțiile), situația din limbile romanice, în opoziție cu cea din limbile germanice și slave, poate fi reprezentată simbolic[5] în felul următor:

---

1 Vezi Grandgent, *ILV,* p. 171-172 și 181-182.

2 Vezi, pentru limbile germanice, Paul, *D. Gramm.,* I, p. 55-56; Behagel, *D. Spr.,* p. 181-182; pentru limbile slave, Gorškov, *SJ,* p. 141-144; Širokova, *ĆJ,* p. 153-157.

3 Matveeva-Isaeva, *LSJ,* p. 108.

4 Cu excepția bulgarei (vezi mai sus, p. 50, nota 2).

5 La un anumit nivel de abstractizare, uzul, moderat, al notațiilor simbolice mi se pare necesar, ca mijloc de expresie sintetică. (Abuzul de simboluri și formule în lingvistică face, însă, expunerea greu de urmărit, ca în cazul lucrărilor de gramatică transformațională.)

Limbile romanice	Limbile germanice și slave
Fs = Fa	Fs ≠ Fa

Izomorfismul celor două părți de vorbire în limbile romanice se manifestă și în procedeele de formare a cuvintelor[1]. Derivarea prin s u f i x e este, în parte, aceeași pentru substantive și adjective. În toate limbile romanice există un număr de sufixe care pot fi intitulate "sufixe nominale", comune substantivelor și adjectivelor.

Așa sînt, de exemplu, sufixele care arată naționalitatea sau originea locală, aceleași pentru substantive și adjective în limbile romanice, distincte în limbile germanice și slave. Cf.:

R. *Poporul **francez**[2] – Acest **francez** e foarte simpatic;* it. *Il popolo **francese** – Questo francese è molto **simpatico**;* fr. *Le peuple **français** – Ce jeune **français** est très **sympathique**;* sp. *El pueblo **francés** – Este **francés** es muy simpático;* ptg. *O povo francês – Este **francês** é muito simpático;* cat. *El poble **francés** – Aquest **francés** és molt simpàtic.*

G. *Das **französische** Volk – Dieser **Franzose** ist sehr angenehm;* engl. *The **French** people – This **Frenchman** is very nice;* sued. *Det **franska** folket – Denne **fransman** är simpatik.*

Rs. *Frantsuzskij narod – Etot **frantsuz** očen' simpatičnyj;* pol. *Francuzki narod – Ten **francuz** jest sympatyczny;* ch. *Francouzskij lid – Muj přítel je **francouz**;* bg. *Frenski narod – Tozi **frantsuzin** e simpatičen;* sbcr. *Francuski narod – Ovaj **francuz** je simpatičan.*

Ca o consecință a celor de mai sus, se creează unele situații deosebite în limbile romanice, pe de o parte, în cele germanice și slave, pe de altă parte.

a. În limbile romanice, datorită asemănării formale a substantivului cu adjectivul, trecerea cuvintelor dintr-o categorie în cealaltă se face mai ușor decît în limbile germanice[3] și slave. La exemplele cu numele de naționalități,

1 Cf. Bally, *Ling. gén. ling. fr.*, §§ 500-501, care semnalează acest fenomen în limba franceză, spre deosebire de germană; Criado de Val, *Fisonomía...*, p. 28, arată că în germană substantivarea adjectivelor se realizează prin procedee mai complicate decît în engleză.

2 În română avem a face cu un fenomen de origine cultă, totuși definitiv încetățenit în limba literară.

3 Cu excepția englezei.

examinate mai înainte, se pot adăuga multe altele: nume de agent ("călător", "vorbitor", "luptător" etc.), cuvinte arătînd apartenența sau orientarea politică, ideologică, filozofică, științifică, religioasă ("comunist", "socialist", "marxist", "internaționalist", "pozitivist", "creștin"), însușiri fizice sau psihice ("surd", "șchiop", "pesimist", "optimist"), poziții social-economice ("bogat", "sărac") etc. etc.

b. Posibilitățile de ambiguitate în ce privește apartenența unui cuvînt la categoria substantivelor sau a adjectivelor sînt mai mari în limbile romanice decît în cele germanice și slave. În cele dintîi, spre deosebire de cele din urmă, t o p i c a reprezintă adesea principalul mijloc de "dezambiguizare"[1]. Se pot cita numeroase exemple de sintagme romanice alcătuite din două nume, unde numai cu ajutorul topicii putem stabili care e substantiv și care adjectiv[2]. În cazurile cînd topica nu este concludentă, dezambiguizarea se face cu ajutorul unui context mai amplu. Astfel *românul muncitor* (cf. sp. *el español trabajador)* poate însemna, în unele contexte, "românul harnic", pe cînd în altele "românul care are profesia de muncitor" (cel de al doilea termen fiind apoziție). Cînd contextul lipsește – ceea ce, practic, se poate întîmpla în anunțuri, inscripții, reclame etc. – ambiguitatea rămîne nerezolvată[3].

c. Pentru vorbitorii a căror limbă maternă e o limbă romanică, situația din limbile germanice și slave constituie o sursă de g r e ș e l i tipice: rs. **ja rumynski* (în loc de *ja rumyn* "eu sînt român"), engl. **he is English* (în loc de *he is an Englishman* "el este englez"), germ. **er ist Spanisch* (în loc de *er ist Spanier* "el e spaniol") etc.

2. Solidaritatea[4] gen <—> număr

În limbile romanice, unele clase de pronume și adjective se caracterizează prin s o l i d a r i t a t e a, în planul expresiei, a categoriei genului și a categoriei numărului. Formanții gramaticali care arată genul arată și numărul.

Limbile germanice și slave, dimpotrivă, prezintă, la plural, numeroase cazuri de s i n c r e t i s m[5] în expresia genului.

1 Termen folosit în unele lucrări de semantică structurală (generativă).

2 Pentru amănunte și exemple, vezi mai departe (capitolul VII).

3 De exemplu, într-un titlu de film: "Tinerii îndrăgostiți".

4 Pentru definiția solidarității, vezi Hjelmslev, *Proleg.*, p. 92, 281.

5 Termen sinonim cu "neutralizare" (vezi Hjelmslev, *Proleg.*, p. 181-183, 287).

Următorul tabel conținînd formele persoanei a III-a a pronumelui personal poate ilustra situația deosebită a limbilor romanice față de limbile germanice și cele slave:

	Singular		Plural	
	M	F[1]	M	F
R.	el	ea	ei	ele
It.	egli	ella	eglino	elleno[2]
F.	il	elld	ils	elles[3]
Sp.	él	ella	ellos	ellas
Ptg.	êle	ela	êles	elas
Cat.	ell	ella	ells	elles
Germ.	er	sie	sie	
Engl.	he	she	they	
Dan.	han	hun[4]	de	
Rs.	on	ona	oni	
Ch.	on	ona	ony[5]	
Bg.	toj	tja	te	

1 Pentru simetria expunerii am exclus neutrul, inexistent în limbile romanice (cu excepția spaniolei, unde are o situație specială).

2 În italiana actuală se folosesc mai frecvent la plural formele *essi, esse* (la origine pronume demonstrative).

3 În franceză, la plural sînt de luat în considerație numai cazurile cînd *-s* se rostește (înaintea cuvintelor în vocală). Altminteri, marca pluralului este numai grafică.

4 În daneză, ca și în alte limbi scandinave, mai există, la singular, două forme pronominale: una a genului "comun", și alta a genului neutru. La plural însă forma pronumelui este unică.

5 La masculin plural forma (grafică) *ony* se folosește numai pentru inanimate. (Pentru animate se folosește grafia *oni;* Širokova, *ČJ.*, p. 177.)

BCU CENTRALA UNIVERSITY LIBRARY

În unele limbi slave care exprimă la nominativ plural distincțiile de gen (de ex. în sîrbocroată: sing. M. *on*, F. *ona*, N. *ono* – pl. M. *oni*, F. *one*, N. *ona*), sincretismele există totuși, în cazurile oblice (genitiv sg. *njega, nje* – genitiv pl. *njih*). Ca excepții, în limbile romanice trebuie menționate formele rom. *lor* și it. *loro*.

Tabele asemănătoare[1] cu acela al formelor pronumelui personal se pot alcătui pentru articolul hotărît[2] (cf. it. sg. *il, la* – pl. *i, le;* sp. *el, la – los, las;* ptg. *o, a – os, as*[3], spre deosebire de germ. sg. *der, die, das* – pl. *die;* dan. *den, det – de*[4]; bg.[5] *-ăt, -ta, -to* – pl. *-te, -ta*), pentru pronumele și adjectivul demonstrativ, pronumele și adjectivul posesiv[6], unele pronume relativ-interogative și nedefinite, numeralele ordinale și o parte din adjectivele calificative (cf. rom. *bun, bună – buni, bune;* it. *buono, buona – buoni, buone;* sp. *bueno, buena – buenos, buenas*, în opoziție cu germ. *guter, gute, gutes – gute;* dan. *stor, stort – store;* rs. *sedoj, sedaja, sedoe – sedye;* bg. *hubav, hubava, hubavo – hubavi;* ch. genitiv *mladého, mladé – mladých*).

Raportului de s o l i d a r i t a t e a genului și numărului, care caracterizează limbile romanice, îi corespunde, în limbile germanice și slave, un raport de s e l e c ț i e: în aceste limbi există morfeme care arată numărul fără a arăta genul, dar nu există nici un morfem care să arate genul fără a arăta în același timp și numărul. Categoria genului selectează, în planul expresiei, categoria numărului. Simbolic, cele două situații distinctive se pot exprima în următoarele formule:

Limbile romanice	Limbile germanice și slave
G <—> N	G —> N

1 Nu identice, căci există deosebiri de amănunt de la limbă la limbă. (Dintre limbile romanice se exceptează franceza: pl. *les, ces, mes.)*

2 Cel nehotărît este mai greu de luat în discuție datorită situației neclare pe care o are la plural.

3 Dintre limbile romanice se exceptează franceza (*le, la – les*).

4 Și articolul enclitic danez este invariabil la plural: sg. *-en, -et* – pl. *-ne*. În suedeză și norvegiană articolul, proclitic și enclitic, prezintă aceleași caracteristici ca în daneză.

5 Singura limbă slavă comparabilă cu limbile romanice și germanice din punctul de vedere al articolului este bulgara.

6 Cu excepția, parțială, a spaniolei: sg. m. f. *mi* – pl. m. f. *mis*, alături de *(el) mío, (la) mía.*

Şi în cazul adjectivelor cu o singură formă pentru masculin şi feminin (de ex. rom., it., sp., ptg. *verde)*, situaţia din limbile romanice este distinctă de cea din limbile germanice şi slave: sincretismul are loc, p a r a l e l, la singular şi la plural: it. sg. m. f. *verde* – pl. m. f. *verdi;* sp., ptg. *verde* – *verdes* etc.

Excepţiile de tipul rom. *drag, dragă – dragi; întreg, întreagă – întregi; roşu, roşie – roşii* sînt prea puţine pentru a infirma regula.

3. Exprimarea categoriei genului

Judecînd după neutralizarea opoziţiilor de gen la plural – totală în rusă[1], bulgară[2] şi în limbile germanice, parţială în poloneză, cehă, slovacă[3] şi în alte idiomuri slave –, se poate afirma că în limbile romanice categoria genului este mai "gramaticalizată", reprezentată mai bine în planul expresiei, decît în limbile germanice şi cele slave. Sincretismele romanice de tipul *verde* (vezi mai sus) trebuie interpretate ca un fenomen accidental, care nu duce la desfiinţarea categoriei genului (în planul expresiei). Cuvintele nu se folosesc singure. Adjectivul însoţeşte substantivul, apare (numai) alături de el în propoziţii şi sintagme. Or, substantivul romanic[4] este de obicei însoţit şi de determinanţi cu funcţiune strict gramaticală[5] – articolul, adjectivul demonstrativ, adjectivul posesiv etc. –, care, prin formele lor, exprimă clar distincţiile de gen, atît la singular cît şi la plural.

În rusă – la care se pot adăuga bulgara şi limbile germanice –, Isačenko vorbeşte despre o anulare sau "pierdere"[6] a categoriei genului la plural, invocînd în sprijinul afirmaţiei sale faptul că distincţiile de gen nu se reflectă în acordul substantivului cu nici unul dintre determinanţii lui[7]. Această situaţie nu se poate compara cu cea din limbile romanice, unde, după cum

1 Vezi Isačenko, *GRS,* I, p. 97.

2 Situaţia în bulgară este, cu neînsemnate excepţii, aceeaşi ca în rusă.

3 Isačenko, *GRS,* I, p. 100 (pentru cehă şi slovacă).

4 Uneori şi el cu o formă ambiguă în ce priveşte genul. (Vezi mai sus, p. 51, exemplele de tipul it. sp. *padre – madre,* rom. *munte – punte* etc.)

5 În sensul că sînt lipsiţi de un conţinut semantic propriu (spre deosebire de alţi determinanţi).

6 Termenul folosit în original este (rs.) *utrata* "pierdere" (*GRS,* I, p. 97).

7 *Ibidem,* p. 100.

am văzut, avem a face cu sincretisme accidentale.

Există totuși un caz – nu accidental, ci general, gramaticalizat – în care limbile germanice și slave exprimă opozițiile de gen, pe cînd limbile romanice, nu. Este vorba despre persoana a III-a singular[1] a adjectivului posesiv romanic, care se acordă în gen cu obiectul posedat, dar nu arată formal g e n u l p o s e s o r u l u i.

Manuel Criado de Val semnalează existența fenomenului în limbile germanice[2], bazîndu-se pe faptele din germană și engleză[3]. Observația lui se poate extinde și la alte limbi din grupul germanic, precum și la majoritatea limbilor slave[4].

Să se compare următoarele forme:

R. *său – sa;* it. *il suo – la sua;* fr. *son – sa;* sp. *suyo – suya*[5]; ptg. *(o) seu – (a) sua;* cat. *el seu – la seva.*

Germ. *sein, seine – ihr, ihre*[6]; engl. *his – her – its;* dan. *hans – hendes; dens – dets*[7]; sued. *var, vart – er, ert.*

Rs. *ego – eë;* pol. *jego – jej;* ch. *jeho – její;* bg. *negov, negova, negovo – nejn, nejna, nejno;* sbcr. *njegov, njegova, njegovo – njen, njena, njeno*[8].

---

1 Pluralul nu intră în discuție, căci, după cum am arătat, în limbile germanice și slave opozițiile de gen se neutralizează la plural.

2 Criado de Val, *Fisonomía...*, p. 58: "La diferencia más importante y, sin duda, el acierto decisivo de las lenguas germánicas [...] consiste en que mientras el sistema románico de los posesivos concentra su atención en el género y el número de las *cosas poseídas,* los sistemas germánicos atienden con preferencia a caracterizar con precisión al *poseedor.* Gracias a ello consiguen evitar la tercera persona *su,* cuyo uso es indudablemente ambiguo en las lenguas románicas y, sobre todo, en el español".

3 După cum rezultă din subtitlul cărții ("[...] características [del español] comparadas con las del francés, italiano, portugués, inglés y alemán") și tabelul de la p. 59.

4 Poate chiar la întregul grup lingvistic slav (nu am făcut o verificare exhaustivă).

5 Variantă postpusă a adjectivului posesiv, prezentînd anumite deosebiri de nuanță stilistică față de forma normală (antepusă).

6 În germană (ca și în suedeză) se exprimă atît genul posesorului cît și al obiectului posedat.

7 Formele *hans, hendes* însemnează, respectiv "(al) *lui,* (al) *ei",* cînd posesorul e o persoană. Formele *dens, det* se folosesc cînd posesorul e desemnat printr-un substantiv de genul comun sau, respectiv, neutru.

8 Sîrbocroata și bulgara au forme analoage cu cele din germană și suedeză: exprimă

Din punctul de vedere al preciziei comunicării, exprimarea genului obiectului posedat este inutilă, căci adjectivul posesiv apare a l ă t u r i de substantiv. Ambiguitatea formelor romanice, despre care vorbește Criado de Val (vezi ultima parte a pasajului reprodus) s-ar putea explica printr-un fel de "preferință" acordată aspectului gramatical față de cel practic (predominant în limbile germanice și slave). Adjectivul posesiv romanic este mai gramaticalizat, mai sistematic, încadrat în paradigma generală a adjectivelor (care se caracterizează prin a c o r d u l în gen și număr cu substantivul).

Nevoile practice se fac însă simțite. Enunțurile echivoce de tipul *"Le général rencontra la marquise devant sa maison (El general encontró a la marquesa delante de su casa)"*[1] produc perturbări în procesul de comunicare. Limbile romanice recurg, în asemenea cazuri, la diverse procedee de evitare a echivocului, dintre care cel mai important este folosirea formei de genitiv a pronumelui personal (sp. *de él,* it. *di lui* etc.), sau a unor forme mixte, întărite (ca sp. *su casa de usted,* fr. *sa maison à lui* etc.). Unele dintre aceste forme cîștigă teren, extinzîndu-se și la cazurile cînd nu există pericol de confuzie[2]. În româna actuală vorbită, formele *(al) lui, (al) ei* au eliminat, aproape cu desăvîrșire, formele *său, sa, săi, sale*[3].

4. Mijloace de exprimare a categoriei cazului

În limbile romanice (afară de română), raporturile cazuale nu se exprimă prin modificarea formei substantivului. Declinarea "sintetică" latinească a fost înlocuită prin procedee "analitice"[4].

În limbile slave (afară de bulgară), substantivul suferă numeroase modificări formale pentru exprimarea categoriei cazului: **Rs.** N. *čelovek,* G.

---

genul posesorului și al obiectului posedat.

1 Apud Criado de Val, *op. cit.,* p. 56.

2 Criado de Val, *op. cit.,* p. 56.

3 Afară de unele forme fixe ca *taică-su, maică-sa* etc. În limba scrisă formele coexistă, cu deosebiri de nuanță sintactico-stilistică.

4 Existente și ele în latină, alături de cele "sintetice". Vezi mai înainte (p. 22-24). Explicația lui E. Coseriu, care invocă acțiunea unui "tip" romanic, este mai convingătoare decît cea tradițională.

čeloveka, D. *čeloveku...* etc. **Ch.** N. *muž,* G. *muže,* D. *mužovi...* etc. **Sbcr.** N. *hrast,* G. *hrasta,* D. *hrastu...* etc.

În limbile germanice situația nu e uniformă. Flexiunea "sintetică" este foarte bine reprezentată în islandeză (N. *úlfur* "lup" – G. *úlfs,* D. *úlfi...* etc.) și destul de bine în germană (N. *Lehrer,* G. *Lehrers,* D. *Lehrern).* Olandeza, limbile scandinave și engleza nu o păstrează decît într-o măsură redusă. În orice caz, nu există n i c i o l i m b ă d i n g r u p u l g e r m a n i c care să nu se caracterizeze prin opoziția între cel puțin d o u ă f o r m e c a z u a l e ale substantivului: ol. *paard / paardes* ("cal"); dan. *bog / bogs* ("carte"); sued. *flicka / flickas* ("fată"); norv. *gutt / gutts* ("băiat"); engl. *father / father's* ("tată") etc.

Categoria cazului nu se m a n i f e s t ă[1] în forma substantivului romanic, dar se manifestă în forma substantivului germanic și a celui slav.

5. Opoziția "inesiv" / "ilativ"[2]

Limbile romanice se caracterizează printr-un s i n c r e t i s m al expresiei celor două raporturi: același morfem – prepoziția "în" (rom. *în,* it. *in,* fr. *dans,* sp. cat. *en,* ptg. *em)* – se folosește pentru a arăta că un obiect este situat în interiorul altuia (funcțiune inesivă), cît și pentru a exprima ideea de pătrundere în interior, mișcare din afară înăuntru (funcțiune ilativă).

Grafic, aceste raporturi pot fi reprezentate în felul următor:

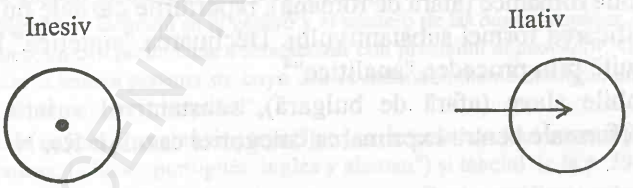

Limbile fino-ugrice posedă, pentru exprimarea lor, sufixe strict specializate: cf. în maghiară opozițiile de tipul ***házban / házba*** "(a sta, a dormi etc.) în casă" / "(a intra, a pătrunde etc.) în casă".

1 Cf. Hjelmslev, *Proleg.,* p. 165-166.

2 Pentru cei doi termeni, folosiți la denumirea unor forme cazuale din limbile fino-ugrice, vezi Marouzeau, *Lex. term. ling.,* s. v. *cas.*

Limbile romanice nu reflectă distincția în planul expresiei: cf. rom. *a sta **în** casă – a intra **în** casă;* it. *lavorare **nel** giardino – entrare **nel** giardino;* fr. *dormir **dans** la chambre – entrer **dans** la chambre;* sp. *estar **en** la habitación – entrar*[1] ***en** la habitación;* ptg. *trabalhar **no***[2] *quarto – entrar **no** quarto;* cat. *treballar **en** la cambra – entrar **en** la cambra.*

Despre o funcțiune evident ilativă a prepozițiilor romanice provenite din lat. IN se poate vorbi numai în cazul contextelor cu verbe al căror conținut semantic implică ideea de "intrare, introducere, interior" (rom. *a intra, a introduce, a băga, a vîrî;* fr. *entrer, introduire;* sp. *entrar, introducir, meter* "a băga" etc.).

Altminteri, cînd ideea de "interior" este estompată, reflexele romanice ale lui IN latinesc, împreună cu acelea ale lui AD, pot constitui uneori, în planul e x p r e s i e i, termenii unei opoziții *"locativ" / "directiv":* rom. *(ne aflăm) **în** București / (plecăm) **la** București;* it. *(dormire) **nel** letto / (andare) **a** letto;* sp. *(estar) **en** América / (ir) **a** América.* În spaniolă, fenomenul e aproape general. În alte limbi romanice, se reduce la anumite contexte.

În limbile germanice și slave (cu excepția bulgarei), opoziția *"inesiv" / "ilativ"* este exprimată f o r m a l: se modifică fie forma substantivului[3] – precedat, în ambele cazuri, de aceeași prepoziie –, fie prepoziția însăși (prin combinare cu alte prepoziții sau adverbe, ori prin contragere cu articolul hotărît). De exemplu:

> Germ. ***im** Zimmer / **ins** Zimmer (**im** Zimmer arbeiten* "a lucra în cameră" – ***ins** Zimmer eintreten* "a intra în cameră"); engl. ***in the** room / **into the** room* ("în cameră"); sued. ***i** matsalen / **in i** matsalen* ("în sufragerie").

> Rs. *v **komnate** / v **komnatu** (spat' v **komnate*** "a dormi în cameră" – *vojti v **komnatu*** "a intra în cameră"); ch. *v. **zahrade** / v **zahradu*** ("în grădină"); sbcr. *u **čaši** / u **čašu*** ("în pahar").

În latină, situația era asemănătoare cu cea din limbile germanice și slave (cf. ***in horto / in hortum**).* Sincretismul care caracterizează limbile romanice este rezultat al evoluției lor. Afară de "eroziunea fonetică" și, desigur, într-o

1 În unele regiuni din America Latină, *entrar* se folosește cu prepoziția *a (entrar a la habitación).*

2 Ptg. *no* e o formă contrasă (> *em + o*): *no quarto* "în cameră".

3 Și a determinanților săi.

măsură mai mare decît ea (cf. distincția din engleză[1]), pentru explicarea fenomenului s-ar putea invoca r e d u n d a n ț a mijloacelor de expresie formală: funcțiunea inesivă sau ilativă a prepoziției "în" rezultă, cu puține probabilități de echivoc, din conținutul semantic al verbului.

6. Opoziția "ablativ" / "elativ"

Grafic, cele două raporturi spațiale ("îndepărtarea de..." / "ieșirea din...")[2] se pot reprezenta în felul următor:

În limbile fino-ugrice ele se exprimă prin sufixe: de ex. ung. *háztól / házból* "(a se îndepărta) *de* casă..." / "(a ieși) *din* casă".

În latină, pentru exprimarea lor existau două prepoziții distincte: *ab / ex.* Mai exista însă și o a treia prepoziție, *de,* în care cele două raporturi se confundau[3]: cf. *deicere se de muro* "a se arunca de pe zid" și *decedere de foro* "a pleca din for". Aceasta din urmă s-a transmis limbilor romanice.

Limbile romanice (afară de română[4]) se caracterizează prin

1 Limbă în care "eroziunea fonetică" a fost și mai intensă decît în limbile romanice.

2 Cu toate că și în acest caz este vorba despre raporturi spațiale, opoziția nu e proporțională (vezi Marcus, *Lingv. mat.,* p. 15) cu cea descrisă în paragraful precedent. Caracteristica comună, "trăsătura corelativă" (Trubetzkoy, *Grundz. Phon.,* p. 79-95) nu este aceeași. În cazul opoziției *"inesiv" / "ilativ"* trăsătura comună este "situarea în interior", văzută ca ceva realizat sau ca ceva în curs de realizare; deci, o opoziție "stare" / "proces", sau, dacă ne putem exprima așa, "interioritate" / "interiorizare". Opoziția *"ablativ" / "elativ"* are, ca trăsătură comună, "îndepărtarea", cu, sau fără, ieșirea din interiorul unor limite: "îndepărtare" / "îndepărtare prin exteriorizare". Prima este o opoziție echipolentă, cea de a doua, o opoziție privativă (cf. Marcus, *Lingv. mat.,* p. 11-12; Trubetzkoy, *Grundz. Phon.,* p. 82-83.).

3 Cu deosebiri de nuanță și posibilități de folosire limitate la anumite contexte (cf. Iordan-Manoliu, *Introd. lingv. rom.,* p. 207).

4 În românește opoziția se exprimă cu ajutorul prepozițiilor *de (la) / din: cf. (a se îndepărta) de casă / (a ieși) din casă* (vezi Iordan-Manoliu, *Introd. lingv. rom.,* p. 209).

s i n c r e t i s m u l "ablativ"–"elativ", amîndouă raporturile exprimîndu-se cu ajutorul aceleiaşi prepoziţii: it. *da,* fr. sp. cat. ptg. *de* (reflexe ale lui DE[1] latinesc): cf. it. *allontanarsi* ***dal*** *giardino – uscire* ***dal*** [2] *giardino;* fr. *s'éloigner* ***de*** *la maison – sortir* ***de*** *la maison;* sp. *alejarse* ***del*** *castillo – salir* ***del*** *castillo;* ptg. *afastarse* ***do*** *bosque – sair* ***do*** *bosque;* cat. *allunyar-se* ***del*** *parc – eixir* ***del*** *parc.*

În limbile germanice şi slave opoziţia "ablativ" / "elativ" este exprimată formal.

Germ. *ab, von / aus* (de ex. *sich* ***vom*** *Garten entfernen* "a se îndepărta de grădină" – ***aus*** *dem Garten hinausgehen* "a ieşi din grădină"); ol. *van / uit* (cf. *Ik kom* ***van*** *Antwerpen* "eu vin de la Anvers" – *Hij gaat* ***uit*** *de kamer* "el iese din cameră"). În engleză şi în limbile scandinave există sincretisme[3], cînd ideea de "exteriorizare" este estompată; cînd este accentuată însă, distincţia se face[4]: engl. *out of / from;* dan. *ud af / fra;* norv. *ut av / fra;* sued. *ut av / från.* Cf. engl. *to move* ***away from*** *the station* "a se îndepărta de gară" – *to take* ***out of*** *one's pocket* "a scoate din buzunar".

Rs., bg. *ot / iz;* pol., ch. *od / z;* sbcr. *od / iz*[5] (cf. rs. *udalit's'a* ***ot*** *parka* "a se îndepărta de parc" – *vyjti* ***iz*** *parka* "a ieşi din parc").

---

1 Prepoziţia italienească provine din *de + ab.*

2 Cf. însă unele expresii cu sens figurat: *uscire* ***di*** *casa* "a se mărita", *uscire* ***di*** *cervello* "a-şi ieşi din minţi", *uscire di sé* "a-şi ieşi din fire".

3 De ex., engl. *to count* ***from*** *one to ten* "a număra de la unu la 10" – *to drink* ***from*** *a glass* "a bea dintr-un pahar".

4 Cu ajutorul "adverbelor postpuse", caracteristice tuturor idiomurilor germanice: engl. *out,* dan. *ud,* sued., norv. *ut* (reflexe ale aceluiaşi etimon cu al germ. *aus,* ol. *uit).* Aceste adverbe se combină cu prepoziţiile, formînd un fel de prepoziţii compuse. Germ. *aus* şi ol. *uit* se pot folosi şi cu funcţiune de prepoziţii (simple), după cum se vede din exemplele date mai sus.

5 Sincretisme există şi în limbile slave. Astfel, în poloneză şi cehă prepoziţia *z* ("din") poate avea, în anumite contexte, şi o funcţiune ablativă: cf. pol. *wyjść z domu* "a ieşi din casă" – *spaść z dachu* "a cădea de pe acoperiş". Fenomenul se explică istoric, prin identificarea a două prepoziţii cu forme asemănătoare. O tendinţă în acelaşi sens se observă şi în rusa actuală: prepoziţia *iz* "din" (pronunţată [is] înaintea unei consone surde) se reduce adesea, în vorbirea populară, la [s], identificîndu-se cu altă prepoziţie rusească: *s* "de pe", "de la". De exemplu: *upast' s kryšy* "a cădea de pe acoperiş" şi *vyjti s komnaty* "a ieşi din odaie".

7. Infinitivul și paradigmele verbale.

Limbile romanice se caracterizează prin existența unui raport de c o r e l a ț i e[1] între morfemul specific al infinitivului și morfemele altor forme ale aceluiași verb. În limbile germanice și slave acest raport nu există.

Exprimînd același lucru în limbajul lingvisticii tradiționale, putem spune că în limbile romanice verbele se împart în cîteva "conjugări" și că formanții infinitivului reflectă această împărțire[2]. Faptul este, desigur, important, întrucît infinitivul reprezintă forma cea mai abstractă a verbului, expresia lui cea mai generală și cuprinzătoare[3]. Caracterul conceptual[4], generic, al infinitivului[5] face ca toate celelalte forme verbale să-i fie logic subordonate. (Semnificativă în acest sens este ușurința cu care infinitivul poate fi substantivat[6].) Într-un fel, se poate afirma că infinitivul reprezintă genul, noțiunea generică, iar celelalte forme ale verbului, speciile. Faptul devine evident dacă, recurgînd la un procedeu al gramaticii transformaționale, "nominalizăm", de pildă, următoarele forme: *a pleca, (eu) plec, (tu) vei pleca, (noi) vom pleca, (voi) ați plecat,* ⟶ *(respectiv)* ***plecare, plecarea*** *mea actuală,* ***plecarea*** *ta viitoare,* ***plecarea*** *noastră viitoare,* ***plecarea*** *voastră trecută.* În toate cazurile enumerate (ca și în altele similare), "plecarea" e noțiunea generală, iar "plecarea mea...", "plecarea ta..." etc., noțiuni subordonate ei.

Această ierarhie logică se reflectă în structura verbului romanic. O ilustrare a ei sînt cunoscutele "tabele de desinențe" din manualele de gramatică. De exemplu, în limba spaniolă:

---

1 Cf. Hjelmslev, *Proleg.*, p. 72, 279, care folosește termenul c o r e l a ț i e pentru a denumi funcția de tip "sau... sau", specifică membrilor aceleiași paradigme.

2 Situația este moștenită din latină (firește, cu modificările de detaliu).

3 De aceea în dicționarele multor limbi verbele se dau la infinitiv.

4 Cf. Weinrich, *EFT*, p. 351-352.

5 Cf. Iordan, *Lb. rom. contemp.*, p. 717; Graur, *Evol. conjug. rom.*, p. 153.

6 În limbile romanice și, parțial, în cele germanice (în primul rînd în engleză). În limbile slave însă substantivarea infinitivului numai prin procedee sintactice (asocierea cu determinanți nominali) nu este posibilă.

	Conjugarea I	Conjugarea II	Conjugarea III
Infinitiv	*-AR*	*-ER*	*-IR*
Indicativ			
prezent	-o	-o	-o
	-as	*-es*	-es
	-a	*-e*	-e
	-amos	*-emos*	*-imos*
	-áis	*-éis*	*-ís*
	-an	*-en*	*-en*
Participiu trecut	*-ado*	-ido	*-ido*

Morfemul caracteristic al infinitivului, *vocală* + [r], prezintă trei variante, cu trei formanți vocalici, [a], [e], [i], care deosebesc cele trei "conjugări". Ei apar nu numai la infinitiv, ci și într-o serie de alte forme ale verbului. Cel mai bine conturată este conjugarea I, cu formantul [a]. La conjugarea a II-a și a treia se produc unele sincretisme. (Cele trei persoane ale singularului și persoana a treia plural, cu formantul [e]; participiul trecut, cu formantul [i].)

Tabele similare se pot alcătui, cu variații de amănunt[1], pentru verbele din toate limbile romanice, nu însă pentru verbele din limbile germanice și slave. Și în aceste limbi există împărțiri ale verbelor în "conjugări" sau "clase" – conjugarea "tare" și conjugarea "slabă" în toate limbile germanice, cele patru conjugări din limbile scandinave, cele două conjugări din rusă etc. –, dar morfemul caracteristic al infinitivului nu este legat de aceste împărțiri. El este, în principiu, unic pentru toate conjugările (germ. *-en,* engl. *to*[2]..., sued. *att... -a,* dan. *at... -e,* rs. – cons. muiată, pol. *-ć,* ch. sbcr. *-ti),* cu neînsemnate excepții (de ex. germ. *sein, tun,* rs. *-ti* etc.). Pentru stabilirea conjugării la care aparține un verb trebuie luat cîteodată în considerație un element (vocalic sau consonantic) din tema infinitivului, nu însă din morfemul lui specific (care constituie tocmai expresia caracterului său general și abstract).

1 Cele mai multe excepții și dificultăți de clasificare le prezintă franceza.

2 Morfemul caracteristic al infinitivului englezesc este particula antepusă *to* (cf. sued. *att,* dan. *at,* rom. *a).* Desinențele personale au dispărut, aproape cu desăvîrșire, atît în engleză cît și în limbile scandinave (cu excepția islandezei), funcțiunea lor fiind îndeplinită de pronume.

BOOKS UNIVERSITY LIBRARY

Limbile romanice, spre deosebire de cele germanice și slave, g r a m a t i c a l i z e a z ă ierarhia logică menționată mai sus.

8. "Flexiunea internă" a verbului

În toate limbile romanice, verbul (cu relativ puține excepții) se caracterizează, la anumite timpuri și moduri, printr-un mijloc suplimentar de exprimare a opoziției între persoanele a patra și a cincea (altfel spus, persoana întîi și a doua plural), pe de o parte, și restul persoanelor, pe de altă parte. Pe lîngă desinențele lor specifice, aceste persoane se deosebesc de restul persoanelor prin silaba pe care cade a c c e n t u l. Însemnînd tema printr-o linie mai lungă, iar desinența[1] printr-o linie mai scurtă, putem reprezenta opoziția în felul următor.

Pers. 1, 2, 3, 6		Pers. 4, 5
´ _	/	_ ´

Indicativul prezent[2] al verbelor romanice în discuție se încadrează în următoarea schemă prozodică:

	Rom.	It.	Sp.
´ _	*intru*	*entro*	*entro*
´ _	*intri*	*entri*	*entras*
´ _	*intră*	*entra*	*entra*
_ ´	*intrăm*	*entriamo*	*entramos*
_ ´	*intrați*	*entrate*	*entráis*
´ _	*intră*	*entrano*	*entran*

Ptg. *entro, entras, entra, entramos, entrais, entram.*
Cat. *entro, entres, entra, entrem, entreu, entren.*
Fr. *(j) entre, (tu) entres, (il) entre, (nous) entrons, (vous) entrez, (ils) entrent.*

În paradigmele verbelor germanice și slave nu se întîlnește un asemenea "joc" al accentului. Acesta cade pe o silabă determinată, aceeași la toate

1 Inclusiv desinența zero.

2 Singurul timp care poate fi luat în considerație la compararea limbilor romanice cu cele germanice și slave.

persoanele[1]. De exemplu:

Germ. *(ich) arbeite, (du) arbeitest, (er) arbeitet, (wir) arbeiten, (ihr) arbeitet, (sie) arbeiten.*

Isl. *leik, leikur, leikur, leikum, leikid, leika.*

Eng. *(I, we, you) introduce, (he) introduces;* în transcriere fonetică [intrədjú:s] respectiv [intrədjú:siz].

Celelalte limbi germanice nu pot fi luate în considerație, întrucît au, în limba vorbită, la toate persoanele o singură formă.

Rs. a) accentul pe temă: *vižu, vidiš, vidit, vidim, vidite, vid'at;* b) accentul pe desinență: *beru, berëš, berët, berëm, berëte, berut.*

Sbcr. *tresem, treseš, trese, tresemo, tresete, tresu.*

Bg. *ima, imaš, ima, imame, imate, imat.*

Poloneza și ceha sînt limbi cu accent fix.

Fenomenul examinat are un caracter g e n e r a l r o m a n i c. În franceză, spaniolă și portugheză el caracterizează toate verbele, cu excepția cîtorva, neregulate[2]. În italiană, catalană și română este, de asemenea, foarte bine reprezentat, dar excepțiile nu se reduc la fapte sporadice, ci cuprind unele clase de verbe: verbele italienești în *-isco (preferisco, preferisci, preferisce, preferiamo, preferite, preferiscono),* verbele catalane în *-eixo (serveixo, serveixes, serveix, servim, serviu, serveixen),* verbele românești de conjugarea a treia *(culeg, culegi, culege, culegem, culegeți, culeg),* cele în *-ez (lucrez, lucrezi, lucrează, lucrăm, lucrați, lucrează)* și cele în *-esc (doresc, dorești, dorește, dorim, doriți, doresc).*

Limbile romanice au continuat și a u d e z v o l t a t o situație existentă

1 Unele excepții se întîlnesc în rusă. Un număr, relativ mic, de verbe, mai ales din clasele "neproductive", au, la persoana întîi singular, accentul pe desinență, iar la restul persoanelor, pe o silabă din temă. De ex.: *mogu, možeš, možet, možem, možete, mogut.* Verbul *hotet' (hoču, hočeš, hočet, hotim, hotite, hot'at)* reprezintă un caz izolat (Vinogradov, *Sovr. rs. jaz.*, p. 281-283).

2 De ex. sp. *estoy, estás, está, estamos, estáis, están;* ptg. *tenho, tens, tem, temos, tendes, têm;* fr. *(je) suis, (tu) es, (il) est, (nous) sommes, (vous) êtes, (ils) sont.*

încă din latină[1]. Faptul se explică nu atît prin cauze de natură materială – forța silabelor tonice și persistența, de-a lungul mileniilor, a locului pe care cade accentul în cuvînt[2] –, cît prin factori de natură t i p o l o g i c ă. Am vorbit mai înainte (p. 24) despre distincția pe care o face E. Coseriu între determinările sintagmatice și cele paradigmatice. Opozițiile între persoanele verbului au un caracter desemnativ. "Eu", cel care vorbesc, "tu", cel căruia mă adresez, sîntem – ca și "el", cel despre care vorbim – elemente exterioare, situate în afara enunțului[3]. Pentru exprimarea funcțiunilor desemnative, proiectate spre lumea externă, limbile romanice, după cum arată Coseriu, au menținut formele flexionare din latină, uneori chiar le-au refăcut[4] sau le-au întărit prin diverse procedee de "flexiune internă".

Or, l o c u l a c c e n t u l u i reprezintă, s-ar putea spune, principalul mijloc prin care se realizează flexiunea internă a verbelor romanice.

Eficient prin el însuși – structura ritmică a cuvintelor se percepe cu o deosebită claritate[5] –, accentul mai generează, în unele cazuri, încă două procedee de exprimare a opozițiilor între persoanele verbului.

a) Numărul inegal al silabelor la unele persoane[6]: de ex. rom. *cînt / cîntăm* (monosilabic / bisilabic); it. *canto / cantiamo* (bisilabic / trisilabic); fr. *travaille(s) / travaillons* (bisilabic / trisilabic); sp. *trabajo / trabajamos* (trisilabic / tetrasilabic); ptg. *canto / cantamos* [kantu / kəntamuš]; cat. *perd(s) / perdem.*

---

1 Nu am găsit nici o mențiune cu privire la ea în cunoscuta carte a lui J. Kuryłowicz, *L'Accentuation des langues indo-européennes,* Wroclaw-Kraków, 1958 (capitolul dedicat latinei și limbilor romanice, p. 381-389).

2 Cf. Menéndez Pidal, *Gram. hist. esp.,* p. 36: "El acento se mantiene inalterable desde el tiempo de Plauto, de Horacio, de Prudencio, hasta el de Cervantes y hasta el nuestro, informando como un alma a la palabra y asegurando la identidad sustancial de ésta, a pesar de los cambios más profundos que sus demás elementos pueden sufrir [...]".

3 Cf. Weinrich, *EFT,* p. 35-35: "La presencia de la persona, inevitable en cada oración [...] relaciona su oración con la situación básica en la que se hace uso de la lengua, es decir, con la situación comunicativa [...]".

4 Vezi mai sus, p. 23, unde se reproduc, după Coseriu, două exemple de refacere a unor forme verbale: it. *ero, eri, era* și rom. *eram, erai, era,* care, potrivit "legilor fonetice", ar fi trebuit să se reducă, în ambele limbi, la *era, era, era.*

5 Chiar în cazul unei audiții imperfecte (la telefon sau la distanță), precum și la perceperea cuvintelor dintr-o limbă necunoscută.

6 În franceză, spaniolă și portugheză fenomenul e general (cu excepția cîtorva verbe neregulate). El se explică istoric, prin căderea unor silabe n e a c c e n t u a t e.

La aceste situații s-a ajuns prin căderea unor vocale finale neaccentuate.

b) Alternanțe de timbru vocalic în temă, după cum silaba respectivă este sau nu accentuată. (În unele cazuri, pe lîngă accent, alternanța e determinată de natura vocalei din silaba următoare.) De ex., sp.[1] *pienso / pensamos, juego / jugamos, duermo / dormimos; pido / pedimos;* rom. *pleacă / plecăm; doarme / dormim; joacă / jucăm; rog / rugăm;* it. *muove / moviamo;* fr. *viens / venons;* ptg. *durmo / dormimos.*

Este foarte posibil ca tocmai acest important rol morfonematic al accentului în flexiunea internă, și nu analogia, să fi fost cauza care a determinat generalizarea conjugării a doua latinești (și dispariția conjugării a treia) în spaniolă și portugheză. Semnificativ în acest sens este faptul că în italiană și catalană conjugarea a treia își păstrează specificul prozodic numai la infinitiv (it. *perdere,* cat. *perdre),* nu însă la persoanele a patra și a cincea, care se accentuează după modelul conjugării a doua (it. *perdiamo,* cat. *perdem)*[2]. Numai româna a păstrat accentul pe temă *(zicem, culegeți* etc.). În româna actuală se vorbește de o tendință de trecere a verbelor de conjugarea a doua la conjugarea a treia[3]. Ea este, într-adevăr, bine vizibilă la infinitiv *(a rămîne, a ține, a zace* etc.), dar mai puțin clară la persoanele a patra și a cincea, unde ne întîmpină, nu rareori, fenomenul contrar *(bătem, făceți* etc.). Se spune azi destul de frecvent *a prevéde,* uneori chiar *a véde*[4], nu însă **prevédem, *prevédeți* sau **védem, *védeți.*

La persoana a doua plural, mai ales cu valoare de imperativ, accentuarea pe desinență (după modelul conjugării a doua) este astăzi frecventă: *bățeți, făceți, puneți, spuneți, treceți, trăgeți* etc.[5]. Ca explicație s-ar putea invoca,

1 În spaniolă fenomenul este cel mai bine reprezentat. Pentru paralelismul cu româna, vezi Copceag, *Rasgos...,* p. 255-257 și Gregorio Escudero, Dumitru Copceag, *Gramatica limbii spaniole,* București, 1965, p. 215.

2 Cf. Grandgent, *ILV,* p. 192.

3 Iordan, *Lb. rom. act.,* p. 124-126; *GLR,* I, p. 246-247.

4 L-am înregistrat de cîteva ori în expresia, rimată și ritmată, *pînă n-oi vede, n-oi crede,* ceea ce explică transformarea discutată.

5 Cf. Graur, *Evol. conjug. rom.,* p. 155-156: "Rareori găsim exemple de trecere de la conjugarea a treia la a doua, și e vorba mai curînd de o chestie de accent decît de o schimbare de conjugare: în loc de *dùceți-vă* se pronunță *ducèți-vă,* dar celelalte forme ale verbului continuă să urmeze flexiunea conjugării a treia" (spațiat de mine – D. C.). Într-adevăr, modificarea menționată se referă la accent, dar tocmai el este, la prezent (indicativ, subjonctiv și imperativ), principalul element diferențiator al celor două paradigme verbale.

în unele cazuri, tendința de a întări opoziția dintre cele două persoane ale imperativului (a doua singular și a doua plural), printr-un procedeu de flexiune internă: *spune! / spuneți!, trage! / trăgeți!* etc.

În unele limbi romanice accentul își pierde funcțiunea distinctivă la verbele cu sufixe, căzînd pe aceeași silabă de la începutul la sfîrșitul paradigmei: it. *preferisco, preferisci, preferisce, preferiamo, preferite, preferiscono;* cat. *serveixo, serveixes, serveix, servim, serviu, serveixen;* rom. *doresc, dorești, dorește, dorim, doriți, doresc; lucrez, lucrezi, lucrează, lucrăm, lucrați, lucrează.* Marea răspîndire pe care au căpătat-o în limbile romanice reflexele sufixului latinesc *-sco* (în română și sufixul *-ez)* se poate explica tot prin acțiunea "tipului" descris de Coseriu. Sufixarea[1] a fost, desigur, și ea un procedeu "tehnic" de întărire sau refacere a flexiunii interne. Opozițiile dintre persoane fiind clar exprimate cu ajutorul sufixelor – în italiană și română ele dau naștere și la alternanțe consonantice: it. *preferisco / preferisci* [preferi*s*ko] / [preferiši], rom. *doresc / dorești* –, distincția prin accent nu mai era necesară. Așa s-ar putea explica de ce în aceste limbi, ca și în catalană, persoana întîi și a doua plural nu se sufixează (cf. it. *preferisce – preferiamo,* rom. *dorește / dorim,* cat. *serveix, servim).* Spaniola, portugheza și franceza cumulează ambele procedee: accentul și sufixarea (cf. sp. *conózco / conocémos;* fr. *finit / finissóns).*

Locul accentului ca mijloc de distincție între persoanele verbului caracterizează limbile romanice actuale nu numai din punctul de vedere al "funcționării", ci și din acela al "constituirii"[2] lor: în toate limbile romanice conjugarea prin excelență p r o d u c t i v ă este conjugarea întîi[3], care prezintă fenomenul în discuție.

---

1 Procedeul, slab reprezentat în latina clasică, se r ă s p î n d e ș t e în latina tîrzie. Sufixele își pierd valoarea incoativă, devenind simpli formanți personali și modali (Grandgent, *ILV,* p. 198-199).

2 Adică nu numai din punct de vedere sincronic, ci și din punct de vedere diacronic, ca procedeu "tehnic" de modificare a limbii. (Vezi mai înainte, p. 25, distincția făcută de Coseriu între aceste două aspecte.)

3 Vezi Maria Iliescu, *La productivité de la IVe conjugaison latine dans les langues romanes,* în *Recueil d'études romanes, publié à l'occasion du IXe Congrès International de Linguistique Romane à Lisbonne...,* București, 1959, p. 88, 92, 102 și *passim.* Autoarea arată că, în toate limbile romanice, dintre cele două conjugări productive – conjugarea întîi și conjugarea a patra – cea mai bine reprezentată este prima. Afirmația e valabilă și pentru română, contrar părerii lui Alf Lombard (*Le verbe roumain. Étude morphologique,* vol. II, Lund, 1955, p. 774 și *passim)* care dă întîietate conjugării a patra.

9. Opoziția "tranzitiv" / "intranzitiv"

Clasificarea verbelor în tranzitive și intranzitive, definirea conceptului de "tranzitivitate" și de "obiect" al verbului au constituit tema multor discuții, atît în lingvistica tradițională cît și în cea structurală. Punctele de vedere rămîn împărțite[1].

În paragraful de față nu-mi propun să reiau discuția sub un aspect sau altul, ci, evitînd cazurile marginale și referindu-mă numai la situațiile clare, așa cum le descrie gramatica tradițională, să semnalez unele deosebiri în ce privește mijloacele de exprimare a categoriei tranzitivității, în limbile romanice, pe de o parte, în cele germanice și slave, pe de altă parte.

În limbile romanice există o clasă de verbe care pot fi intranzitive sau tranzitive, în funcție de context, fără a suferi vreo modificare formală[2]. De exemplu:

> Rom. *a atîrna (tabloul atîrnă în perete – a atîrna un tablou în perete); a lumina (soarele luminează – luminează-mi drumul cu lanterna); a umbla (copilul nu umblă încă – am umblat toate drumurile țării); a trăi (fără hrană nu se poate trăi – eu am trăit evenimentele acelea); a cîntări (acest pachet nu cîntărește mult – a cîntări o marfă); a lucra (azi nu lucrăm – a lucra pămîntul)* etc. etc. Fapte similare există și în celelalte limbi romanice: it. *pesare, vivere;* fr. *peser, vivre;* sp. *pesar, vivir;* ptg. *pesar, viver;* cat. *pesar, viure.*

În limbile germanice și slave opoziția *tranzitiv / intranzitiv* poate fi exprimată printr-o m o d i f i c a r e f o r m a l ă a verbului. De exemplu:

> Germ. *hangen / hängen; leuchten / beleuchten; gehen / begehen*[3]; *leben / erleben;* dan. (perf. simplu) *hæng / hængte; lyse / belyse* ("a lumina"); sued. *lysa / belysa* ("a lumina").

---

1 Pentru amănunte, vezi Jespersen, *Ph. Gramm.*, p. 178-182; Guțu-Romalo, *În problema clasificării verbelor (Încercare de clasificare sintagmatică),* în *Elemente de lingvistică structurală,* București, 1967, p. 291-305; Maurice Gross, în LF, p. 63-73 (unde se examinează cîteva dintre punctele de vedere existente și se dă o bibliografie selectivă).

2 Cf. Bally, *Ling. gén. ling. fr.,* § 513, unde faptul e semnalat ca o caracteristică a limbii franceze, în opoziție cu germana.

3 În enunțuri ca: *Ein Feld begehen* etc.

Rs. *viset' / vešat'* ("a atîrna"); *svetit' / osvetit'* ("a lumina"); *hodit' / obhodit'* ("a umbla"); pol. *wisieć / wieszać* ("a atîrna"); ch. *viseti / věšet;* sbcr. *visiti / vešati.*

Şi în acest caz, pentru explicarea situaţiei din limbile romanice[1] se poate invoca "tipul" despre care vorbeşte Coseriu. "Tranzitivitatea"[2] este o funcţiune relaţională, un raport între două elemente ale enunţului: verbul şi obiectul lui. Or, după cum arată Coseriu, pentru exprimarea funcţiunilor de acest gen limbile romanice nu recurg la "determinări paradigmatice" (altfel spus, la procedee de "flexiune sintetică") ci la mijloace de exprimare sintagmatice (= analitice). Întrucît caracterul tranzitiv sau intranzitiv al aceluiaşi verb rezultă, fără posibilitate de echivoc[3], din contextul în care e folosit, pentru exprimarea lui nu este nevoie de nici un procedeu special. Un procedeu sintactic elementar – combinarea verbului, în cadrul aceleiaşi sintagme sau propoziţii, cu substantive avînd o anumită poziţie şi un anumit conţinut semantic – este suficient pentru a arăta natura lui tranzitivă sau intranzitivă. Opoziţia dintre *a atîrna* ("a agăţa") / *a atîrna* ("a sta atîrnat")[4] are ca mijloc de expresie *prezenţa / absenţa* în propoziţia respectivă a unui substantiv cu funcţiune de complement direct (care rezultă din poziţia lui faţă de verb şi din conţinutul lui semantic[5]). Semnificativ (totuşi nu hotărîtor[6])

1 În latină procedeul a existat sub o anumită formă (de ex. *sto / sisto,* apud Jespersen, *Ph. Gramm.*) fără a fi însă răspîndit. (Cf. *jaceo / jacio;* informaţie orală de la prof. I. Fischer.) Limbile romanice l-au pierdut cu desăvîrşire.

2 În accepţiunea tradiţională a termenului.

3 Sau cu şanse de echivoc foarte mici, pericolul unei eventuale confuzii limitîndu-se numai la unele contexte excepţionale. (De ex., în condiţii de audiţie imperfectă sau într-un text deteriorat, se poate imagina un fragment de enunţ ca: *Ion a trăit...* [bine] sau [toate evenimentele acelea].)

4 S-ar putea obiecta că în cazurile de acest gen avem a face cu două unităţi lexicale deosebite. Imprecizia limitelor dintre lexic şi gramatică este cunoscută: există unele fapte marginale, încadrabile atît în inventarul lexical cît şi în sistemul gramatical. Totuşi, în exemplul citat (şi în altele analoage) avem a face, în fond, cu deosebiri de diateză, care se interpretează de obicei ca fapte gramaticale (cf. *a auzi / a fi auzit,* lat. *audio / audior).* În această ordine de idei se poate menţiona o inconsecvenţă a gramaticii tradiţionale: pe de o parte se admite existenţa aşa-ziselor "forme supletive" (rom. *sînt–eram;* sp. *se va–se fue;* rs. *čelovek–l'udi* etc.), pe de altă parte verbele de tipul *a muri – a omorî* (intranzitiv / tranzitiv) sînt considerate unităţi lexicale distincte (cf. Tesnière, *Synt. struct.,* p. 259).

5 Acesta din urmă este hotărîtor. Singură poziţia nu este suficientă: pe de o parte,

este și conținutul semantic al substantivului care îndeplinește funcțiunea de subiect. Determinările paradigmatice pe care le folosesc în asemenea cazuri limbile germanice și slave apar astfel ca redundante.

10. Tranzitivitate "procesuală" / tranzitivitate "rezultativă"

Comparînd verbul francez cu verbul german, Bally (*op. cit.*, § 513) arată că cel dintîi, spre deosebire de cel de al doilea, nu-și modifică forma în funcție de natura obiectului. (De ex. *voler son patron* și *voler de l'argent à son patron.)* Constatarea se poate generaliza, extinzîndu-se la toate limbile romanice, în opoziție cu cele germanice și slave.

În cadrul categoriei tranzitivității, limbile germanice și slave, spre deosebire de limbile romanice, dau o expresie formală opoziției *"tranzitiv procesual" / "tranzitiv rezultativ"*[1]. Cele două tipuri de tranzitivitate pot fi definite semantic, prin referiri la planul realității. În primul caz obiectul nu dobîndește nici o însușire de pe urma acțiunii verbului; în cel de al doilea, dobîndește. Cf. sintagmele: *a conduce o mașină – a strica o mașină; a vedea un pom – a altoi un pom; a privi apa – a steriliza apa; a arunca o piatră – a lapida pe cineva; a fura un lucru – a fura (= jefui) pe cineva.* Mașina pe care o conduce cineva nu capătă de pe urma acestei acțiuni o caracteristică nouă; tot așa, *"pomul văzut", "apa privită", "piatra aruncată", "lucrul furat"*[2]. Dimpotrivă, mașina pe care o *strică* cineva devine *stricată,* după cum, în exemplele următoare, pomul devine *altoit,* iar apa, *sterilizată;* lapidarea are ca rezultat moartea sau rănirea celui lapidat; de pe urma unui

---

complementul drept poate sta și înaintea verbului (e drept că în asemenea cazuri limbile romanice folosesc pronumele ca mijloc de înlăturare a echivocului: rom. *tabloul l-am atîrnat de perete;* sp. *el cuadro lo colgué en la pared),* pe de altă parte, chiar în poziția normală (după verb) se poate confunda cu un complement circumstanțial de timp: ***Ion a atîrnat tabloul – Tabloul a atîrnat toată noaptea*** [în perete, iar dimineața a fost scos].

6 Sintagma *Ion atîrnă...* (într-un enunț întrerupt) este echivocă (cf. *Ion atîrnă tablourile – Ion atîrnă spînzurat într-un copac).*

1 Pentru termenul "rezultativ", într-o accepțiune asemănătoare, vezi Jespersen, *Ph. Gramm.,* p. 181.

2 Lucrul în sine nu se modifică (se schimbă statutul lui juridic).

furt proprietarul rămîne *păgubit,* patrimoniul său (care este unul din atributele lui ca persoană în sensul juridic al termenului) suferă o modificare. Însușirile căpătate de obiectele respective se exprimă prin participii trecute *(stricat, altoit* etc.). Uneori – detaliu semnificativ –, acestora le corespund sinonime sau antonime exprimate prin adjective propriu-zise: *mașină stricată = mașină defectă; mediu sterilizat = mediu steril*[1]; *viță altoită / viță sălbatică; obiect colorat / obiect incolor* etc.

Valoarea definițiilor de mai sus este numai o p e r a ț i o n a l ă. Ele au fost formulate *ad hoc,* ca bază teoretică pentru punerea în relief a unei deosebiri între limbile romanice, pe de o parte, cele germanice și slave, pe de altă parte. Cf. următoarele exemple:

> Germ. *hängen / behängen*[2] *(Bilder an die Wand* ***hängen*** *– Die Wand mit Bildern* ***behängen*** "a atîrna tablouri în perete" – "a acoperi peretele cu tablouri"); *werfen / bewerfen (Einen Stein* ***werfen*** *– Jemanden mit Steinen* ***bewerfen*** "a arunca o piatră" – "a lovi [sau a răni, a omorî] pe cineva cu pietre"; *stehlen / bestehlen (Eine Sache* ***stehlen*** *– Jemanden* ***bestehlen*** "a fura un lucru" – "a fura[= jefui] pe cineva"); *schenken / beschenken (Jemanden eine Sache* ***schenken*** *– Jemanden mit reichen Gaben* ***beschenken*** ("a dărui cuiva un lucru" – "a dărui pe cineva cu lucruri scumpe"[3]); *rauben / berauben (Etwas* [oder *Jemanden]* ***rauben*** *– Jemanden seines Glaubens* ***berauben*** "a răpi ceva [sau pe cineva]" – "a lipsi pe cineva de credința lui"); engl. *(to) reave / bereave (to reave something* [or *somebody] – The death* ***bereft*** *him of his son* "a răpi ceva [sau pe cineva]" – "moartea l-a lipsit de fiul lui[= moartea i-a răpit fiul]"; ol. *stelen / bestelen* ("a fura"); dan. *haenge / behaenge* ("a atîrna").
>
> Rs. *vešat' / uvešivat' (vešat' kartiny na steny – uvešivat' steny kartinami* "a atîrna tabouri în perete" – "a acoperi pereții cu tablouri"; cf. traducerea exemplelor germane corespunzătoare); ***ukrast' / obokrast'*** ("a fura [ceva]" – "a fura [jefui, pe cineva]"); *darit' / odarit'* ("a dărui [ceva]" – "a dărui [pe

1 Cf. Bally, *op. cit.,* § 171.

2 Atît în exemplele germanice cît și în cele slave, fac abstracție de nuanțele aspectuale.

3 Textual: "a dărui pe cineva cu daruri bogate".

cineva cu ceva]"); pol. *wieszać / uwieszać* ("a atîrna"); sbcr. *krasti / pokrasti* ("a fura").

Unele verbe germanice și slave formează serii de cîte trei termeni: "intranzitiv" – "tranzitiv procesual" – "tranzitiv rezultativ": germ. *hangen – hängen – behängen;* dan. (perf. simplu) *hang – hængte – behængte;* rs. *viset' – vešat' – uvešivat';* pol. *wisieć – wieszać – uwieszać.*

Limbile romanice nu dispun de nici un procedeu morfologic pentru exprimarea opoziției *"tranzitiv procesual" / "tranzitiv rezultativ"*. În unele cazuri izolate, aceeași formă verbală poate întruni ambele funcțiuni, distincția făcîndu-se cu ajutorul contextului: de ex. rom. ***a îmbrăca** o haină – **a îmbrăca** un copil*[1]; it. ***vestire** l'abito – **vestire** un bambino;* fr. ***voler** quelque chose – **voler** quelqu'un* etc. De cele mai multe ori însă deosebirile de structură semantico-gramaticală sînt evidente. După cum se poate vedea din exemplele date mai înainte, traducerea enunțurilor germanice sau slave cu verbe de tipul celor discutate impune folosirea unor construcții sintactice deosebite. De pildă, enunțul *die Wand mit Bildern behängen*[2] poate fi tradus în românește în mai multe feluri – "a acoperi (umplea, împodobi) peretele cu tablouri", "a atîrna tablouri pe tot peretele" etc. –, redarea tuturor elementelor semantice și sintactice fiind imposibilă în cadrul unui enunț corect din punct de vedere stilistic[3].

Deosebirea structurală, existentă, sub acest aspect, între limbile romanice, pe de o parte, cele germanice și slave, pe de altă parte, constituie, pentru vorbitorii limbilor romanice, o dificultate, adesea serioasă, la învățarea unei limbi germanice sau slave[4]. Greșelile de tipul *du hast mich gestohlen*[5] (în loc

1 Cf. în rusă *nadevat' / odevat'* "a îmbrăca (o haină)" / "a îmbrăca (pe cineva)".

2 Dintre cele două substantive, unul *(Bilder)* poate fi interpretat ca "pacient", celălalt *(Wand),* ca "beneficiar" (cf. Theban, *Propoz. rom.,* p. 57-58).

3 De exemplu, în prima variantă – *a acoperi peretele cu tablouri* – elementul semantic "atîrnare", "agățare" (germ. *behängen)* rămîne neredat în versiunea românească.

4 Nu însă și invers (adică pentru vorbitorii unei limbi germanice sau slave, care își însușesc o limbă romanică), căci în limbile romanice nu se pune problema alegerii între două forme verbale.

5 Exemplul este din propria mea experiență lingvistică: în perioada cînd învățam limba

de *du hast mich bestohlen* "tu m-ai furat[= m-ai jefuit]") sînt destul de frecvente. În zonele de interferență lingvistică aceste greșeli se pot generaliza, devenind, din fapte de vorbire, f a p t e d e l i m b ă. De exemplu, în Basarabia, vorbitorii bilingvi a căror limbă maternă este româna nu fac de obicei distincție între formele rusești *nadevat'* "a îmbrăca (o haină)" și *odevat'* "a îmbrăca (pe cineva)". Singura folosită este forma a doua, cu ambele sensuri. Opoziția *nadevat' / odevat',* specifică limbii ruse, este astfel neutralizată.

germană mi s-a atras atenția asupra greșelii, la un exercițiu de retroversiune.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VI

UN "TIP" ROMANIC?

(Ordinea "determinat-determinant")

O trăsătură fundamentală care deosebește limbile romanice de limbile germanice și slave este topica "d e t e r m i n a t – d e t e r m i n a n t", preponderentă în cele dintîi. Cîtorva clase de determinanți romanici postpuși le corespund determinanți germanici și slavi antepuși.

Faptul, în linii mari, a fost semnalat mai demult. Există o clasificare tipologică, destul de veche, a limbilor globului în care limbile romanice figurează printre limbile "moderat centrifuge", iar limbile germanice și slave printre cele "moderat-centripete"[1].

În lumina principiilor pe care se întemeiază tipologia lui E. Coseriu, ordinea "determinat – determinant" poate fi interpretată ca un t i p r o m a n i c. Ea întrunește cele trei elemente definitorii ale tipului:

1. Este un procedeu "tehnic"[2], un "principiu" de construcție propriu limbilor romanice.

2. Cuprinde mai multe sectoare ale sistemului limbii (vezi p. 79).

3. Caracterizează nu numai "funcționarea" limbii, ci și "constituirea" ei. (Față de latină, limbile romanice prezintă o serie de inovații în acest sens.) Antinomia dintre sincronic și diacronic, existentă la nivelul sistemului, este astfel anulată la un nivel superior[3].

În orice caz, chiar dacă interpretarea tipologică propusă mai sus rămîne sub semnul întrebării, f a p t e l e respective constituie particularități ale limbilor romanice în opoziție cu cele germanice și slave, încadrîndu-se astfel în subiectul lucrării de față.

---

1 Vezi Tesnière, *Synt. struct.*, p. 33.

2 Coseriu, *Sincr. diacr. tipol.*, p. 275 și *passim.*

3 *Ibidem*, p. 278 și *passim.*

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În sprijinul interpretării ca "tip" lingvistic a topicii "determinat-determinant" pledează și faptul că o r d i n e a elementelor semnificative ale limbii a fost luată în considerație de către autorii de studii tipologice din toate timpurile și în toate accepțiunile atribuite termenului "tipologie". Ea a constituit, și mai constituie încă, unul dintre criteriile fundamentale folosite în cercetarea tipologică a limbilor.

Diversele "universale" ale limbii se prezintă sub forma unor ierarhii[1] și se împart în mai multe clase, după natura lor[2]. Considerată sub aspectul ei cel mai general, ordinea elementelor din planul expresiei (atît a celor semnificative cît și a celor nesemnificative[3]) este o u n i v e r s a l ă a b s o l u t ă[4]. Nu se poate concepe o limbă ale cărei elemente fonice (sau grafice) să nu se succeadă în timp (respectiv, în spațiu), succesiune care implică ideea de ordine, de "poziție" a unor elemente față de celelalte în lanțul sonor (sau grafic). Pe baza acestei universale absolute se stabilesc alte universale, ierarhic inferioare, întrucît se referă la a n u m i t e p o z i ț i i ale anumitor elemente[5]. În cazul particular care ne interesează se mai poate invoca încă o universală absolută: existența în toate limbile, sub o formă sau alta, a unor elemente determinate și a unor elemente determinante, altfel spus, a raportului de determinare sau selecție[6]. Implicațiile tipologice ale poziției determinanților față de determinați se stabilesc astfel pe fondul a două universale absolute ale limbii.

---

1 Vezi Evdošenko, *Probl. strukt. jaz.*, p. 91-93 (paragrafele intitulate "jerarhija universalij").

2 Vezi de ex. Jakobson, *Typol. Stud.*, p. 67 (paragraful intitulat "universals and near-universals"); Greenberg–Osgood–Jenkins, *Memorandum...* (p. XIX-XXI); Uspenskij, *Otnošenija podsistem v jazyke i sv'azannye s nimi universalii,* în PJ, p. 224-229.

3 În limbaj glosematic, atît a "semnelor" cît și a "figurilor" (Hjelmslev, *Proleg.*, p. 78-90).

4 Corolar al altei universale absolute: solidaritatea dintre planul conținutului și planul expresiei *(ibidem,* p. 93-94).

5 De obicei aceste universale sînt implicaționale. De ex.: "dacă obiectul pronominal urmează după verb, în aceeași situație este și cel nominal" (UL, p. 91-92; cf. în aceeași lucrare alte universale privind ordinea elementelor din planul expresiei).

6 Hjelmslev, *Proleg.*, p. 42-50 și *passim.*

Într-o lucrare recentă, N. Chomsky, criticînd lipsurile gramaticii tradiționale, combate "părerea larg răspîndită că există o «ordine naturală a gîndurilor» care este oglindită de ordinea cuvintelor"[1]. Orice dubiu în această privință apare însă ca paradoxal: între ordinea ideilor și a cuvintelor (mai precis, a semnelor lingvistice) există nu numai un paralelism, ci o totală identitate, căci c u v i n t e l e[2] s î n t e l e î n s e ș i i d e i, asociate cu secvențe sonore.

Dacă din punct de vedere strict logic ordinea cuvintelor poate fi nerelevantă[3] (cf. *sîngele este roșu* și *roșu este sîngele:* raportul dintre subiect și predicat rămîne același în ambele enunțuri), ea are întotdeauna o semnificație p s i h o l o g i c ă[4]. Topica "determinat-determinant", caracteristică, după cum am spus, mai multor sectoare ale limbilor romanice, în opoziție cu cele germanice și slave (cf. germ. *der **rote** Bleistift,* rs. ***krasnyi** karandaš* – rom. *creionul **roșu,*** sp. *el lápiz **rojo;*** engl. ***Grandfather's** armchair,* rs. ***deduškino** kreslo* – rom. *fotoliul **bunicului,*** sp. *el sillón **del abuelo;*** engl. ***redbreast*** – ital. ***pettirosso;*** germ. ***Blumenkohl*** – fr. ***chou-fleur*** etc.[5]) oglindește un anumit fel de i d e a ț i e.

Să luăm ca exemplu cazul cel mai ușor de analizat: poziția adjectivului față de substantivul pe care îl determină. În limbile germanice și slave adjectivele se antepun (de ex. germ. *der **grüne** Wald* "pădurea verde"; engl. *the **red** flower* "floarea roșie", dan. *det **lille** barn* "copilul mic", rs. ***belaja** soročka* "cămașă albă", ch. ***mladý** muž* "bărbat tînăr", sbcr. ***visoko** drvo*

1 Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax,* Cambridge, Massachusetts, [1965], p. 6-8 (The M.I.T. Press, Massachusetts Institute of Technology) (traducere românească de Paul Schveiger și James E. Augerot: *Aspecte ale teoriei sintaxei,* București, 1969, p. 8-9). Autorul nu precizează însă dacă neagă faptul în sine sau îi contestă numai caracterul lingvistic (cum s-ar putea deduce dintr-un alt pasaj: "... atîta timp cît ordinea cuvintelor este determinată de factori independenți de limbă, nu este necesară descrierea ei într-o gramatică particulară sau universală..." p. 9). Cf., în legătură cu această problemă, Rosetti, *Act. gram. Port-Royal,* p. 288-289.

2 Precum și diversele elemente semnificative care intră în componența lor.

3 "...l'ordre de succession des termes n'est pas non plus dans un raport nécessaire avec leur rôle logique" (Sechehaye, *Essai struct. log. phr.,* p. 25); cf. Dumas, *Tr. Psychol.,* p. 177.

4 Cf. Sechehaye, *op. cit.,* p. 26; Marouzeau, *L'ordre des mots...*

5 Vezi capitolele următoare, unde se examinează situațiile de acest gen, precum și altele, nemenționate aici.

"copac înalt"). În limbile romanice, pentru adjectivele cu funcțiune determinativă regula generală este postpunerea (de ex. *cămașa **albă**,* it. *la poesia **moderna**,* fr. *les animaux **sauvages**,* sp. *el dialecto **andaluz**,* ptg. *o pôvo **brasileiro**,* cat. *la granàtica **catalana**).*

Din punct de vedere psihologic (și filozofic), problema poate fi pusă în felul următor: substantivele desemnează "substanța", pe cînd adjectivele desemnează "calitatea"; or, dintre categoriile aristotelice, cea mai abstractă e substanța; calitatea e mai "concretă"[1]. Substantivul denumește un concept, care e totdeauna rezultat al unui proces intelectual, pe cînd adjectivul exprimă o calitate, care poate fi – cel puțin în cazul așa-ziselor calități "primare" – obiectul unei senzații[2]. Calitatea e accesibilă cunoașterii sensoriale, pe cînd substanța, nu.

În manualele de lingvistică generală se dă adesea ca exemplu situația din unele limbi puțin evoluate, în care există mai mulți termeni denumind, respectiv, "vaca albă", "vaca neagră" etc., dar nu există un termen care să denumească "vaca" în genere, fără calitățile ei accidentale.

Dacă este exact că ordinea cuvintelor oglindește ordinea în care se succed ideile, însemnează că limbile romanice coboară de la general la particular, de la (mai) abstract la (mai) concret, de la concept (care apare primul în mintea vorbitorului: de ex., rom. ***floarea roșie,*** it. ***il fiore rosso,*** fr. ***la fleur rouge)*** la calitate (care reprezintă elementul specificator), altfel spus, d e l a g e n l a s p e ț ă.

Limbile germanice și slave, dimpotrivă, se ridică de la particular la general, de la senzual la rațional, de la senzație și percepție la concept, de la (mai) concret la (mai) abstract, de la speță la gen[3]. (În enunțurile de tipul

1 Aristotel, *Org.*, p. 34, 35, 40, 42, 108-109, 115 și *pasim;* García Morente..., *Fund. Filos.*, p. 101-106; Jespersen, *Ph. Gramm.*, p. 80-82; Sechehaye, *Essai struct. log. phr.*, p. 44-45, 102-111 și *passim.*

2 Dumas, *Tr. Psychol.*, p. 3, 19; Roșca..., *Psihologia...*, p. 117, 143.

3 "Là où nous disons *cou malade,* l'Allemand dit *kranker Hals...* La première est plus analytique, elle représente une pensée plus intellectualisée et mieux adaptée aux besoins de la communication; l'esprit de l'auditeur est conduit de l'idée plus générale de *cou* à l'idee plus précise de *cou malade.* L'autre... a quelque chose de synthétique; come l'esprit de celui qui conçoit la pensée, elle va du particulier, du caractère spécifique, à l'idée du genre..." (Sechehaye, *Essai struct. log. phr.*, p. 26); cf. Dumas, *Tr. Psychol.*, p. 180.

germ. *das weisse Hemd* sau rs. ***belaja soročka,*** primul element care apare în mintea vorbitorului este calitatea, accesibilă, în principiu, cunoașterii senzoriale.)

Grafic, cele două situații pot fi înfățișate în felul următor:

Limbile romanice

it. *il fiore rosso*

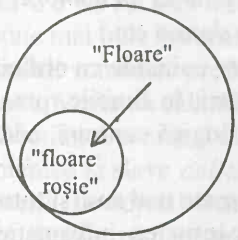

Limbile germanice și slave

germ. *die rote Blume*
rs. *krasnyj tsvetok*

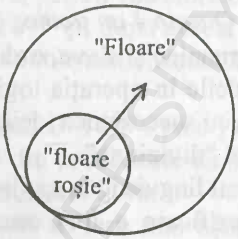

(De la sfera mai amplă, la sfera mai restrînsă, și invers.)

Limbile romanice sînt "deductive", limbile germanice și slave, "inductive"; limbile romanice divid, limbile germanice și slave clasifică[1]. Sintagmele romanice de tipul *floarea roșie, animalele sălbatice, fizica atomică* etc. sînt niște definiții concentrate[2].

Realitatea psiholingvistică oferă destule situații concrete în care se verifică cele arătate mai sus. De exemplu, văd în depărtare un obiect necunoscut; întreb: "Ce este obiectul acela *mare* și *roșu?"* (îi percep calitățile, dar nu-i cunosc substanța); mă apropiu și îmi dau seama că e un "buldozer"; altfel spus, l-am clasificat, l-am încadrat în noțiunea "buldozer", ceea ce îmi îngăduie să-l denumesc prin s u b s t a n t i v u l *buldozer.* (Pînă atunci i-am denumit substanța printr-un procedeu lingvistic generalizator, aplicabil la multe substanțe: *" obiectul* acela...".) Un german sau un rus ar întreba, respectiv "Was ist dieser *grosse rote,* Gegenstand?", "Čto eto za *bol'šoj, krasnyj* predmet?" (Ordinea cuvintelor e aceeași ca și în cazul obiectelor cunoscute.)

1 Goblot, *Tr. log.;* Aristotel, *Org.,* p. 55, 62-63.

2 Ca și definițiile (care, la rîndul lor, sînt niște raționamente concentrate; Aristotel, *Org.,* p. 58), ele merg de la genul proxim la diferența specifică.

Un argument lingvistic în sprijinul celor arătate mai sus este forma invariabilă a pronumelor în enunțurile de tipul germ. ***Das ist ein Man; Das ist eine Frau;*** rs. ***Èto mužčina; Èto ženščina.*** Primul element al enunțului (*das* etc.) arată că în mintea vorbitorului obiectul apare mai întîi ca ceva nediferențiat, după care urmează "clasificarea", adică încadrarea lui într-un concept, desemnat printr-un substantiv. În limbile romanice (afară de franceză), acordul în gen (și număr) arată că vorbitorul are de la început în minte obiectul respectiv gata clasificat. (De ex., sp. *Este es un hombre; Esta es una mujer;* it. *Questo è un uomo; Questa è una donna* etc.)

În limbile germanice și slave, ordinea cuvintelor coincide cu ordinea în care se succed ideile în operația logică a clasificării; în limbile romanice topica e analoagă cu succesiunea ideilor în operația logică contrară, adică în operația denumită "diviziune".

Un alt argument lingvistic în sprijinul celor afirmate mai sus (și totodată un mijloc de verificare a lor) este natura și cantitatea informației în enunțurile întrerupte. Și aici, realitatea oferă destule exemple concrete. În practica cotidiană există situații cînd emisia sau recepția unui enunț nu se poate realiza pînă la capăt[1] (convorbiri telefonice întrerupte, audiție imperfectă, cauze neprevăzute care fac pe emițător să nu poată continua emiterea mesajului sau pe receptor ascultarea lui, texte deteriorate, reclame luminoase parțial defecte etc.). Întreruperi de acest gen se pot provoca și artificial, ca experiment lingvistic.

Să ne imaginăm o situație concretă. O persoană relatează la telefon altei persoane că și-a cumpărat o "pălărie neagră". Legătura se întrerupe brusc în momentul trecerii de la substantiv la adjectiv, sau invers. Dacă cei doi vorbesc într-o limbă romanică (de exemplu, spaniolă: *Me compré un sombrero negro),* auditoriul află, din partea inițială[2] a mesajului întrerupt *(Me compré un sombrero...),* că emițătorul și-a cumpărat o pălărie, dar nu știe cum este pălăria. Dacă însă convorbirea are loc într-o limbă germanică sau slavă (de ex. engl. *I bought a black hat,* rs. *Ja kupil sebe černuju sl'apu),*

1 Vezi *infra,* cap. VIII, 6., unde se discută problema predictibilității și a cantității de informație.

2 Desigur, există situații (reale, sau provocabile artificial) cînd se recepționează numai partea finală a enunțului. În practică însă, aceste situații sînt mai rare decît cele în care se transmite numai partea inițială.

fragmentul *I bought a black...*, respectiv *Ja kupil sebe černuju...* dă auditoriului o cantitate de informaţii mai mică decît în cazul precedent[1]. Auditoriul află că emiţătorul şi-a cumpărat ceva de culoare neagră, dar nu află esenţialul: c e a n u m e şi-a cumpărat.

Dacă este adevărat că în partea iniţială a enunţului stă elementul considerat mai important[2], înseamnă că, pentru vorbitorii de limbă germanică sau slavă, are importanţă, în primul rînd, c u m e s t e un lucru şi abia după aceea c e e s t e acel lucru. Dimpotrivă, pentru vorbitorii de limbă romanică se pune mai întîi întrebarea "c e e s t e?" şi, după aceea, "c u m e s t e?". În limbile romanice predomină viziunea substanţializantă, în cele germanice şi slave, viziunea calitativă.

Prioritatea acordată de limbile romanice s u b s t a n ţ e i, iar de limbile germanice şi slave *calităţii* rezultă şi din procedeele de substantivizare şi, respectiv, de adjectivizare existente în aceste limbi.

În limbile romanice substantivizarea se face mai uşor decît în limbile germanice şi, mai ales, decît în cele slave[3]. În principiu, orice cuvînt, sintagmă, propoziţie sau chiar frază se poate substantiva[4]. Traducerea exactă într-o limbă germanică sau slavă a unor enunţuri substantivate ca rom. *la sfîntu' aşteaptă,* sp. *este callartuyo...,* it. "[*...ma più d'ogni conquista cittadina mi lusingò] quel tuo voler piacermi*"[5] nu este cu putinţă. În aceeaşi ordine de idei, se poate menţiona substantivarea participiilor trecute (ca nume de acţiuni: rom. *spălatul, cositul, treieratul,* it. *l'entrata,* fr. *l'arrivée,* sp. *la salida* etc.), a numeralelor cardinale (fără nici o modificare formală: cf. rom. *a luat un* ***doi*** *[la matematică]* – spre deosebire de – germ. *er hat*

1 Substanţa sau entitatea (exprimată lingvistic prin substantiv) este singura dintre categoriile aristotelice care poate avea o existenţă conceptuală independentă (Aristotel, *Org.*, p. 42, 125). Cf. Sechehaye, *op. cit.*, p. 44-45: "Le sujet existe par soi même en dehors de tout raport... Or, il y a une catégorie qui répond à cette définition, c'est celle de l'entité... et seul le *substantif,* qui exprime les idées de cet ordre...".

2 Marouzeau, *L'ordre des mots...*, p. 112; Dumas, *Tr. Psychol.*, p. 178, nota 1; Cressot, *Le style...*

3 Datorită faptului că aceste limbi (afară de bulgară) nu au articol.

4 "Prima regulă de transpoziţie" a lui Sechehaye ("Toute idée, quelle que soit sa catégorie naturelle au point de vue de la logique, peut être ramenée à la catégorie de l'entité" – *op. cit.*, p. 103) găseşte astfel mai multe posibilităţi de realizare în limbile romanice.

5 Fragment dintr-o poezie de Guido Gozzano.

einen zweier bekommen, rs. *on polučil dvoiku*[1]) și, după cum am arătat mai înainte (p. 52-54), a multor adjective, care pot trece nemodificate în categoria substantivelor.

Limbile germanice și slave se caracterizează prin posibilități de adjectivare mai numeroase decît cele de care dispun limbile romanice. Astfel, în adjective se pot transforma substantivele nume de materii[2] (de ex. germ. *golden,* rs. *zolotoj* "de aur"), sintagmele formate dintr-un numeral și un substantiv (de ex. germ. *dreijährig,* rs. *trehletnij* "de trei ani"), unele adverbe[3] de loc și timp (de ex. germ. *hiesig,* rs. *zdešnij* "de aici"; germ. *jetzig,* rs. *teperešnij* "de acum") și, într-o măsură mai mare decît în limbile romanice, verbele, sub formă de participii (de ex. germ. *das weinende Kind,* rs. *plačuščij rebenok* "copilul care plînge").

Amănunte cu privire la situațiile semnalate mai sus se vor da în capitolele următoare. În cel de față m-am limitat la cîteva exemple, legate de problema teoretică în discuție.

Preponderența categoriei substantivului în limbile romanice[4] mai rezultă și din faptul că, în multe cazuri, acolo unde limbile germanice și slave folosesc cuvinte specializate în exprimarea c a l i t ă ț i i, limbile romanice recurg la construcții care exprimă un r a p o r t î n t r e d o u ă e n t i t ă ț i[5]: cf. germ. *ein* ***goldener*** *Ring,* rs. ***zolotoe*** *kol'tso* – în opoziție cu rom. *un inel de aur,* fr. *un anneau d'or,* sp. *un anillo de oro*[6]. În același sens poate fi interpretat un procedeu stilistic, propriu limbilor romanice: construcțiile de

1 Forma numeralului cardinal este m. *dva,* f. *dve.*

2 Toate, în limbile slave; unele, în limbile germanice; vezi mai departe.

3 Mai exact, unele pronume sau "substitute" adverbiale (cf. Manoliu-Manea, *Sistematica...,* p. 47 și *passim).*

4 Față de limbile germanice și slave.

5 Utilizarea adjectivului în primul caz și a substantivului în cel de-al doilea reflectă două v i z i u n i distincte ale aceleiași realități: "...il faut, le plus souvent du moins, distinguer l'idée proprement dite de la classe qui lui est attribuée; il est plus juste de dire que *le substantif represente les idées* QUE L'ESPRIT CONÇOIT *dans la catégorie de l'entité, et que l'adjectif ou le verbe representent celle* QUE L'ESPRIT CONÇOIT *dans la catégorie de la qualité ou de procès"* (Sechehaye, *Essai struct. log. phr.,* p. 102).

6 Explicația propusă aici nu o contrazice pe aceea a lui Coseriu, *Sincr. diacr. tipol.,* p. 271 (care invocă acțiunea "tipului" descris în capitolul II al lucrării de față), ci, dimpotrivă, i se alătură.

tipul rom. *o frumusețe de femeie* (în loc de *o femeie frumoasă),* fr. *une enormité de maison*[1], sp. *un encanto de muchacha* (textual: "o încîntare de fată") etc. Și în limbile germanice și slave calitatea poate fi exprimată substantival[2], dar construcțiile respective diferă de cea romanică prin faptul că substantivul apare fie singur (de ex. germ. *"komm' heraus, du, **Schönheit** von Soho..."*[3]), fie juxtapus altui substantiv (de ex. rs. *prelest' rebenok* "o minune de copil"), și nu legat de el prin procedeul gramatical care arată raportul de subordonare (în limbile romanice, prepoziția "de").

La topica "d e t e r m i n a t – d e t e r m i n a n t", care (așa cum am arătat și voi arăta mai departe) întrunește, după părerea mea, condițiile necesare pentru a fi considerată u n t i p (u n a s p e c t) r o m a n i c, se poate adăuga "viziunea substanțializată"[4] a limbilor romanice, interpretabilă de asemenea ca o caracteristică tipologică a lor.

1 Apud Bally, *Ling. gén. ling. fr.,* § 370, care semnalează procedeul ca o caracteristică a limbii franceze, în opoziție cu germana.

2 Procedeul e mai puțin răpîndit decît în limbile romanice.

3 Pasajul este dintr-o piesă de Bertold Brecht.

4 Cf. Bally, *Ling. gén. ling. fr.,* §§ 312 și *passim,* care vorbește despre caracterul s t a t i c al limbii franceze, în opoziție cu germana; în aceasta din urmă predomină aspectul dinamic, procesual. Or, "substanța" este statică prin excelență; "calitatea" este legată atît de ideea de substanță, cît și de ideea de p r o c e s (Sechehaye, *Essai struct. log. phr.,* p. 56, 109).

VII

POZIȚIA ADJECTIVULUI FAȚĂ DE SUBSTANTIV

În limbile romanice, spre deosebire de cele germanice și slave, există procedeul p o s t p u n e r i i adjectivului (paralel cu acel al antepunerii). Abstracție făcînd de amănunte, situația, sub aspectul ei cel mai general, poate fi reprezentată schematic în felul următor:

	SUBST. – ADJ. (Postpunere)	Limbile romanice
Limbile germanice și slave	ADJ. – SUBST. (Antepunere)	

De ex.: Limbile romanice	Limbile germanice și slave
SUBST. + ADJ.	ADJ. + SUBST.

Exemple:

Rom. *Pisica* ***neagră***	Germ. *Die* ***schwarze*** *Katze*
It. *Il gatto* ***nero***	Engl. *The* ***black*** *cat*
Fr. *Le chat* ***noir***	Ol. *De* ***zwarte*** *katt*
Sp. *El gato* ***negro***	Sued. *Den* ***svarta*** *katten*
Ptg. *O gato* ***prêto***	Isl. ***Svarti*** *kötturin*
Cat. *El gat* ***negre***	
	Rs. ***Černaja*** *koška*
	Pol. ***Czarny*** *kot*
	Ch. ***Černá*** *kočka*
	Sbcr. ***Crna*** *mačka*

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În limbile germanice și în limbile slave regula generală este antepunerea[1]. Postpunerea poate constitui însă un procedeu expresiv, propriu mai ales limbajului poetic[2].

În limbile romanice, datorită existenței ambelor procedee, situația este mai complexă.

1. Postpunerea "specificatorilor"

Specialiștii sînt de acord că în limbile romanice adjectivele determinative se postpun[3]. Adjectivele calificative (mai potrivit ar fi să li se spună "apreciative") se antepun și se postpun.

Teoretic, distincția dintre cele două clase de adjective este clară: adjectivele determinative exprimă însușiri obiective ale lucrurilor, pe cînd cele "apreciative", însușiri care reflectă o atitudine subiectivă a vorbitorului[4]. Adjectivul determinativ precizează noțiunea și o opune altor noțiuni[5].

Greutățile încep însă o dată cu încercarea de a delimita exact categoria

---

1 Cu frecvente excepții în poloneză. Totuși, și în această limbă antepunerea este considerată regulă: "...l'adjectif épithète précède en principe le substantif..." (Meillet–Willman-Grabowska, *Gramm. lg. pol.*, p. 207). Într-o situație asemănătoare cu a polonezei este lujita. (Informație orală de la prof. E. Vrabie.)

2 De exemplu: engl. *"Piping down the valleys wild..."* (William Blake); germ. *Röslein rot* (apud Bally, *Ling. gén. ling. fr.*, § 330); rs. *"Beleet parus odinokij"* (Lermontov); bg. *"Tiho nagazvat treva zelena..."* (Hristo Botev) etc. Fenomene de postpunere se întîlnesc și în unele expresii-clișeu (de ex. rs. *l'udi dobrye).*

3 Bally *(op. cit.*, § 506) semnalează fenomenul postpunerii adjectivului ca o caracteristică a limbii franceze, în opoziție cu germana. Criado de Val, *Fisonomía...*, p. 30-40, extinde constatarea la 4 limbi romanice (spaniola, portugheza, franceza, italiana), în opoziție cu două limbi germanice: germana și engleza. Alți autori o mai semnalează în diverse ocazii, la compararea cîte unei limbi romanice cu cîte o limbă neromanică. Tesnière, *Synt. struct.*, p. 147, vorbește despre posibilitatea coexistenței celor două topici în limbile cu o ordine "moderată" (fr. *mitigée).* Într-o lucrare recentă (Copceag, *Elem. tipol. rom.*, p. 259-260) am menționat-o printre trăsăturile distinctive ale limbilor romanice față de limbile germanice și în același timp față de cele slave.

4 Marouzeau, *L'ordre des mots...*, p. 15 și urm; Iordan, *Lb. rom. contemp.*, p. 347 și urm.; Cressot, *Le style...*

5 Bally, *op. cit.*, § 367; cf. Tănase, *Loc. determ. adj.*, p. 85-87, unde se reproduc cîteva din punctele de vedere ale autorilor care s-au ocupat de această problemă.

adjectivelor determinative. Criteriile semantice[1], la care se recurge de obicei în acest scop (de exemplu, tipic determinative sînt considerate adjectivele care exprimă dimensiunea, forma, culoarea, materia, gustul, temperatura, originea etc.[2]) nu se verifică întotdeauna în diversele situații concrete. Sub imperiul afectivității (de care nu se poate face abstracție decît în mod artificial), orice adjectiv determinativ – chiar cele din domeniul terminologiei științifice (cf., la Ion Barbu: *fluida-ți formă, acidă melopee, informă nălucire* etc.) – poate deveni apreciativ[3].

În locul "adjectivelor determinative" ar fi mai just să se distingă o clasă a adjectivelor s p e c i f i c a t i v e (sau mai scurt, a s p e c i f i c a t o r i l o r)[4], caracterizată nu în termeni semantici virtuali, ci după un criteriu f u n c ț i o n a l: rolul îndeplinit în procesul comunicării. Caracteristica specificatorilor ar fi funcțiunea lor d i s t i n c t i v ă în diferitele enunțuri a c t u a l i z a t e. Pentru a fi considerat specificator, un adjectiv (A) trebuie să funcționeze ca trăsătură pertinentă într-o opoziție de tipul:

substantiv + A / (același) *substantiv* + non A

Cel de al doilea substantiv poate fi exprimat sau subînțeles; "non A" însemnează "orice adjectiv afară de A", inclusiv adjectivul "zero". (Exemplu: *linie dreaptă / linie curbă; creion roșu / creion negru; apă minerală / apă.)*

Funcțiunea distinctivă atribuită adjectivelor "determinative" este numai virtuală. În unele enunțuri ea se poate actualiza (de ex. *creion negru / creion verde),* în altele rămîne neactualizată (de ex. "*...În neagra veșnicie...").* Or, ceea ce interesează din punctul de vedere al procesului comunicării nu este adjectivul așa cum apare în dicționar, ci adjectivul a c t u a l i z a t. Probleme de topică se pot pune numai în cazul adjectivelor actualizate, adică încadrate într-un enunț. Clasa specificatorilor se definește la nivelul actualizării.

Conceptul de "specificator" permite formularea unei reguli de topică

1 Uneori și simpla enumerare (vezi, de ex., K. Togeby, *Structure immanente de la langue française,* în "Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague", VI, 1951, p. 89).

2 Cf. Tănase, *op. cit.,* p. 88; cf. **GLR,** I, p. 114; Cressot, *Le style...*

3 Cf. Marouzeau, *op. cit.;* Tănase, *op. cit.,* p. 85.

4 Terminologia e împrumutată de la E. Coseriu (vezi *infra,* cap. VIII, 1., unde se dau amănunte în legătură cu această problemă).

romanică aproape fără excepție[1]: în limbile romanice s p e c i f i c a t o r i i s e p o s t p u n.

Distincția, virtuală, dintre adjectivele determinative și adjectivele apreciative (= calificative) este irelevantă sub acest aspect: și adjectivele apreciative pot funcționa ca specificatori, punînd un substantiv în opoziție cu alt substantiv, exprimat ori subînțeles. În asemenea cazuri ele se postpun. De exemplu, adjectivul "frumos", prin excelență apreciativ din punctul de vedere al conținutului său semantic, stă în urma substantivului în enunțuri romanice ca: rom. *În acest oraș clădirile frumoase sînt o raritate* [*pe cînd cele urîte abundă];* it. *"S'i' fossi Cecco, com' i' sono e fui, / Torrei le* ***donne giovani e leggiadre*** */ E vecchie e laide lasserei altrui"*[2] (Cecco Angiolieri); sp. *"Las* ***princesas primorosas*** */ se parecen mucho a ti..."*[3] (Ruben Darío). Tot așa într-o cunoscută terțină din Divina Comedie – *"... nessun maggior dolore / che ricordarsi del* ***tempo felice*** */ nella miseria..."* – postpunerea adjectivului apreciativ *felice* se explică nu prin necesități de natură prozodică, ci prin faptul că în contextul respectiv el are funcțiunea de specificator: "timpurile fericite" (de odinioară) formează o opoziție cu "timpurile nefericite" (actuale). Cel de al doilea termen al opoziției este exprimat indirect, printr-un cuvînt *(miseria)* care, în cazul de față, reprezintă un sinonim al sintagmei italienești *il tempo infelice.*

Norma postpunerii specificatorilor își găsește aplicarea și în morfologie, ceea ce ne îngăduie să vedem în ea u n p r i n c i p i u g e n e r a l d e c o n s t r u c ț i e g r a m a t i c a l ă propriu limbilor romanice. O parte din formanții gramaticali (sufixe) îndeplinesc față de tema (sau rădăcina) cuvîntului funcțiunea de specificatori[4]. Formal, aceasta se poate demonstra

1 Excepțiile se reduc la cîteva fapte din franceză (de exemplu, adjectivele *grand, petit, bon, mauvais, jeune, vieux, joli, vrai, faux* stau de obicei înaintea substantivului; Togeby, *op. cit.*, p. 89), explicabile, cel puțin în unele cazuri, prin structura ritmică a sintagmei (Bally, *op. cit.*, § 368).

2 "Dacă aș fi Cecco, cum am fost și sînt, (mi-)aș lua femeile tinere și frumoase, iar pe cele bătrîne și urîte le-aș lăsa altora". Exemplele din operele poetice sînt deosebit de semnificative: ele dovedesc că și în poezie se respectă norma postpunerii specificatorilor.

3 "Prințesele frumoase seamănă mult cu tine..." (Nu "toate prințesele", ci numai "cele frumoase"; opoziția "prințesele frumoase" / "prințesele nefrumoase" este exprimată numai parțial: cel de-al doilea termen se subînțelege.)

4 Cf. Iordan, *Lb. rom. contemp.*, p. 347 și urm.

prin omogeneitatea[1] unor opoziții ca:

a. *creion / creion **mic**; creion / **creionaș***
b. *piatră **mare** / piatră **mică**; pietroi / **pietricică***
c. *muncă **grea** / muncă **ușoară**; muncim / **munciți**.*

Exemple similare se pot da din toate limbile romanice: it. *fiore **rosso** / fiore **giallo**; fiore / **fioretto**;* fr. *chat / chat **noir**; chat / **chatte**;* sp. *mano **pequeña** / mano **grande**; manita / **manaza*** etc.

În limbile romanice există formanți gramaticali postpuși fără funcțiune specificatoare[2], dar nu există formanți cu funcțiune specificatoare, care să nu fie postpuși.

Deosebirea față de limbile germanice și slave constă în g e n e r a l i z a r e a procedeului postpunerii specificatorilor și u n i f i c a r e a, sub acest aspect, a specificatorilor reprezentați prin cuvinte[3] cu cei exprimați prin morfeme (sufixe): atît unii cît și ceilalți stau î n u r m a elementului determinat. În limbile germanice și slave principalii specificatori reprezentați prin cuvinte (adjective) stau î n a i n t e a elementului determinat, pe cînd sufixele, în urma lui[4].

2. Istoric

În latina clasică adjectivele puteau fi atît antepuse[5], cît și postpuse. Marouzeau[6] face distincție între adjectivele calificative și cele determinative, arătînd că, în principiu, cele dintîi se antepun, pe cînd cele din urmă se

1 Relația de omogenitate între două opoziții se definește prin faptul că ambele au aceeași bază: $A_1 \cap B_1 = A_2 \cap B_2$ (Marcus, *Lingv. mat.*, p. 18). În exemplele date, bazele sînt: a. "creion"; b. "piatră"; c. "muncă".

2 De exemplu, sufixele adverbiale (*-mente* și altele), formantul superlativului absolut (it. *-issimo,* sp. *-ísimo,* port. *-íssimo)* și altele, care nu "specifică", nu parțializează conceptul. (Vezi mai departe, cap. VIII, *1.*, definiția specificării, reprodusă după Coseriu.)

3 Adjective, substantive cu prepoziții etc. (vezi capitolele următoare).

4 Prefixele nu intră în discuție, întrucît nu au o funcțiune specificatoare. (Vezi mai departe, cap. VIII, 1., definiția specificatorilor, reprodusă după Coseriu.)

5 Cf. Tesnière, *Synt. struct.*, p. 33, unde latina este trecută printre limbile moderat centripete.

6 *L'ordre des mots...*, p. 15 și *passim.*

postpun. Această normă e prezentată însă ca avînd un caracter relativ, cu frecvente abateri în ambele sensuri[1].

Față de limbile romanice (în care, după cum am văzut, norma este postpunerea specificatorilor), topica adjectivelor specificative este simțitor mai liberă. Cazurile de antepunere sînt numeroase, după cum se poate constata ușor din lectura oricărui text latinesc. Sintagmele de tipul: *popularem admirationem, Rosciana imitatio, fraterna mors, fraternum exitum, fraternae invidiae, hostilis audacia, diuturnam stellam, diurna acta*[2] etc. se întîlnesc frecvent în operele clasicilor latini.

În latina postclasică unii autori[3] semnalează tendința de a antepune adjectivul. Se invocă în acest sens și un argument[4], care demonstrează mai curînd contrariul[5].

Oricum, evident este că evoluția s-a desfășurat în sensul postpunerii: de la relativ numeroase cazuri de antepunere în latină, la postpunere, ca normă aproape absolută, în limbile romanice. Ordinea "determinat-determinant" s-a manifestat, astfel, și diacronic, în procesul de constituire a limbilor romanice. Constatarea este importantă, fiind vorba despre una dintre trăsăturile care definesc "tipul" lingvistic.

În limbile germanice și slave evoluția a fost în sens invers: de la o topică relativ liberă în fazele vechi[6], cînd adjectivul se putea antepune și postpune, la topica actuală, în care antepunerea a devenit normă[7]. Enunțurile de tipul germ. **die Katze schwarze*[8]; engl. *the cat black,* rs. *koška černaja* etc. sînt imposibile în limbile respective, cu unele excepții în stilul poetic. În cazul

1 Marouzeau, *op. cit.*, p. 99 și *passim.*

2 Apud Kühner, *Ausf. Gramm. lat. Spr.*, p. 160-161. (Exemplele sînt extrase din texte.)

3 Meyer-Lübke, *Gramm. lgs. roms.*, III, p. 814; E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane,* Paris, 1947, § 105.

4 Aglutinarea adjectivului cu substantivul în formații de tipul **firmamente,* **albaspina* etc., transmise limbilor romanice (Bourciez, *loc. cit.).*

5 Cf. Tesnière, *Synt. struct.*, p. 148.

6 Vezi Meillet, *Caract. gén. lgs. germs.*, p. 192; Fernand Mossé, *Manuel de la langue gothique,* Paris, 1956, p. 176, 169-170; Steblin-Kamenskij, *Ist. skand. jaz.;* Iliš, *Ist. angl. jaz.*, p. 129; Vaillant, *Man. v. sl.*, p. 413.

7 Cu excepțiile menționate mai înainte.

8 Nu: *schwarz* (vezi mai departe); în construcțiile incorecte date ca exemplu, deosebirea față de cele corecte constă n u m a i în topică (fără nici o altă modificare formală).

rusei topica este pertinentă pentru c o n ț i n u t u l enunțului. Întrucît, la prezent, verbul-copulă nu se folosește, enunțul *koška černaja* (cu sensul "pisica neagră") ar fi nu numai incorect, ci și generator de confuzii în actul comunicării[1].

3. Cauzele fenomenului

Pentru explicarea fenomenului romanic, în opoziție cu cel germanic și slav, se pot invoca, ipotetic firește, două cauze:

A. *Tipul lingvistic "determinat-determinant".* În concepția lui Coseriu, "tipul" nu apare ca ceva static, ci ca o tehnică acționînd în procesul de constituire a limbii (vezi cap. II). El poate constitui deci c a u z a unei modificări a sistemului limbii. Astfel, topica romanică actuală poate fi interpretată ca un e f e c t al acțiunii tipului descris în capitolul precedent.

B. *Dispariția flexiunii cazuale.* Limbile romanice (cu excepția limitată a românei) au pierdut flexiunea cazuală, înlocuind-o prin procedee de exprimare "analitice", pe cînd limbile germanice și cele slave (cu excepția bulgarei) o păstrează, într-o măsură mai mare sau mai mică (vezi cap. V, paragraful 3 din lucrarea de față). Datorită acestui fapt, în limbile germanice și slave adjectivul-atribut și adjectivul-nume predicativ au, din punctul de vedere al regimului lor gramatical, situații net deosebite. Cel dintîi, fiind un "adjunct" al substantivului, este supus flexiunii cazuale (cf. germ. ***das schöne** Wetter, des **schönen** Wetters* etc. și *das Wetter ist **schön;*** rs. ***horošaja** pogoda, **horošej** pogody* etc. și *pogoda **horoša),*** pe cînd cel de-al doilea, prin natura lui sintactică, nu se folosește decît într-un singur caz: nominativul[2]. Era deci firesc ca în limbile germanice și slave adjectivul-atribut să urmeze soarta tuturor celorlalți "adjuncți" ai substantivului: articolul (în limbile germanice), adjectivul demonstrativ, adjectivul posesiv, adjectivul numeral – care se plasează, toate, î n a i n t e a substantivului. Semnificativ sub acest aspect este faptul că în germană, de pildă, desinențele adjectivului demonstrativ și (dacă se poate spune așa) ale articolului hotărît pot, în anumite împrejurări, să treacă la adjectivul cu funcțiune de atribut. (Cf. germ.

1 Auditorul l-ar interpreta ca "pisica *este* neagră".

2 Cu privire la funcțiunea logico-sintactică a nominativului, vezi Hartmann, *Typol. Indogerm.*, p. 118.

der Vater – dieser Vater – junger Vater; dem Vergnügen – diesem Vergnügen – [mit] grossem Vergnügen.) Tot așa, în rusă adjectivul-atribut (ale cărui desinențe provin dintr-un vechi demonstrativ) se caracterizează prin aceeași flexiune ca a celorlalți "adjuncți" ai substantivului (cf. *ètogo doma – odnogo doma – pervogo doma – krasnogo doma).*

În felul acesta, păstrarea flexiunii nominale în limbile germanice și slave a provocat o profundă sciziune în evoluția adjectivului: pe de o parte s-a situat adjectivul-atribut, asimilat, din punct de vedere formal, cu ceilalți "adjuncți" ai substantivului (toți antepuși), iar de alta, adjectivul-predicat nominal, constituind, împreună cu substantivul-predicat și adverbul cu funcțiune predicativă, o categorie gramaticală a0parte: aceea a p r e d i c a t u l u i n o m i n a l, a cărui principală trăsătură caracteristică este absența flexiunii cazuale (în germană chiar a oricărei flexiuni, numele predicativ fiind i n v a r i a b i l, neacordat în număr și gen cu subiectul).

În fond, avem a face cu binecunoscutul principiu al analogiei:

	Funcțiune	Flexiune	Poziție
Art. hot.	adjunct	declinabil	antepus
Art. nehot.	adjunct	declinabil	antepus
Adj. demonstr.	adjunct	declinabil	antepus
Adj. posesiv	adjunct	declinabil	antepus
Adj. numeral	adjunct	declinabil	antepus
Adj. nedef.	adjunct	declinabil	antepus
ADJECTIVUL	adjunct	declinabil	.....?

Într-un limbaj mai modern, se poate vorbi despre "presiunea sistemului" sau "completarea unei căsuțe vide", după cum rezultă din tabelul de mai sus.

Categoria predicatului nominal nu e o simplă speculație teoretică, ci o realitate vie, adînc fixată în conștiința lingvistică a subiectelor vorbitoare. Concludente în acest sens sînt g r e ș e l i l e b i l i n g v i l o r. De exemplu, în vorbirea românească a multor bilingvi de origine germană se pot

înregistra formulări greșite de tipul: *casa este **înalt**, florile sînt **frumos**, fetele sînt **obosit*** etc., cu numele predicativ invariabil.

Altfel stau lucrurile în limbile romanice: flexiunea cazuală fiind inexistentă, adjectivul-atribut și adjectivul-predicat se caracterizează printr-o desăvîrșită identitate formală. De aceea folosirea adjectivului-atribut înaintea sau în urma substantivului[1] este astăzi posibilă. Trecînd peste unele aspecte de amănunt, se poate spune, în principiu, că topica adjectivului este mai liberă în limbile romanice decît în cele germanice și slave.

Interpretate în lumina unui principiu lingvistic general, acela al legăturii dintre structura morfologică și ordinea cuvintelor, faptele de care ne-am ocupat mai sus apar, la prima vedere, ca paradoxale: de o parte limbile romanice, cu flexiune "analitică" și topică liberă[2], de altă parte, limbile germanice și slave, cu flexiune sintetică și topică fixă. Or, normal, procesul se desfășoară în sens contrar: pe măsură ce o limbă evoluează către structura analitică, ordinea cuvintelor devine mai fixă[3]. Limbile germanice și slave nu fac excepție de la această normă: în fazele lor vechi, mai bogate în forme flexionare, locul adjectivului-atribut nu era riguros fixat. Acesta putea să stea și în urma substantivului. În același timp însă, el nu se distingea formal de adjectivul-predicat; amîndouă se declinau[4] după același model. Copula – apariție relativ tîrzie – era adesea omisă[5]. Cu timpul, adjectivul-predicat și-a pierdut formele flexionare, de care nu avea nevoie. Această pierdere a constituit, desigur, o simplificare din punct de vedere morfologic. Consecința acestei simplificări a fost însă o complicare sub alt aspect: prin apariția unei noi categorii – aceea a numelui predicativ -, sistemul nominal

1 Fapt din care decurg unele particularități structurale ale limbilor romanice, inexistente în limbile germanice și slave (vezi capitolul următor).

2 De o libertate relativă (în sensul că utilizează atît procedeul antepunerii, cît și pe acela al postpunerii).

3 "La tendance à remplacer la flexion par l'ordre des mots [...] est chose universelle en indo-européen [...]" (Meillet, *Caract. gén. lgs. germs.*, p. 191-192).

4 Vezi, de ex. Mossé, *op. cit.*, p. 196; A. V. Isačenko, *Transformatsionnyj analiz kratkih i polnyh prilagatel'nyh,* în **IST**, p. 87 și *passim.* (Autorul se ocupă de unele forme cazuale ale predicatului nominal, păstrate pînă azi în rusă: *"on byl vesëlym"* "el era vesel", *on učitelem* "el este învățător", cu numele predicativ în cazul instrumental.)

5 Mossé, *op. cit.*, p. 188; Hartmann, *op. cit.*, p. 118-121; Brugmann, *Syntax...*; Vaillant, *op. cit.*, p. 390.

a devenit mai complex, iar adjectivul s-a scindat în două clase, bine distincte din punct de vedere funcțional și formal. Sciziunea există, într-o anumită măsură, chiar în engleză, cu toată simplitatea sistemului ei nominal (care, altminteri, o apropie de limbile romanice): unele adjective englezești (ca *very, only, mere)* pot fi folosite numai atributiv (de ex. *he is my only friend* "el este singurul meu prieten"), pe cînd altele (ca *aghast, alone, afraid, aware, akin)* nu pot fi decît nume predicative[1].

1 Margaret M. Bryant – Janet Rankin, *Psychology of English,* New York, 1940, p. 87. (Cf. *ibidem,* p. 88: "... the chief change which has overtaken the predicate adjective in this basic function [...] is that its inflexional terminations have disappeared [...]".)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VIII

CONSECINȚELE DUBLEI POZIȚII A ADJECTIVULUI ROMANIC

Posibilitatea de a folosi adjectivul romanic înaintea și în urma substantivului determină – cum era de așteptat[1] – unele particularități structurale ale limbilor romanice inexistente în limbile germanice și slave. Fără a avea pretenția unei enumerări exhaustive, menționez, în această ordine de idei, următoarele fapte:

1. Exprimarea formală a categoriei adjectivelor specificative

În capitolul precedent am vorbit despre postpunerea "specificatorilor", definiți prin funcțiunea lor distinctivă într-un context dat. Această definiție are la bază ideea de "specificare", una dintre operațiile pe care E. Coseriu le numește operații de "delimitare"[2]: "[...] las operaciones que constituyen la *delimitación*[...] modifican las posibilidades designativas del signo, circunscribiendo la «denominación» (parcializando el «concepto»[...]" (p. 304), "[...] los «especificadores» restringen las posibilidades referenciales de un signo, añadiéndole notas no-inherentes a su significado; por ej., «castillo *medieval*», «niño *rubio*», «las aves *acuáticas*» [...] (p.. 305-306.)

Specificarea poate avea loc la nivelul conceptual (de ex. *vinul roșu nu se bea rece)* sau la nivelul obiectelor concrete (de ex. *dă-mi creionul roșu [din cutia de creioane colorate]):* "Aplicados a virtuales, los especificadores

1 Potrivit principiului că faptele de structură și sistem nu sînt niciodată fapte izolate.

2 Coseriu, *Determ. y ent.*, p. 304-306.

delimitan dentro de las clases correspondientes otras clases, menos amplias (cf. *hombre / hombre blanco);* aplicados a actuales, presentan los objectos denotados como pertenecientes a clases que, a su vez, quedan incluídas en clases más extensas (un «niño rubio» pertenece a la clase «niño rubio» que, a su vez, es miembro de la clase «niño»). Llamaremos a este tipo de determinación *especificación distintiva"*[1].

Categoria adjectivelor specificative are, în limbile romanice, o expresie formală: p o s t p u n e r e a[2]. Adjectivele specificative din limbile germanice și slave nu au această caracteristică, regula generală, atît pentru ele cît și pentru adjectivele apreciative, fiind antepunerea.

Deși în limbile romanice adjectivele "apreciative" stau adesea înaintea substantivului, nu se poate vorbi de o opoziție netă, pe plan formal, între ele și adjectivele "specificative" (opoziție exprimată prin *antepunere / postpunere*[3]), căci și adjectivele "apreciative" se pot postpune: de ex. rom. *o încercare grea,* fr. *une femme charmante,* sp. *una mujer encantadora* etc. Tot ce se poate afirma în cadrul unei caracterizări structurale a faptelor este că din punct de vedere logico-matematic adjectivele "specificative" constituie o s u b m u l ț i m e[4] a mulțimii adjectivelor, submulțime a cărei caracteristică în planul conținutului este exprimarea unei însușiri "specificative", iar în planul expresiei, postpunerea.

Opoziția dintre ele este privativă[5]:

Schematic:

Planul conținutului:	"însușire" / "însușire distinctivă"
Planul expresiei:	antepunere și postpunere / postpunere

1 *Ibidem,* p. 306.

2 Vezi capitolul precedent, paragraful 1.

3 Cum s-ar putea deduce din afirmațiile unor autori (ca de pildă Marouzeau, *L'ordre des mots...;* Tănase, *Locul determ. adj.,* p. 85-86 și *passim* etc.).

4 Vezi Marcus, *Lingv. mat.,* p. 8.

5 *Ibidem,* p. 8-9; cf. Trubetzkoy, *Grundz. Phon.,* p. 82.

sau:

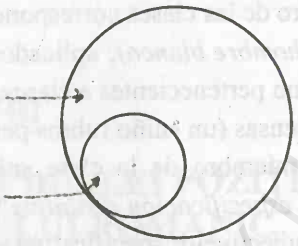

În limbile germanice și slave mulțimea și submulțimea menționate mai sus, cu opoziția privativă corespunzătoare, există numai în planul conținutului. În planul e x p r e s i e i existența lor constituie o caracteristică a limbilor romanice.

2. Opoziții semantice marcate prin topică

Opoziției dintre două sensuri ale aceluiași adjectiv[1] romanic îi poate corespunde, în planul expesiei, opoziția *antepunere / postpunere.*

> De ex. rom. *o **nouă** carte / o carte **nouă***[2]; it. ***certe** cose / cose **certe*** ("anumite lucruri" / "lucruri certe"); fr. ***différentes** couleurs / couleurs **différentes***[3] ("diferite culori" / "culori diferite"); sp. ***semejantes** personas / personas **semejantes*** ("asemenea oameni" / "oameni asemănători"); ptg. *a **pobre** mulher / a mulher **pobre*** ("sărmana femeie" / "femeia săracă"); cat. *el **mateix** professor / el professor **mateix*** ("același profesor" / "profesorul însuși").

Uneori topica poate să arate spre care din aspectele substantivului este orientată referința adjectivală[4]. De ex., în sintagmele spaniole *un viejo luchador / un luchador viejo,* adjectivul se referă, în primul caz, la calitatea de luptător[5] a persoanei respective, iar în al doilea caz, la condiția ei fizică.

---

1 Mai exact, ale aceleiași f o r m e adjectivale.

2 Cf. Iordan, *Lb. rom. contemp.*, p. 347 și urm.

3 Cf. Bally, *Ling. gén. ling. fr.*, §§ 371-373.

4 Cf. Coseriu, *op. cit.*, p. 304-305.

5 Arătînd vechimea acestei calități.

Limbile germanice și slave sînt lipsite de această posibilitate de exprimare formală a distincțiilor semantice.

3. Opoziții gramaticale exprimate cu ajutorul topicii

În limbile romanice există situații cînd același cuvînt poate aparține la două părți de vorbire deosebite – poate fi substantiv sau adjectiv –, opoziția gramaticală (implicit, și semantică) exprimîndu-se cu ajutorul topicii. De fiecare dată însă, trebuie să ținem seama și de contextul respectiv. Sintagmele franceze de tipul *un pauvre malade, le noir animal, les jaloux meurtriers,* pe care Bally (*op. cit.,* § 511) le dă ca exemple de ambiguitate gramaticală, se "dezambiguizează" cu ajutorul topicii și al contextului. Natura stilistică a acestuia din urmă poate fi adesea hotărîtoare. Astfel, într-un enunț neutru din punct de vedere stilistic, *le noir animal* nu poate însemna decît "cărbune animal"; celălalt sens, "negrul animal", e posibil numai într-un stil poetic. Tot așa, dacă enunțul *"Les tribunaux n'acquittent plus les* ***jaloux*** *meurtriers",* citat de Bally din memorie, reprezintă, cum s-ar părea, titlul unui articol de ziar, *jaloux* nu poate fi interpretat decît ca substantiv, iar *meurtriers,* ca adjectiv. (Altminteri ar fi fost *les meurtriers jaloux.)*

Exemple similare se pot cita din toate limbile romanice[1]. Astfel, în contextele neutre din punct de vedere stilistic, sintagmele romanice de mai jos nu pun nici o problemă de interpretare gramaticală: topica marchează clar distincția dintre substantive și adjective.

> Rom. *un învățat moldovean / un moldovean învățat;* it. *un milanese malato / un malato milanese* ("un milanez bolnav" / "un bolnav milanez"); fr. *un gourmand parisien / un Parisien gourmand* ("un gurmand parizian" / "un parizian mîncăcios"); sp. *un madrileño trabajador / un trabajador madrileño* ("un madrilen muncitor" / "un lucrător madrilen"); ptg. *um português romântico / um romântico português* ("un portughez romantic" / "un [poet] romantic portughez"); cat. *una amiga catalana / una catalana amiga* ("o prietenă catalană" / "o catalană prietenă").

1 Ca o consecință a identității formale care caracterizează substantivul și adjectivul romanic (vezi cap. V, paragraful 1).

4. Raporturi de determinare între context şi topica adjectivului

Poziția adjectivului romanic față de substantivul corespunzător poate fi determinată de secvența precedentă. În asemenea cazuri avem a face cu un raport de determinare (sau selecție) între context și topica adjectivului: unele contexte pot impune așezarea adjectivului înaintea substantivului, pe cînd altele, așezarea lui după substantiv. Altfel spus, dintre două topici posibile, *[adj. + subst.] / [subst. + adj.],* unele contexte (C^1) o selectează pe cea dintîi, pe cînd altele (C^2), pe cea de a doua[1]:

a) C^1 —> *[adj. + subst.]*
b) C^2 —> *[subst. + adj.]*

De exemplu, în română:

a) *Bertrand Russell a adresat lumii un nou apel pentru pace. **Bătrînul savaat** a arătat că...*

b) *La această invenție au conlucrat doi savanți: unul bătrîn și unul tînăr. **Savantul bătrîn** s-a ocupat de partea teoretică, iar **savantul tînăr**, de cea practică.*

În cazurile de "reluare" a unui substantiv din secvența precedentă printr-o perifrază alcătuită din alt substantiv[2] însoțit de un adjectiv, a n t e p u n e r e a adjectivului este obligatorie (exemplul a).

La "reluarea" unor substantive desemnînd două (sau mai multe) obiecte din aceeași clasă, adjectivele care arată trăsătura distinctivă[3] a fiecăruia se p o s t p u n în mod obligatoriu (exemplul b).

Contexte analoage, caracterizate prin aceleași particularități de topică a adjectivului, există în toate limbile romanice[4]. De exemplu în spaniolă:

a) *Pasamos por Segovia. La **vieja ciudad** parecía dormida.* ("Trecurăm prin Segovia. Bătrînul oraș părea adormit".)

---

1 Desigur, afirmația nu trebuie generalizată. Fenomenul descris nu are loc în toate contextele romanice, ci numai în anumite tipuri de contexte.

2 Exprimînd o noțiune în care se încadrează obiectul desemnat prin cel dintîi.

3 Cf. cap. VII, paragraful 1 ("postpunerea specificatorilor").

4 Eventuale excepții s-ar putea înregistra în franceză.

b) *En aquel despacho trabajaban dos empleadas: una joven y otra vieja. La empleada[1] joven era alta, rubia, bonita y se llamaba Dolores* ("În biroul acela lucrau două funcționare: una tînără și alta bătrînă. Funcționara tînără era înaltă, blondă, drăguță și se numea Dolores").

Nu este exclus să existe și alte situații în care topica adjectivului să fie determinată de secvența precedentă (eventual, și de cea următoare); problema merită o investigație amănunțită. În orice caz, existența unor asemenea raporturi de determinare între context și poziția adjectivului față de substantiv e o particularitate a limbilor romanice, necunoscută limbilor germanice și slave.

5. Relevanța copulei

În limbile romanice, copula are un caracter relevant, funcționînd ca trăsătură distinctivă în opozițiile de tipul [*subst. + adj. atribut*] / [*subst. + adj. predicat.*]. De ex.: rom. *pisica neagră / pisica este neagră;* it. *il gato nero / il gato è nero;* fr. *le chat noir / le chat est noir;* sp. *el gato negro / el gato es negro;* ptg. *o gato prêto / o gato é prêto;* cat. *el gat negre / el gat és negre.*

În limbile germanice și slave, caracterizate, după cum am văzut, prin antepunerea adjectivului, copula ca marcă a predicativității este redundantă. Natura predicativă a adjectivului ar putea fi exprimată prin simpla lui postpunere. Un exemplu în acest sens oferă limba rusă[2], în care opoziția *adjectiv atribut / adjectiv predicat* se exprimă, la prezent, prin opoziția *antepunere / postpunere: černaja koška / koška černaja.* Funcțiunile temporale și modale ale copulei rămîn însă relevante: cf. *pogoda horošaja / pogoda byla [by] horošaja* ("vremea e bună" / "vremea a fost bună"); *gorod krasiv / gorod budet krasivym* ("orașul este frumos" / "orașul va fi frumos").

Semnificativ pentru redundanța copulei și eficiența topicii ca mijloc de exprimare a predicativității este faptul că vorbitorii în a căror limbă maternă copula nu există (la prezent) sesizează greu funcțiunea ei în altă limbă. Una

1 Bineînțeles, substantivul poate lipsi (ca, de altfel, și în exemplul românesc corespunzător). Aici ne ocupăm însă de cazurile cînd cel care emite enunțul nu vrea ca substantivul să rămînă subînțeles.

2 Și unele limbi neindo-europene, în care copula se omite la prezent (cf. în maghiară: *a szép ember / az ember szép* "frumosul om" / "omul este frumos").

dintre greşelile tipice care caracterizează, de exemplu, vorbirea românească a multor persoane de origine rusă este omiterea copulei (în enunţuri de tipul *tata pescar* "tata este pescar", *mama bătrînă* "mama este bătrînă", *asta sora mea* "asta este sora mea" etc.).

6. Particularităţi cibernetice

După cum am arătat mai înainte[1], în sintagmele romanice alcătuite dintr-un substantiv şi un adjectiv, esenţial pentru inteligibilitatea enunţului este primul element, pe cînd în sintagmele germanice şi slave, elementul al doilea. Ca un corolar al acestei particularităţi, posibilităţile de p r e d i c ţ i e[2] a elementului următor cînd cel dintîi e dat[3] sînt mai reduse în limbile romanice decît în cele germanice şi slave[4].

În limbile germanice şi slave, primul element (adjectivul) ne dă o informaţie certă cu privire la statutul morfo-sintactic al cuvîntului următor (care nu poate fi decît un substantiv). Aceasta înseamnă o restrîngere a posibilităţilor de apariţie şi, în consecinţă, un grad de predictibilitate mai uşor calculabil (căci, oricît de mare ar fi numărul substantivelor dintr-o limbă, el este totuşi finit). Există şi situaţii cînd adjectivul germanic sau slav selectează o anumită clasă de substantive[5], uneori cu un număr de membri foarte restrîns: de exemplu, după adjectvul englezesc *isosceles*... nu pot urma decît substantivele *triangle* "triunghi" şi *trapezium* "trapez"[6]. Excepţional, selectat poate fi un singur substantiv: de ex. după engl. *aquiline*[7] "acvilin" sau rs. *kurnosyj* "cîrn" nu pot urma decît substantivele *nose* şi, respectiv, *nos* ("nas"). Predicţia elementului următor pe baza celui precedent se poate face astfel cu certitudine.

---

1 Vezi *supra,* cap. VI (unde se discută problema enunţurilor întrerupte).

2 Vezi Constantinescu..., *Teoria...,* p. 6-7.

3 Charles F. Hockett, *Grammar for Hearers* (traducere rusă), în NL, IV, p. 143 şi urm.

4 *Ibidem,* p. 142.

5 Cf. Eugenio Coseriu, *Lexikalische Solidaritäten,* în "Poetica"... I Band, Heft 3, Juli 1967, p. 293.

6 Într-un context determinat; de pildă, într-o expunere ştiinţifică. Altminteri, într-o producţie literară suprarealistă se poate imagina şi un enunţ, ca *an isosceles horse.* (Cf. Coseriu, *op. cit.,* p. 303.)

7 Cf. Coseriu, *op. cit.*

Asemenea certitudini nu există în limbile romanice. Atributul care urmează după un substantiv romanic poate fi un adjectiv, dar poate fi și un substantiv cu prepoziție sau o propoziție relativă; în acest din urmă caz nu mai avem a face cu un număr finit, ci cu posibilități practic nelimitate, care fac cu neputință predicția.

7. Funcțiuni "simptomatice"

Pe plan extern, sintagmele romanice alcătuite dintr-un substantiv și un adjectiv au mai multe posibilități de a-și manifesta funcțiunea "simptomatică"[1] decît sintagmele germanice și slave. În acestea din urmă există o singură figură *adjectiv + substantiv,* ceea ce reduce la minimum posibilitățile de greșeală în vorbirea străinilor. În limbile romanice, dimpotrivă, existența a două figuri – *adj. + subst.* și *subst. + adj.* –, cu deosebiri de nuanță adesea foarte subtile, constituie o frecventă sursă de greșeli pentru străini[2].

1 Sau "identificatoare" (vezi mai înainte, p. 43).

2 De exemplu: "[În grădina zoologică] *am văzut mari urşi şi mici urşi",* înregistrat în vorbirea românească a unei fetițe de 4 ani, a cărei limbă maternă era germana.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

IX

ORDINEA "DETERMINAT – DETERMINANT" ÎN CUVINTELE COMPUSE

Cuvintele compuse reprezintă încă un sector al limbilor romanice în care ordinea "determinat-determinant" apare ca o trăsătură distinctivă a lor față de limbile germanice și slave și totodată ca un "tip" lingvistic, manifestat în evoluția lor istorică. Intuitiv, constatarea nu este greu de făcut. Simțitor mai grea însă este d e m o n s t r a ț i a corespunzătoare.

Față de limbile germanice, cel puțin, deosebirea este atît de evidentă, încît Bally, comparînd franceza cu germana, nu consideră necesară nici o demonstrație prealabilă pentru a afirma că structura cuvîntului compus german este analoagă cu aceea a grupului nominal alcătuit dintr-un adjectiv și un substantiv, ambele caracterizîndu-se prin "anticipare"[1] (altfel spus, prin antepunerea determinantului). Într-adevăr, procedeul formării cuvintelor prin compunere este reprezentat în limbile germanice incomparabil mai bine decît în limbile romanice, ordinea obișnuită a elementelor constitutive fiind cea ascendentă, sau centripetă (adică "determinant – determinat"). Și în limbile slave (e drept, într-o măsură mai mică decît în cele germanice[2]) cuvintele compuse, cu aceeași ordine a elementelor constitutive, ocupă un loc destul de important, în comparație cu limbile romanice.

Tot pe baza unor constatări intuitive se poate afirma că în cuvintele romanice formate prin compunere predomină ordinea "determinat-determinant" (cu toate că și ordinea inversă este, în unele cazuri, relativ bine reprezentată).

---

1 Bally, *Ling. gén. ling. fr.*

2 Cf. Fedorov..., *Nemetsko-russkie jaz. paralleli,* p. 49 și *passim.*

1. Fapte sistematice şi fapte izolate

Dacă am încerca totuşi – pentru a nu ne întemeia numai pe intuiţie – să d e m o n s t r ă m cele afirmate mai sus, am avea, în principiu, la dispoziţie două căi. Una ar fi cea statistică, practic inabordabilă în cazul de faţă şi, afară de aceasta, nu suficient de convingătoare. Cealaltă, mai simplă şi mai concludentă, ar consta în a stabili în ce măsură faptele respective au un caracter de s i s t e m, în a le distinge pe cele sistematice de cele nesistematice.

Astfel, luînd în consideraţie numai cuvintele formate prin compunerea propriu-zisă[1] şi nefăcînd distincţie între formaţiile în care elementele constitutive îşi păstrează sensurile iniţiale şi cele în care şi le pierd[2], putem constata următoarele:

Şi în limbile germanice şi slave există formaţii cu ordinea "determinat – determinant" (D – d), dar ele reprezintă fapte individuale, uneori calcuri după modele străine[3].

Dimpotrivă, compusele cu ordinea "determinant – determinat"[4] (d – D) au un c a r a c t e r d e s i s t e m, ceea ce se poate demonstra matematic prin seriile de opoziţii o m o g e n e şi opoziţii p r o p o r ţ i o n a l e pe care le formează. Considerate din punctul de vedere al relaţiei dintre cuvîntul compus şi unul din elementele lui componente, opoziţiile sînt p r i v a t i v e[5]. Considerate din punctul de vedere al relaţiei dintre două sau mai multe cuvinte compuse, opoziţiile sînt e c h i p o l e n t e[6].

---

1 Adică nu şi pe cele formate prin prefixare. Acestea din urmă nu intră în discuţie în tot capitolul de faţă. (Este adevărat însă că există unele cazuri marginale în care distincţia dintre cele două clase este greu de făcut.)

2 Cf. Rosetti, *Le mot,* p. 19; Paul, *D. Gramm.,* V, p. 5-6; Behagel, *D. Spr.,* p. 199; Meyer-Lübke, *Gramm. lgs. roms,* II, p. 625.

3 Ca de pildă, germ. *Mutter Gotes* "Maica Domnului" (Bally, *Ling. gén. ling. fr.,* § 378).

4 Bally, *ibidem,* semnalează această particularitate a limbii germane, în opoziţie cu franceza.

5 Pentru definiţia opoziţiilor privative, vezi trimiterile de la p. 97, nota 5.

6 Vezi Marcus, *Lingv. mat.,* p. 11-12.

De exemplu:

A. Opoziții o m o g e n e (A_1-B_1 = A_2-B_2)[1].

a. Privative
Germ. ***Handarbeit / Hand*** = ***Handbewegung / Hand*** = ***Handtuch / Hand*** = ***Handwagen / Hand*** = ***Handkuss / Hand*** = ***Handfertigkeit / Hand*** = ***Handbuch***[2] ***/ Hand*** = ...

Rs. ***maloletnij / malo*** = ***malokrovnyj / malo*** = ***maloopytnyj / malo*** = ***malorazvityj / malo*** = ***maloverojatnyj / malo*** .....

b. Echipolente
Germ. ***Hausflur / Hausfrau*** = ***Hausfreund / Hausgehilfin*** = ***Hausgenosse / Hausgewerbe*** = ***Hauskleid / Hauskonzert*** = ***Hauspersonal / Hausnummer*** = ...

Rs. ***vysokogornyj / vysokokačestvennyj*** = ***vysokokvalifitsirovannyj / vysokomasličnyj*** = ***vysokomernyj / vysokonravstvennyj*** = ***vysokoparnyj / vysokopostavlennyj*** = ***vysokoprobnyj / vysokotalantlivyj*** = ...

B. Opoziții p r o p o r ț i o n a l e ($A_1 / B_1 \sim A_2 / B_2$, dacă $A_1 - B_1 = A_2 - B_2$ și $B_1 - A_1 = B_2 - A_2$)[3].

a. Privative[4]
Germ. ***Stadtbahn / Bahn ~ Stadtbekannt / bekannt ~ Stadtbezirk / Bezirk ~ Stadtbrief / Brief ~ Stadtgebiet / Gebiet*** .....

Rs. ***domohoz'ain / hoz'ain ~ domovladelets / vladelets ~ domoupravlenie / upravlenie ~ domostroitel'nyj / stroitel'nyj*** .....

b. Echipolente
Germ. ***zweijährig / zweiwöchentlich ~ dreijährig / dreiwöchentlich ~ vierjährig / vierwöchentlich*** .....

---

1 Cf. *supra*, p. 90, nota 1.

2 La stabilirea opozițiilor, elementele constitutive ale cuvintelor compuse pot fi luate în considerație fie numai sub aspectul lor formal (de ex. *Hand* în *Handbuch*), fie atît sub cel formal cît și sub cel semantic. Cel de al doilea procedeu e aplicabil numai la compusele în care elementele își păstrează sensurile inițiale.

3 Marcus, *op. cit.*, p. 15 (semnul ~ notează proporționalitatea).

4 *Ibidem*, p. 15-16 (capitolul "opoziții proporționale la stînga sau la dreapta").

Rs. *dvuhdnevnyj / dvuhnedel'nyj ~ trëhdnevnyj / trëhnedel'nyj ~ četyrëhdnevnyj / četyrëhnedel'nyj .....*

Fapte analoage există în toate limbile germanice și slave. Pentru a nu lungi prea mult expunerea, mă limitez la semnalarea cîtorva tipuri de cuvinte compuse, ușor de urmărit în dicționarele limbilor respective. Așa sînt, de pildă, în limbile germanice, cuvintele al căror prim element este o denumire de materie (de ex. engl. **water** "apă": *waterway, waterlog, waterproof...;* sued. **guld** "aur": *guldfisk, guldmynt, guldgrüvare...* etc.; dan. **skov** "lemn": *skovbund, skovaeble, skovfoged...* etc.; ol. **ijzer** "fier": *ijzerhard, ijzermelterij, ijzerader...* etc.), iar în limbile slave[1], compusele în care primul element are sensul "nou" ("tînăr"), "vechi" ("bătrîn"), "înalt", "bun", "bine"[2] (de ex. pol. **młodo** "nou, tineresc, tinerește": *młododrzewie, młodoletni, młodopolski...* etc.; ch. **novy** "nou": *novostavba, novověrec, novotvar, novorozený...* etc.; bulg. **visok** "înalt": *visokokačestven, visokomeren, visokoparen....* etc.; sbcr. **dobro** "bun", "bine": *dobrovoljen, dobrodušan, dobrotvoran...* etc.). În sfîrșit, atît pentru limbile germanice cît și pentru cele slave pot fi urmărite, printre altele, formațiile cu numerale (de ex. dan. **tre** "trei": *trearmet, trekort, treaarig...* etc.; sued. **fyra** "patru": *fyrfaldig, fyrfotad, fyrsidig...* etc.; ol. **twee** "doi": *tweejarig, tweezijdig, tweestemming...* etc.; ch. **dva** "doi": *dvouletý, dvoukolka, dvouhlasný* etc.; bulg. **tri** "trei": *trigodineš, tridnevets, tritažen...* etc.; sbcr. **pet** "cinci": *petoletka, petokolonaš, petoprstica...* etc.).

Lista tipurilor de compunere s-ar putea lungi considerabil, ceea ce ar depăși însă cadrul discuției de față. Important pentru aceasta este faptul că în limbile germanice și slave cuvintele compuse cu ordinea *d – D* au un caracter de sistem, formînd, de cele mai multe ori, s e r i i d e s c h i s e, completabile oricînd cu elemente noi, pe baza cunoscutului principiu al analogiei: de pildă, existența unor opoziții omogene ca germ. *Gold / Goldarbeiter = Gold / Goldgrube = Gold / Goldhaar = Gold / ...?* lasă, în principiu, elementului *Gold-* "o valență liberă", adică posibilitatea de a se combina cu alte elemente. Alfel spus, în marea majoritate a cazurilor avem

1 Numeroase comparații între structura cuvintelor compuse germanice și slave se găsesc în Fedorov..., *Nemetsko-russkie jaz. paralleli,* p. 11 și *passim.*

2 Cuvintele de acest gen formează compuse și în limbile germanice.

a face cu tipuri p r o d u c t i v e, care caracterizează s i s t e m u l limbilor germanice[1] și al limbilor slave.

Dimpotrivă, în cazul puținelor cuvinte compuse cu ordinea inversă (D – d), avem a face cu formații neproductive. Opozițiile de genul germ. *wende / Wendehals*[2] (ornit.) "vîrtecap, capîntorsură" (< *wenden* "a întoarce" + *Hals* "gît") sau rs. *liz(at') / lizobl'ud*[3] "linge-blide" (< *lizat'* "a linge" + *bl'udo* "blid") sînt, în limbile germanice și slave, o p o z i ț i i i z o l a t e[4]. Cazurile de omogenitate sau proporționalitate (de ex. germ. *Habenichts / habe ~ Taugenichts / tauge*[5]; pol. *hulajdusza / dusza ~ hulajgród / gród ~ hulajnoga / noga*[6]) au un caracter excepțional, reducîndu-se la cîteva perechi sau serii închise (cu un număr restrîns de membri). Cu alte cuvinte, procedeul este n e p r o d u c t i v.

Ordinea "determinant – determinat" (d – D) apare astfel ca o caracteristică fundamentală a structurii cuvintelor compuse în limbile germanice și slave. În cele dintîi există cazuri (de ex. germ. *Hausvater / Vaterhaus* "cap de familie" / "casă părintească") cînd ea poate constitui unicul mijloc de exprimare a opozițiilor semantico-gramaticale[7] între formații alcătuite din a c e l e a ș i elemente.

---

1 În germană cel puțin, posibilitatea de a forma cuvinte compuse prin combinarea a două substantive este, practic, nelimitată (Paul, *D. Gramm.*, V). Afirmația se poate generaliza, extinzîndu-se la toate limbile germanice și, pentru unele tipuri, la limbile slave.

2 Cf. în cehă *kroutihlav* (< *kroutit* "a învîrti, a suci" + *hlava* "cap"). Apud Dokulil, *Tvoření slov...*, p. 133, unde formațiilor cu ordinea D-d li se rezervă un singur paragraf, foarte scurt, din capitolul (de cîteva pagini) consacrat cuvintelor compuse.

3 Apud Vinogradov, *Sovr. rs. jaz.*, p. 129.

4 "Interesul științific al acestor opoziții este incomparabil mai mic decît al opozițiilor proporționale" (Marcus, *op. cit.*, p. 15). La opozițiile proporționale se pot adăuga și cele omogene.

5 *Habenichts* "coate-goale" și *Taugenichts* "om de nimic" figurează printre exemplele date de Paul, *D. Gramm.*, V, p. 31, în paragraful unde se discută formațiile cu verbe la imperativ. Semnificative sînt dimensiunile acestui paragraf: 1 / 2 pagină, din cele peste 40 consacrate cuvintelor compuse.

6 *Hulajdusza* "petrecăreț" (apud Meillet–Willman-Grabowska, *Gramm. lg. pol.*, p. 119); *hulajgród* (ist. mil.) "un fel de car de luptă"; *hulajnoga* "trotinetă". Prima parte a celor trei formații, *hulaj*, este imperativul verbului *hulać* "a se plimba" ("a se deplasa"), "a petrece"; elementele din partea a doua sînt substantive: *dusza* "suflet" (vocativ "suflete"); *gród* "cetate"; *noga* "picior".

7 Gramaticale, în sensul că cele două elemente sînt legate prin anumite raporturi de subordonare.

Interesantă, din punctul de vedere al deosebirii față de limbile romanice, este, în germană (și în alte limbi germanice), dubla posibilitate de combinare a cuvintelor din unele clase semantice, a căror juxtapunere, într-o anumită ordine, dă naștere unui cuvînt compus, pe cînd în altă ordine, unei simple sintagme nominale. Situația poate fi ilustrată printr-un proverb german: "*Früh morgens ein Bierfass, spät abends ein Fass Bier*"[1]. Contrar părerii lui Tesnière[2], care vede în primul caz o ordine "centripetă" (d – D), iar în cel de al doilea o ordine "centrifugă" (D – d), cred că în ambele cazuri ordinea e centripetă. Autorul francez scapă din vedere faptul că, în cuvîntul compus și în sintagmă, elementul determinat (regent) și cel subordonat (determinant) n u s î n t a c e l e a ș i. În *ein Bierfass* determinatul este *Fass,* iar determinantul, *Bier,* pe cînd în *ein Fass Bier,* funcțiunea de determinat o are *Bier,* iar pe cea de determinant, *Fass.* Raportul de s e l e c ț i e, caracteristic subordonării, diferă în cele două situații:

ein Bierfass	*Ein Fass Bier*
Bier —> Fass	*Fass —> Bier*

Bier, ca determinant al lui *Fass* (în cuvîntul compus), arată destinația recipientului. *Fass,* ca determinant al lui *Bier* (în sintagma paratactică), arată cantitatea[3], este un "cuantificator"[4]. Dovada formală se poate face prin întrebările respective *(Was für ein Fass? – Wie viel Bier?)* și prin enunțuri întrerupte de tipul:

a. *In ein... -fass soll man nicht Petroleum eingiessen*
b. *Man hat ein Fass... getrunken*

unde *Bier* și, respectiv, *Fass* pot fi înlocuiți prin cuvinte din aceeași clasă ("mult", "puțin", numerale cu substantive care desemnează unități de măsură: "un litru", "două kilograme" etc. – în enunțul b).

1 Cf. ol. *een ölglas / een glas öl (öl* "bere"; *glas* "pahar"); dan. *et stor ölglas / et stor glas öl (öl* "bere"; *glas* "pahar"); sued. *en ölflaska / en flaska öl (flaska* "sticlă").

2 *Synt. struct.,* p. 153 (unde e reprodus și proverbul în discuție).

3 Cf. Bally, *op. cit.,* § 378.

4 Cf. Coseriu, *Determ. y ent.,* p. 298-299.

a. In ein	*Milch- Wein- Wasser-*	*fass soll man nicht Petroleum eingiessen.*
b. *Man hat ein*	*Liter wenig Glas*	*Bier getrunken*

Astfel, limbile germanice diferențiază formal cele două raporturi ("destinație" / "cantitate") prin opoziția "substantiv compus" / "substantive juxtapuse" (*ein Bierfass / ein Fass Bier).* În limbile slave cantitatea se exprimă cu ajutorul genitivului (rs. *kružka piva* "o cană de bere"; pol. *filiżanka kawy* "o cană de cafea"; sbcr. *čaša vina* "un pahar de vin"). Pentru exprimarea destinației se utilizează fie adjective, derivate din substantive sau verbe (rs. *vinnyj stakan* "un pahar de vin", *kofejnaja čaška* "ceașcă de cafea", *švejnaja mašina* "mașină de cusut"; ch. *šicí stroj* "mașină de cusut"; bg. *gotvarska pečka* "mașină de gătit"), fie construcții prepoziționale[1] (rs. *sosud dl'a edkih židkostej* "recipient pentru lichide corozive"; *kist' dl'a brit' ja* "pensulă de bărbierit"; pol. *filiżanka do kawy* etc.).

Limbile romanice exprimă ambele raporturi prin construcții prepoziționale. De obicei, prepozițiile sînt distincte: cf. it. *un bicchiere **di** vino / un bicchiere **da** vino;* fr. *un tonneau **de** bière / un tonneau **à** bière;* sp. *un vaso **de** cerveza / un vaso **para** cerveza).* Există însă și cazuri de sincretism, ca în rom. *un pahar de apă, o sticlă de bere* etc. Răspîndirea în româna actuală a unei construcții considerate incorectă *(un pahar **cu** apă)* se explică tocmai prin nevoia de înlăturare a sincretismului, care poate produce perturbări în procesul de comunicare. Opoziția "destinație" / "cantitate" se exprimă tot mai frecvent, în planul expresiei, prin opoziția *de / cu,* evitîndu-se astfel confuzia între *un pahar* de un anumit fel (pentru băut apă) și *un pahar* ca untitate de măsură[2].

Dacă în limbile germanice și (într-o măsură mai mică) în cele slave cuvintele compuse se prezintă, după cum am văzut, sub forma unui sistem

1 Uneori cele două procedee coexistă în aceeași limbă: cf. rs. *obuvnaja ščetka – ščetka dl'a obuvi* "perie de pantofi".

2 Am înregistrat un caz concret: cerînd, într-un restaurant, "un pahar de apă", mi s-a adus un pahar gol, din cele destinate pentru băutul apei.

închegat, care, într-un fel, parcă dublează sistemul gramatical[1], în limbile romanice faptele au un caracter mai puțin sistematic. Opozițiile izolate sînt mai numeroase, iar seriile de opoziții proporționale sau omogene, mai puține și mai puțin cuprinzătoare. Aceasta este, în orice caz, impresia pe care o lasă materialul factic al inventarelor din diversele lucrări de specialitate.

Astfel – pentru a ne limita numai la două situații –, tipurile de compunere *substantiv + adjectiv* și *adjectiv + substantiv* sînt ilustrate în *Gramatica limbilor romanice* a lui W. Meyer-Lübke prin exemple ca[2]: rom. *botgros, codalb*[3], ***codroș**, primăvară;* it. *terraferma, cornomozzo, carnesecca, lettocaldo, **belladonna**, **belvedere**, galantuomo, vanagloria, verderame;* fr. *amour-propre, chegros, tapis-**vert**, **pivert**, boios-gentil, **blanc**-bec, **blanc**-bois, **bonjour**, **bonsens**, vif-argent;* sp. ***aguardiente**, **agua**verde, colacorta, alablanco, buenandanza, **malentrada**, **malcaso**;* ptg. *mãocheia, fazalvo, cascalvo, manalvo, baixamar, **meiotinto**, **meio**corpo* etc.[4].

Sub aspectul care ne interesează în lucrarea de față – poziția determinantului față de determinat –, cuvintele romanice formate prin compunere[5] sînt într-o situație analoagă cu aceea a sintagmelor alcătuite din substantive și adjective, în sensul că ordinea în care se combină elementele lor constitutive poate fi atît ascendentă (d – D) cît și descendentă (D – d). La o apreciere superficială a faptelor, am putea rămîne cu impresia că cele două tipuri sînt oarecum egal repartizate[6]. Un examen mai atent însă ne arată că predomină tipul al doilea (D – d).

Fapte cu caracter s i s t e m a t i c – căci acesta este criteriul pe care ne-

1 Și, adesea, se interferează cu el.

2 Apud Meyer-Lübke, *Gramm. lgs. roms.*, II, p. 628-629.

3 Am subliniat de două ori elementele care se repetă, reprezentînd prin aceasta condiția necesară pentru existența unor opoziții proporționale sau omogene, de tipul celor examinate în paginile anterioare. (Convențional, mă limitez la opozițiile care se pot stabili în cadrul inventarului dat de Meyer-Lübke, și nu la toate, ci numai la unele din ele.)

4 Formații similare există și în catalană (din care Meyer-Lübke nu citează exemple): *ullblau, capbaix, capblanc, aiguardent, aiguafort, gentilhome, propdid, parenostre* etc. (Apud Fabra, *Gram. cat.*, p. 152-155.)

5 Am în vedere toate categoriile de cuvinte compuse, nu numai pe cele formate din substantive și adjective, cum s-ar putea deduce din seriile de exemple date mai sus.

6 Cf. Darmesteter, *Tr. form. mots. comp.*, p. 248-249.

am propus să-l urmăm[1] – există și în cadrul primului tip. Astfel sînt, de pildă, formațiile care au în partea inițială cuvinte cu sensul "bun", "bine"[2], "rău"[3].

Rom. ***bunăvoință, bunăcuviință, bunăcredință, bunăstare; binevoitor, binevenit, binecrescut; răufăcător, răuvoitor, răuintenționat, răuplatnic***[4] etc.

It. ***bonavoglia, buondì, buongiorno, buondato, buongusto; benavventurato, benedetto, benemerito, benefattore; malaugurio, malavoglia, malcapitato, malfattore*** etc.

Fr. ***bonhomme, bonjour, bonheur, bonne-dame, bonne-main; bien-aimé, bien-être, bienfaisant, bienheureux, bienintentionné; malfaiteur, mal-bâti, malfaçon, mal-jugé*** etc.

Sp. ***buenandanza, buen hombre, buen provecho, buenaventura, buenastardes; bienestar, bienhechor, biencriado, bienvenido; maldito, malparto, malhumorado*** etc.

Ptg. ***bem-estar, bem-falante, bem-aventurado; malcasado, malcomido, malcriado, malaventurado*** etc.

Cat. ***benamat, benfactor, benestar, benvist; malparlat, malpensat, malmirat, malmenjat*** etc.

Prezența aceluiași element[5] în mai multe cuvinte compuse reprezintă condiția necesară pentru formarea unor perechi sau serii de opoziții, omogene ori proporționale, de tipul sp. ***bienhechor / bienvenida = bienestar / biencriado;*** fr. ***malfaiteur / malfaçon = malavisé / malentendu = maltraiter / malfamé;*** it. ***benessere / malessere ~ benintenso / malintenso ~ benvenuto / malvenuto*** etc. Seriile însă nu sînt prea lungi[6] și, cel puțin în principiu, sînt

1 Vezi mai sus, p. 105.

2 Pentru italiană s-ar putea adăuga și "frumos": ***belladonna, belvedere, bellumore, bellospirito.***

3 În unele cazuri, "rău" are valoarea unui prefix de negație: de ex. it. *malsano,* fr. *malhonnête* (Meyer-Lübke, *op. cit.,* p. 619).

4 Cu privire la modelele străine (slave sau occidentale) ale acestor formații românești, vezi Iordan–Manoliu, *Introd. lingv. rom.,* p. 240.

5 Considerat fie numai formal, fie atît formal cît și semantic.

6 Întrucît nici numărul formațiilor respective nu este prea mare.

închise sau aproape închise. Altfel spus, tipul este neproductiv sau puțin productiv.

Faptul se explică, desigur, prin natura semantică a adjectivelor (sau adverbelor) în discuție. Ele nu arată note distinctive, nu individualizează, ci exprimă aprecieri ale vorbitorului. De aceea ajung relativ rar să dea naștere la cuvinte compuse. Iar cînd acest lucru se întîmplă, ele funcționează ca s p e c i f i c a t o r i[1], punînd în opoziție un obiect[2] "bun" cu altul "rău". Dovadă, antonimele de genul rom. ***bunăvoință – reavoință,*** it. ***buongusto – malgusto,*** fr. ***bonheure – malheure,*** sp. ***buenaventura – malaventura*** etc.

(Unele formații create astfel pot căpăta sensuri noi prin metaforă sau sinecdocă[3]: de ex. rom. *iarbă-rea,* it. *malocchio*[4] "deochi", sp. *malhoja* "frunze veștede; gunoi" etc.) Fenomenul are însă un caracter oarecum neobișnuit, ceea ce explică și numărul relativ restrîns al compuselor respective.

Cu totul alta este situația determinanților care, prin conținutul lor semantic, îndeplinesc în mod obișnuit funcțiunea de specificatori (și pentru care, după cum am văzut, norma, în limbile romanice, este p o s t p u n e r e a). Oricînd, un substantiv urmat de un adjectiv specificativ poate da naștere unui cuvînt compus, dacă obiectul denumit prin sintagma respectivă capătă o anumită importanță sau, în orice caz, apare în ochii membrilor colectivității vorbitoare ca o entitate bine conturată[5]. Atunci se simte nevoia de a o denumi printr-un mijloc mai economic decît perifraza[6]. Una dintre căile care pot fi urmate în asemenea împrejurări este compunerea[7]. Dacă sintagma alcătuită dintr-un substantiv și un adjectiv specificativ este – după cum am spus mai

1 Cf. *supra,* p. 89, unde se arată că și determinanții apreciativi (prin natura lor semantică virtuală) pot îndeplini funcțiunea de specificatori.

2 De aici și valoarea de prefix negativ pe care au căpătat-o uneori reflexele romanice ale lat. *male:* însușirea "rea" poate fi interpretată ca o negare a unei însușiri bune.

3 Cf. Darmesteter, *op. cit.,* p. 242.

4 Cf. *belladonna, belvedere.*

5 Cf. Heinz Schulte-Herbrüggen, *El lenguaje y la visión del mundo,* Santiago [de Chile], 1963, p. 15-18.

6 Cf. L. A. Kalužin – E. F. Skorohod'ko, *Nekotorye zamečanija o leksičeskoj semantike, na terminologii rodstva i svojstva,* în **IST,** p. 187.

7 Afară de ea mai există, după cum se știe, și altele (substantivizarea adjectivului, ca în rom. *[pătlăgele] roșii,* împrumutul lexical etc.).

înainte – o "definiție concentrată", cuvîntul compus este, cel puțin în faza inițială a existenței lui, o definiție și mai concentrată[1]. (Într-adevăr, ce altceva sînt cuvintele compuse germanice sau slave – germ. *Zahnartz,* rs. *jazykoznanie*[2] – decît niște definiții, care încep însă cu diferența specifică și se termină cu genul proxim?)

Din numărul incalculabil al sintagmelor cu structura *substantiv + adjectiv* care apar în v o r b i r e, unele se pot "izola"[3], elementele lor componente pot fuziona într-o măsură mai mare sau mai mică, dînd naștere, mai întîi, unei locuțiuni sau unități frazeologice, apoi, cu timpul, unui cuvînt compus. Această posibilitate rămîne mereu deschisă, prin firea însăși a lucrurilor, ceea ce însemnează că avem a face cu un procedeu de formare a cuvintelor prin excelență p r o d u c t i v. Preluat din latină (cf. formațiile de tipul *respublica, rosmarinus),* el a funcționat în limbile romanice din cele mai vechi epoci ale existenței lor și continuă să funcționeze pînă în zilele noastre. Unele compuse vechi (romanice sau moștenite din latină) nu mai sînt simțite ca atare (de ex.[4] it. *ottarda, ramerino;* fr. *aubépine, raifort),* pe cînd altele au rămas "transparente", păstrîndu-și caracterul inițial de "cuvinte-definiții" (de ex. it. *carnesecca, terraferma;* sp. *aguardiente, hilván* etc.). În franceză, cu profundele ei transformări fonetice, semnificativă sub acest aspect rămîne uneori numai grafia: un cuvînt ca *vinaigre,* considerat din punct de vedere grafic, reprezintă o definiție ("oțetul" e definit ca un "vin acru").

Într-o situație analoagă sînt și ceilalți determinanți p o s t p u s i cu funcțiunea de specificatori: substantivele-apoziții[5] și substantivele legate printr-o prepoziție de elementul pe care-l determină. De exemplu: it. *casamadia, cavolfiore;* fr. *chien-loup, pierre-ponce;* sp. *casatienda, doncelladueña etc.* (pentru prima categorie)[6]; rom. *untdelemn;* it.

1 Cf. Darmesteter, *op. cit.,* p. 18.

2 Faptul că e calchiat după un model străin nu are importanță din punctul de vedere care ne interesează aici.

3 Chiar cu păstrarea sensurilor inițiale ale elementelor componente (cf. Paul, *D. Gramm.,* V, p. 5-6; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române,* București, 1944, p. 229-230).

4 Apud Meyer-Lübke, *op. cit.,* p. 628.

5 Cf. și formațiile cu genitive latinești (ca it. *acquavite).* Acestea însă nu prezintă interes pentru discuția de față, fiind vorba de un procedeu neproductiv în limbile romanice (cu excepția românei).

6 Apud Meyer-Lübke, *op. cit.,* p. 635.

barbadibecco, fiordaliso, spadadoro; fr. *bédane, gendarme, arc-en-ciel;* sp. *hidalgo, trampantojo* etc. (pentru cea de a doua categorie)[1]. Primul procedeu a fost moștenit din latină, cel de al doilea e o inovație a limbilor romanice.

Momentul trecerii de la faza de unitate frazeologică la aceea de cuvînt compus este greu de stabilit cu precizie[2]. Există adesea faze intermediare în care nu ne putem da seama exact dacă avem a face cu o sintagmă sau un cuvînt, această incertitudine manifestîndu-se în grafia oscilantă a formelor respective[3] (de ex. rom. *cîine lup, cîine-lup, floare de sulf, floare-de-sulf;* fr. *eau forte, eau-forte*[4] etc.)[5].

Dovada certă a viabilității acestor procedee ne-o oferă diferitele limbaje de specialitate, care se îmbogățesc mereu cu termeni noi[6], creați după modelele descrise mai sus. Din numărul enorm al faptelor, citez numai cîteva, după o lucrare lexicografică specială[7], în care sînt incluse trei limbi romanice: româna, franceza, spaniola.

Apă minerală	*eau minérale*	*agua mineral*
apă grea	*eau lourde*	*agua pesada*
apă juvenilă	*eau juvénile*	*agua juvenil*
apă tare	*eau-forte*	*ácido fuerte*
apă regală	*eau régale*	*agua regia*
oțel Thomas	*acier Thomas*	*acero Thomas*
oțelărie Martin	*aciérie Martin*	*acería Martin*
vagon-atelier	*wagon-atelier*	*vagón-taller*
vagon-buncăr	*wagon-tombereau*	*vagón-tolva*

1 *Ibidem,* p. 628.

2 Criteriul propus de Meyer-Lübke, *op. cit.,* p. 625-626, care consideră că momentul decisiv este acela cînd elementele componente își pierd sensurile inițiale (cf. Paul, *loc. cit.),* nu se verifică întotdeauna. Există destule cazuri cînd sensurile inițiale, fie ale ambelor elemente fie numai ale unuia din ele, se păstrează foarte clar, cu toate că din punct de vedere fonetic (și grafic) formația respectivă capătă caracteristicile unui singur cuvînt.

3 Darmesteter, *op. cit.,* p. 250-251.

4 *Ibidem,* p. 250.

5 La oscilațiile de grafie se pot adăuga, uneori, cele morfologice: de ex. în spaniolă formele de plural *coches cama* și *coches camas.*

6 Darmesteter, *Créat. act. mots nouveaux,* p. 146-168, urmărește după un document oficial ("Description des brevets") formațiile apărute în franceză între anii 1791-1877.

7 *Dicționar tehnic poliglot,* ediția a doua, București, 1967, s. v. românești respective.

floare de pucioasă	*fleur de soufre*	*flor de azufre*
cot de reducție	*coude de réduction*	*codo de dos luces*
masă de comandă	*table de commande*	*mesa de control*
masă de contact	*masse de contacte*	*masa de contacto*
etc. etc.		

Celelalte trei limbi romanice[1] – italiana, portugheza, catalana –, nereprezentate în dicționar, nu diferă, sub acest aspect, de cele reprezentate, caracterizîndu-se prin utilizarea masivă a acelorași procedee în materie de creație terminologică: it. *acquamarina, acquamare, acqua di Seltz* etc.; ptg. *água-régia, agua-mel, agua-de-cheiro* etc.; cat. *aiguafort, aiguamans, aigua de roses* etc.

Interesant de urmărit, după diferitele dicționare tehnice, bilingve sau poliglote, ar fi felul în care formațiile de tipul celor discutate aici sînt traduse în limbile germanice și slave. Rezultatul ar fi o recoltă enormă de fapte, care ar putea constitui dovada cantitativă a predominării determinanților postpuși, în limbile romanice, față de cei antepuși, în limbile germanice și slave. Iată, de pildă, cum apar în același *Dicționar tehnic poliglot* echivalenții germani, englezești și rusești ai cîtorva dintre termenii reproduși mai sus: **apă minerală:** *Mineralwasser, mineral water, mineral'naja voda;* **oțel Thomas:** *Thomas steel, Thomasstahl, tomasovskaja stal';* **vagon-buncăr:** *Bunkerwagen, hopper car, vagon-bunker;* **masă de contact:** *Kontaktmasse, contact-mass, kontaktnaja massa.* Deși puțin cuprinzătoare, această listă poate fi considerată tipică pentru structura termenilor de specialitate romanici, în comparație cu cei germanici și slavi, din punctul de vedere al poziției determinantului față de determinat. Oricine răsfoiește un dicționar special, bilingv sau poliglot, poate constata cu ușurință că în marea majoritate a cazurilor termenii romanici compuși se caracterizează prin postpunerea determinanților (care în asemenea situații îndeplinesc prin excelență funcțiunea de specificatori), pe cînd termenii corespunzători germanici și slavi au determinanți antepuși[2]. Termenii de tipul rs. *vagon-bunker,* cu determinantul exprimat printr-un substantiv fără prepoziție[3], sînt

1 Din totalul de 6, pe care ne-am propus să le luăm în considerație.

2 Desigur, există și excepții: engl. *flower of sulphur* ("floare de pucioasă"), rs. *stol upravlenija* ("masă de comandă") etc.

3 Uneori, în cazul formațiilor alcătuite din două substantive, e greu să facem distincție

mai puțin numeroși în limbile slave decît în limbile romanice. Cf. de exemplu *vagon-remorcă,* față de rs. *pritsepnoj vagon;* sp. *coche-cama, coche-correo, cuchillo bayoneta, cubeta draga, buque-escuela, carril guía, carril maestro* față de, respectiv, rs. *spal'nyj vagon, počtovyj vagon, režuščij štyk, grejfernyj kovš, učebnoe sudno, napravl'ajuščij rel's, hodovoj rel's*[1]. În cazurile, destul de frecvente, cînd elementul determinant este un nume propriu (de inventator sau descoperitor), norma, în rusă, este adjectivizarea și antepunerea lui: de ex. sp. *rayos Roentgen* – rs. *rentgenovskie luči;* sp. *acero Thomas – tomasovskaja stal';* sp. *horno Martín-Siemens* – rs. *simens-martenovskaja peč*[2] etc. De menționat, în aceeași ordine de idei, ar fi și existența în rusă[3] a unor formații paratactice alcătuite din două substantive (fără prepoziție) în care rolul de determinant îl are primul substantiv: de ex. *duša-čelovek* "om cu suflet mare" (textual: "suflet-om"), *čudo-rebenok* "copil minune", *krasotka-devočika* "(o) frumusețe (de) fată" etc.

Alt procedeu foarte productiv – inovație a limbilor romanice[4] – este s u b s t a n t i v a r e a unor propoziții scurte, constînd dintr-un verb la imperativ[5] și un complement al lui (sau un substantiv în vocativ). De

---

între raportul de subordonare și cel de coordonare. Pentru acesta din urmă, Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 635, citează exemple romanice ca it. *piantanimale, cassapanca* etc. (cf. în germană: *Prinzregent, Königinmutter, Gottmensch* etc., apud Paul, *op. cit.*, p. 7). Sechehaye, *Essai struct. log. phr.*, p. 62, înclină să vadă un raport de coordonare și în fr. *wagon-restaurant* ("De tels ensembles nous font en français plutôt l'effet de composés coordinatifs..."), unde însă subordonarea mi se pare evidentă: termenul al doilea e un specificator, care opune vagonul-restaurant vagoanelor de alte tipuri (de clasă, de dormit, de bagaje etc.), iar în diverse situații concrete, celorlalte vagoane din garnitura trenului respectiv. Situațiile inverse, în care restaurantul instalat într-un vagon de cale ferată să fie opus altor tipuri de restaurante, sînt, practic, inexistente. Ca argument formal în sprijinul coordonării s-ar putea invoca, în unele cazuri, ordinea liberă a celor două elemente: de ex. *policlinică-spital* alături de *spital-policlinică, cetățean-actor* alături de *actor-cetățean,* înregistrate în scrieri românești de dată recentă (comunicare orală de la prof. Florica Niculescu).

1 Termenii spanioli și ruși sînt extrași din Pedro Prado Mendizábal, *Diccionario politécnico español-ruso,* Moscu, 1964.

2 *Ibidem,* s. v. spaniole respective.

3 Nu am cercetat situația din celelalte limbi slave.

4 Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 631; cf. Stolz–Schmalz, *Lat. Gramm.*, p. 250.

5 Persoana a doua singular. După unii autori, verbul n-ar fi la imperativ, ci la indicativ sau subjonctiv prezent, persoana a treia singular (vezi Iordan–Manoliu, *Introd. lingv. rom.*,

exemplu[1]: rom. *papă-lapte;* it. *batticoda, girasole, crepacuore;* fr. *brise-glace, vaurien;* sp. *espantamoscas;* ptg. *mira – ôlho* etc.

Semnificative pentru viabilitatea și eficiența procedeului în limbile romanice actuale sînt faptele cu caracter s i s t e m a t i c. Unele verbe (ca "a purta", "a proteja", "a para", "a lansa", "a trece" etc., cu variații de la limbă la limbă) s-au specializat în această funcțiune, dînd naștere unui număr mare de formații lexicale cu structura descrisă mai sus și constituind o permanentă sursă de îmbogățire cu termeni noi a diferitelor limbaje de specialitate. Dacă am încerca, de pildă, să facem un inventar exhaustiv al formațiilor italienești și franceze cu *porta-*, respectiv, *porte–* existente azi în terminologiile speciale ale tuturor sectoarelor de activitate, am constata că acest lucru este cu neputință, numărul lor fiind, practic, incalculabil. De altfel, și printre cuvintele care alcătuiesc vocabularul uzual al limbii comune figurează nu puține formații de acest gen. Iată numai o parte din cele înregistrate în dicționarele de dimensiuni mijlocii:

> It. *portabagagli, portabicchiere, portacarte, portacenere, portadischi, portadolci, portaferiti, portafiaschi, portafiori, portafortuna, portafiammiferi, portafogli, portalettere, portamantello, portamonete, portampolle, portaordini, portapipette, portapranzi, portauovo, portavalvola, portavoce*[2]...
>
> Fr. *porte-monnaie, porte-drapeau, porte-cigarettes, porte-clefs, porte-bagages, porte-aiguilles, porte-allumettes, porte-bouteille, porte-cannes, porte-chapeaux, porte-bonheure, porte-croix, porte-crayon, porte-couteau, porte-épée, porte-plume, portefeuille, portemanteau, porte-paquet, porte-parole, porte-plat, porte-parapluies, porte-voix*[3]...

---

p. 241-242).

6 Complementul poate fi exprimat printr-un substantiv, un adverb sau o locuțiune adverbială (Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 631-632).

1 Apud Meyer-Lübke, *loc. cit.*, și Iordan–Manoliu, *op. cit.*, p. 242.

2 Cf. și alte formații italienești de același gen (mai puțin numeroase decît cele cu *portare): guardaroba, guardaspalle, guardasigilli, guardabagagli, guardavia, guardasala...; cacciachiodo, cacciamosche, cacciapassere...; lanciabombe, lanciasegnali, lanciasabbia...; passatempo, passavia, passamano....; tirabrace, tirapiedi, tiraloro....* etc.

3 Pentru alte formații franceze (cu *abat-, attrape-, brise-, brûle-, cache-, casse-, chasse-, chauffe-, coupe-, couvre-, garde-, passe-, serre-, tue–* etc.), vezi Darmesteter, *Tr. form. mots comp.*, p. 192-197; cf. idem, *Créat. act. de mots nouveaux*, p. 163-167.

Formații similare există și în spaniolă, portugheză și catalană:

Sp. ***buscapié,*** *buscapleitos, buscarruidos, buscavidas...;* ***cuentagotas,*** *cuentahilos, cuentapasos, cuentakilómetros...;* ***guardabarrera,*** *guardabarros, guardalodos, guardagujas, guardamano, guardapolvo, guarda puerta...;* ***matabuey,*** *mataburro, matacaballos, matafuego, matamoros, matahambre...;* ***parachoques,*** *paraguas, pararrayos, paracaídas...;* ***quitacamisa,*** *quitacalzón, quitamanchas, quitamotas...* etc.

Ptg. ***guarda-chaves,*** *guarda-chuva, guarda-comida, guarda-costas, guarda-fato, guarda-fogo.....;* ***para-brisa,*** *para-choque, paraquedas, para-vento....* etc.

Cat. ***Guardabarrera,*** *guardabosc, guardafrens, guardafred, guardabraç....;* ***parallamps,*** *paraigua, parabrisa, paracaigudes...* etc.

Aplicarea, pe scară largă, a procedeului în limbajele de specialitate și faptul că acestea, prin natura lucrurilor, se îmbogățesc mereu cu termeni noi ne îndreptățește să considerăm d e s c h i s e seriile de opoziții omogene de tipul it. *portacarte / portacenere = portafiaschi / portaferiti = portacenere / portadischi = ...?*; fr. *porte-clefs / porte-plume = porte-plat / porte-bouteille = porte-cannes / porte-couteau = ...?*; sp. *guardapuerta / guardapolvo = guardabarrera / guardagujas = guardafronteras / guardalodos = ...?*, precum și altele analoage din cele trei limbi romanice menționate, din portugheză sau din catalană[1].

Productivitatea procedeului se manifestă și prin faptul că e adesea utilizat ca mijloc de caracterizare plastică a unor persoane, de unde epitetele, poreclele sau chiar numele de tipul rom. *zgîrie-brînză, Sfarmă-Piatră, Strîmbă-Lemne;* sp. *buscapleitos,* it. *perdigiorno* etc. Pe lîngă faptele de limbă proriu-zise, în vorbire se pot înregistra numeroase creații *ad-hoc,* ca epitete sau porecle ale unei persoane determinate. Cîteodată, o creație *ad-hoc*

1 Sub acest aspect, româna este într-o situație aparte: formațiile românești de tipul *papă-lapte, zgîrîie-brînză* etc. sînt relativ numeroase, dar reprezintă fapte izolate. În cele sistematice (provenind din împrumuturi, combinate uneori cu calcuri), primul element nu e simțit ca formă persoanlă a unui verb, ci ca un fel de prefix sau prefixoid. Dovadă, variațiile ei formale (cf. rom. *portdrapel* și *portavoce).* Unele formații sînt neanalizabile, căci și tema lor e împrumutată dintr-o limbă străină: cf. rom. *parașută* și it. *paracadute,* sp. *paracaídas,* ptg. *paraquedas,* cat. *paracaigudes.* Între *paratrăsnet* și *parbriz,* vorbitorii profani nu stabilesc, probabil, nici un fel de asociație.

poate fi consacrată pe calea scrisului. Eroul principal al unuia dintre romanele lui Rómulo Gallegos poartă numele de *Quitapesares* ("alungă-necazuri"). O carte pentru copii, foarte populară la noi în perioada dintre cele două războaie mondiale, se intitula *Familia* ***Roade-mult*** (personajele erau șoareci). Fiind vorba de opere relativ recente, ele reprezintă, într-un fel, "dovada scrisă" a viabilității procedeului și în alte sectoare ale limbii, distincte de cel terminologic.

În limbile germanice și slave formațiile de tipul celor romanice analizate mai sus au, după cum am mai arătat[1], caracterul unor fapte izolate. Procedeul în discuție – generator de cuvinte compuse cu o r d i n e a "d e t e r m i n a t – d e t e r m i n a n t" – nu constituie în aceste limbi o formă sistematică de îmbogățire a vocabularului.

2. Considerații diacronice

Comparînd structura cuvintelor compuse romanice cu a celor latinești, Meyer-Lübke[2] constată că sistemul romanic se caracterizează, față de cel latin[3], prin mai multă varietate și suplețe. Unele tipuri latinești au fost abandonate. Altele au fost continuate și dezvoltate. Au apărut tipuri noi, necunoscute în latină. Sistemul latinesc a fost astfel supus unei profunde restructurări.

Important pentru problema pe care o urmărim este faptul că această restructurare s-a efectuat în sensul p o s t p u n e r i i elementului determinant, ceea ce rezultă din următoarele aspecte ale procesului de evoluție de la latină la limbile romanice:

A. Procedeul compunerii din teme (nu din cuvinte întregi), caracteristic

1 Vezi mai înainte, p. 108; la exemplele date acolo se mai pot adăuga alte cîteva, ca germ. *Vergiessmeinnicht, Springinsfeld, Schlagetot, Rührmichnichtan* (calc după lat. *nolimetangere), Stelldichein, Tunichtgut* etc. (Paul, *op. cit.*, p. 31); ch. *utrinos* "mucos" (textual: "șterge-nas"), *neznaboh* "ateu" (Dokulil, *Tvoření slov...*, p. 133); rs. *Deržimorda* "ține-mutră" (numele unui personaj dintr-o cunoscută comedie a lui Gogol) etc.

2 *Op. cit.*, p. 625.

3 Nu prea dezvoltat, în comparație cu cel grecesc (Lindsay, *Ist. gramm. lat.*, p. 149).

latinei (şi în genere limbilor vechi[1]), nu s-a transmis limbilor romanice[2]. Consecinţa acestui fapt a fost dispariţia mai multor tipuri latineşti cu ordinea "determinant – determinat". Aşa sînt, de exemplu, tipurile[3]: *corniger, claviger, ignifer, signifer, belliger(ens), frugifer(ens), artifex, carnufex, municeps, princeps, tubicen, velivolans, gaudivigens, homicida, paricida, artificium, stultiloquium, bifrons, bipes, centimanus, quinquennis, decennis, horrificus, glorificus, carnivorus, opiparus, ignivomus* etc.). Unele tipuri se întîlnesc numai în imitaţii romanice culte. De exemplu, tipul *ignicomus* (adjectiv determinat de un substantiv antepus) e bine reprezentat mai ales în scrierile italieneşti şi spaniole[4]: it. *aliveloce, bocchiduro, oricrinito, pettirosso* etc.; sp. *aliabierto, barbiespeso, boquiancho, boquiangosto, ojinegro, pechiblanco, cabizcaído* etc. În aceeaşi ordine de idei pot fi menţionate formaţiile livreşti în care temele verbale latine au căpătat înfăţişarea unor "sufixoide": rom. *aurifer, petrolifer; sacrificiu, beneficiu; paricid, fratricid; omnivor, carnivor* etc. (cf. p. 122).

B. Dintre tipurile latineşti transmise limbilor romanice, cele cu determinantul antepus (de ex. formaţiile cu reflexe ale adjectivelor şi adverbelor *bonus, bene, malus, male)* se caracterizează printr-o productivitate redusă[5], pe cînd cele cu determinantul postpus (formaţiile cu substantive-apoziţii: lat. *avis struthius;* formaţiile provenite din sintagme cu structura *substantiv+adjectiv)* au devenit foarte productive[6].

C. Cele două tipuri care reprezintă i n o v a ţ i i faţă de latină – formaţiile cu prepoziţii (rom. *untdelemn,* it. *fiordaliso* etc.) şi formaţiile cu verbe la imperativ (fr. *portemonnaie,* sp. *quitamanchas* etc.) – se caracterizează, de asemenea, prin p o s t p u n e r e a determinantului şi printr-o productivitate foarte ridicată.

---

1 Bine reprezentat, pînă astăzi, în limbile slave (cf. rs. *senokos* "cositul fînului", ch. sbcr. *listopad,* pol. *konował* etc.) şi, într-o măsură mai mică, în limbile germanice (cf. germ. *Singvogel, Glühlicht* etc.).

2 Meyer-Lübke, *op. cit.,* p. 625; Darmesteter, *Tr. form. mots. comp,* p. 9.

3 După: Stolz–Schmalz, *Lat. Gramm.,* p. 247-254; Kühner, *Ausf. Gramm. lat. Spr.,* I, p. 693-700.

4 Meyer-Lübke, *op. cit.,* p. 637.

5 În cazul formaţiilor cu reflexe ale lat. *medius* – foarte numeroase şi cu posibilităţi de înmulţire nelimitate în unele limbi romanice –, fenomenul poate fi explicat prin principiul general al antepunerii "cuantificatorilor" valabil atît pentru limbile romanice, cît şi pentru cele germanice şi slave (sp. *medio,* it. *mezzo,* fr. *mi* etc. sînt cuantificatori care exprimă ideea de "jumătate").

6 Vezi exemplele şi discuţia de la p. 114-116.

În epoca contemporană însă, asistăm, într-o anumită măsură, şi la fenomenul opus: înmulţirea în limbile romanice[1] a formaţiilor lexicale cu "prefixoide"[2] şi "sufixoide" (de ex. rom. *aero-, auto-, electro-, foto-, radio-; -fil, -man, -fob, -filie, -manie, -fobie* etc.) reprezintă un cîştig de teren pentru ordinea ascendentă (d – D) şi, într-un fel, o reînviere a procedeului antic al compunerii din teme. Considerat sub aspectul lui cel mai general[3], fenomenul reprezintă o formă de unificare tipologică a acestor limbi, atît cu latina, cît şi cu limbile germanice şi slave.

3. Numeralele 17, 18, 19

Deşi este vorba numai de trei numerale (cu o situaţie distinctă[4] în limbile romanice[5], atît faţă de limbile germanice cît şi faţă de cele slave), ele prezintă un interes deosebit din punctul de vedere al evoluţiei lor, întrucît oferă un exemplu de restructurare a a c e l o r a ş i cuvinte[6], în sensul înlocuirii ordinii ascendente (d – D) prin ordinea descendentă (D – d).

În formaţiile de la 11 la 19 zecile trebuie considerate element determinat, iar unităţile, element determinator[7]. Cele dintîi reprezintă partea stabilă, invarianta, pe cînd cele din urmă, partea schimbătoare, care variază de la caz la caz. Din punctul de vedere al teoriei mulţimilor, între 10 + 1, 10 + 2, 10 + 3, 10 + 4.... etc. opoziţiile sînt aceleaşi ca între *creion negru, creion roşu, creion verde, creion albastru*[8] etc.

---

1 Ca, de altfel, în multe alte limbi ale globului.

2 Pentru amănunte şi exemple, vezi Iordan, *Lb. rom. contemp.*, p. 318-319; Iordan–Manoliu, *Introd. lingv. rom.*, p. 237-238, 241.

3 Adică făcîndu-se abstracţie de toate detaliile stilistice, de sectoarele limbii în care sînt folosite formaţiile respective, de poziţia lor în cadrul sistemului etc.

4 În două limbi romanice şi "16" intră în aceeaşi categorie (cf. sp. *diez y seis,* ptg. *dezesseis, dezasseis).*

5 Cu excepţia românei.

6 Aceleaşi, din punctul de vedere al conţinutului lor semantic (în cazul lui 17, şi din punctul de vedere al elementelor constitutive: cf. lat. *septendecem* – sp. *diez y siete).*

7 Cf. Gorskij, *Voprosy abstraktsii...*, p. 235: raportul dintre zeci şi unităţi este acelaşi ca între noţiunile "peşte" şi "ştiucă".

8 Cf. seriile proporţionale: 11 / 1 ~ 12 / 2 ~ 13 / 3 ~ 14 / 4... şi *creion negru / negru ~*

Or, în limbile romanice cele trei numerale în discuție se caracterizează prin ordinea "determinat – determinant", pe cînd în limbile germanice și slave, prin ordinea "determinant – determinat"[1]:

> It. *diciassette, diciotto, diciannove;* fr. *dix-sept, dix-huit, dix-neuf;* sp. *(dieciseís), diecisiete, dieciocho, diecinueve*[2]; ptg. *dezasseis, dezassete, dezanove*[3]; cat. *disset, divuit, dinou.*
>
> Germ. *siebzehn, achtzehn, neunzehn;* ol. *zeventien, achttien, negentien;* dan. *sytten, atten, nitten;* sued. *sjutton, aderton, nitton;* isl. *siautian, áttián, níttián.*
>
> Rs. *semnadtsat', vosemnadtsat', dev'atnadsat';* ch. *sedmnáct, osmnáct; devatenáct;* pol. *siedemnaście, osiemnaście, dziewietnaście;* bg. *sedemnajset, osemnajset, devetnajset*[4]; sbcr. *sedamnaest, osamnaest, devetnaest.*

În latină, numeralele de la 11 la 19 erau exprimate prin formații lexicale cu ordine ascendentă (pe locul întîi stăteau unitățile): *undecim, duodecim, tredecim... septendecim.* Pentru 18 și 19 trebuie să fi existat formații de același tip (**octodecim,* **novendecim*[5]), înlocuite însă, încă demult, prin formațiile *duodeviginti, undeviginti,* și ele cu unitatea pe locul întîi[6]. Pe lîngă formele normale, textele latinești (Caesar, Cicero, Titus Livius, Frontinus

---

creion roșu / roșu ~ creion verde / verde ~ creion albastru / albastru... etc. (în primul caz, mulțimea diferențială este *10,* iar în al doilea, *creion;* vezi Marcus, *op. cit.,* p. 15-16).

1 În unele limbi germanice aceeași ordine a unităților și zecilor caracterizează și formațiile de la 21 în sus (pînă la 100): cf. germ. *fünfundzwanzig,* ol. *vijfentwintig,* dan. *femogtyve,* dar engl. *twenty-five,* sued. *tjugofem;* în islandeză sînt posibile ambele ordini: *fim ok tuttugu* și *tuttugu ok fim.*

2 Sau: *diez y seis, diezs y siete, diez y ocho, diez y nueve.*

3 Sau: *(dezesseis), dezessete, dezoito, dezenove.*

4 Sau: *sedemnadeset, osemnadeset, devetnadeset* (cf. formațiile românești cu *-sprezece;* vezi Rosetti, *Ist. lb. rom.,* p. 144, 304).

5 Ernout, *Morph. hist. lat.,* p. 172.

6 Demnă de interes, în altă ordine de idei, este legarea elementelor componente printr-o prepoziție *(de),* procedeu considerat ca o inovație a limbilor romanice față de latină (Meyer-Lübke, *op. cit.,* p. 628).

etc.) atestă, sporadic, existența unor forme analitice, atît cu ordine ascendentă, cît și cu ordine descendentă[1].

Limbile romanice continuă, pînă la "șaptesprezece" (unele, pînă la "șaisprezece"), situația din latină (cf. lat. *undecim, duodecim...* și it. *undici, dodici...*, fr. *onze, douze...*, sp. *once, doce...* etc.). Spre deosebire însă, atît de numeralele latinești corespunzătoare, cît și de numeralele romanice mai mari (între 17-99), unde elementele componente își păstrează destul de bine forma inițială, între 11-17 elementul care însemnează "zece" capătă înfățișarea unui sufix[2] – cf. fr. *-ze,* sp. *-ce,* ptg. *-ze,* cat. *-(t)ze* – iar denumirile unităților păstrează numai unele elemente fonice din forma pe care o au cînd apar singure: cf. it. *cinque – quindici,* sp. *cuatro – catorce,* fr. *trois – treize,* rom. reg. *patru – paisprezece (paișpe), șase – șaisprezece (șaișpe)* etc. Această sudare a elementelor componente face ca formațiile respective să-și piardă, aproape, aspectul de cuvinte compuse, ceea ce reprezintă încă o caracteristică a limbilor romanice față de limbile germanice și slave (în care denumirile unităților – uneori și ale zecilor – sînt, cu neînsemnate excepții, foarte bine păstrate).

Schimbarea se produce la "șaptesprezece" (respectiv "șaisprezece"). De ce tocmai la "șaptesprezece" și nu la alt număr? Ca explicație (ipotetică, firește), s-ar putea invoca asemănarea formală dintre reflexele romanice ale lui *sex* și acelea ale lui *septem,* de unde pericolul confuziei în procesul de comunicare[3]. (În franceză și catalană[4] *septendecim* ar fi dat un reflex identic cu acela al lui *sedecim.)* Pentru "șaisprezece", în spaniolă și portugheză, s-ar

1 De exemplu: *tribus et decem, septem et decem, decem et septem, decem septemque, decem duo, decem octo, decem novem* etc. (apud Kühner, *op. cit.,* p. 421).

2 Numai în italiană *-dici* este aproape identic cu *dieci.* În română (care, cu toată situația ei distinctă, poate fi atrasă în discuție sub acest aspect), alături de formele literare (cu *-sprezece),* ciculă forme popular-regionale cu *-șpe* și (mold.) *-sprece (unsprece, doisprece* etc.).

3 Cf., în româna actuală, forma *șepte,* creație ad-hoc, utilizată în comunicările telefonice pentru evitarea confuziei cu *șase.* (În cazul numeralelor, din motive ușor de înțeles, confuziile prezintă o gravitate deosebită.)

4 Cele spuse despre catalană privesc, de obicei, și provensala (pe care, din motive de ordin practic – greutatea de a-i urmări aspectele actuale – nu am luat-o în considerație în lucrarea de față).

putea invoca, tot ipotetic, evitarea unor formații lexicale cu o structură fonică incomodă. (Dacă *sedecim* s-ar fi păstrat în aceste limbi, cele două părți constitutive ale cuvîntului ar fi avut forme foarte asemănătoare sau chiar identice: sp. **sece, *sese*[1], ptg. **seze.)*

Prin schimbarea menționată, s-a ajuns la formații cu ordinea "determinat – determinant", caracteristică limbilor romanice și avantajoasă din punctul de vedere al nevoilor comunicării[2].

1 În regiunile cu "seseo". În spaniola veche au existat formele *sedze, seze* (Menéndez Pidal, *Gram. hist. esp.*, p. 242).

2 Afară de diminuarea pericolului de confuzie, se mai poate invoca, sub acest aspect, eliminarea discordanței dintre ordinea elementelor în rostire sau scriere, pe de o parte, și notarea cifrică, pe de altă parte. (Personal am întîmpinat, nu o dată, serioase dificultăți la notarea unor numere de telefon dictate în germană: se rostește întîi elementul care desemnează unitatea, dar se notează cel care exprimă zecile.)

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

X

ALTE CAZURI DE POSTPUNERE A DETERMINANȚILOR

Postpunerea determinanților, ca trăsătură distinctivă a limbilor romanice față de limbile germanice și slave, mai are loc într-o serie de cazuri, ușor de sesizat intuitiv, dar greu de supus unei investigații metodice. Abundența și complexitatea materialului, frecvența aspectelor nesistematice, varietatea nuanțelor semantice, sintactice și stilistice fac adesea cu neputință delimitările exacte și clasificările precise. În cele ce urmează, încerc totuși să desprind, din mulțimea eterogenă a faptelor, cîteva situații oarecum clare.

1. Prefixe și determinanți postpuși

Formații cu prefixe (care, față de tema cuvîntului, îndeplinesc funcțiunea de determinanți) există atît în limbile germanice și slave, cît și în cele romanice. Intuitiv nu e greu să ne dăm seama că în cele dintîi ele sînt mult mai bine reprezentate. E de-ajuns să menționăm în acest sens rolul pe care îl joacă prefixarea în sistemul verbului – ca să limităm discuția la verb[1] – în germană, rusă sau în oricare altă limbă germanică ori slavă. Considerate global, faptele din limbile germanice și slave ne dau o imagine distinctă de cea pe care ne-o oferă faptele romanice. Totuși, dacă încercăm să supunem aceste fapte unei trieri sistematice, constatăm că adesea situația variază de la caz la caz, de unde nevoia unor studii ample care să cuprindă toate cazurile concrete. De exemplu, dacă întemeindu-ne pe formații germane sau rusești de tipul germ. *versalzen,* rs. *peresolit'* "a săra prea tare", germ. *(sich) überessen,* rs. *pereest'* "a mînca prea mult", am afirma că în limbile germanice și slave, spre deosebire de limbile romanice, există prefixe care

1 Și la numele (substantive și adjective) de proveniență verbală

exprimă ideea de exagerare, de depășire a unei limite, afirmația, făcută într-o formă generală, n-ar fi întemeiată, căci și în limbile romanice există unele cazuri[1] în care aceeași idee se poate exprima cu ajutorul unui prefix: de ex. fr. *surcharger,* sp. *sobrecargar,* rom. *a supraîncărca*[2] etc. Într-un studiu dedicat acestei probleme ar trebui, deci, să se cerceteze fiecare caz în parte.

Important pentru noi este faptul că într-o serie de cazuri determinările (spațiale sau modal-aspectuale) exprimate în limbile germanice și slave prin prefixe nu se pot exprima în limbile romanice altfel decît prin determinanți postpuși[3] (ca în exemplul citat mai sus). Firește, în asemenea situații avem a face cu fenomene de metataxă[4] mai complexe – procedee sintetice în limbile germanice și slave, forme perifrastice în limbile romanice –, ceea ce nu modifică însă aspectul urmărit de noi: în limbile germanice și slave determinantul (exprimat printr-un prefix) este a n t e p u s, pe cînd în limbile romanice determinantul corespunzător (exprimat printr-un cuvînt sau un grup de cuvinte) este, de obicei, p o s t p u s; cf. germ. *(sich)überessen,* rs. ***pereest'*** și rom. *a mînca* ***prea mult,*** fr. *manger* ***trop,*** it. *mangiare troppo,* sp. *comer* ***demasiado*** etc. Elementul care ne permite să punem semnul echivalenței între cele două structuri, altminteri distincte, este invarianta semantică. Pe baza ei, o structură este substituită prin cealaltă în procesul t r a d u c e r i i[5].

Exemplele de genul celui reprodus mai sus[6] ar putea alcătui, desigur, o listă considerabilă (totuși niciodată completă). În cele ce urmează, încerc să

1 E drept, relativ puține și, adesea, limitate la anumite stiluri ale limbii (ca, de pildă, în română, formațiile livrești, cu *supra-,* care pătrund tot mai mult în limba curentă).

2 Cf., pentru română, și formațiile cu prefixul *răs- (răz-),* împrumutat din slavă: *răscopt,* (a citi și) *a răsciti* etc.

3 Există și situații în care determinanții romanici, exprimați prin cuvinte, se antepun: de ex. germ. *versalzen* – rom. *prea sărat* etc.

4 Cf. mai înainte, p. 32-33.

5 Cf. Jakobson, *Typol. Stud.,* p. 5, care invocă traductibilitatea ca argument în sprijinul existenței unor principii de organizare identice în toate limbile. ("The interlingual switching can be and is practiced just because languages are isomorphic: common principles underlie their structure".)

6 Adică formațiile germanice și slave cu prefixe, alături de traducerile lor în limbile romanice, determinantul fiind în acestea din urmă un cuvînt (sau un grup de cuvinte) postpus. De notat e faptul că în asemenea situații între original și traducere rămîn de obicei unele deosebiri de nuanță, imposibil de înlăturat.

fac unele clasificări, cu valoare, desigur, relativă. Ele constau în distingerea cîtorva tipuri de formații germanice și slave cu prefixe, al căror echivalent semantic în limbile romanice nu poate fi decît o perifrază, în principiu cu determinantul p o s t p u s[1]. Criteriul este cel funcțional: natura raportului de determinare exprimat.

În această situație sînt, de exemplu[2], prefixele verbale germanice și slave care exprimă:

A. *Caracterul exhaustiv* al unei acțiuni (cu diverse nuanțe semantice, variabile de la caz la caz: ideea de terminare, de epuizare, de efectuare pînă la capăt; realizarea într-o măsură suficientă din punctul de vedere al scopului urmărit; uneori, nuanța de intensitate sau o nuanță calitativă, de perfecțiune în execuție). Nu este vorba, cum s-ar putea crede la prima vedere, de diversele variații ale "aspectului perfectiv"[3], ci, mai curînd, ale aspectului numit de unii specialiști "terminativ"[4]. (De altfel, faptul nici nu are importanță în cazul de față, obiectivul urmărit de noi fiind altul decît extrem de complicata problemă a aspectelor verbale[5].)

Ca model pentru ilustrarea categoriei în discuție, poate servi, de pildă,

---

1 Mijlocul de verificare cel mai lesnicios sînt corespondențele pe care le dau dicționarele bilingve. De exemplu: germ. *auslernen* = rom. *a învăța bine, temeinic (Dicționar german-român* [red. M. Isbășescu], Ed. Științifică, [București], 1957, s. v. *auslernen).* Germ. *auslesen* = sp. *leer hasta el fin (Langenscheidts Taschenwörterbuch der spanischen und deutschen Sprache...*, Berlin-Schöneberg, 1955-56, partea a II-a, s. v. *auslesen).* Rs. *vysidet'* = it. *restare qualque tempo* (S. V. Skvortsova, *Russko – ital'janskij slovar',* Moskva, 1953, s. v. *vysidet').*

2 Precizarea e necesară, dat fiind caracterul incomplet al expunerii. (În genere, toate formulările din capitolul de față trebuie interpretate cu rezervele pe care le impun mulțimea și complexitatea faptelor din limbile romanice, germanice și slave luate în considerație.) În cazul prefixelor germanice "detașabile" (de ex. germ. *auslesen – ich lese aus),* din punctul de vedere al discuției noastre contează numai formele la care prefixele sînt prefixe propriu-zise, situate în partea inițială a cuvîntului (și avînd astfel calitatea de determinanți a n t e p u ș i).

3 Verbele din limbile slave încadrabile în această categorie pot fi atît perfective cît și imperfective: de ex. rs. *vyždat'* (imperf.) – *vyždat'* (perf.), ambele cu sensul "a aștepta pînă la sfîrșit; a aștepta cît trebuie".

4 Cf. Marouzeau, *Lex. term. lingv.,* s. v. *aspect.*

5 Cf. Weinrich, *EFT,* p. 194-202. (După un examen critic al problemei, autorul se pronunță pentru inexistența categoriei aspectului, cel puțin în limbile romanice.)

următoarea serie de corespondențe semantice, extrase din cîteva dicționare bilingve[1]:

Germ. *(sich) ausschlafen;* dan. ***udsove;*** sued. ***utsova.***

Rs. ***vyspat's'a;*** pol. ***wyspać się;*** ch. ***vyspat se;*** sbcr. ***ispavati se.***

Rom. ***a dormi îndeajuns*** (sic); ***a dormi bine;*** it. ***dormire il suo bisogno;*** fr. ***dormir à son gré;*** sp. ***dormir hasta saciarse, dormir bien, dormir bastante***[2]; ptg. ***dormir bastante***[3].

Fapte analoage, încadrabile în aceeași categorie, s-ar putea cita într-un număr mare. Mă limitez la cîteva exemple:

Germ. ***auslesen,*** sued. ***utläsa*** "a citi din scoarță în scoarță"[4]; dan. ***udlaest*** ("ausgelesen"); germ. ***ausmessen,*** sued. ***utmäta,*** dan. ***udmale*** "a măsura pe toate fețele, a măsura minuțios".

Rs. ***vymerit',*** ch. ***vyměřit*** ("ausmessen"); rs. ***vyslušat',*** pol. ***wysłuchać,*** ch. ***vyslechnaout*** "a asculta de la început pînă la sfîrșit; a asculta cu atenție"[5]; rs.

---

1 Corespondențele dintre diferitele limbi germanice și slave fiind perfecte, sau aproape perfecte, indicarea surselor nu mi se pare necesară. Pentru corespondențele dintre aceste limbi și limbile romanice, la cele trei dicționare menționate într-o notă anterioară, se adaugă: *Langenscheidts Universal-Wörterbuch. Portugiesisch.* Teil I, *Portugiesisch-Deutsch.* Teil II, *Deutsch-Portugiesisch,* Berlin-Schöneberg, ed. VII, 1957, s. v. *ausschlafen;* J. S. Jasel'man, *Russko-ìspanskij slovar',* Moskva, 1948, s. v. *vyspat's'a;* V. V. Pototskaja, *Russko-frantsuzskij slovar',* Moskva, 1955, s. v. *vyspat's'a'.* De altfel, și în cazul limbilor romanice, referirile la dicționarele bilingve au, în fond, caracterul unei formalități (trimiterea la o sursă obiectiv controlabilă). Altminteri, reproducerea formulărilor din dicționare (care nu sînt întotdeauna cele mai fericite) n-ar fi deloc necesară, căci pentru orice cunoscător al limbilor în discuție este limpede că formațiile germanice sau slave de tipul celor examinate nu se pot traduce într-o limbă romanică decît perifrastic. (De obicei în fiecare caz sînt posibile mai multe perifraze, toate însă – amănunt esențial pentru noi – cu determinanți postpuși.)

2 Prima formulare e reprodusă după dicționarul german–spaniol menționat, s. v. *ausschlafen;* ultimele două, după dicționarul rus–spaniol, s. v. *vyspat's'a.*

3 În catalană situația este aceeași ca în restul limbilor romanice: o formație de tipul germ. *(sich) ausschlafen,* sau rs. *vyspat's'a* nu poate fi tradusă altfel decît perifrastic *(dormir bastante, dormir prou, dormir bé* etc.).

4 Traducerile românești sînt ale mele. Uneori am recurs la glosarea în germană, care are avantajul simplității și totodată pe cel al exactității.

5 Ca termeni de specialitate în limbajul juridic și în cel medical pot însemna, respectiv, "a interoga, a audia" (cf. germ. *aushören)* și "a asculta" (cf. germ. *aushorchen).*

vysidet' "a sta pînă la sfîrșit" (la o ședință, reuniune etc.), *vypeć* "a coace bine", *vyžarit'* "a frige bine, a arde bine".

O varietate aparte în cadrul categoriei examinate sînt verbele slave cu prefixul *do-*, care exprimă ideea de completare, de ducere la capăt a unei acțiuni parțial efectuate: de ex. rs. *dočitat',* ch. *dočist,* sbcr. *dočitati* "a citi pînă la capăt, a citi ce a mai rămas de citit".

În ce privește aspectul diacronic al problemei, trebuie menționată existența în latină a numeroase formații cu *per-*, în care acest prefix – netransmis limbilor romanice ca element productiv – avea o funcțiune asemănătoare cu aceea a prefixelor germanice și slave discutate mai sus[1]. (De exemplu: *perlavare* "a spăla bine", *perputare* "a expune amănunțit", *pertolerare* "a suporta pînă la sfîrșit" etc.)

B. *Separarea, izolarea* (cu diferite nuanțe: desprinderea unui fragment dintr-un întreg; punerea de o parte sub formă de rezervă; înlăturarea, îndepărtarea etc.).

De exemplu:

Germ. ***weglegen, wegstellen;*** dan. ***bortlaegge.***

Rs. ***otložiti;*** ch. ***odložit;*** pol. ***odložyć,*** sbcr. ***odvojiti.***

Rom.[2] ***a pune de-o parte;*** it. ***mettere da parte;*** fr. ***mettre de côté;*** sp. ***poner aparte, poner a un lado;*** ptg. ***pôr de lado.***

Pentru alte exemple, cu diferite nuanțe semantice, trimit la dicționarele limbilor germanice și slave respective. În această situație sînt, de pildă, formațiile germane cu *weg- (weglassen, wegfallen, wegtun, wegwerfen* etc.) și unele cu *ab- (abschneiden, abbeissen),* formațiile daneze cu *bort- (bortføre; bortfalde* "wegfallen") și o parte din cele cu *af- (afskaere, afsnitte* "abschneiden"), formațiile rusești cu *ot- (otbrosit*[3]*, otrezat', otodvinut', otpast'),* formațiile cehe, poloneze și sîrbocroate cu *od-* (ch. *odřezat* "abschneiden"; pol. *odpaść* "wegfallen", sbcr. *odbacati* "abwerfen") etc.

1 Cf. Diez, *Gramm. lgs. roms.,* II, p. 396.

2 Corespondențele romanice sînt reproduse după dicționarele bilingve menționate anterior.

3 Cf. și *vybrosit'* "a arunca afară", *vytolknut'* "a da afară în brînci".

Posibilitățile de traducere în limbile romanice variază de la caz la caz; pe lîngă formulele perifrastice – în care determinanții, întotdeauna postpuși, sînt cuvinte sau grupuri de cuvinte, cu sensul: "la o parte", "de o parte", "înlături", "încolo", "afară" etc. –, trebuie amintite situațiile, destul de frecvente, în care determinantul exprimat printr-un prefix germanic sau slav nu se traduce deloc, sensul lui rezultînd din contextul respectiv: de ex. germ. *einen Ast abschneiden,* rs. *otrezat' vetku* "a tăia o creangă" (dintr-un copac). Uneori, formațiilor germanice și slave le corespund, semantic, cuvinte romanice neanalizabile (ca, de pildă, rom. *a reteza,* care, în unele contexte, reprezintă echivalentul verbului german ***abschneiden*** sau al verbului rusesc *otrezat').*

Prefixul latinesc *ab-,* netransmis limbilor romanice ca element productiv, apare numai în cîteva împrumuturi culte din latină (de ex. rom. *a abdica, a abstrage, a abjura, abject, ablațiune* etc.), cele mai multe neanalizabile.

C. *Trecerea prin ceva;* străbaterea. Cu excepția a 2-3 cazuri izolate (it. *puntare-trapuntare, forare-traforare;* rom. *fulgera-străfulgera, vedea-străvedea),* determinările exprimate în limbile germanice și slave prin prefixe de tipul germ. *durch-,* rs. *pro-* (iar în latină prin *per-* și, în unele cazuri, prin *trans-*[1]) nu pot fi traduse în limbile romanice decît perifrastic: cf. germ. *durchnässen;* sued. ***genomblöta;*** rs. ***promočiti,*** ch. ***promáčet*** – și rom. (după dicționarul german-român citat mai înainte) ***a uda cu totul*** (sic), ***a uda pînă la piele;*** germ. ***durchnässt*** – rom. *ud leoarcă;* sp. (după dicționarul german-spaniol citat) *calado* ***hasta los huesos.***

Adesea structura perifrazei romanice se deosebește radical de aceea a formației respective germanice sau slave: astfel, conținutul semantic al verbului germanic și slav poate fi preluat de un adverb sau o locuțiune adverbială. Dar, și în această situație, se menține aspectul care ne interesează: echivalentele semantice ale formațiilor germanice sau slave cu prefixe sînt

1 Acesta din urmă, destul de bine reprezentat în limbile romanice (mai ales în împrumuturi culte, dar și în unele formații populare), exprimă ideea de mutare, de deplasare dintr-un loc într-altul. (Rom. *a traversa,* fr. *traverser* etc., care exprimă ideea de străbatere, sînt neanalizabile; neanalizabil, din punctul de vedere al reflexului lui *trans-,* este și spaniolul *atravesar.)*

sintagme romanice cu determinanți p o s t p u ș i. Iată, de exemplu, următoarea serie de corespondențe[1]:

Germ. ***durchschwimmen;*** dan. ***gennemsvøme.***

Rs. ***pereplyt';*** ch. ***proplavat;*** sbcr. ***preplivati.***

Rom. ***a trece înot;*** it. ***passare a nuoto;*** fr. ***passer à la nage;*** sp. ***pasar a nado***[2]; ptg. ***passar a nado.***

Alte exemple se pot găsi, urmărind (în dicționarele respective) formațiile germane cu *durch-*[3] (*durchgehen, durchspringen, durchdrängen, durchfallen),* formațiile suedeze cu *genom- (genomblöta* "durchnässen", *genomsläppa* "durchschnitt"), formațiile daneze cu *gennem- (gennemskyde* "durchschlessen", *gennemstrome* "durchfliessen"), iar pentru limbile slave, formațiile cu *pro-*[4] (rs. *protekat'* "durchfliessen"; ch. *projížděť* "durchfahren"; bg. *prolitam* "durchfliegen"; sbcr. *prosvetiti* "durchleuchten").

D. *Descompunerea* (sub diferite forme: dezmembrare, fragmentare, împrăștiere; distrugere). În limbile romanice nu există un prefix care să exprime ideea de "descompunere" în felul în care o exprimă prefixele germanice și slave de tipul germ. *zer- (zerbrechen, zerkochen)* sau rs. *raz- (razlomat', razvarit').* Reflexele prefixului latin *dis-* o pot exprima numai într-un anumit fel, prin negarea (mai exact, prin inversarea) sensului unor verbe care exprimă ideea de "compunere"[5]: rom. *a desface, a descompune;* it. *disfare;* fr. *défaire,* sp. *deshacer,* ptg. *desfazer,* cat. *desfer* etc.

Lucrurile stînd astfel, conținutul semantic al formațiilor germanice și slave cu prefixe care exprimă ideea de "descompunere" nu poate fi reprodus

1 Pentru limbile romanice, faptele sînt verificabile după orice dicționar, fiind vorba de o locuțiune verbală consacrată.

2 Pentru catalană, dicționarele dau echivalența: sp. *a nado* – cat. *nedant* (gerunziu, cu sensul "înotînd").

3 Unele formații germane cu *durch-* (ca și formațiile similare din alte limbi germanice) pot avea un sens foarte apropiat de al celor cu *aus-,* comentate mai sus (cf. *auslesen* și *durchlesen).*

4 Și, într-o măsură mai mică, pe cele cu *p(e)re-* (de exemplu *pereplyt' reku* "a trece înot un rîu", *perejti ulitsu* "a traversa strada"). În poloneză, formațiilor cu *pro-* din alte limbi slave le corespund formații cu *prze-* (cf. rs. *proezžat'* – pol. *przejezdzać).*

5 Formațiile de tipul fr. *déchirer, dépecer* nu pot fi luate în discuție, fiind neanalizabile.

în limbile romanice decît perifrastic[1]. Perifrazele variază de la dicționar la dicționar și de la context la context, dar toate sînt cu determinantul postpus. De exemplu:

Germ. *zerschneiden* "a tăia (în) bucăți"; *zerschlagen* "a face bucățele, a sfărîma"; dan. *sonderflaenge* "a rupe în bucăți", "a sfîșia".

Rs. *rastoptat'*[2] "a strivi (călcînd) în picioare", *razževat'* "a mesteca bine (un aliment)"; ch. *rozšlapnout* "a strivi (călcînd) în picioare"; pol. *roztrzaskać* "a face fărîme", "a sparge în bucăți"; bg. *razgrizvam* "a sfărîma cu dinții"; sbcr. *razbacati* "a arunca în toate părțile", "a împrăștia peste tot".

Ca și în cazurile precedente, lista exemplelor poate fi completată cu ajutorul dicționarelor respective.

O cercetare amănunțită a problemei ar duce, desigur, la descoperirea mai multor posibilități de sistematizare a bogatului material factic pe care îl oferă formațiile cu prefixe în limbile germanice și slave (considerate din punctul de vedere al deosebirii lor față de limbile romanice). Diferențele, aparent numai de ordin statistic – am în vedere situațiile cînd un tip oarecare există și în limbile romanice, numărul formațiilor respective fiind însă mult mai redus decît în limbile germanice și slave[3] –, și-ar dezvălui aspectele sistematice, pe care, după toate probabilitățile, trebuie să le aibă[4]. Ordinea "determinant – determinat", ca trăsătură caracteristică a limbilor germanice și slave în opoziție cu limbile romanice, ar ieși astfel și mai clar în evidență.

2. Determinanți cu prepoziție

Raporturi exprimate cu ajutorul prepozițiilor există atît în limbile romanice, cît și în limbile germanice și slave. În cele dintîi însă, procedeul este mult mai bine reprezentat. Adesea, sintagmelor romanice cu

1 Sau, în unele cazuri, prin cuvinte speciale, ca rom. *a sfîșia*, it. *lacerare*, fr. *lacérer*, sp. *lacerar* etc. (cf. germ. *zerreissen*, rs. *razorvat'*).

2 Rs. *ras-* e o variantă fonetică a lui *raz-* (înaintea consoanelor surde).

3 Cf. exemplele de la p. 127.

4 Dat fiind numărul mare al faptelor, este imposibil ca ele să nu prezinte anumite regularități, utilizabile ca criterii de clasificare.

determinantul legat printr-o prepoziție de elementul determinat le corespund, în limbile germanice și slave, fie cuvinte compuse (cu determinantul pe locul întîi), fie sintagme în care determinanții (de asemenea antepuși) sînt reprezentați prin adjective sau prin substantive în genitiv[1]. Se pot astfel stabili numeroase echivalențe semantice între enunțurile germanice și slave caracterizate prin a n t e p u n e r e a determinantului și enunțuri romanice caracterizate prin p o s t p u n e r e a[2] lui.

Și aici clasificările sînt anevoioase, datorită numărului mare și caracterului complex al raporturilor exprimate prin prepoziții. Ceea ce ne interesează însă, nu este problema acestor raporturi în sine, ci semnalarea încă a unui sector al limbii în care determinanții germanici și slavi se antepun, iar cei romanici se postpun. Or, pentru a ilustra această stare de lucruri, ne putem limita la examinarea cîtorva cazuri mai importante.

Astfel, prin construcții prepoziționale, în limbile romanice se exprimă:

A. *Posesorul* (la propriu și figurat[3]).

> It. *La casa **dell'uomo**, l'opera **di Dante**;* fr. *le joujou **de l'enfant**, les poésies **de Baudelaire**;* sp. *el sillón **del abuelo**, los personajes **de Cervantes**;* ptg. *o gato **da avó**, a obra **de Camões**;* cat. *l'anell **de la noia**, els llibres **de Maragall.***

Româna, cu toată situația ei specială, trebuie luată în considerație sub aspectul care ne interesează aici, căci determinanții românești în genitiv se postpun[4]: *casa **omului**, jucăria **copilului**, versurile **poeților*** etc.

În limbile germanice, posesorul se exprimă printr-un substantiv în genitiv, antepus, fie întotdeauna (ca în daneză sau suedeză), fie numai în anumite cazuri (ca în germană sau engleză). În limbile slave există două procedee de

1 Uneori paralel cu construcțiile prepoziționale.

2 Regula generală pentru determinanții cu prepoziție este, după cum se știe, postpunerea. Antepunerea e posibilă numai excepțional, ca procedeu expresiv în limbajul poetic.

3 Prin posesiune la figurat înțeleg toate celelalte varietăți ale raportului de apartenență și, în genere – adoptînd un criteriu formal –, toate cazurile în care substantivul în genitiv poate fi înlocuit printr-un pronume posesiv (cf. *casa omului —> casa lui; părul fetei —> părul ei; munca oamenilor —> munca lor* etc. etc.).

4 Antepunerea, ca procedeu expresiv, are o sferă de întrebuințare bine delimitată: stilul poetic.

exprimare a posesorului: substantivul în genitiv și "adjectivul posesiv"[1] (rs. *prit'ažatel'noe mestoimenie).* Cel dintîi se postpune; cel de al doilea, întrebuințat numai în cazul numelor de persoane – al tuturor sau numai a celor din anumite categorii, cu variații de detaliu de la limbă la limbă –, este, obligatoriu, antepus.

Cazuri de antepunere obligatorie există, prin urmare, în toate limbile germanice și slave:

Germ. ***Peters Uhr, Helgas Brief,*** (fam.) ***Vaters Anzug, Schillers Werke***[2]; engl. ***John's pencil, Byron's poetry;*** dan. ***drengens bog*** "cartea băiatului", ***husets vaeg*** "peretele casei"; sued. ***pojkens häfte*** "caietul băiatului", ***flickans bok*** "cartea fetei", ***stadens centrum*** "centrul orașului".

Rs. ***Kat'ušina komnata*** "camera Katiușei", ***Vanina kniga*** "cartea lui Vanea", ***mamino plat'je*** "rochia mamei", ***deduškiny očki*** "ochelarii bunicului", ***babuškiny slova*** "cuvintele bunicii", ***d'adin portfel'*** "servieta unchiului"; ch. ***bratova kniha*** "cartea fratelui", ***Helenino okno*** "fereastra Ilenei", ***Husova doba*** "epoca lui Hus"[3]; sbcr. ***bratova kuća*** "casa fratelui"[4] ; bg. ***babinata kăšta*** "casa bătrînei", ***d'adovite dumi*** "cuvintele bătrînului"[5].

B. *Materia* (din care e confecționat un obiect):

Rom. ***inel de aur, casă de piatră, mîner de lemn;*** it. ***anello d'oro, coltello d'acciaio, casa di pietra;*** fr. ***monnaie d'or, maison en bois;*** sp. ***casa de piedra, silla de madera;*** ptg. ***bolsa de couro;*** cat. ***estàtua de pedra.***

În limbile germanice procedeul cel mai obișnuit prin care se exprimă materia este compunerea (cu determinantul pe locul întîi):

Germ. ***Goldring, Lederkoffer, Eisenbahn;*** engl. ***goldleaf, silverware;*** dan.

1 Care nu trebuie confundat cu ceea ce se înțelege prin "adjectiv posesiv" în limbile romanice.

2 Apud Bally, *op. cit.,* § 360.

3 Pentru regulile după care se întrebuințează, în unele cazuri, adjective posesive, iar în alte, substantive în genitiv, vezi Širokova, *ČJ,* p. 158-159.

4 Cînd substantivul e însoțit de un determinant, se pune în cazul genitiv; cînd e singur, se adjectivează: cf. *kuća moga brata / bratova kuća* "casa fratelui meu" – "casa fratelui" (Meillet-Vaillant, *Gramm. lg. sbcr.,* p. 138-139).

5 Bulgara, cu toate că și-a pierdut flexiunea cazuală, păstrează bine categoria "adjectivului posesiv" (Teodorov–Balan, *Nova blg. gram.;* Bernstein, *UBJ,* p. 106).

guldbarre "lingou de aur", ***solvur*** "ceas de argint", ***jernbaelke*** "bară de fier", sued. ***guldring*** "inel de aur", ***järnveg*** "drum-de-fier".

Afară de aceasta, limbile germanice mai formează adjective de la substantivele denumiri de materii: de ex. germ. *goldener(-e, -es),* engl. *golden,* dan. *gylden* etc. Ca toate celelalte adjective, acestea se a n t e p u n. Ordinea "determinant–determinat", specifică limbilor germanice, rămîne deci aceeași ca în cazul cuvintelor compuse: cf. germ. ***Goldring – goldener*** *Ring,* dan. ***guldring – gylden*** *ring* etc.

În limbile slave, principalul procedeu este adjectivarea:

Rs. *zoloto* "aur" > *zolotoj* "de aur", *železo* "fier" > *železnyj* "de fier", *stal'* "oțel" > *stal'noj* "de oțel" etc.; ch. *zlato* "aur" > *zlatý* "de aur", *dřevo* "lemn" > *dřevěný* "de lemn"; sbcr. *papir* "hîrtie" > *papirni* "de hîrtie"; bg. *kamen* "piatră" > *kamenen* "de piatră".

Și în acest caz avem a face cu determinanți slavi a n t e p u ș i[1], cărora în limbile romanice le corespund determinanți (cu prepoziție) p o s t p u ș i.

Cf., de exemplu, următoarele corespondențe slavo-romanice:

Rs. ***železnaja lestnitsa*** – rom. ***scară de fier;*** ch. ***zlaty prstenec*** – it. ***anello d'oro;*** sbcr. ***papirni cvet*** – sp. ***flor de papel;*** bg. ***kamenen most*** – ptg. ***ponte de pedra*** etc.

Paralel cu aceasta, există și procedeul exprimării aceluiași raport prin construcții prepoziționale, limitat însă, ca, de altfel, și în limbile germanice, la anumite contexte. De exemplu, cînd denumirea materiei este însoțită de un determinant (germ. *ein Ring aus purem Gold,* rs. *kol'tso iz čistogo zolota* etc.), întrebuințarea lor este obligatorie. Determinantul s e l e c t e a z ă astfel construcția gramaticală. În limbile romanice un asemenea raport de selecție nu există (cf. rom. ***inel de aur – inel de aur curat;*** sp. ***anillo de oro – anillo de oro puro),*** ceea ce reprezintă încă o d e o s e b i r e s t r u c t u r a l ă între ele și limbile germanice și slave.

Într-o situație similară cu a determinanților care arată materia sînt mulți alți determinanți care "specifică"[2] un substantiv prin raportarea lui la alt

1 Regula generală pentru limbile slave fiind (cu excepțiile menționate mai înainte) antepunerea adjectivului (cf. p. 87).

2 Cf. *GLR,* I, p. 342.

substantiv (de ex. rom. *haină de vară, ceas de mînă* etc.). Procedeul fundamental folosit în asemenea cazuri de limbile slave este adjectivarea – se distinge chiar o categorie a "adjectivelor relaționale"[1] –, iar în limbile germanice, compunerea. (Paralel cu ea, dar într-o măsură mai redusă, se aplică și în limbile slave procedeul compunerii – rs. *vodohraniliščе* –, iar în limbile germanice procedeul adjectivării – germ. *menschlich,* engl. *childish* –, existent, de altfel, și în limbile romanice –: rom. *orășenesc, universitar, statal* etc. –, dar nu la toate clasele de substantive.) În limbile slave adjectivarea, în cadrul normei, și posibilitățile de adjectivare, în cadrul sistemului, sînt împinse atît de departe, încît se poate spune că în rusă, de pildă, de la orice substantiv poate fi format, în principiu, un adjectiv. (Se pot astfel imagina tot felul de creații – ca **vetkovyj* < *vetka* "creangă", **kryškovyj* < *kryška* "capac", **sosočnyj* < *soska* "biberon" etc. etc. – inexistente în normă[2], dar perfect posibile în sistem.)

În limbile romanice procedeul cel mai bine reprezentat este construcția prepozițională. (În română, uneori, și genitivul "sintetic".) Gruparea pe categorii semantice a acestor raporturi este foarte greu de făcut. Clasificările din diferitele gramatici ale limbilor romanice au un caracter empiric, de unde inevitabile variații de la lucrare la lucrare și de la autor la autor. (Cf., de exemplu, diversele feluri în care sînt clasificate "sensurile" reflexelor romanice ale prepoziției latine *DE*[3].) Dată fiind amploarea și complexitatea problemei, nu pot face aici decît o formulare generală, semnalînd existența în acest sector al limbii a numeroase categorii semantice de determinanți germanici și slavi a n t e p u ș i, cărora le corespund determinanți romanici p o s t p u ș i.

Iată cîteva exemple din germană, rusă, română și spaniolă, găsite oarecum la întîmplare: *Badezimmer – vannaja komnata – cameră de baie – cuarto de baño; Jagdhund – ohotničaja sobaka – cîine de vînătoare – perro de caza; Kartenspiel – kartočnaja igra – juego de naipes; Nachtsicht – nočnaja smena – schimb de noapte – turno de noche; Redefreiheit – svoboda slova*

1 Rs. *Otnositel'nye prilagatel'nye* (cf. Vinogradov, *Sovr. rs. jaz.*, p. 152-155).

2 Nu este exclus să și existe, regional sau în vreun limbaj de specialitate.

3 *GLR I*, p. 342-343; Trabalza..., *Gramm. ital.*, p. 73-74; Brunot–Bruneau, *Gramm. hist. lg. fr.*, p. 613-621; *Gram. leg. esp.*, p. 213-214; Vásquez Cuesta..., *Gram. port.*, p. 517-519; Fabra, *Gram. cat.*, p. 166.

– libertatea cuvîntului – libertad de la palabra; Armbanduhr – ručnye časy – ceas de mînă – reloj de pulsera; Kopfschmerz – golovnaja bol' – durere de cap – dolor de cabeza; Feuerwaffe – ognestrel' – noe oruž'e – armă de foc – arma de fuego; Morgenblatt – utren'aja gazeta – ziar de dimineaţă – diario de la mañana; Seefisch – morskaja ryba – peşte de mare – pescado de mar; Friedensvertrag – mirnyj dogovor – tratado de paz.

De altfel, clasificarea menţionată nici nu ne interesează în cazul de faţă decît din punctul de vedere al structurii determinanţilor germanici şi slavi corespunzători. După acest criteriu, am putea grupa într-o categorie aparte, de pildă, cazurile cînd unul dintre cele două substantive – determinantul – este o denumire de acţiune sau un nume de agent: rom. *construcţia de maşini, constructor de maşini;* fr. *élevage du bétail, éleveur du bétail;* sp. *caza de lobos, cazador de lobos* etc. În asemenea cazuri, structura determinanţilor slavi este aceeaşi cu a determinanţilor germanici, întrucît şi limbile slave recurg la procedeul compunerii.

Cf. de exemplu următoarele formaţii germanice şi slave:

> Germ. *Viehzucht, Viehzüchter;* dan. *kvaegavler* "crescător de vite", *honsekraemmer* "negustor de păsări"; engl. *gold-digger* "căutător de aur"; sued. *tigningsförsäljare* "vînzător de ziare".
>
> Rs. *skotovodstvo* "creşterea vitelor", *skotovod* "crescător de vite"; ch. *dřevorubec* "tăietor de lemne"; sbcr. *mašinograditelj* "constructor de maşini"; *vojskovođa* "conducător de oşti"; bg. *petrolnodobivanie* "extracţia de ţiţei".

Elementele din partea a doua a formaţiilor germanice şi slave de tipul germ. *Uhrmacher,* rs. *skotovod* sînt comparabile cu sufixele întrebuinţate la formarea numelor de agent, funcţiunea lor fiind aceeaşi, dar la un nivel de abstractizare mai jos: ele nu exprimă numai ideea de "autor al unei acţiuni", ci arată şi natura acţiunii respective. De exemplu, germ. *-macher* (din *Schuhmacher, Uhrmacher),* engl. *-maker (shoemaker, watch-maker),* sued. *-makare (skomakare, urmakare)* arată pe cel care "face", "confecţionează" ceva; germ. *-träger (Gepäckträger, Briefträger),* pe cel care "(a)duce" ceva;

rs. *-ved*[1] *(jazykoved, iskusstvoved)* pe cel care "se ocupă" cu ceva etc.[2]. Într-o situație analoagă sînt și "sufixele"[3] denumirilor de acțiuni, de tipul germ. *-zucht (Viehzucht, Geflügelzucht)* sau rs. *-vodstvo (skotovodstvo, pčelovodstvo)*.

În limbile romanice sufixele corespunzătoare au un caracter mai abstract, exprimînd ideea de "autor" sau, respectiv, de "acțiune", în sine, fără nici o specificare. Numai "sufixoidele" – de exemplu rom. *-log, -graf, -iatru, -cultor (biolog, fonolog; geograf, istoriograf; geriatru, psihiatru; agricultor, apicultor)* și respectiv *-logie, -grafie, -iatrie, -cultură* etc. – sînt, pînă la un punct, într-o situație similară, deosebindu-se însă de elementele formative germanice și slave prin originea lor exclusiv livrescă[4], caracterul lor internațional și – particularitate importantă în materie de limbi – prin faptul că sensul lor nu e înțeles de vorbitorii profani.

C. *Privațiunea* (lipsa unui atribut al unui obiect)

Germ. *geldlos* "fără bani", *zahnlos* "fără dinți"; dan. *hovedlos* "fără cap", *tankelos* "fără minte"; rs. *bezrukij* "fără mîini"; ch. *bezrohý* "fără coarne"; pol. *bezwasy* "fără mustăți"; sbcr. *bezdušan* "fără suflet" etc.

Fiind vorba despre adjective, în limbile germanice și slave caracteristica lor este a n t e p u n e r e a.

În limbile romanice, același raport se exprimă cu ajutorul prepoziției "fără", urmată de substantivul care denumește atributul[5] absent. Determinantul reprezentat printr-o construcție prepozițională este p o s t p u s:

---

1 Cf. și *-vod* "crescător" *(skotovod, pčelovod)*, *-var* "preparator" *(kaševar, pivovar)*, *-ed* "mîncător" *(l'udoed,* fig. *serdtseed)*, *-rez* "tăietor" *(kostorez, golovorez)* etc. Formații cu elemente similare există în toate limbile slave (vezi de ex. Dokulil, *Tvoření slov...*, p. 132-133; Teodorov–Balan, *Nova blg. gram.*, p. 93; Meillet–Willman-Grabowska, *Gramm. lg. pol.*, p. 77). Pe lîngă simplele teme verbale cu această funcțiune, există și cazuri cînd la tema verbală se asociază un sufix de agent propriu-zis, ex. rs. *-nosets* "purtător", *-vodets* "conducător", *-poklonnik* "închinător" (în formații ca *oruženosets, polkovodets, idolopoklonnik)* etc., situație generală în limbile germanice (cf. rs. *-nos-ets* și germ. *-träg-er)*.

2 Uneori, ca toate sufixele de nume de agent, pot avea și sensul de "instrument, unealtă".

3 Cf. originea concretă a unora dintre sufixele germanice propriu-zise, ca germ. *-man, -tum, -heit* etc. (Paul, *D. Gramm.*, V, p. 85 și *passim;* Tesnière, *Synt. struct.*, p. 153).

4 "Sufixoidele" germanice și slave nu-și pierd aspectul popular nici în calcurile culte după modele străine, frecvente în terminologiile de specialitate ale limbilor respective.

5 "Atribut" în sensul logic al termenului.

Rom. *o carte fără copertă;* it. *un uomo senza cuore;* fr. *une femme sans enfants;* sp. *una casa sin habitantes;* ptg. *um homem sem casa;* cat. *una regió sense aigua.*

D. *Un atribut calificat* (printr-un adjectiv care îl însoțește). Prepozițiile romanice care exprimă acest raport sînt, cu variații de la limbă la limbă (sau, în cadrul aceleiași limbi, de la caz la caz), reflexele prepozițiilor latinești *CUM, DE, AD:*

Rom. *o fată cu ochii negri;* it. *una ragazza dai capelli biondi;* fr. *un enfant aux yeux noirs;* sp. *una muchacha de ojos azules;* ptg. *um homem de alta estatura;* cat. *"Marieta de l'ull viu"* (Maragall).

În limbile germanice și slave, mijlocul de exprimare obișnuit sînt formațiile adjectivale de tipul:

Germ. *kurzbeinig* "cu picioarele scurte"; engl. *big-headed* "cu capul mare"; dan. *langarment* "cu brațele lungi"; sued. *bredaxlad* "cu umerii lați".

Rs. *černoglazyj* "cu ochii negri"; pol. *długodzioby* "cu ciocul lung"; ch. *širokohubý* "cu gura latã"; sbcr. *širokoprsi* "cu pieptul lat".

E. *Un atribut "cuantificat"* (printr-un numeral).

Rom. *un copil de doi ani; un candelabru cu trei brațe; o pîine de doi lei;* it. *un bambino di due anni;* fr. *un congé de deux mois;* sp. *un melón de cinco kilos;* ptg. *uma casa de dez andares;* cat. *una noia de vint anys.*

Germ. *dreijähriges* "de trei ani" *(ein dreijähriges Kind* "un copil de trei ani); dan. *trearmet* "cu trei brațe", *treaarig* (sau *tre aars*[1]) "de trei ani"; sued. *fyrväppling* "cu patru foi".

Rs. *trehetažnyj* "cu trei etaje" *(trehetažnyj dom* "o casă cu 3 etaje"); pol. *dwuletni* "de doi ani" *(dwuletnie dziecko* "copil de doi ani"); ch. *dvourodovy (kabot)* "(haină) cu două rînduri (de nasturi)"; sbcr. *dvokatan* "cu două etaje".

F. *Caracteristici spațiale și temporale* (prin raportarea la locul sau momentul vorbirii).

1 Cf. în suedeză construcțiile similare cu genitivul (antepus): *fyra vaningars hus* "casă cu patru etaje"; *en tio års gosse* "un băiat de zece ani" (apud Maslova-Lašanskaja, *Švd. jaz.*, p. 141).

Rom. *oamenii de aici, casele de acolo, viața de acum, moda de (pe) atunci;* it. *la gente di qui;* fr. *les gens d'ici, "les neiges d'antan" (Villon);* sp. *la gente de aquí, las costumbres de allí, las noticias de ahora;* ptg. *as raparigas de aquí, as lembranças de então;* cat. *els nois de aquí, els records de llavors.*

Sintagmelor romanice "de aici", "de acolo", "de acum", "de atunci" le corespund, în limbile germanice și slave, adjective derivate de la adverbele corespunzătoare[1]:

Germ. *hiesig, dortig, jetzig, damalig;* dan. *hervaerende, dervaerende, nuvaerende, davaerende;* sued. *härvarande, därvarande, nuvarande, davarande.*

Rs. *zdešnij, tamošnij, teperešnij, togdašnij;* ch. *zdejší, tamější, nynější, tehdejší;* sbcr. *ovdašnji, tamošnji, sadašnji, tadašnji.*

Potrivit normei generale, adjectivele germanice și slave menționate mai sus se antepun, pe cînd, în limbile romanice, echivalentele lor (din punct de vedere semantic) se postpun: cf. germ. *die hiesigen Leute,* rs. *zdešnie l'udi* și rom. *oamenii de aici,* fr. *les gens d'ici,* sp. *la gente de aquí* etc.

Frecvența construcțiilor prepoziționale în limbile romanice (față de limbile germanice și slave) se explică ușor în lumina "tipului" descris de Coseriu[2]: determinări externe (sintagmatice), pentru exprimarea funcțiilor externe (relaționale)[3].

În același sens pledează și aspectul diacronic al problemei: cele mai multe dintre raporturile examinate se exprimă în latină nu prin prepoziții, ci prin mijloace utilizate și azi în limbile germanice și slave: cf. lat. *aureus, ferreus, ligneus* – germ. *golden, eisenrn, holzern* – rs. *zolotoj, železnyj, derev'annyj*[4]; lat. *apostolica verba*[5] – rs. *papiny slova;* lat. *quinquennis* – germ. *fünfjähriger* – rs. *petiletnij;* lat. *discolor* – germ. *verschiedenfarbig* – rs. *raznotsvetnyj;* lat. *magnanimus* – germ. *grossherzig* – rs. *velikodušnyj* etc.

1 Uneori cu ajutorul participiului prezent al verbului "a fi": de ex. dan. *hervaerende,* sued. *härvarande.*

2 Vezi mai înainte, p. 24-25.

3 Sau, în alți termeni, a raporturilor omoplane.

4 Apud Tesnière, *op. cit.,* p. 441; cf. Coseriu, *Sincr. diacr. tipol.,* p. 171.

5 Apud Coseriu, *loc. cit.*

Limbile romanice au evoluat spre construcția prepozițională, adică spre o viziune substanțializată[1] a realității, exprimînd sub formă de raport între două substanțe determinările care se exprimau în latină, și se exprimă pînă azi, în limbile germanice și slave, prin procedeul adjectivării sau al compunerii.

Prioritatea pe care limbile germanice și slave o acordă calității se manifestă, printre altele, în faptul că structura acestor limbi permite acumularea mai multor determinanți pe lîngă același determinat (altfel spus, exprimarea mai multor însușiri ale aceluiași obiect) decît structura limbilor romanice. Se cunosc astfel exemple de formații lexicale germane create ad-hoc, pentru obținerea unor efecte comice din traducerea lor într-o limbă romanică. (Unele, ca de pildă *Konstantinopolitanischerdudelsackpfeifferge-selle* "ucenic de cîntăreț din cimpoi din Constantinopol"[2], fr. "aprenti *d'*un jouer *de* musette *de* Constantinople", sp. "aprendiz *de* un tocador *de* gaita *de* Constantinopla" – au devenit formule umoristice consacrate.)

Construcțiile germanice și slave nu dau naștere la ambiguități de genul celor semnalate de Bally în franceză[3] (și posibile, cu deosebiri de detaliu, în toate limbile romanice): de ex. fr.[4] *un professeur de droit allemand, feuille d'avis officiel(le), les fils des fonctionnaires morts à la guerre;* rom. *un scriitor de romane de proastă calitate;* sp. *un anillo de ora reluciente* etc.

Sincretismelor romanice, generatoare de echivoc, le corespund în limbile germanice și slave opoziții exprimate formal: de ex. germ. *ein glänzender Goldring / ein Ring aus glänzendem Gold;* rs. *blest'aščee zolotoe kol'tso / kol'tso iz blest'aščego zolota.*

Dubla interpretare a enunțului este, astfel, exclusă.

3. Determinanții de natură verbală

Pentru determinanții nominali de proveniență verbală – participii trecute și prezente, adjective derivate de la verbe –, norma este, în limbile romanice, p o s t p u n e r e a[5]. Antepunerea e posibilă numai ca figură de stil (de ex.

1 Vezi mai înainte, p. 83-85.

2 Româna este, sub acest aspect, într-o situație mai avantajoasă, întrucît dispune, în principiu, de trei mijloace – genitivul "sintetic", prepoziția *de* și prepoziția *din* – pentru exprimarea unor raporturi pe care, în multe cazuri, celelalte limbi romanice nu le pot exprima decît cu ajutorul prepoziției provenite din DE latinesc.

3 Bally, *Ling. gén. ling. fr.*, §§ 430-431.

4 Apud Bally, *loc. cit.*

5 Chiar în franceză (Cressot, *Le style...),* limbă care, altminteri, se caracterizează prin

"înnodate drumuri", "stătătoare pustietăți" – I. Barbu), iar în limba comună, numai în cazul determinanților provenind din verbe care exprimă un sentiment: ("iubit", "adorat" etc.). În fond, avem a face cu niște adjective, a căror postpunere – mai riguroasă decît a adjectivelor propriu-zise – se explică prin faptul că ele exprimă însușiri obiective (raporturi între obiect și un proces), ceea ce le dă caracterul de "specificatori".

În limbile germanice și slave determinanții din această clasă se supun regulii generale a a n t e p u n e r i i.

O mențiune specială merită formele de participiu prezent germanice și slave[1], al căror echivalent semantic în limbile romanice nu poate fi decît o propoziție relativă.

După cum se știe, participiul prezent latinesc nu s-a transmis limbilor romanice, ca formă verbală[2]. Participiile existente în unele limbi romanice (it. *cantante, piangente;* sp. *perteneciente, concerniente)* sînt creații culte[3], limitate la un număr mic de verbe. Celelalte verbe – care reprezintă majoritatea – nu le au. Determinanților participiali germanici și slavi le corespund astfel, în limbile romanice, determinanți exprimați prin propoziții relative: germ. *(das) schreiende (kind)* "(copilul) care țipă"; sued. *gående* "care merge"; dan. *lobende* "care aleargă"; engl. *sitting* "care șade"; rs. *povtor'ajuščij* "care repetă"; pol. *trzaskajacy* "care plesnește"; ch. *jednajíci*[4] "care procedează"; bg. *rabotešt* "care lucrează" etc.

Determinanții participiali se a n t e p u n[5], în timp ce pentru propozițiile relative postpunerea este o normă absolută, fără nici o excepție.

Echivalența semantică nu este însă perfectă[6]. În limbile germanice și slave

---

frecvente cazuri de antepunere.

1 În acestea din urmă, cu unele excepții, mai ales în grupul sudic: sîrbocroata le-a pierdut aproape cu desăvîrșire. Bulgara le-a avut cîndva (Mirčev, *Ist. gram. blg.,* p. 142), le-a pierdut, apoi le-a reintrodus pe cale cultă, sub influența rusei.

2 Meyer-Lübke, *op. cit.,* p. 216-217.

3 Cf. în română gerunziile de tipul *spumegîndă, crescîndă* etc.

4 Apud Širokova, *ČJ,* p. 241, unde se insistă asupra caracterului verbal al participiilor (considerate de unii specialiști ca adjective propriu-zise). Deși adjectivarea a mers destul de departe, participiile păstrează unele caracteristici verbale: categoria aspectului și recțiunea.

5 Postpunerea e posibilă numai cînd participiul este însoțit de un complement direct, indirect sau circumstanțial: cf. rs. *stojaščj čelovek – čelovek, stojaščj na nogah.*

6 În unele contexte, participiile prezente germanice și slave pot fi traduse prin participii trecute sau adjective romanice (de ex. germ. *die schlafende Frau* – sp. *la mujer dormida;* rs.

există, de asemenea, propoziții relative, care, în esență, exprimă același raport ca participiile, deosebindu-se totuși de ele prin unele particularități semantico-sintactice. Opoziția "participiu prezent" / "propoziție relativă", existentă în limbile germanice și slave (cf. contextele de tipul germ. *Ich sehe einen schlafenden Menschen / Einen Menschen, der den ganzen Tag schläft, nennen wir faul,* sau rs. *v komnatu vošla plačuščaja ženščina / ne èta ženščina, a ta, kotoraja plačet)* nu există în limbile romaice[1]. Astfel, limbile germanice și slave dispun de un mijloc în plus pentru exprimarea – mai exact pentru detalierea – raporturilor dintre substantiv și determinanții lui de origine verbală.

rukovod'ašči – rom. *conducător* etc.).

1 Cf. fr. *"L'homme qui rit"* (V. Hugo), tradus în germană prin *"Die lachende Maske"* (nu: *die Maske, die lacht).*

BCU ASI CENTRAL UNIVERSITY

XI

CONCLUZII

Cele cîteva trăsături distinctive ale limbilor romanice schițate în paginile precedente reprezintă – după cum am arătat mereu în cursul expunerii – numai o parte dintre elementele care ar fi trebuit luate în considerație la o descriere exhaustivă a acestor limbi. Am căutat însă, pe cît posibil, să compensez caracterul lacunar al studiului prin ridicarea la un nivel de abstractizare cît mai înalt, altfel spus, prin selectarea unor aspecte cît mai generale și, în consecință, cît mai reprezentative. O parte dintre ele au mai fost semnalate de alți autori, ca particularități ale unei limbi romanice în opoziție cu o limbă germanică ori slavă, sau chiar – e drept, în puține cazuri – ca particularități ale întregului grup lingvistic romanic, în opoziție fie cu grupul germanic, fie cu cel slav. Vastitatea temei și, ca un corolar al acestui fapt, informația bibliografică incompletă m-au pus, poate, în situația de a prezenta uneori ca nou un fapt care a mai fost semnalat de altcineva. În orice caz, n-am făcut-o niciodată cu bună știință. (De cîteva ori în cursul redactării am fost nevoit să refac unele pasaje, pentru a arăta că un fapt oarecare, pe care îl consideram ca observat de mine, mai fusese semnalat de altcineva într-o lucrare anterioară.) Lucrurile stînd astfel, ceea ce pot revendica cu certitudine este numai concepția care stă la baza studiului – "definirea" grupului lingvistic romanic în opoziție cu cel germanic și t o t o d a t ă cu cel slav –, precum și selectarea trăsăturilor definitorii.

Nici aprecierile generale pe care le-am făcut adesea în cursul expunerii cu privire la specificul limbilor romanice în opoziție cu acela al limbilor germanice și slave nu sînt în întregime noi. Am vorbit, astfel, despre viziunea lor "substanțializantă" și despre caracterul lor deductiv, punîndu-le în opoziție cu viziunea "calitativă" și caracterul inductiv al limbilor

germanice și slave[1]. Gradul de abstractizare mai înalt al sistemelor gramaticale romanice, structura lor mai simetrică, ierarhizarea mai riguroasă a diferitelor forme și categorii au fost de asemenea scoase în evidență[2]. Toate aceste aspecte, precum și altele similare, au mai fost semnalate de specialiști în diverse ocazii, de obicei însă sub formă de simple constatări sau impresii, fără argumentarea corespunzătoare și fără prezentarea unui material factic suficient, dacă nu din toate, cel puțin din cîteva dintre limbile aparținînd fiecărui grup. (Astfel, pentru a mă limita la un singur caz, exprimarea prin construcții prepoziționale a determinanților indicînd materia din care e făcut un obiect este semnalată de Tesnière, *Synt. struct.*, p. 441, ca o caracteristică a limbilor romanice, în opoziție cu limbile germanice și slave. Ilustrarea acestei constatări se face însă numai prin cîte un exemplu din franceză, germană și rusă.)

Caracterizările analoage din paginile precedente, chiar atunci cînd nu sînt originale, au avantajul de a se baza pe analiza unui material factic reprezentativ.

În încheiere, țin să subliniez următoarele aspecte generale care deosebesc limbile romanice de limbile germanice și slave.

A. Distincția dintre "funcțiunile interne" și "funcțiunile externe" este mai bine exprimată formal în limbile romanice decît în limbile germanice și slave. (Cf., de exemplu, faptele descrise în cap. V, paragrafele 4, 8; cap. X, paragraful 2.)

Este adevărat că "tipul" lingvistic descris de Coseriu – "determinări sintagmatice pentru funcțiuni sintagmatice și determinări paradigmatice pentru funcțiuni paradigmatice" – e considerat ca specific limbilor romanice, nu în opoziție cu limbile germanice și slave, ci cu latina. Faptul însă că într-o serie de cazuri el deosebește limbile romanice de limbile germanice și slave confirmă încă o dată un lucru în genere știut, și constatat, adesea, în diversele capitole și paragrafe ale lucrării de față: similitudinea structurală a latinei cu limbile germanice și slave. Acestea din urmă au rămas, în multe privințe, aproximativ la același stadiu ca pe vremuri, pe cînd latina a fost supusă unor prefaceri radicale, al căror rezultat a fost apariția limbilor romanice.

1 Vezi discuția din cap. VI.

2 Cf. faptele romanice, germanice și slave prezentate comparativ în cap. V.

B. Ordinea "d e t e r m i n a t – d e t e r m i n a n t", prezentată în mai multe sectoare ale limbilor romanice și manifestată diacronic, ca un sens de evoluție în procesul constituirii lor, întrunește condițiile necesare[1] pentru a putea fi considerată un "tip" romanic. În această ordine am văzut unul dintre principalele aspecte care deosebesc, din punct de vedere t i p o l o g i c[2], limbile romanice de limbile germanice și slave.

Ordinea inversă ("determinant – determinat"), specifică limbilor germanice și slave, s-a dovedit a fi, în aproape toate cazurile examinate, caracteristică și pentru latină.

C. Structura *cuvîntului,* raporturile dintre lexic și gramatică sînt esențial deosebite în limbile romanice față de limbile germanice și slave.

Dacă față de cuvîntul latin cuvîntul romanic se caracterizează – după cum observă Meillet[3] – printr-un grad de independență mai mic, o constatare analoagă se poate face cu privire la situația lui față de cuvintele germanice și slave. Aceasta, din punct de vedere morfosintactic. Din punct de vedere lexicologic însă, cuvintele romanice, ca elemente constitutive ale vocabularului, au o i n d i v i d u a l i t a t e mai pronunțată decît cuvintele germanice sau slave. Cuvîntul romanic este, în principiu, o entitate mai stabilă, mai bine conturată, mai izolată față de alte entități similare și, prin aceasta, mai de sine stătătoare în cadrul sistemului lexical.

Pe plan formal, caracterul de entitate independentă a cuvîntului în limbile romanice se manifestă prin inexistența în aceste limbi a procedeului compunerii din teme, bine reprezentate în limbile germanice și slave[4]. (Chiar atunci cînd intră în alcătuirea unui cuvînt compus, cuvintele romanice componente își păstrează clar individualitatea.) Aceasta constituie o trăsătură specifică a lor, nu numai din punct de vedere sincronic, ci și o caracteristică diacronică, un s e n s în procesul lor de evoluție[5].

Pe plan semantic, aceeași caracteristică generală a lexicului romanic rezultă din numărul mare al cuvintelor "netransparente", cu formă internă

1 Cf. trăsăturile definitorii ale "tipului" lingvistic în concepția lui Coseriu (cap. II, cap. VI).

2 Cf. cap. VI, *passim.*

3 *Esquisse...,* p. 156 și *passim.*

4 Cf. cap. IX.

5 În cursul căruia procedeul, existent în latină, a fost abandonat.

nemotivată[1], neasociabile între ele din punctul de vedere al înțelesului, ceea ce le face să apară ca entități de sine stătătoare, izolate una față de cealaltă.

Dacă, recurgînd la o metaforă – frecventă, de altfel, în lucrările de lingvistică din ultima vreme[2] – ne-am imagina sistemul lexical sub forma unui joc, în limbile germanice și slave piesele jocului ar fi mai mici și mai puține, în schimb posibilitățile lor de combinare, foarte numeroase, pe cînd în limbile romanice jocul ar consta din piese mai mari și mai multe, dar cu posibilități de combinare relativ reduse. Într-adevăr, în limbile germanice și slave (mai ales în cele dintîi), cuvintele se compun și se descompun, elementele lor constitutive[3] se îmbină și se desprind, trec dintr-o formație în altă formație, cu o ușurință necunoscută limbilor romanice.

Ca o consecință a acestui fapt, limitele dintre lexic și gramatică sînt mult mai șterse în limbile germanice și slave decît în limbile romanice. Numeroase relații de subordonare[4] exprimate în limbile romanice prin sintagme se exprimă în limbile germanice și slave prin cuvinte compuse. Distincția dintre sufixele propriu-zise și "sufixoidele" de tipul germ. *-macher* sau rs. *-ved* este adesea greu de făcut. În genere, cazurile de interferență dintre sistemul gramatical și cel lexical sînt mult mai frecvente în limbile germanice și slave.

Nivelul de abstractizare la care diferitele raporturi logice capătă o expresie formală este mai înalt în limbile romanice decît în limbile germanice și slave. Numeroase opoziții exprimate formal în acestea din urmă (de ex. opoziția "inesiv" / "ilativ", "elativ" / "ablativ", "tranzitiv" / "intranzitiv" etc.) rămîn neexprimate în cele dintîi. Adesea, limbile romanice exprimă numai raportul generic, acolo unde limbile germanice și slave exprimă și diferitele raporturi-spețe. Datorită acestui caracter abstract al său, sistemul gramatical al limbilor romanice rămîne mai izolat față de cel lexical, își păstrează mai bine profilul specific.

Date fiind, pe de o parte, individualitatea mai pronunțată a cuvîntului

1 Cf. Ullmann, *op. cit.;* D. Copceag, *O caracteristică structurală romanică a cuvîntului românesc,* în *Omagiu lui Alexandru Rosetti,* București, 1965, p. 141-144. [Cf. și *infra*, p.239 și urm.]

2 De la Saussure încoace. Cf., de exemplu, Hjelmslev, *Proleg.,* p. 230, 234, 240; Evdošenko, *Probl. strukt. jaz.,* p. 56-61.

3 Cele cu conținut propriu.

4 Uneori și de coordonare.

romanic, pe de altă parte, contururile mai clare ale diferitelor forme și categorii gramaticale romanice, o limbă romanică, în comparație cu o limbă germanică sau slavă, apare ca un ansamblu mai ușor analizabil, alcătuit din părți constitutive mai stabile și mai bine definite. Caracterul s t a t i c pe care Bally[1] îl atribuie limbii franceze poate fi astfel generalizat și extins la toate limbile romanice, după cum caracterul dinamic al germanei poate fi considerat ca propriu tuturor limbilor germanice și, într-o anumită măsură, limbilor slave.

În structura limbilor romanice se distinge o notă l o g i c i z a n t ă; în structura limbilor germanice și slave predomină aspectul o p e r a ț i o n a l.

1 *Ling. gén. ling. fr.*, § § 312, 572.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

Aristotel, *Org.* = Aristotel, *Organon,* I. *Categoriile. Despre interpretare,* București, 1957.

Bally, *Ling. gén. ling. fr.* = Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française,* troisième édition, Berne, 1950; trad. rusă, Moscova, 1955.

Behagel, *D. Spr.* = Otto Behagel, *Die deutsche Sprache,* Halle (Saale), 1953.

Bernstein, *UBJ* = S. B. Bernstein, *Učebnik bolgarskogo jazyka,* Moskva, 1948.

Brugmann, *Syntax...* = Karl Brugmann, *Die Syntax des einfachen Satzes im Indogermanischen,* Beiheft zum XLIII Band der "Indogermanischen Forschungen", Berlin u. Leipzig, 1925.

Brunot–Bruneau, *Gramm. hist. lg. fr.* = Ferdinand Brunot, Charles Bruneau, *Précis de grammaire historique de la langue française.* Nouvelle édition revue et corrigée, Paris, 1937.

Bühler, *S* = K. Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache,* Jena, 1934.

Cerdá Massó, *Ling. hoy* = Ramón Cerdá Massó, *Lingüistica, hoy,* Barcelona, 1969.

Constantinescu..., *Teoria...* = Iancu Constantinescu, Sergiu Condrea, Edmond Nicolau, *Teoria informației,* București, 1958.

Copceag, *Elem. tipol. rom.* = Dumitru Copceag, *Elementos para una tipología general de los idiomas románicos,* în *Actas del XI Congreso Internacional de lingüistica y Filología Románicas, Madrid, 1965,* Madrid, 1968, p. 255-268.

Copceag, *Rasgos...* = Dumitru Copceag, *Rasgos estructurales románicos de los diptongos rumanos* ea, oa, în **RRL**, IX, 1964, nr. 3, p. 253-260.

Coseriu, *Determ. y ent.* = Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno,* în *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios,* ed. II, Madrid 1967, p. 282-283.

Coseriu, *Sincr. diacr. tipol.* = Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía y tipología,* în *Actas del XI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románicas, Madrid 1965,* Madrid, 1968, p. 269-283.

Coseriu, *Coord. lat. coord. rom.* = Eugenio Coseriu, *Coordinación latina y coordinación románica,* în *Actas del III Congreso Español de Estudios Clásicos...,* Madrid, 1968, p. 35-57.

Coseriu, *El aspecto verbal...* = Eugenio Coseriu, *El aspecto verbal perifrástico en griego moderno,* în "Actas del III Congreso Español de Estudios Clásicos...", Madrid, 1968, p. 93-116.

Cressot, *Le style...* = Marcel Cressot, *Le style et ses techniques. Précis d'analyse stylistique,* Paris, 1947.

Criado de Val, *Fisonomía...* = Manuel Criado de Val, *Fisonomía del idioma español. Sus características comparadas con las del francés, italiano, portugués, inglés y alemán,* ed. III, Madrid [,1962].

Darmesteter, *Tr. form. mots comp.* = Arsène Darmesteter, *Traité de la formation des mots composés dans la langue française, comparée aux autres langues romanes et au latin,* Paris, 1875.

Darmesteter, *Créat. act. mots nouveaux* = Arsène Darmesteter, *De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois gui la régissent,* Paris, 1877.

Delacroix = Henri Delacroix, *Le langage et la pensée,* Paris, 1930.

Diez, *Gramm. lgs. roms.* = Frédéric Diez, *Grammaire des langues romanes.* Troisième édition refondue et augmentée, Paris, 1874-1876.

Dokulil, *Tvoření slov...* = Miloš Dokulil, *Tvoření slov v češtině,* 1. *Teorie odvozování slov,* Praha, 1962.

Dumas, *Tr. Psychol.* = Georges Dumas, *Traité de Psychologie,* Paris, 1924.

EF = Centro di Studii Filosofici di Gallarate, *Enciclopedia Filosofica,* Venezia–Roma, 1957.

Ernout, *Morph. hist. lat.* = A. Ernout, *Morphologie historique du latin,* Paris, 1935.

Evdošenko, *Probl. strukt. jaz.* = A. P. Evdošenko, *Problema struktury jazyka. (Paradigmatičeskij analiz),* Kišinev, 1967.

Fabra, *Gram. cat.* = Pompeu Fabra, *Gramàtica catalana.* Quarta ediciò, Barcelona, 1968.

Fedorov..., *Nemetsko-russkie jaz. paralleli* = A. V. Fedorov, N. N. Kuznetsova, E. N. Morozova, I. A. Tsyganova, *Nemetsko-russkie jazykovye paralleli,* Moskva, 1961.

García Morente..., *Fund. Filos.* = Manuel García Morente, Juan Zaragüeta Bengoechea, *Fundamentos de Filosofía e Historia de los sistemas filosóficos,* Cuarta edición, Madrid, 1954.

Gleason, *Introd. Descript. Ling.* = H. A. Gleason, *An introduction to descriptive linguistics,* New York, 1955.

GLR = Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române,* ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1963.

Goblot, *Tr. log.* = Edmond Goblot, *Traité de logique,* Paris, 1929.

Gorskij, *Voprosy abstraktsii...* = D. P. Gorskij, *Voprosy abstraktsii i obrazovanie poni'atij,* Moskva, 1961.

Gorškov, *SJ* = A. I. Gorškov, *Staroslav'anskij jazyk,* Moskva, 1963.

Gram. lg. esp. = Real Academia Española, *Gramática de la lengua española.* Nueva edición, reformada, Madrid, 1931.

Grandgent, *ILV* = C. H. Grandgent, *Introducere în latina vulgară.* În românește de Eugen Tănase, Cluj, 1958.

Graur, *Fond. princ. lex.* = Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române,* București, 1954.

Graur, *Evol. conjug. rom.* = Al. Graur, *Evoluția conjugării în românește,* în SCL, XIII, 1962, nr. 2, p. 153-160.

Graur, *Studii* = Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă,* București, 1960.

Greenberg, *Ess. Ling.* = Joseph Greenberg, *Essays in Linguistics,* Chicago, 1961.

Greenberg – Osgood – Jenkins, *Memorandum...* = Joseph Greenberg, Charles Osgood, James Jenkins, *Memorandum Concerning Language Universals,* în **UL**, p. XV-XXVII.

Hamp, *G* = Eric P. Hamp, *A Glossary of American Technical Linguistic Usage,* 1925-1950; trad. rusă, Moskva, 1964.

Hartmann, *Typol. Indogerm.* = Peter Hartmann, *Zur Typologie des Indogermanischen,* Heidelberg [,1956].

Hjelmslev, *Lang.* = Louis Hjelmslev, *Le Langage.* Traduit du danois par Michel Olsen. Préface de Algirdas Greimas, Paris [,1966].

Hjelmslev, *Proleg.* = Louis Hjelmslev, *Preliminarii la o teorie a limbii.* Traducere din limba engleză de D. Copceag, București, 1967.

Hockett, *Language* = Charles F. Hockett, *Grammar for the Hearer,* în *Structure of Language and its Mathematical Aspects* (Proceedings of Symposion in Applied Mathematics, vol. XII), 1961, p. 220-236.

Iordan, *Lb. rom. act.* = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a "greșelilor",* Iași, 1943.

Iordan, *Lb. rom. contemp.* = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană,* ed. II, București, 1956.

Iordan, *Lingv. rom.* = Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode,* București, 1962.

Iordan–Manoliu, *Introd. lingv. rom.* = Iorgu Iodan, Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică,* București, 1965.

Isačenko, *GRS* = A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii so slovatskim,* Bratislava, 1954-1960.

IST = *Issledovanija po strukturnoj tipologii,* Moskva, 1963.

Jakobson, *Typol. Stud.* = Roman Jakobson, *Typological Studies and their Contribution to Historical Comparative Linguistics,* în *Reports for the Eighth International Congress of Linguists, Oslo 5-9 August 1957, Supplement,* Oslo, 1957.

Jartseva, *Pr. tipol. issled.* = V. N. Jartseva, *Printsipy tipologičeskogo issledovanija rodstvennyh i nerodstvennyh jazykov,* în **PJ**, p. 203-207.

Jespersen, *Ph. Gramm.* = O. Jespersen, *The Philosophy of Grammar,* [London], 1924; trad. rusă, Moscova, 1958.

Kühner, *Ausf. Gramm. lat. Spr.* = Raphael Kühner, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache,* Hannover, 1877-1879.

LF = "Langue française", Paris, I, 1969 și urm.

Lindsay, *Ist. gramm. lat.* = W. M. Lindsay, *Kratkaja istoričeskaja grammatika latinskogo jazyka,* Moskva, 1948. Traducere din engleză, fără menționarea titlului original.

LM = *Les langues du monde.* Par un groupe de linguistes sous la direction de A. Meillet et M. Cohen. Nouvelle édition, Paris, 1952.

Manoliu-Manea, *Sistematica...* = Maria Manoliu-Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană,* București, 1968.

Marcus, *Lingv. mat.* = Solomon Marcus, *Lingvistica matematică,* București, 1963.

Marouzeau, *L'ordre des mots...* = J. Marouzeau, *L'ordre des mots dans la phrase latine, I. Groupes nominaux,* Paris, 1922.

Marouzeau, *Lex. term. ling.* = J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique,* 3e édition, Paris, 1951.

Martinet, *Ling. Typol.* = André Martinet, *Linguistic Typology,* în culegerea de studii *A Functional View of Language,* Oxford, 1962, p. 66-102.

Maslova-Lašanskaja, *Švd. jaz.* = N. Maslova-Lašanskaja, *Švedskij jazyk,* Moskva, 1952.

Matveeva-Isaeva, *LSJ* = L. V. Matveeva-Isaeva, *Lektsii po staroslav'anskomu jazyku,* Leningrad, 1958.

Meillet, *Caract. gén. lgs. germs.* = A. Meillet, *Caractères généraux des langues germaniques,* 4e édition revue, Paris, 1930.

Meillet–Vaillant, *Gramm. lg. sbcr.* = A. Meillet, A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbocroate,* ed. II, Paris, 1952.

Meillet–Willman-Grabovska, *Gramm. lg. pol.* = A. Meillet, H. Willman-Grabovska, *Grammaire de la langue polonaise,* Paris, 1921.

Menéndez Pidal, *Gram. hist. esp.* = Ramón Menéndez Pidal, *Manual de gramática histórica española,* décima edición, Madrid, 1958.

Meyer-Lübke, *Gramm. lgs. roms.* = W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes,* Paris, 1899-1900.

Mirčev, *Ist. gram. blg.,* = K. Mirčev, *Istoričeska gramatika na bălgarskija ezik,* Sofia, 1955.

Niculescu, *Indiv. lb. rom.* = Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții gramaticale,* București, Editura Științifică, 1965.

NL = *Novoe v lingvistike,* vol. II, Moskva, 1962; vol. IV, Moskva, 1965.

Paul, *D. Gramm.* = Hermann Paul, *Deutsche Grammatik.* Band I-V, 4 Auflage, Halle (Saale), 1956-1957.

PJ = *Problemy jazykoznanija,* Moskva, 1967.

PLG = *Probleme de lingvistică generală,* vol. I-V, București, 1959-1967.

Revzin–Rozentsveig, *OMP* = I. I. Revzin, V. J. Rozentsveig, *Osnovy obščego i mašinnogo perevoda,* Moskva, 1964.

Rosetti, *Le mot* = A. Rosetti, *Le mot. Esquisse d'une théorie générale,* Copenhague-București, 1943.

Rosetti, *Ist. lb. rom.* = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini pînă în secolul al XVII-lea,* București, 1968.

Rosetti, *Act. gram. Port-Royal* = Al. Rosetti, *Actualitatea gramaticii de la Port-Royal,* în **LR,** XVII, 1968, nr. 4, p. 287-289.

Roșca..., *Psihologia...* = Al. Roșca, A. Chircev, M. Roșca, V. Mare, *Psihologia.* Manual pentru învățămîntul superior, București, 1957.

Rozenzweig–Uman, *IGK* = V. J. Rozenzweig, I. M. Uman, *Interferentsija i grammatičeskie kategorii,* în **IST.**

Sapir, *Lang.* = Ed. Sapir, *Le langage. Introduction à l'étude de la parole,* traduction de M. Guillemin, Paris, 1953.

Saussure, *Cours...* = Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale,* ed. I, 1916, Paris, 1962.

Sechehaye, *Essai struct. log. phr.* = Albert Sechehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase,* ed. I, 1926, Paris, 1950.

Skalička, *TTJ* = V. Skalička, *Tipologija i rođestvennost' jazykov,* în **IST,** p. 32-34

Steblin-Kamenskij, *Ist. skand. jaz.* = M. M. Steblin-Kamenskij, *Istorija skandinavskih jazykov,* Moskva, 1935.

Stolz–Schmalz, *Lat. Gramm.* = F. Stolz und J. H. Schmalz, *Lateinische Grammatik. Laut- und Formlehre, Syntax und Stilistik,* in fünfter Auflage, völlig neu bearbeitet von Manu Leumann und Joh. Hofmann, München, 1928.

Širokova, *ČJ* = A. G. Širokova, *Češkij jazyk,* Moskva, 1961.

Tănase, *Loc. determ. adj.* = Eugen Tănase, *Locul determinantului adjectiv calificativ în limbile romanice, cu specială privire asupra limbii române,* în "Revista de filologie romanică și germanică", VI, 1962, nr. 1, p. 85-104.

Teodorov-Balan, *Nova blg. gram.* = A. Teodorov-Balan, *Nova bălgarska gramatika za vsjakogo,* Sofia, 1954.

Tesnière, *Synt. struct.* = Lucien Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale,* ed. II, Paris, 1965.

Theban, *Propoz. rom.* = Maria și Laurențiu Theban, *Propoziția romanică și universaliile sintactice,* în **SCL,** XX, 1969, nr. 1, p. 55-62.

Trabalza..., *Gramm. ital.* = [?] Allodoli, [?]Trabalza, *La grammatica degl'italiani,* Decima edizione, Firenze, 1950.

Trubetzkoy, *Grundz. Phon.* = N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie.* 2. Auflage; trad. rusă, Moskva, 1960.

UL = *Universals of Language,* edited by Joseph H. Greenberg, ediția II, Cambridge, Mass. and London, 1966.

Ullmann, *DSLT* = Stephen Ullmann, *Descriptive Semantics and Linguistic Typology,* în "Word", 9, 1953, nr. 3, p. 225-240.

Vaillant, *Man. v. sl.* = André Vaillant, *Manuel du vieux slave,* Paris, 1948; trad. rusă, Moscova, 1952.

Vásquez Cuesta..., *Gram. portug.* = Pilar Vásquez Cuesta, María Albertina Mendes Da Luz, *Gramática portuguesa.* Segunda edición aumentada, Madrid, 1961.

Vinogradov, *Sovr. rs. jaz.* = V. V. Vinogradov, *Sovremennyj russkij jazyk. Morfologija,* Moskva, 1952.

VJ = *Voprosy jazykoznanija,* Moscova, 1952 și urm.

Weinreich, *LC* = Uriel Weinreich, *Languages in Contact,* New York, 1953.

Weinrich, *EFT* = Harald Weinrich, *Estructura y función de los tiempos en el lenguaje.* Versión española de Federico Latorre, Madrid [,1968].

ALTE STUDII LINGVISTICE

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CARACTERISTICI STRUCTURALE ROMANICE ALE DIFTONGILOR ROMÂNEȘTI *EA* ȘI *OA*

1. În lucrarea de față nu tratez problema existenței diftongilor *ea* și *oa* ca entități acustico-fiziologice, întrucît aceasta mi se pare în afară de orice îndoială[1]. Ceea ce urmăresc este semnalarea cîtorva caracteristici structurale romanice ale lor, care ar putea fi, eventual, luate în seamă la stabilirea sistemului fonologic al limbii române. Nu este vorba despre asemănări de "substanță", ci despre o serie de aspecte distribuționale și funcționale comune diftongilor românești și principalilor diftongi din unele idiomuri romanice.

2. 1. Aspectele menționate mai sus se manifestă pe p l a n m o r f o n e m a t i c, ceea ce înseamnă că avem a face cu fenomene adînc înrădăcinate în sistemul limbii, căci morfonemul – potrivit definiției date de Trubetzkoy[2] – este "imaginea complexă a două sau mai multe foneme susceptibile să se înlocuiască unul pe altul în cadrul aceluiași morfem, în concordanță cu condițiile morfologice ale unei limbi", de unde rezultă că într-un morfonem elementul fonologic se îmbină organic cu cel morfologic. De aceea, după cum observă S. Pușcariu, "de obicei m o r f o n e m u l nu e împrumutat, ci este un p r o d u s a l g e n i u l u i l i m b i i și de cele mai multe ori nu este d e c î t c o n t i n u a r e a, î n c o n ș t i i n ț a g r a m a t i c a l ă a s u b i e c t e l o r v o r b i t o a r e, a u n e i l e g i f o n o l o g i c e"[3].

Iată acum faptele pe care le am în vedere, privite în perspectivă strict sincronică, fără luarea în considerație a aspectului istoric al problemei, căci

---

1 Indiferent de faptul dacă îi numim diftongi propriu-ziși, pseudodiftongi sau diftongoizi. Aceasta e, în fond, o problemă de terminologie, care nu schimbă cu nimic esența discuției noastre: dacă diftongilor românești le dăm numirea de pseudodiftongi sau diftongoizi, aceeași denumire li se poate da și diftongilor din celelalte limbi romanice.

2 N. S. Trubetzkoy, *Sur la morphonologie*, în *Mélanges linguistiques dédiés au Premier Congrès des Philologues slaves,* Praga, 1929, p. 85-86.

3 S. Pușcariu, *Morfonemul și economia limbii*, în DR, VI, 1929-1930, p. 220.

ceea ce ne interesează nu este felul cum s-a ajuns la situația actuală, ci faptul că în prezent între română și alte idiomuri romanice există, din punctul de vedere al diftongilor, o serie de asemănări structural-tipologice evidente.

2. 2. Atît în română cît și în alte cîteva idiomuri romanice opozițiile /vocală/ ~ /diftong/ operează ca elemente de flexiune internă în conjugarea unor anumite categorii de verbe, ceea ce, din cîte știu, nu există decît cu totul incidental în limbile slave[1]. Sextil Pușcariu (*op. cit.*, p. 213) scrie: "În privința morfologiei limba română se aseamănă mai mult cu limbile slave decît cu cele romanice: rolul morfonemului în declinare, conjugare și în derivațiune este covîrșitor.

Așa se face că, pe cînd gramaticul latin, stabilind paradigma de conjugare a unui verb ca *porto*, scrie:

port-o
-as
-at
-amus
-atis
-ant

– și exemplul lui poate fi urmat de cel ce scrie gramatica limbii italiene și a celor mai multe limbi romanice –, gramaticul român nu poate face decît foarte rar uz de această schematizare, prin care se scot în relief desinențele, căci el trebuie să scrie:

port
porți
poartă
purtăm
purtați
poartă".

Dacă afirmația lingvistului clujean, în ce privește asemănarea românei cu limbile slave din punct de vedere morfonologic, este, parțial, întemeiată, exemplul ales de el nu ne duce totuși, nicidecum, la un model slav, ci la un

1 Am în vedere formule de tipul rus. *сел-сяду*, care nu se încadrează însă deloc în modelul romanic schițat mai departe.

model romanic reprezentat deosebit de bine în spaniolă[1]. De aceea, voi compara româna în primul rînd cu această limbă, semnalînd totodată și faptele analoage din franceză sau italiană, care însă, spre deosebire de cele din spaniolă și română, au un caracter sporadic.

2. 3. Astfel, reducînd faptele românești și spaniole la expresia lor cea mai generală și notîndu-le prin simbolurile V = vocală, D = diftong, C = consoană (sau grup consonantic), T = terminație[2], am putea încadra opoziția morfonematică dintre pers. I, II pl. a indicativului și subjonctivului prezent – pe de o parte – și pers. III pl. – pe de altă parte, în următorul model comun:

	pers. I, II pl.		pers. III pl.
	/C V C T/	~	/C D C T/[3]

Exemple:

Sp.	*/ pensamos /* */ pensáis /*	~	*/ piensan /*
	/ probamos / */ probáis /*	~	*/ prueban /*
Rom.	*/ plecăm /* */ plecați /*	~	*/ pleacă /*
	/ jucăm / */ jucați /*	~	*/ joacă /*

1 Numărul verbelor spaniole caracterizate prin fenomene morfonematice asemănătoare cu cele românești se ridică la cîteva sute. Toate au în temă vocalele *e* sau *o* (provenite, respectiv, din *ĕ, ŏ* latinești), care se diftonghează în poziție tonică.

2 Prin "terminație" înțeleg desinența propriu-zisă plus sufixe gramaticale (vezi *Gramatica limbii române*, I, [București], ed. II, 1964, p. 256-257).

3 Am luat în considerație, pentru ușurința expunerii, cazurile cele mai frecvente, reprezentate prin verbele bisilabice care încep în consoană. Dacă vrem să ținem seama și de cele care au mai mult de două silabe, putem modifica modelul în felul următor /... C V C T / ~ / ...C D C T /. Cît despre cele șapte–opt verbe spaniole care încep în vocală, cred că numărul lor ne îngăduie să nu le luăm în considerație. Totuși, dacă am vrea s-o facem, formula ar mai avea nevoie de încă o modificare: / ... (C) V C T / ~ / ... (C) D C T /. Chiar cu aceste modificări, cele afirmate mai sus rămîn, în esență, valabile.

Fapte similare există și în alte idiomuri romanice, ca italiana sau franceza[1], însă, după cum am mai spus, ele au un caracter sporadic și nu unul masiv, ca în română și spaniolă.

De exemplu:

It.	*/ moviamo /* */ movete /*	~	*/ muovono /*
Fr.	*/ (nous) venons /* */ (vous) venez /*	~	*/ (ils) viennent /*

2. 4. Și opoziția dintre pers. a II-a sg. și pers. a II-a pl. a imperativului verbelor românești și spaniole se încadrează în același model pe care, de data aceasta, e mai comod să-l inversăm (căci sîntem deprinși să începem paradigma imperativului cu pers. a II-a sg.):

/ C Ć C T / ~ / C V C Ť /

Sp.	*/¡piensa!/ ~ /¡pensad!/*
	/¡prueba!/ ~ /¡probad!/
Rom.	*/pleacă!/ ~ /plecați!/*
	/joacă!/ ~ /jucați!/

2. 5. Prezența diftongului caracterizează de asemenea pers. a III-a sg. a verbelor românești și spaniole de tipul celor menționate mai sus, de unde posibilitatea de a o încadra în modelul comun C D C T (sp. *piensa, prueba;* rom. *pleacă, joacă).* Deosebite sînt numai primele două persoane ale singularului, care în spaniolă au diftong (*pienso, piensas; pruebo, pruebas),* pe cînd în română, nu *(plec, pleci; joc, joci).* Dacă luăm în considerație nu numai formele examinate mai înainte, ci întreaga paradigmă a unui verb spaniol și a unui verb românesc, cu vocalele *e* sau *o* în temă, obținem modele, dacă nu total identice, în orice caz, foarte asemănătoare:

1 N-am cercetat amănunțit situația din retoromană. În orice caz, unele dialecte ale ei prezintă fenomenul în discuție. De exemplu, în graiurile friulane apar forme ca:

/purtiñ/
/purtéš/ ~ */puártin/.*

Rom. [pers. III sg. pl. ind. subj.] [pers. II sg. imperat.] /CD̆CT/ ~ [Restul formelor] /CVCT́/

Sp. [pers. III sg. pl. ind. subj.] [pers. II sg. imperat.] [pers. I, II sg. ind. subj.] /CD̆CT/ ~ [Restul formelor] /CVCT́/

După cum se vede, deosebirea dintre cele două modele constă numai în faptul diftongării vocalei la pers. I și a II-a sg. ind. subj.

2. 6. Nu lipsit de semnificație mi se pare faptul că adesea vorbitorii profani sesizează analogiile structurale dintre verbul românesc și cel spaniol pomenite mai sus. Astfel, am auzit pe unii români care învață spaniola afirmînd că verbele neregulate spaniole de clasa I, II și IV (adică cele cu *e, o* în temă) "seamănă" cu verbele românești de tipul *a pleca* sau *a juca,* deoarece, atît în cazul celor dintîi, cît și în cazul celor de-al doilea, "avem cînd vocală, cînd diftong". Aceasta nu trebuie să ne surprindă, căci la indicativul și subjonctivul prezent, începînd cu pers. a III-a sg., paradigmele verbelor românești și spaniole în discuție se încadrează într-un model unic, fapt de care vorbitorii profani cu simț lingvistic mai dezvoltat își dau ușor seama[1]:

			Sp.	Rom.
	pers. III sg.	C D̆ C T	*juega*	*joacă*
	pers. I	C V C T	*jugamos*	*jucăm*
pl.	pers. II	C V C T	*jugáis*	*jucáți*
	pers. III	C D̆ C T	*juegan*	*joácă.*

1 Mai ales că și "ritmul" paradigmelor românești și spaniole este același, în sensul că accentul cade pe aceeași silabă în forma românească și în forma spaniolă corespunzătoare, ceea ce nu infirmă, ba, dimpotrivă, confirmă teza privitoare la analogiile structurale despre care am vorbit. Or, cei care învață teoretic o limbă străină – în cazul nostru spaniola – sînt puși în situația de a repeta "ritmic" diversele paradigme verbale, ceea ce îi face să sesizeze – conștient sau inconștient – asemănarea dintre ritmul conjugării românești și al celei spaniole. Niciodată nu mi-a fost dat să aud pe vreun român – chiar începător – accentuînd *juegán, piensá* sau *próbamos,* în loc de *juégan, piénsa, probámos.*

Firește, impresiile vorbitorilor profani[1] nu pot fi invocate ca o dovadă hotărîtoare în sprijinul tezei pe care o susțin. Totuși, de îndată ce nu unul, ci mai mulți vorbitori sesizează aceste "asemănări", impresia lor întărește, într-o măsură considerabilă, rezultatele investigației lingvistului. Înseamnă că analogiile structurale discutate aici nu sînt simple speculații teoretice, ci realități vii, pe care vorbitorii le simt.

3. 1. Altă particularitate morfonematică comună românei și cîtorva idiomuri romanice apusene este deosebirea masculinului de feminin (la adjective și la substantivele cu moțiune) prin natura vocalei din temă, ca element de flexiune internă. Astfel, faptele din română, portugheză, sardă și unele dialecte italienești pot fi încadrate în următorul model comun:

$$\overbrace{/\,C\,V\,C\,(V)\,/}^{\text{Masc.}} \sim \overbrace{/C\,V_1\,C\,V\,/}^{\text{Fem.}}$$

Exemple:

Rom. *negru–neagră; socru–soacră; nostru–noastră; sec–seacă; gros–groasă*
Ptg. *nǫvo–nǫ́va* ("nou–nouă"); *pǫrco–pǫ́rca* ("porc–scroafă")
Sard. *mǫrtu–mǫ́rta* ("mort–moartă")
Nap. *k'inə–k'enə* ("plin–plină"); *spuse–sposa* ("soț–soție")
Calabr. *viekkyu-vekkya* ("vechi-veche").

3. 2. În idiomurile romanice pomenite mai sus nu avem a face cu o opoziție /vocală/ ~ /diftong/, ci /vocală/ ~ /vocală/ sau /diftong/ ~ /vocală/, ceea ce nu infirmă analogia structurală dintre ele și română: în fond, diftongii sînt și ei vocale de tip special, așa încît în modelul nostru am fost îndreptățiți să-i încadrăm în categoria notată prin V_1.

Și aici avem a face, la origine, cu un fapt fonetic (influența timbrului vocalei finale asupra vocalei din temă)[2], generator de consecințe

1 În aKă ordine de idei, mai pot menționa faptul că în conștiința lingvistică a unora dintre românii care învață spaniola se stabilește un raport constant între diftongul românesc *oa* și diftongul spaniol *ue*. Adesea mi-a fost dat să aud că "acolo unde în română e *oa* în spaniolă e *ue*". Nici aici nu avem a face cu o pură impresie, ci cu o constatare căreia nu-i lipsește motivarea structurală: multe unități din planul conținutului au, în planul spaniol al expresiei, diftongul *ue*, iar în cel românesc diftongul *oa*. De ex.: *poartă-puerta, soartă-suerte, moarte-muerte, soacră-suegra, coardă-cuerda, poate-puede, doarme-duerme, roată-rueda, noastră-nuestra, voastră-vuestra* etc., de unde în mintea vorbitorilor bilingvi se stabilește ușor echivalența *oa – ue*.

2 Fenomenul este specific idiomurilor romanice, fiind oarecum opus celui din limbile

morfologice.

3. 3. Important pentru discuția noastră e faptul că aceste consecințe – adică existența unui morfonem V/V_1 în interiorul cuvîntului (în silaba accentuată), ca mijloc de deosebire a masculinului de feminin – caracterizează idiomurile romanice, neexistînd în cele slave[1].

4. 1. În legătură cu cele spuse mai sus se pot trage unele concluzii privitoare la sistemul fonologic al limbii române. Este vorba despre interpretarea fonologică a grupurilor de sunete ortografiate prin *cons. + ea, cons. + oa,* de pildă *bea, tea, dea, boa, doa* etc., care, după cum se știe, se poate face în două feluri:

fie

/C/ /ea/ respectiv /C/ /oa/

fie

/C'/ /a/ respectiv /C°/ /a/

4. 2. Cînd sîntem puși în fața unor asemenea alternative, cred că trebuie urmată calea pe care o sugerează E. Petrovici: "În caz de dubiu în interpretarea fonologică a unei realități fonetice, morfologia ne va călăuzi în alegerea unei soluții sau a alteia. Se poate chiar susține că d a t e l e n e c e s a r e p e n t r u s t a b i l i r e a s i s t e m u l u i f o n o l o g i c a l u n u i i d i o m s u n t f u r n i z a t e ș i v e r i f i c a t e î n p r i m u l r î n d d e m o r f o l o g i e, compartimentul limbii cel mai puțin expus influențelor străine. Opozițiile fonologice larg folosite în morfologie (în flexiune și derivație) sînt mult mai caracteristice pentru sistemul fonologic al unei limbi decît o opoziție pe baza unei perechi minimale de cuvinte, care pot fi de proveniență străină recentă. Adeseori asemenea opoziții, prezentînd u n s l a b r a n d a m e n t f u n c ț i o n a l, trebuie considerate doar ca elemente marginale ale sistemului fonologic al unei limbi"[2] (spațierea mea

---

turcice, în care vocala din temă o influențează pe cea din sufix. Dacă în limbile turcice situația s-ar putea reprezenta schematic prin C V C V, în română și în cele cîteva idiomuri romanice menționate, modelul ar fi C V C V. Nu putem intra mai amănunțit în discutarea acestei probleme, întrucît am deplasa, inevitabil, discuția de pe planul pur descriptiv pe cel istoric. Cert este însă că faptul românesc e un fapt de origine romanică.

1 Formele rusești de tipul *мóлод–молодá* sau *сед – седá [mólət – mələdá; sed –s'idá]* conțin la masculin și feminin vocale deosebite n u m a i d a t o r i t ă a c c e n t u l u i, pe cînd în formele romanice menționate atît vocala formei masculine, cît și aceea a formei feminine apar î n s i l a b ă t o n i c ă.

2 E. Petrovici, *Analiză fonologică și morfonologică. În legătură cu statutul fonologic al africatelor dentale aromâne,* în CL, VIII, nr. 1, 1963, p. 37.

– D. C.).

4. 3. Dacă lucrurile stau astfel, mult mai plauzibilă este, evident, ipoteza întîi, căci opozițiile /e/ ~ /ea/ și /o/ ~ /oa/ apar în cadrul conjugării verbelor și al categoriei genului la adjective și la substantivele cu moțiune, pe cînd opozițiile /C/ ~ /C'/ și /C/ ~ /C°/, în poziție medială, deosebesc între ele, cu neînsemnate excepții, nu diversele forme gramaticale ale aceluiași cuvînt, ci cuvinte deosebite, aparținînd, de cele mai multe ori, la categorii gramaticale distincte și la sfere semantice distincte, așa încît randamentul funcțional al acestor opoziții este foarte scăzut, practic chiar inexistent. De obicei, în lucrările de specialitate se dau exemple ca */tacă/ ~ /teacă/, /bată/ ~ /beată/, /sare/ ~ /soare/, /mare/ ~ /moare/* etc., care, în procesul real al comunicării, au șanse minime de a fi confundate. Evident, pericolul de confuzie între */pleacă/ ~ /placă/* sau */moare/ ~ /mare/* este infinit mai mic decît între */pleacă/ ~ /plec/* și */moare/ ~ /mor/.* E drept că în primul caz avem a face cu "perechi minimale", a căror importanță însă, cum arată E. Petrovici, nu e prea mare, pe cînd în al doilea, nu. În schimb, în al doilea caz este vorba despre forme strîns asociate în mintea subiectelor vorbitoare și făcînd parte dintr-un sistem bine închegat.

4. 4. Fără a avea intenția de a aborda aici complicata problemă a definiției fonemului, îmi îngădui să invoc două afirmații ale autorilor, care mi se par foarte întemeiate: aceea că limba – deci și sistemul opozițiilor ei fonologice și morfonologice – există în conștiința lingvistică a celor ce o vorbesc[1], și aceea că "**fonemul** este unul dintre elementele sistemului sonor al limbii, legat prin anumite raporturi de interdependență cu fiecare dintre celelalte elemente ale acestui sistem. Aceste raporturi de interdependență pot fi variate. Ele își pot găsi expresia în alternanțele morfonematice..."[2]. Ultima afirmație poate fi dezvoltată, cred, în felul următor: cînd există două posibilități de interpretare fonologică a unui grup de sunete, foneme trebuie considerate acele sunete care a u c e l e m a i m u l t e ș i m a i p r o f u n d e l e g ă t u r i c u r e s t u l s i s t e m u l u i[3].

---

1 Vezi N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie,* ed. II, Göttingen, 1958 (trad. rusă, Moscova, 1960, p. 7); vezi, de asemenea, E. Petrovici, în CL, I, 1956, p. 25, și S. Pușcariu, *op. cit.,* p. 212. Acesta din urmă scrie: "Pentru ca să putem vorbi de un morfonem e nevoie ca legătura constantă dintre fonem și morfem să existe în conștiința unei limbi".

2 H. A. Gleason Jr., *An introduction to descriptive linguistics,* New York, 1955 (trad. rusă, Moscova, 1959, p. 237).

3 Ceea ce reprezintă, în fond, exprimarea cu alte cuvinte a părerii lui Emil Petrovici din citatul reprodus.

4. 5. Afară de aceasta, dacă admitem ipoteza /C/ /a/ ~ /C'/ /a/ şi /C/ /a/ ~ /C°/ /a/ ar însemna că în flexiunea internă verbală (şi în cea nominală, de altfel) avem a face cînd cu alternanţe vocalice, cînd cu alternanţe consonantice sau chiar cu alternanţe vocalice şi în acelaşi timp consonantice. Astfel, în *plec ~ pleacă* avem o opoziţie fonologică /ă/[1] ~ /a/ (/pl'ăk/ ~ /pl'akă/), în *văd ~ vede* o opoziţie /v/ ~ /v'/ (/văd/ ~ /v'ăd'ă/), iar în *speli ~ spală* o opoziţie /p'/ ~ /p/ şi /ă/ ~ /a/. Exemple analoage s-ar putea da destule, atît din limba literară, cît şi din diversele graiuri româneşti.

4. 6. Dimpotrivă, dacă admitem ipoteza /e/ ~ /ea/ şi /o/ ~ /oa/, întreaga flexiune internă se reduce la opoziţii vocalice[2], ceea ce face ca sistemul ei să devină mai simplu şi mai regulat, cu alte cuvinte să fie "mai sistem" (căci noţiunea de sistem o implică pe aceea de simplitate şi regularitate). În gramaticile tradiţionale lista alternanţelor vocalice proprii flexiunii interne româneşti reprezintă, pe plan paradigmatic, un asemenea sistem. El s-ar complica simţitor şi ar pierde mult din regularitate dacă alături de alternanţele vocalice am introduce şi alternanţe consonantice, cînd singure, cînd combinate cu cele vocalice.

În concluzie, cred că părerea citată a lui S. Puşcariu cu privire la aspectul slav al morfonologiei româneşti trebuie, cel puţin parţial, revizuită. Într-o lucrare mai veche[3] am căutat să demonstrez că funcţiunea morfonematică a opoziţiei /cons. dură/ ~ /cons. palatalizată/[4] la finală are un caracter romanic. La aceasta trebuie să adăugăm faptele morfonematice – tot cu caracter romanic – specifice conjugării româneşti, precum şi pe cele specifice categoriei genului adjectivelor în limba română.

SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 327-334; versiunea spaniolă, în RRL, IX, 1964, nr.3, p. 253-260

1 Notarea aceluiaşi fonem s-ar putea face şi prin *ă/e* (vezi, de pildă, E. Petrovici, în CL, I, 1956, p. 23).

2 Fac abstracţie, firesc, de ultima consoană a temei (ca în *carte-cărţi* etc.), precum şi de grupul *st, sc,* tot la sfîrşitul temei (ca în *gîscă-gîşte, poveste-poveşti).*

3 Dumitru Copceag, *Funcţiunea morfonematică a palatalizării finalelor în idiomurile romanice,* în SCL, XIII, 1962, p. 59-68 [vezi şi volumul de faţă, p. 166 şi urm.].

4 sau africatizată.

FUNCȚIUNEA MORFONEMATICĂ A PALATALIZĂRII FINALELOR ÎN IDIOMURILE ROMANICE

În unul[1] dintre studiile sale consacrate problemei palatalizării și a labializării consoanelor românești, Emil Petrovici ajunge la următoarele concluzii:

"Schimbările fonetice care au dus la constituirea corelației palatale și a celei labiale a consoanelor în limba română, anume palatalizarea și labilizarea consoanelor înaintea vocalelor anterioare și posterioare, amuțirea vocalelor finale *i, u* cu păstrarea timbrului *i* și *u* (palatal și labiovelar) al consoanei devenite finale și deschiderea pînă la *a* a lui *e, o* accentuați cu păstrarea timbrului palatal și labiovelar al consoanei precedente, nu se găsesc în celelalte limbi romanice. Fenomene asemănătoare se întîlnesc însă în limbile slave. E deci probabil că constituirea corelației palatale și labiale a consoanelor se datorește introducerii în română a unor deprinderi de pronunțare slave" (p. 167-168; spațierea mea – D. C.).

În cele ce urmează mă voi ocupa numai de unele dintre aspectele problemei tratate de E. Petrovici, și anume de palatalizarea consoanelor finale prin dispariția lui *i* următor, fenomen pe care lingvistul clujean îl consideră de origine slavă, negînd existența lui în celelalte limbi romanice.

E. Petrovici ia, desigur, în considerație numai limbile romanice literare, unde fenomenul în discuție este, într-adevăr, necunoscut, scăpînd din vedere faptul că într-un număr relativ mare de dialecte și graiuri din Romania el se întîlnește destul de

1 E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba română*, în SCL, VII, 1956, nr. 3-4, p. 163-170.

f r e c v e n t. Este vorba despre acea zonă a Romaniei care a păstrat, ca desinență a pluralului (masculin), pe *-i* latinesc. Ea cuprinde deci, pe lîngă România[1], Italia și o parte din teritoriul pe care se vorbesc diversele graiuri retoromane. Or, atît în acestea din urmă, cît și într-o întreagă serie de dialecte și graiuri italienești, dispariția lui *-i* de la pluralul substantivelor și al adjectivelor cu palatalizarea (și, uneori, cu africatizarea) consoanei precedente constituie un fapt obișnuit. În toate aceste graiuri opoziția *consoană dură – consoană palatalizată* (sau africatizată) servește, ca în română[2], drept mijloc de deosebire a singularului de plural, avînd, prin urmare, o f u n c ț i e m o r f o l o g i c ă sau, mai exact, m o r f o n e m a t i c ă[3], s p r e d e o s e b i r e d e l i m b i l e s l a v e, u n d e a c e e a ș i o p o z i ț i e n u a r e o a s e m e n e a f u n c ț i u n e, ci se folosește (cu excepții sporadice de tipul *взят – взять*, din rusă) numai ca mijloc de diferențiere lexicală.

Iată o serie de fapte menite să ilustreze afirmația de mai sus.

I. **Graiurile retoromane.** Vorbind despre păstrarea lui *-i* latinesc ca desinență a pluralului într-o serie de graiuri retoromane (mai ales acolo unde

---

1 Și teritoriile de la sud de Dunăre unde se vorbesc ori s-au vorbit idiomuri romanice.

2 În ce privește consoanele finale palatalizate din română, vezi A. Graur–A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain,* în BL, VI, 1938, p. 14-16 și *passim.* Menționez că în toată discuția de față nu fac distincție între "consoane palatalizate" și "consoane înmuiate", considerînd că în toate cazurile avem de-a face cu același fenomen, mai exact cu diferite grade de manifestare ale aceluiași fenomen. Totodată, fac abstracție de faptul că după finalele palatalizate românești există, se pare, cîteva vibrații de timbru *-i* (vezi Valeriu Șuteu, *Cu privire la* i *final în limba română,* în FD, II, 1960, p. 71-84). Un asemenea *-i* apare, probabil, în toate limbile unde există consoane finale palatalizate, de pildă, în francezul *campagne,* în rusescul *день* etc. De altfel, cei mai mulți dintre foneticieni nu fac distincție între consoanele palatalizate și consoanele înmuiate (vezi, de pildă, Maurice Grammont, *Traité de phonétique,* ed. IV, Paris, 1950, p. 79-81): în ambele cazuri, elementul dominant este coloratura de timbru *i,* indiferent de faptul dacă la rostirea consoanei respective are loc numai o "activitate accesorie" ("Nebenarbeit") a limbii, adică o ridicare a ei spre palat, sau o deplasare a locului unde se articulează consoana respectivă. Pluralele românești de tipul *ani, bani, buni* etc. sînt rostite *an', ban', bun'* atît de către unii români (chiar intelectuali) de peste munți, cît și de unii străini (de pildă, de către ruși). Lucrurile stînd astfel, termenul unic de "consoane diezate", în sprijinul căruia pledează E. Petrovici (*Interpenetrația unei fonologii slave și a unei morfologii latine,* în CL, IV, 1959, nr. 1-2, p. 32, nota 6), mi se pare foarte potrivit.

3 Despre m o r f o n e m, vezi S. Pușcariu, *Morfononemul și economia limbi,* în DR, VI, 1929-1930, p. 211-213, și A. Rosetti, *Sur la "morphonologie",* în BL, I, 1933, p. 9-13.

acest *-i* "a afectat consoana precedentă"), Meyer-Lübke menționează, printre altele, următoarele exemple: *ań*[1]*,bak' (becchi), deit' (diti),fourń, ómeń, oš* etc.[2] . "Cuvintele în *-k* – scrie mai departe același autor – ezită [la plural] între *-k'* și *-š* : *flok', lek', sak', solk', spek' (spaghi)*, alături de *amiš, uluč (velluti), žueš* și *paluš*, plur. de la *paluk (= palude)*..."[3] .

Fapte de același gen, firește mai numeroase și localizate mai precis, apar în gramatica retoromană a lui Gartner, care, în capitolul destinat formării pluralelor, dă o listă lungă de paradigme (p. 83-88), cuprinzînd, printre altele, reflexele retice ale cuvintelor latinești *digitus, annus, *beccus, furnus, grandis, homo, locus, paucus, pecten, pons, temo, tuttus*[4]. Din această listă reproduc mai jos o parte din formele care ne interesează în discuția de față: Graiul din Vigo *déit – deitχ*[5], Canazei *déit – deitš*, Greden *dáit – dáitχ*, St. Leonhard *dăit – dăitχ*, Vigo *an – ăny*[6], Canazei *an – ęny*, Greden *an – any*, St. Leonhard *an – any*, St. Vigil *an – any*[6], Forni di sotto *an – any*, Clauzetto *an – any;* Canazei *bek – betš*, Greden *bäk – bätχ*, St. Vigil *bęk – bętχ*, St. Leonhard *băk – bătχ*, Buchenstein *băk – bătχ* etc. Pentru a nu lungi prea mult expunerea, nu mai specific în continuare diversele graiuri în care apar formele respective: *forn – forny, fourn – fourny ; graŋ – greny, graŋ – greny, graŋ – grãny, graŋ – gráintχ, graŋ – gréintχ, graŋ – grántχ; om –*

1 Reproduc pretutindeni transcrierea autorilor respectivi.

2 Vezi W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. II, Paris, 1895, p. 54.

3 *Ibidem*, p. 55.

4 Vezi Th. Gartner, *Raetoromanische Grammatik*, Heilbronn, 1883, p. 83.

5 Prin *tχ*, Gartner notează africata č, întrucîtva deosebită de cea italiană (vezi *op. cit.*, p. XIX), probabil cu un timbru palatal mai redus.

6 În ce privește valoarea lui *y*, explicațiile lui Gartner nu sînt tocmai clare: pe de o parte, el afirmă că acest semn redă un *i* consonantic *(op. cit.*, p. XVIII și *Handbuch...*, p. 13), pe de altă parte, arată că grupul *ny* redă sunetul "mouillé" notat în ortografia franceză și în cea italiană prin *gn (Die judicarisch Mundart*, p. 5). De remarcat e faptul că, pentru exemplele date de Gartner cu *ny*, Meyer-Lübke folosește notația cu *n'*. În genere, izvoarele din care am cules materialul retoroman fiind destul de vechi și, în consecință, notațiile respective destul de imprecise, diversele nuanțe ale sunetelor care ne interesează nu pot fi stabilite. Cert este însă că avem a face cu consoane finale caracterizate printr-o coloratură de timbru *-i*, deci, folosind terminologia propusă de E. Petrovici, cu consoane finale diezate. Din aceleași motive este cu neputință de stabilit și nuanțele exacte ale consoanelor africate din lista de exemple reprodusă mai sus.

6 Vezi nota anterioară.

ómeny, om-ominy; lek – leš, lúęk – lúęš, lūk – lūtχ ; pek – petχ, pek – peitš, púok-puotχ, pok -põš; pitęn – pitęny; pont – pontχ, punt -puntχ; temón – temóny; dut – dutχ, dut – dutš.

Numeroase forme de același gen apar și în alte lucrări ale lui Gartner, de pildă în *Die judicarisch Mundart,* Wien, 1882, în capitolul *Die rätoromanischen Mundarten* din *Grundriss der romanischen Philologie,* herausgegeben von Gustav Gröber, vol. I, Strassburg, 1888, și în *Handbuch der rätoromanischen Sprache und Literatur,* Halle a. S., 1910.

Iată cîteva exemple din prima lucrare citată (*Die judicarisch Mundart*): *aftún – aftúny* "toamnă" (p. 44); *dan – dany* "pagubă" (p. 48); *dyun – dỹuny* "tînăr" (p. 50); *ert – ertχ* "țeapăn" (p. 50); *fort – fortχ* "tare" (p. 51); *frášan – frášany* "frasin" (p. 51); *frvt – frvχ*[1] "fruct" (p. 52); *gat – gaχ* "pisică" (p. 52) etc. etc. Din cea de-a doua menționez formele *grǫs – grǫ́š* și *grues – gruéš* (p. 482).

Fenomene similare, e drept sporadice, se întîlnesc și în graiurile friulane. De pildă: *grant – granc'* "mare"; *parint – parinc'* "părinte"; *an – agn* "an"; *bón – bògn* "bun" (Giuseppe Marchetti, *Lineamenti di grammatica friulana,* Udine, [1952], p. 122).

II. **Graiurile italienești.** Iată, și aici, o serie de exemple, după Gerhard Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten,* Bern, 1949–1954. În graiul din Poschiavo (Grigioni)[2]: *kavál – kavál'*[3], *pan – pañ*[4] (vol. II, p. 68); în lombardă: *dent – dinć, tant – tanć, nüt – nüć* 'nudi', *bell – bej, sol – soj (ibidem);* în graiul milanez (deci în unul dintre graiurile lombarde): *tant – tanć, quant – quanć*[5], *tüt – tüć (op. cit.,* I, p. 483 – într-un paragraf avînd titlul, semnificativ pentru discuția noastră, "Palatalisierung durch benachbartes *i*..."). Tot în gramatica lui Rohlfs (vol. I, p. 483) se mai întîlnesc următoarele exemple (pe care autorul le dă fără

1 Din explicațiile autorului (p. 5) s-ar părea că semnul *χ* are, aproximativ, valoarea unui *š'*.

2 Pe care autorul îl consideră, se pare, italian, nu retoroman, cum e considerat de mulți lingviști.

3 Prin semnele *ł* și *ñ* Rohlfs notează consoanele *l* și *n* palatalizate *(op. cit.,* vol. I, p. 36-37).

4 Vezi nota anterioară.

5 Vezi și Giulio Bertoni, *Italia dialettale,* Milano, 1916, p. 75.

specificarea formelor corespunzătoare de singular): *prać* 'prati', *küñać* 'cognati', *morć* 'morti', *denć* 'denti' (în graiul din Bergamo); *dènc* [sic; poate greșeală de tipar: *c* în loc de *ć*] 'denti'(în piemonteza orientală); *danć* 'denti', *tüć* 'tutti' (graiul din Castellinado, Piemont); *tanć, denć* (Ticino); *miš* 'mesi' (în dialectul roman și în cel din Abruzzi).

Ce concluzii se desprind din faptele enumerate mai sus?

În primul rînd, că în retoromană și în italiană avem a face cu un fenomen foarte asemănător, dacă nu chiar identic, cu cel din română, firește mai puțin dezvoltat, în sensul că nu atinge toate consoanele, ci numai cîteva dintre ele (*n, l, t, c, s*[1]), și cu o răspîndire mai mică, întrucît nu caracterizează o limbă întreagă (cum se întîmplă în româna comună), ci numai un număr de dialecte și graiuri, cu mențiunea, însă, că în domeniul lingvistic retoroman există graiuri adesea foarte deosebite unele de altele (ca de pildă cele friulane față de cele engadine) unificate de către lingviști, uneori după criterii mai mult sau mai puțin discutabile, într-o singură limbă: retoromana. În condiții istorico– sociale favorabile unele dintre aceste dialecte și graiuri s-ar putea dezvolta cu ușurință în limbi de sine stătătoare. Cît despre situația din Italia, și aici e vorba despre dialecte și graiuri mari – ca cel lombard sau piemontez –, deosebite mult de italiana literară și avînd, fiecare, literatura lui proprie.

În al doilea rînd, că atît în română cît și în graiurile retice și italienești palatalizarea e urmată uneori de africatizare (și de transformarea lui *s* în *š*), ceea ce, în discuția noastră, nu modifică simțitor problema raportului dintre consoanele dure și cele palatalizate, căci o formă retoromană ca *betš* sau *dutš* presupune, probabil, existența unei forme anterioare *bek'* și, respectiv, *dut'*.Ca argument în sprijinul ipotezei privitoare la situația din retoromană pot fi considerate pluralele de tipul *solk', sak'* etc. citate mai sus, cu *k'* neafricatizat, sau pluralul *stort'*, cu *t'* neafricatizat[2]. Cînd vorbim despre originea slavă sau romanică a palatalizării finalelor românești, punem o problemă de lingvistică d i a c r o n i c ă, pentru a cărei rezolvare e important faptul că, chiar dacă în majoritatea graiurilor retoromane actuale nu mai există corelația *t – t'*, ea a existat la un moment dat. Că africatizarea a urmat, uneori, în română și în idiomurile retice și italienești drumuri diferite (*t* > *ț* și *t* > *č*) e de asemenea un amănunt neesențial: important e că în toate

1 Poate și altele, pentru care nu am avut la îndemînă sursele de informație necesare.

2 Vezi Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 54.

cazurile s-a ajuns la o corelație morfonematică *oclusivă – africată*, servind ca mijloc de distincție între singular și plural. Asemenea corelații nu există, din cîte știu, în limbile slave ca mijloc de distincție a celor două numere, decît în mod accesoriu, adică însoțite de desinențe (ca în rusescul *око – очи*). În sfîrșit, și în cazul lui *l*, dispărut astăzi la plural, în majoritatea cazurilor (cf. rom. *cai*, lomb. *soj*), avem a face tot cu o fostă corelație între o consoană dură (*l*) și o consoană palatalizată (*l'*), ca în *kavál – kavál'*, pe care Rohlfs o menționează ca existînd încă în graiul din Poschiavo (vezi mai sus).

În al treilea rînd, că atît în română cît și în graiurile retice și italienești corelația *consoană dură – consoană palatalizată* și urmările ei, adică alternanțele *ocluzivă – africată*, *s – š* și *l – i*, au, după cum am mai spus, o valoare morfonematică[1], ba chiar mai mult, aceeași valoare morfonematică, servind ca mijloc de exprimare a numărului, spre deosebire de limbile slave, unde ele, după cum arată însuși E. Petrovici, "nu sunt niciodată folosite pentru a deosebi pluralul de singular la substantive și adjective[2]..." (spațierea mea – D. C.) Aceasta este, cred, trăsătura fundamentală care leagă fenomenul românesc de cel retic și italian și, dimpotrivă, îl separă net de cel slav.

Bineînțelels, lucrurile stînd astfel, așa-zisul "randament funcțional"[3] al opozițiilor fonematice în discuție sau, cu alte cuvinte, totalitatea serviciilor reale, practice, aduse de ele în procesul comunicării este simțitor mai mare în idiomurile romanice decît în cele slave, căci (luînd de pildă rusa, unde corelația *cons. dură – cons. palatală* e cea mai bine reprezentată), contextele în care un cuvînt ca *кров* "acoperiș" ar putea fi confundat cu *кровь* "sînge", sau *стан* "trup" cu *стань* "ridică-te !; fă-te (bun, rău etc.)!" sînt, în practică, de neconceput sau, chiar dacă vor fi existînd ici-colo, în mod cu totul

1 Ceea ce deosebește radical consoanele palatalizate românești finale de cele din interiorul cuvîntului (în ipoteza că acestea din urmă există).

2 E. Petrovici, *Interpenetrația unei fonologii slave și a unei morfologii latine*, în CL, IV, 1959, nr. 1-2, p. 39.

3 Vezi, în acest sens, cartea lui A. Martinet, *Économie des changements phonétiques*, Berne, [1955], p. 54-59, precum și discuția amplă din lucrarea lui H. Koppelman, *Phonologie, strukturelle Linguistik und Zweckmässigkeit in der Sprache*, în "Anthropos", LI, 1956, fasc. 1-2, p. 201-264.

excepțional, frecvența lor e extrem de redusă, pe cînd contextele de tipul *are copil – are copii* sau *n-avem secretar – n-avem secretari* se întîlnesc simțitor mai des. E adevărat că în unele limbi, unde distincția dintre cele două numere se face în mare măsură cu ajutorul determinativelor substantivului, marca pluralului poate prezenta tendințe de dispariție (ca în diversele graiuri din spaniola latino-americană) sau chiar poate dispărea, aproape cu desăvîrșire (ca în franceză), însă aceasta nu se referă la limba română, unde, pe de o parte, contextele de tipul celor menționate mai sus sînt destul de frecvent posibile, iar pe de altă parte, datorită faptului că în română categoriile logico-sintactice ale unicității și pluralității sînt, se pare, foarte puternic manifestate, după cum rezultă din tendința incontestabilă a acestei limbi de a distinge singularul de plural, chiar în acele cazuri în care contextele generatoare de confuzii sînt foarte greu de imaginat (am în vedere pluralele feminine de tipul *străzi, roți, școli* etc. care au învins pluralele mai vechi *strade, roate, școale*[1], precum și altele, la care lupta e în curs de desfășurare, ca *înghețate – înghețăți, mantale – mantăi* etc.).

Ținînd seama de toate cele arătate mai sus, mi se pare neîndoios că în română, retoromană și italiană avem a face cu a c e l a ș i f e n o m e n, deși e greu de presupus ca faptele respective să fie, într-un fel sau altul, legate genetic între ele. Totuși, o cauză comună trebuie să existe, căci asemănările sînt prea mari ca să poată fi privite ca simple coincidențe. Această c a u z ă c o m u n ă trebuie căutată, cred, în unul din aspectele s i s t e m u l u i l i n g v i s t i c l a t i n o - r o m a n i c. Se știe că în unele limbi romanice vocalele finale (cu excepția lui *a*) au căzut, așa încît, în materie de fonetică romanică, putem vorbi despre o adevărată "l e g e" a c ă d e r i i v o c a l e l o r f i n a l e, generală în unele părți ale Romaniei (ca, de pildă, în franceză) și parțială în altele (ca în română, unde au căzut numai unele vocale). În acele porțiuni ale zonei respective unde s-a păstrat pluralul latinesc în *-s*, sistemul morfologic nu a avut nimic grav de suferit de pe urma fenomenului fonetic în discuție. Acolo însă unde s-a păstrat pluralul masculin în *-i*, sistemul morfologic a fost, desigur, serios atins prin căderea acestei vocale, de unde n e v o i a u n e i r e s t r u c t u r ă r i a l u i. Condițiile de producere a fenomenului fiind asemănătoare, și

1 Vezi, în acest sens, Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a "greșelilor"*, ed. II, București, 1948, p. 67-68 și Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 229.

restructurarea s-a realizat pretutindeni la fel: idiomurile romanice respective și-au format plurale noi, consonantice, cu consoane palatalizate sau africatizate, păstrînd deci o urmă din vechiul *-i*, dispărut potrivit legii despre care am amintit mai sus. Argument serios în acest sens e faptul că toate alternanțele consonantice menționate în paginile anterioare se întîlnesc numai în acele părți ale Romaniei în care s-a transmis pluralul latinesc în *-i* și totodată a acționat "legea" căderii vocalelor finale, adică într-o parte din graiurile retice, în graiurile italienești nordice[1], în limba română și, sporadic, în unele graiuri italienești meridionale[2] (Abruzzi) și centrale[3]. Semnificativ e apoi faptul că pretutindeni avem a face cu substantive și adjective masculine (despre excepțiile din română vezi mai departe), ceea ce constituie încă un argument în sprijinul originii comune a fenomenelor romanice în discuție.

Bineînțeles, palatalizarea unei consoane de către un *-i* următor ar putea fi un fapt de lingvistică generală, admisibil în limbile din cele mai diverse familii. Totuși, în cazul de față, interferența a doi factori, unul morfologic (transmiterea pluralului în *-i*, nu a celui în *-s*), altul fonetic (căderea vocalelor finale), specifici limbilor romanice, pledează în sprijinul presupunerii puternice – aproape al certitudinii – că avem a face cu un fapt de sistem romanic.

În subsidiar și cu totul ipotetic, ar mai putea fi invocată tendința spre parisilabism[4] la singularul și pluralul numelui, manifestată în latina populară și apoi, cu diferite grade de intensitate, în limbile romanice. Astfel, în franceza literară și în italiana literară prezența unui număr egal de silabe la singular și plural poate fi considerată o "lege" absolută; în alte limbi, ca spaniola sau portugheza, fenomenul, fără a fi general, caracterizează totuși cea mai mare parte dintre substantive și adjective (și anume, pe cele în *-o, -a, -e*, care reprezintă, incontestabil, majoritatea față de cele cu terminație

1 Vezi Giulio Bertoni, *op. cit.*, p. 75.

2 Vezi idem, *Profilo linguistico d'Italia*, Modena, 1940, p. 169.

3 Și în aceste graiuri există, sporadic, fenomenul căderii vocalelor finale. Întrucît însă Rohlfs nu arată care e singularul formei romane *miš* 'mesi' (vezi mai sus), fac afirmația cu rezerva impusă de o documentare insuficientă.

4 În limbile slave, dimpotrivă, regula, uneori aproape generală, este imparisilabismul singularului și al pluralului masculinelor.

consonantică). În română despre o asemenea "lege" se poate vorbi, fără excepții, în cazul substantivelor masculine de declinarea a doua : *lup – lupi, an – ani, doctor – doctori*, față de *cumătru – cumetri, metru – metri, simplu – simpli*, deși din punct de vedere acustico-fiziologic nimic nu se opunea la o palatalizare a lui *r, l* din grupurile "muta cum liquida"[1] și deci la crearea unor perechi de singular plural ca *metru – *metrĭ, simplu – *simplĭ* etc. Tot așa, pluralul lui *roșu* putea fi foarte bine *roșĭ* (cf. *grași, urși, moși*), formă existentă regional, dar avînd totdeauna un singular monosilabic (*roș – roși*), după cum pluralul neologismelor de tipul *straniu* putea fi **stranĭ* sub presiunea marii majorități a pluralelor masculine care au consoane finale palatalizate (cf. *buni, țărani* etc.). Ceea ce a impus însă, în locul lor, formele de tipul *cumetri, simpli, roșii, stranii* a fost, probabil, tocmai tendința spre parisilabism între singular și plural, despre care am pomenit mai sus.

Este adevărat că pluralele în consoane palatalizate se observă și în cazurile în care vocala de la singular n-a căzut, adică în cazul substantivelor și al adjectivelor de declinarea a III-a (de pildă în *pîine – pîini*), precum și la unele feminine de declinarea I (*scară – scări*). Aici am putea invoca influența analogică a masculinelor de declinarea a II-a, în primul rînd pentru că ele sînt mai numeroase decît substantivele și adjectivele de declinarea a III-a și decît femininele de decl. I cu pluralul în *-ĭ*, iar în al doilea rînd pentru că *-i* de la declinarea a doua masculină este, evident, m a i v e c h i decît *-i* de la declinarea a III-a, care avea în latină, după cum se știe, pluralul în *-s*. Cît despre substantivele și adjectivele feminine cu pluralul în *-i*, aici avem a face, neîndoios, cu un fenomen de dată mult mai recentă, cum rezultă atît din textele vechi românești (cf. în sec. XVI forme ca *judecateei, cărămideei, izbîndeei, nunteei*)[2] cît și din faptul că lupta dintre *e* și *i* se mai desfășoară, cu destulă intensitate, în româna actuală[3]. Prin urmare, fenomenul se va fi produs inițial la substantivele și adjectivele masculine de declinarea a doua,

1 Că faptul e perfect posibil, rezultă din existența lui în alte limbi. Cf., de pildă, formele rusești de tipul *ноябрь, корабль* etc. De altfel, și în ce privește păstrarea vocalelor finale după *muta cum liquida* avem a face, probabil, cu un fapt romanic. Cf. situația din franceză, precum și formele retoromane *ladro – ladri* alături de *an – an'*.

2 Vezi Ovide Densusianu, *Histoire de le langue roumaine*, vol. II, Paris, 1938, p.149.

3 Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 67-68.

caracterizate prin parisilabismul formelor de singular și plural, extinzîndu-se apoi mai tîrziu, prin analogie, asupra declinării a III-a și, parțial, a declinării întîi.

În sfîrșit, un ultim aspect al problemei: E. Petrovici vorbește despre interpenetrația unei fonologii slave și a unei morfologii romanice, precizînd că fenomenul se datorește "introducerii în româna comună a unor deprinderi de pronunțare slave". Strict teoretic, fenomenul ar fi posibil. Totuși, practic, în realitatea lingvistică vie, înfăptuirea lui e destul de greu de conceput. Ar însemna să admitem că populația romanică din care s-a format mai tîrziu poporul român a împrumutat de la slavi "in abstracto" finalele palatale, dîndu-le apoi, parcă printr-un act deliberat, cu totul altă întrebuințare decît le-o dăduseră slavii. Asemenea împrumuturi nu mi se par posibile. Făcînd o comparație cu ceea ce se petrece sub ochii noștri – aceasta ca metodă de înțelegere a mecanismului faptelor din trecut –, să ne închipuim că la un moment dat am atribui unui sunet împrumutat (e drept, într-o măsură foarte mică) din franceză – și anume sunetului *œ* (redus la cele cîteva cuvinte ca *diseur, farseur* etc., devenite azi cuvinte românești și rostite de români cu *œ)* – o funcțiune morfologică, hotărînd, de pildă, să facem din el o desinență a imperfectului verbelor de conjugarea a III-a. Ar fi oare de conceput un asemenea fenomen? Binențeles că nu. Corelațiile despre care am vorbit sînt la noi corelații morfonematice, iar morfonemul este foarte rar – după cum observă S. Pușcariu – "de importație străină"[1] . Un morfonomen – idee dezvoltată tot de Pușcariu în articolul citat – e o structură complexă, în care elementele fonetice se îmbină organic cu cele morfologice. Această îmbinare, foarte strînsă în mintea subiectelor vorbitoare, este extrem de greu de desfăcut. Iată de ce "de obicei m o r f o n e m u l nu e împrumutat, ci este un p r o d u s a l g e n i u l u i l i m b i i [poate, mai bine, al s i s t e m u l u i limbii – D. C.] și de cele mai multe ori nu este d e c î t c o n t i n u a r e a, î n c o n ș t i i n ț a g r a m a t i c a l ă a s u b i e c t e l o r v o r b i t o a r e, a u n e i l e g i f o n o l o g i c e"[2].

1 S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 220.

2 *Ibidem.*

De aceea, corelațiile de tipul consoană dură – consoană palatală, oclusivă – africată, *s – š', z – ž', l – i*, trebuie considerate ca produs al sistemului morfonologic românesc, care, sub acest aspect, se dovedește a fi identic cu sistemul morfonologic al altor idiomuri romanice. În toate cazurile avem a face cu fapte nelegate genetic între ele, identice totuși, ca produs al aceluiași sistem romanic[1].

SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 59-68

1 O eventuală influență slavă ar putea fi invocată pentru a explica nu originea fenomenului, ci numai extinderea lui și asupra consoanelor finale labiale, pentru care nu am găsit exemple în idiomurile romanice pomenite mai sus. E drept, sursele mele de documentare au fost destul de sărace, așa încît nu pot face nici o afirmație în acest sens. Informații oarecum complete am avut numai asupra unui singur grai retoroman, și anume a celui din Giudicaria (Th. Gartner, *Die judicarisch Mundart*, Wien, 1882), unde substantivele în *p, f, m, r, k* rămîn nemodificate la plural. Astfel, pe lîngă forme ca *an – any, aftún – aftúny, fort – fortχ* etc., găsim în acest grai forme ca *korf – korf* "corb", *kum – kum* "fîntînă", *fior – fior* "floare", *gęp – gęp* "creangă" etc. Nu știu care e istoricul acestor forme: nu e exclus ca la un moment dat consoanele respective să fi fost urmate de un *i* consonantic, care apoi a căzut, fie fără a le palataliza, fie palatalizîndu-le. În ultima ipoteză, ar trebui să admitem că ele au suferit ulterior un proces de depalatalizare, ceea ce n-ar fi cu totul exclus.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

FAPTE DIALECTALE ROMANICE ÎN PERSPECTIVĂ TIPOLOGICĂ

1. Dintre diversele concepții tipologice moderne, aceea a lui E. Coseriu[1] se impune în mod deosebit prin conformitatea ei cu natura intimă a limbajului.

Pornind de la cunoscuta afirmație humboldtiană că limba nu este un lucru, ci o activitate, o permanentă creație, Coseriu interpretează "tipul" ca o t e h n i c ă a acestei creații, la un nivel mai înalt decît acela al sistemului. (Și el, la rîndul lui, o tehnică, ierarhic superioară față de altă tehnică: norma.) Norma, sistemul și tipul formează o i e r a r h i e, ca niveluri de "tehnicitate" ale limbii. Tipul este nivelul ei cel mai înalt. La acest nivel sînt situate "principiile funcționale"[2], "procedeele tehnice" cele mai generale, realizate sau realizabile în diversele sectoare ale sistemului.

Antinomia dintre sincronie și diacronie se reduce la o simplă problemă de metodă: schimbarea normei – fapt diacronic – e o "funcționare" a sistemului; schimbarea sistemului, o funcționare a tipului.

Tipul apare, astfel, ca o linie directoare, ca un sens general în procesul de evoluție a unei limbi sau a unui grup de limbi.

2. Pentru a-și ilustra punctul de vedere, Coseriu descrie un "tip" romanic: "...determinări materiale interne (paradigmatice) pentru funcțiuni interne, desemnative, adică nerelaționale (cum sînt genul și numărul); determinări materiale externe (sintagmatice), pentru funcțiuni externe, relaționale (cum

---

1 Eugenio Coseriu, *Sicronía, diacronía y tipología,* în *Actas del XI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románicas, Madrid, 1965,* Madrid, 1968, p. 269-283.

2 "...el tipo lingüístico abarca los principos funcionales, es decir, los tipos de procedimientos y categorías de oposiciones del sistema, y representa por ello la coherencia funcional comprobable entre las varias secciones del sistema mismo" (*op. cit.,* p. 276).

sînt funcțiunile cazurilor, comparația adjectivelor etc.)"[1].

Funcțiunile "desemnative" sînt proiectări spre realitatea exterioară (pluralul unui substantiv – de pildă – "desemnează" mai multe obiecte), pe cînd funcțiile relaționale se realizează în cadrul enunțului (cazul unui substantiv arată l e g ă t u r a lui cu alt cuvînt sau alte cuvinte din aceeași propoziție).

Concluzia este, într-un fel, r e v o l u ț i o n a r ă: ea răstoarnă un principiu, admis de mult, ca atare, și anume evoluția limbilor romanice de la o structură "sintetică" spre o structură "analitică". Procesul de "demorfologizare" a limbilor romanice (în comparație cu latina) nu constituie o caracteristică generală a istoriei lor, ci se limitează la un singur sector gramatical: acela al funcțiunilor relaționale. În sectorul funcțiunilor desemnative, dimpotrivă, procedeele "sintetice" latinești se păstrează; mai mult decît atît: au loc destule fenomene de "r e m o r f o l o g i z a r e" (adică, inovații morfologice față de latină). De ce "eroziunea" fonetică, invocată adesea drept cauză a analitismului romanic, se manifestă atît de intens în materie de flexiune cazuală, dar rămîne, de cele mai multe ori[2], fără efect în materie de exprimare a opozițiilor de număr sau gen? (Menținute și, uneori, chiar întărite prin procedee de flexiune internă inexistente în latină; de exemplu, prin alternanțe de timbru vocalic: portug. *ovo- ɔvos, novo-nɒva;* rom. *seară-seri, frumos-frumoasă;* astur. *pirru-perra* etc.[3].) De ce declinarea a dispărut, iar conjugarea se păstrează? "În cazul formelor nominale, s-a renunțat la flexiune; în cazul formelor verbale, dimpotrivă, flexiunea s-a menținut, s-a refăcut și, parțial, continuă să se refacă pînă în momentul de față (*eram-eras-erat* ar fi trebuit să dea în italiană și română *era-era-era;* totuși, astăzi, avem, respectiv, *ero-eri-era* și *eram-erai-era*)"[4]. De ce superlativului relativ îi sînt proprii numai determinările sintagmatice (= procedeele analitice), pe cînd cel absolut se caracterizează și prin determinări paradigmatice (de ex. it. *altissimo*)[5]? "Tipul" romanic descris mai sus dă un

1 *Op. cit.*, p. 276-277.

2 Excepțiile sînt caracteristice mai ales pentru franceză (care, sub acest aspect, se dovedește a fi limba cea mai puțin romanică).

3 *Op. cit.*, p. 272-273.

4 *Op. cit.*, p. 271.

5 *Op. cit.*, p. 271.

răspuns convingător la aceste întrebări.

3. Toate limbile romanice comune[1] oferă exemple pentru ilustrarea "tipului" coșerian. Deosebit de interesante sub acest aspect sînt însă faptele romanice d i a l e c t a l e.

Conservatoare, pe de o parte, dialectele, prin caracterul lor spontan și "nedisciplinat"[2], se dovedesc a fi inovatoare în unele privințe. Dialectul, graiul, vorbirea populară reacționează, de obicei, cu mai multă promptitudine decît limba literară la tot ce ar putea reprezenta un obstacol în procesul comunicării. Astfel – pentru a ne limita numai la două exemple, din două arii extreme ale Romaniei –, forma oltenească de plural *căși* a apărut în punctele unde pluralul amenința să se confunde cu singularul[3], după cum corelația de timbru a vocalei finale a devenit mijloc de distincție între singular și plural în graiurile andaluze caracterizate prin căderea lui *-s* (marcă a pluralului).

În dialectele și graiurile romanice, procesul de remorfologizare este împins mult mai departe decît în limbile romanice literare. Inovațiile sînt numeroase și, adesea, radicale. Se folosesc procedee noi, necunoscute limbilor romanice literare și, cu atît mai puțin, latinei. Semnificativ este însă faptul că, cu toată abundența și varietatea materială a procedeelor, f e n o m e n u l e s t e s t r i c t c i r c u m s c r i s l a s f e r a f u n c ț i u n i l o r d e s e m n a t i v e. Se pot da nenumărate exemple de remorfologizare a opozițiilor de număr, gen sau persoană, dar n u s e p o a t e c i t a u n s i n g u r e x e m p l u d e r e m o r f o l o g i z a r e a o p o z i ț i i l o r d e c a z, în vreun dialect sau grai romanic[4]. Aceasta confirmă justețea punctului de vedere al lui Coseriu cu privire la distincția tranșantă pe care o fac idiomurile romanice între cele două feluri de funcțiuni gramaticale – desemnative și relaționale – și ne îndreptățește să interpretăm fenomenul ca o manifestare a "tipului" romanic menționat.

Că sîntem în prezența unui tip romanic rezultă limpede și din comparația cu alte limbi indo-europene, de pildă, cu limbile germanice și slave. Și în acestea există fenomene de remorfologizare și demorfologizare, dar ele au

1 Considerate atît sub aspectul lor popular, cît și sub cel literar.

2 Termen sugerat oral de Magdalena Vulpe.

3 Pentru amănunte, vezi Valeriu Rusu, *Din morfologia graiurilor oltenești: pl. subst. casă*, în SCL, XIX, 1968, nr. 2, p. 135-139.

4 Cu excepția celor românești. (Sugestie orală de la Al. Graur și Iorgu Iordan.)

loc, fără distincție, atît în cazul funcțiunilor desemnative cît și în al celor relaționale. Astfel, într-un trecut nu tocmai îndepărtat, unele limbi slave și-au format o nouă flexiune cazuală a adjectivului, în schimb însă au adoptat, în anumite cazuri, forme unice pentru cele trei persoane ale verbului (cf. în rusă: *ja byl, ty byl, on byl).* Toate limbile germanice mențin, într-o măsură mai mare sau mai mică, flexiunea cazuală, dar au demorfologizat, parțial sau în întregime, opozițiile de număr, gen și persoană (cf. substantivele germane de tipul *Dichter, Mittel,* lipsa genului în engleză, forma unică a verbelor scandinave[1] etc.).

4. Pentru a ilustra intensitatea cu care tipul coșerian se manifestă în dialectele romanice, voi menționa cîteva dintre inovațiile lor, atît în procesul de remorfologizare, cît și în cel de demorfologizare.

Astfel, pentru exprimarea opozițiilor de n u m ă r, limbile romanice comune întrebuințează, în linii mari, procedee moștenite din latină; mărcile pluralului sînt vocalele *-i, -e,* în unele zone, consoana *-s,* în altele[2]. În subsidiar, la acestea se adaugă, cîteodată, unele fenomene de flexiune internă: alternanțe vocalice sau consonantice (de ex. portug. *corvo/cɔrvos;* it. *amiko/amiči).*

În dialectele și graiurile romanice, pentru exprimarea aceleiași opoziții apar cîteva procedee noi:

A. Corelația de timbru a consoanelor finale. Dintre limbile romanice comune, singura care cunoaște procedeul este româna. Aceasta l-a făcut pe E. Petrovici să vadă în el un fapt fonologic de proveniență slavă: "Schimbările fonetice care au dus la constituirea corelației palatale și a celei labiale a consoanelor în limba română... n u s e g ă s e s c î n c e l e l a l t e l i m b i r o m a n i c e. E deci probabil că constituirea corelației palatale și labiale a consoanelor se datorește i n t r o d u c e r i i î n r o m î n a c o m u n ă a u n o r d e p r i n d e r i d e p r o n u n ț a r e s l a v e"[3] (spațiat de mine – D. C.).

Bazat pe fapte din d i a l e c t e l e retoromane și nord-italiene – opoziții "singular"/"plural" de tipul *an/ań, sak/sak, kaval/kaval', dent/dinć* etc. – am

1 Cu excepția celor islandeze.

2 Fac abstracție de franceză, în care opoziția este, în bună parte, demorfologizată.

3 E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba română,* în SCL, VII, 1956, p. 167-168.

încercat (și sper că am reușit) să demonstrez caracterul r o m a n i c al fenomenului. Corelația de timbru consonantic (opoziția "consoană dură"/"consoană palatalizată" sau africatizată) este, într-adevăr, un fenomen frecvent în limbile slave, neîntrebuințat însă ca mijloc de distincție între singular și plural. Din punct de vedere m o r f o n o l o g i c, faptele din româna comună (opozițiile de tipul *an/ani, sac/saci* etc.) sînt în aceeași situație cu faptele dialectale romanice menționate mai sus[1]. (Într-un studiu publicat ulterior, E. Vrabie semnalează numeroase fapte similare și în graiurile sud-italiene, unde corelația se extinde și la o serie de consoane neînregistrate de mine, cum ar fi, de pildă, consoanele labiale[2].)

Întrucît fenomenul în discuție a avut loc în acele zone ale Romaniei, care, pe de o parte, se caracterizează prin adoptarea pluralelor latinești în *-e, -i,* pe de altă parte, prin fenomenul, ulterior, al căderii celor mai multe dintre vocalele finale (printre care și *-i),* este firesc să vedem în el un procedeu romanic de r e m o r f o l o g i z a r e a unei opoziții amenințate să se neutralizeze în planul expresiei.

B. Corelația de timbru vocalic la finală. În unele graiuri andaluze (și în unele zone din America latină), caracterizate prin căderea lui *s* final, marcă a pluralului, opoziția "singular"/"plural" a fost remorfologizată prin constituirea corelației de timbru a vocalelor finale: de ex. *ninǫ/ninǫ*[3].

C. **Corelația de timbru vocalic în poziție mediană.** În unele cazuri, opoziția "singular"/"plural" are ca unic mijloc de exprimare timbrul vocalei tonice din interiorul cuvîntului: mold. *masă/mesă, față/față;* ital. bologn. *fiaur/fiur*[4].

D. Formanți consonantici noi. În unele graiuri din regiunea frontierei italo-elveține, căderea lui *s* final a atras apariția unui *-n* (dental; de proveniență nu tocmai clară) ca marcă a pluralului. Pe lîngă acesta se semnalează un *-n* (velar; și el de origine obscură). Graiurile respective se

1 Vezi Dumitru Copceag, *Funcțiunea morfonematică a palatalizării finalelor în idiomurile romanice,* în SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 59-68 [cf. și *supra,* p. 166 și urm.].

2 Emil Vrabie, *Un parallèle phonologique italo-roumain (à propos de la corrélation consonantique de timbre à la finale),* în RRL, XII, 1967, nr. 2, p. 151-154.

3 Manuel Alvar, *Las encuestas del Atlas lingüístico de Andalucia,* Granada, 1965, p. 7. Uneori, corelația se extinde la toate vocalele cuvîntului: *ǫlǫrǫsǫ / ǫlǫrǫśǫ* (idem, *Las hablas meridionales de España y su interés para la lingüística comparada,* Granada, 1956, p. 19).

4 Apud W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes,* vol. II, Paris, 1895, p. 68.

caracterizează, astfel, prin opoziții de "singular"/"plural" ca: *femna/femnán, pjanka/pjankán, gona/gonán* etc.[1].

5. Opozițiile de p e r s o a n ă, la verbe, se exprimă, de asemenea, prin corelații de timbru, consonantice sau vocalice.

Fenomenul din româna comună *(rup/rupi, dorm/dormi)* nu e unic pe teritoriul Romaniei. E. Vrabie[2] semnalează fapte analoage (*nu ddorm"/rwórm^{i}; tyen^{i}, mwór^{i}* etc.) în unele dialecte sud-italiene.

Pentru corelația de timbru vocalic, se pot cita exemple din graiurile andaluze menționate mai sus: opoziția dintre persoana a 3-a și persoana a 2-a (sg.) a verbelor fiind, din punct de vedere formal, analoagă cu cea dintre singularul și pluralul numelor (cf. sp. lit. *canta/cantas* și *casa/casas),* consecințele căderii lui *-s* final au fost remediate, în ambele cazuri, prin același procedeu. De ex. *bjęne / bjęnę* (sp. lit. *vienes/vienes); tienę/tięnę*[3].

Un procedeu interesant, de asemenea inovație romanică, este încorporarea la verb a pronumelui personal, transformat astfel în desinență. În graiurile lombarde se citează forme de persoana a doua singular cu *-t* (provenit din pronume): *parle-t, parlave-t, parlase-t* etc.[4].

6. Pentru exprimarea superlativului absolut[5] unele graiuri italienești din nord recurg la un procedeu morfologic necunoscut în italiana comună: formantul *-ent-*, cu, sau fără, repetarea adjectivului (ori adverbului): *nöf novent* (cf. rom. *nou-nouț), viv vivent; soliént* "soletto", *aboténto* "più che abbastanza" etc.[6].

7. Și procesul de d e m o r f o l o g i z a r e a funcțiunilor relaționale se dovedește a fi uneori mai înaintat în dialectele romanice, decît în limbile romanice comune. Astfel, în unele dialecte se observă fenomene de simplificare a flexiunii pronumelui. De exemplu:

A. O parte din graiurile aromânești se caracterizează prin neutralizarea

1 Pentru amănunte, vezi Giulio Bertoni, *Italia dialettale,* Milano, 1916, p. 100-102.

2 *Op. cit.,* p. 154.

3 Alvar, *Las hablas meridionales...,* p. 29.

4 Bertoni, *op. cit.,* p. 102.

5 A cărui funcțiune este desemnativă (proiectarea spre realitatea exterioară), în opoziție cu aceea a superlativului relativ, care exprimă o relație cu alte elemente ale enunțului (de ex. *cel mai mare dintre toți).*

6 Bertoni, *op. cit.,* p. 176-177.

opoziției formale "nominativ"/"acuzativ" la persoana întîi singular a pronumelui personal: forma inițială a acuzativului (*mine, mini)* este întrebuințată și la nominativ[1].

B. În graiurile aragoneze se întîlnesc construcții prepoziționale cu pronumele personal în cazul direct (nu în cel oblic, ca în spaniola literară): de ex. *a yo* (sp. lit. *a mí), de tú* (sp. lit. *de ti)* etc.[2].

C. În unele zone din America Latină, pronumele posesiv spaniol (de fapt, formă de genitiv a pronumelui personal) este adesea înlocuit prin construcții prepoziționale, raportul de posesiune exprimîndu-se ca în cazul substantivelor: *la casa de nosotros*[3] (față de sp. lit. *nuestra casa).*

Desigur, lista faptelor s-ar putea lungi considerabil. Studiul de față nu și-a propus însă ca obiect o cercetare exhaustivă, ci numai o ilustrare prin exemple a unui punct de vedere teoretic.

Considerate în perspectivă tipologică, numeroase fenomene dialectale romanice apar ca reductibile la un principiu unic: determinări paradigmatice pentru funcțiuni desemnative, determinări sintagmatice pentru funcțiuni relaționale. Or, reducerea la un număr mic de parametri, descoperirea unității în varietate, constituie una dintre aspirațiile majore ale cunoașterii umane. Acesta este, cred, principalul merit al tipologiei lui Coseriu.

FD, VII, 1971, p. 173-178

1 Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic,* București, 1932, p. 411, 536.

2 Iorgu Iordan, *Istoria limbii spaniole,* București, 1963, p. 100.

3 *Ibidem,* p. 169.

DESPRE ÎNLOCUIREA INFINITIVULUI PRIN FORME PERSONALE ÎN GRAIURILE ROMÂNEȘTI ȘI SUD-ITALIENE

Într-un articol publicat acum doi ani, G. Rohlfs studiază procesul de dispariție a infinitivului, din punctul de vedere al răspîndirii lui pe teren, atît în Balcani, cît și în Italia meridională. Iată concluziile la care ajunge romanistul münchenez:

"...limbile în care dispariția infinitivului a atins gradul maxim sînt neogreaca (din Balcani), bulgara (ca și sîrbocroata din Macedonia), macedoromâna și albaneza meridională. În română și sîrbocroată vitalitatea infinitivului e cu atît mai mare cu cît sînt mai depărtate de bulgară și de greacă diversele arii. Se poate spune deci că afară de teritoriile unde dispariția infinitivului e completă avem a face cu o antezonă în care infinitivul după unele verbe a păstrat o anumită vitalitate. Aparțin acestei antezone și dialectele grecești din Italia meridională precum și teritoriile unor dialecte sud-italiene, unde, în evul mediu, populațiile erau încă bilingve sau de limbă greacă.

Aici se vede mai clar decît în Balcani că punctul de plecare al subordonării a trebuit să fie g r e a c a. Într-adevăr, greaca e limba în care apar primele exemple de înlocuire a infinitivului, de pildă, deja în evangheliile apocrife (Acta Pilati, 2,5): *θέλουσι οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα φονεύσουσιν αὐτόν.* Mai clară e aici, în orice caz, coincidența cu greaca în ce privește anumite verbe. Verbul «a putea», care în toate limbile antezonei balcanice oscilează între infinitiv și subordonare, cere aici, pînă în ziua de astăzi, numai infinitivul, fără excepție. Aici, în e x t r e m u l s u d a l I t a l i e i, ne aflăm în prezența unei f a z e i s t o r i c e d e s t u l d e c o n s e r v a t o a r e, fază în care verbul «a p u t e a» apare ca un ultim bastion care în lupta dintre infinitiv și subordonare rezistă și acum cu deplin

succes forțelor inovatoare"[1].

Așadar, în întreaga "antezonă" pomenită mai sus, verbul "a putea" se dovedește a fi cel mai rezistent din punctul de vedere al construcției cu infinitivul. Dimpotrivă, cel mai puțin rezistent pare a fi – după cum rezultă din același articol al lui Rohlfs[2] – verbul "a vrea". Deosebirea existentă sub acest raport între verbele "a vrea" și "a putea" a mai fost semnalată, direct sau indirect, și de către alți autori[3]. Romanistului münchenez îi revine însă meritul neîndoios de a fi cercetat răspîndirea exactă pe teren a fenomenului în discuție și de a fi demonstrat paralelismul dintre situația celor două verbe în sudul Italiei și în nordul Peninsulei Balcanice.

Întemeidu-mă pe constatările lui Rohlfs și ale predecesorilor săi, mă consider îndreptățit să afirm că verbele "a vrea" și "a putea" – asemănătoare din punct de vedere gramatical (ca semiauxiliare de mod) și folosite adesea împreună (adică în cadrul acelorași contexte : cf. "poate, dar nu vrea", "ca să poți trebuie să vrei" etc.) – reprezintă cei doi poli între care s-a desfășurat procesul de dispariție a infinitivului. Dar de ce tocmai primul reprezintă faza lui cea mai avansată, iar ultimul, faza cea mai conservatoare, și nu invers? La această întrebare voi căuta să răspund în expunerea care urmează.

Trebuie să arăt de la început că teza potrivit căreia fenomenul înlocuirii infinitivului prin forme personale în română și în graiurile italienești meridionale ar fi produsul unei influențe străine, mi se pare, astăzi, în întregime demonstrată. Argumentele lui Sandfeld și, mai ales, acelea ale lui Rohlfs sînt, cred, de natură a infirma presupunerea că acest fenomen s-ar fi produs independent în diferite regiuni ale Peninsulei Balcanice și în sudul Italiei. Punctul lui de plecare trebuie căutat într-o limbă care a putut influența

1 Gerhardt Rohlfs, *La perdita dell'infinito nelle lingue balcaniche e nell'Italia Meridionale,* în *Omagiu lui Iorgu Iordan,* București 1958, p. 742-744 (în continuare: Rohlfs, *Perd. dell'inf.).*

2 *Ibidem;* vezi chestionarele: B., C., p. 737; G., p. 738; I., p. 739; L., M., p. 740; N., O., p. 741. Vezi, de asemenea, p. 744, nota 1.

3 Cf. W. Meyer-Lübke, *Grammaire de langues romanes,* Paris, vol. III, 1900, p. 647 (în continuare: Meyer-Lübke, *Gramm. lgs. roms.*); Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 174, 179; Ilie Bacinschi, *L'infinitif et les moyens de son remplacement*, București 1946, p. 50.

limbile slave din Balcani, albaneza, latina orientală, și, în sfîrșit, latina din regiunile meridionale ale Peninsulei Italice[1]. Această limbă pare să fi fost greaca – teză pe care o susțin, într-un mod foarte convingător, cei doi cercetători amintiți mai sus[2].

Dacă atît în română cît și în graiurile sud-italice înlocuirea infinitivului prin formele personale este produsul unei influențe exterioare, înseamnă că în ambele cazuri verbul "a vrea" a oferit acestei influențe un teren mai prielnic decît verbul "a putea". Firește, e greu să admitem că ar fi vorba de o simplă coincidență. Faptul trebuie să aibă, fără îndoială, o explicație comună.

Întemeindu-se pe considerentul că în greacă punctul de plecare al fenomenului în discuție l-ar fi constituit propozițiile finale, introduse prin ἵνα, Sandfeld e de părere că și în celelalte limbi balcanice acest fenomen s-ar fi manifestat, la început, în cazul verbelor care exprimă într-un fel sau altul ideea de scop. Din această categorie ar fi făcut parte și verbul *a vrea* [3]. Ideea de finalitate inclusă în conținutul semantic al verbului "a vrea"o invocă și I. Bacinschi[4], nu însă pentru a pune fenomenul din română în legătură cu cel din greacă – cum face Sandfeld –, ci pentru a demonstra (prin exemple nu prea convingătoare) că acest fenomen s-ar fi putut produce pe teren românesc, independent de orice influență străină[5].

Firește, nu este exclus ca cei doi cercetători să aibă într-o anumită măsură dreptate cînd vorbesc despre caracterul final al verbului " a vrea": ideea de voință[6] sau dorință și ideea de scop sînt oarecum apropiate una de alta, ceea

---

1 Și din nord-estul Siciliei.

2 Vezi Sandfeld, *op. cit.*, p. 178-180; Gerhard Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten,* Bern, vol. III, 1954, p. 78, 80; idem, *Apulisch cu, kalabresisch mu und der Verlust des Infinitivs in Unteritalien,* în "Zeitschrift für Romanische Philologie", XLII, 1922, p. 222-223 (în continuare: *Apul. cu);* idem, *Das Griechentum Unteritaliens,* în "An den Quellen der romanischen Sprachen", Halle a. S., 1952, p. 111; idem, *Scavi linguistici nella Magna Grecia*, Roma- Halle, 1933, p. 50-53, 78-81, 96-97 (în continuare: *Scavi)* etc. Vezi, de asemenea, și alte lucrări ale aceluiași autor.

3 Sandfeld, *op. cit.*, p. 178-179.

4 *Op. cit.*, p. 49.

5 *Ibidem,* p. 57-58.

6 În accepțiunea comună a cuvîntului, nu în cea strict psihologică (cf. *Dicționarul limbii române literare contemporane,* vol. IV, București, 1958, articolul *voință,* și Al. Roșca, Al.

ce ar justifica asocierea verbului "a vrea" cu o conjuncție tipic finală (ἵνα). În schimb, mult mai greu de înțeles ar fi asocierea lui cu o conjuncție condițională[1], ca *si* latinesc, *të* albanez și *da* slav[2].

În genere, cred că încercările de a reconstitui procesul înlocuirii infinitivului după criteriul înțelesului inițial pe care l-au avut diferitele conjuncții folosite astăzi ca instrumente gramaticale în construcția discutată de noi nu au prea multe șanse de reușită. Mai mult decît atît: în felul acesta se poate ajunge la concluzii evident greșite, cum ar fi, de pildă, aceea a lui Bacinschi, care susține că între fenomenul românesc și cel sud-italian n-ar exista nici o legătură[3].

Deși e limpede că în limbile balcanice și graiurile sud-italiene avem a face cu același fenomen, mijloacele lui de expresie sînt simțitor deosebite: astfel, în neogreacă e conjuncția νά (provenită din conjuncția finală *ἵνα),* în bulgară și sîrbocroată, conjuncția *da*, în albaneză, conjuncția *të,* în română, conjuncțiile *să* [4] (< lat. *sī*) și *și*[5] (< lat. *sic*?), iar în graiurile italienești meridionale, conjuncțiile *e* (< lat. *et*), *a* (< lat. *ac*), *cu* (< lat. *quod*[6]), *mu* (< lat. *mŏdo*) și, în sfîrșit, simpla juxtapunere sau parataxă (*vogghiu dicu* "vreau să zic")[8].

În ce privește situația din graiurile românești și sud-italiene, faptul nu trebuie să ne surprindă: să nu uităm că în limbile romanice sistemul conjuncțiilor subordonatoare din latina clasică a

---

Chircev, M. Roșca, V. Mare, *Psihologia,* București, 1957, p. 266).

1 Cf. Meyer-Lübke, *Gramm. lgs. roms.*, p. 649.

2 Cf. Th. Capidan, *Sur "să" avec le subjonctif en roumain,* în "Langue et littérature", I, 1940, București, p. 100-102, care semnalează asemănarea existentă, în această privință, între română, albaneză și bulgară.

3 Vezi Bacinschi, *op. cit.*, p. 60.

4 În ce privește asemănarea dintre rom. *să*, slav. *da* și albanez *të*, în sensul că toate trei ar fi fost, la origine, conjuncții condiționale, vezi Capidan, *op. cit.*, p. 100-102.

5 În graiurile bihorene (cf. construcțiile sud-italiene cu *e* < lat. *et* și *a* < lat. *ac*).

6 Vezi Rohlfs, *Gramm.*, vol. III, p. 77.

7 *Ibidem*, p. 79.

8 Enumerarea faptelor sud-italiene e făcută după Rohlfs, *Apul.Cu.*, p. 220.

suferit o restructurare radicală[1]. De pildă o conjuncție cu atîtea funcțiuni ca *ut* n-a lăsat în limbile romanice nici o urmă (sau aproape nici o urmă[2]). În locul ei diferitele limbi, ba uneori chiar graiuri romanice, și-au format instrumente gramaticale noi, fie din alte conjuncții latinești, fie chiar din prepoziții, adverbe sau substantive (cf. ital. *per* cu inf., *per chè, affinchè, chè, come* etc., sp. *para* cu inf., *para que, como* etc., fr. *pour* cu inf., *pour que, afin que, comme* etc.). Lucrurile stînd astfel, este inutil[3] să ne mai întrebăm ce legătură a putut exista între lat. *modo* "adineauri", *si* "dacă" și *et* "și", ale căror reflexe romanice apar astăzi ca instrumente gramaticale, menite să exprime același raport (cf. calabr. *vogghiu mu dicu, vogghiu e dicu*[4] și rom. *vreau să zic*). O legătură oarecare va fi existat, desigur, însă astăzi ea este la fel de greu de reconstituit ca și aceea dintre etimonul românescului *de* (ca conjuncție condițională) și al francezului *si*, sau dintre etimonul italienescului *sebbene* și al spaniolului *aunque*.

Bacinschi e de părere că principala cauză a fenomenului pe care îl discutăm ar fi fost "nevoia de a evita ceea ce e vag și impersonal în infinitiv"[5]. O asemenea nevoie există realmente. Prin ea se explică tendința de a încadra infinitivul în construcții personale sau chiar de a "personaliza" propriile lui forme, tendință manifestată în cele mai diverse limbi, ca portugheza[6], spaniola[7], italiana (dialectul napolitan[8]), maghiară[9], rusă[10] și,

1 Cf. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 631 și urm.

2 Vezi Rohlfs, *Lateinisch ut "wie" im heutigen Kalabrien,* în "Zeitschrift für Romanische Philologie", XLII, 1922, p. 210-211.

3 În lipsa unor documente care ne-ar îngădui să urmărim schimbările de sens corespunzătoare.

4 Apud Rohlfs, *Apul. cu,* p. 220.

5 Bacinschi, *op. cit.*, p. 58

6 Bacinschi asemuiește infinitivul personal portughez cu conjunctivul românesc, în sensul că ambele ar constitui mijloace de realizare a unei comunicări mai explicite (*op. cit.*, p. 63 și urm.).

7 Cf. construcțiile de tipul "*...el decirlo tú y entendelo yo...*" (Cervantes, în Real Academia Española, *Gramática de la lengua española,* Madrid, 1931, p. 404).

8 Vezi Rohlfs, *Gramm.*, vol. II, 1949, p. 531-532.

9 Vezi Josef Szinnyei, *Ungarische Sprachlehre,* Berlin und Leipzig, 1912, p. 86, 95.

10 Am în vedere construcțiile de tipul *čto mne delat'*.

probabil, multe altele. În aceeași ordine de idei ar putea fi amintită și tendința gerunziului de a se încadra în construcții personale[1].

În cazul graiurilor românești și sud-italiene, unde – după cum am arătat mai înainte – înlocuirea infinitivului prin construcții personale a fost, fără îndoială, produsul unei influențe exterioare, nevoia amintită de Bacinschi n-a constituit cauza propriu-zisă a fenomenului în discuție, ci doar un factor care l-a favorizat, un teren prielnic pentru manifestarea lui. Într-adevăr, formele personale prezintă, față de cele impersonale, avantaje de netăgăduit. Uneori, în procesul comunicării, folosirea lor constituie o necesitate evidentă. Important pentru teza noastră e faptul că o asemenea necesitate există în cazul verbului "a vrea" și, dimpotrivă, nu există în acela al verbului "a putea".

Deosebirea dintre cele două verbe se explică prin însăși natura lor semantică. Ceea ce vreau – cu alte cuvinte, obiectul voinței sau al dorinței mele – este o acțiune care poate fi săvîrșită fie de mine însumi, fie de o altă persoană (cf. *vreau să plec* și *vreau să pleci*). Dimpotrivă, ceea ce pot, adică acțiunea pe care sînt capabil s-o săvîrșesc, mă are todeauna drept autor pe mine însumi. De aceea, în cazul verbelor însoțite de "a putea", specificarea subiectului este inutilă din punct de vedere al nevoilor comunicării.

Ca o urmare a acestui fapt, încă din latina clasică verbul *a vrea*[2] se construia atît cu infinitivul cît și cu conjunctivul[3], în timp ce verbul *a putea* se construia numai cu infinitivul[4]. Așadar, încă din latina clasică era posibilă asocierea dintre "a vrea" și modul conjunctiv, ceea ce înseamnă că în mintea vorbitorilor de limba latină exista deja schema volo+verb la o formă personală. Iată ce înțelegem prin teren prielnic oferit de verbul *volo* (spre deosebire de

1 Cf. construcțiile românești de tipul "*...venind noi de la Piatra...*" (Sadoveanu, apud Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc,* în *Studii de gramatică,* vol. II, București, 1957, p. 1) sau cele spaniole ca : "*...siendo yo muy niña...*" (Pérez Galdós).

2 De exemplu: *volo agere* și *volo (ut) agas.*

3 Abstracție făcînd de construcția "acuzativ cu infinitiv" *(accusativus cum infinitivo).*

4 De exemplu: *possum agere.*

possum) influenței exterioare care a dus la dispariția infinitivului. Putem afirma, pe drept cuvînt, că în cazul lui "a vrea" fenomenul românesc și cel sud-italian n-au reprezentat o inovație radicală, ci doar o generalizare a unuia dintre cele două procedee latinești, amintite mai sus[1]. Cît despre înlocuirea infinitivului după "a putea", singurul factor care a favorizat acest proces trebuie să fi fost analogia cu "a vrea". (Amintesc din nou că verbele "a vrea" și "a putea" apar frecvent în aceleași contexte.) De aceea, în cazul lui "a putea" procesul e mult mai puțin avansat, ba, pe alocuri, nici măcar început[2].

Pentru a ne convinge și mai mult de faptul că înlocuirea infinitivului prin forme personale – fenomen de origine străină – a găsit în cazul verbului "a vrea" un teren mai prielnic decît în acela al verbului "a putea", să examinăm situația acestor verbe într-o limbă romanică apuseană – de pildă, în spaniolă[3] –, închipuindu-ne că aceeași va fi situația lor și în latina populară, înainte de producerea în ea a fenomenului discutat de noi. Recurgem la acest procedeu din convingerea că stările lingvistice actuale pe care le putem urmări "pe viu" ne ajută să le reconstituim pe cele vechi – punct de vedere susținut de către mulți specialiști în știința limbii[4].

Totalizînd diferitele forme pe care verbul "a vrea", împreună cu un alt verb – însoțitor și determinant al lui – le pot îmbrăca în spaniola actuală,

---

1 Cf. W. Meyer-Lübke, *Rumänisch und Romanisch,* în "Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare", seria III, tom V, Mem. I, București, 1930, p. 20, unde se arată că în limbile romanice apusene sînt posibile construcțiile cu conjunctivul, care au înlocuit (parțial) vechiul acuzativ cu infinitivul. Româna ar prezenta, față de aceste limbi, numai o deosebire de grad: "Ceea ce caracterizează româna este faptul că în ea se zice nu numai *voiu ca să cînte* [sic] ca în frc. *je veux qu'il chante,* ci și *voiu ca să cînt* [sic], spre deosebire de frc. *je veux chanter*, ceea ce însemnează că ea [româna] a dus procesul de dezvoltare pînă la ultima lui limită". Meyer-Lübke nu semnalează, însă, deosebirea existentă, sub acest raport, între verbele "a vrea" și "a putea" și nu invocă influența grecească.

2 Vezi, de exemplu, Rohlfs, *Perd. dell'inf.*, chestionarul M., p.740-741.

3 Am ales tocmai spaniola, întrucît această limbă este într-o situație oarecum asemănătoare cu româna (și cu latina), din punctul de vedere al posibilităților de a folosi diferitele forme verbale fără pronumele corespunzătoare (cf. *vreau să cînți* și *quiero que cantes*).

4 Vezi, de pildă, Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice,* Iași, 1932, p. 12, 67, 348 etc. (în continuare: *Introducere).*

obținem, pentru prezent, următoarea paradigmă:

	1. **trabajar**		1. —
	2. que trabajes		2. que trabajes
1. *quiero*	3. que trabaje	1. *queremos*	3. que trabaje
	4. que trabajemos		4. **trabajar**
	5. que trabajéis		5. que trabajéis
	6. que trabajen		6. que trabajen
	1. que (yo) trabaje		1. que (yo) trabaje
	2. **trabajar**		2. —
2. *quieres*	3. que trabaje	2. *queréis*	3. que trabaje
	4. que trabajemos[1]		4. que trabajemos
	5. que trabajéis		5. **trabajar**
	6. que trabajen		6. que trabajen
	1. que (yo) trabaje		1. que (yo) trabaje
	2. que trabajes		2. que trabajes
3. (él) *quiere*	3. **trabajar**	3. (ellos)	3. que trabaje
	3. que (ella,	*quieren*	4. que trabajemos
	usted etc.[2]) trabaje		5. que trabajéis
	4. que trabajemos		6. **trabajar**
	5. que trabajéis		6. que (ellas,
			ustedes etc.)
	6. que trabajen		trabajen

Teoretic vorbind, posibilitățile de folosire a conjunctivului sînt mult mai numeroase decît posibilitățile de folosire a infinitivului (30 față de 6). Situația este oarecum asemănătoare cu aceea a paradigmei substantivelor latinești imparisilabice, în care raportul dintre nominativ și cazurile cu mai multe silabe era de 1 la 4.

Firește, simpla constatare statistică a faptelor nu trebuie să ne ducă la o concluzie pripită, adică la părerea că dispariția infinitivului ar fi inevitabilă în spaniolă. Pentru a ne pronunța într-un fel sau în altul asupra posibilităților de evoluție viitoare a fenomenului în discuție, trebuie să ținem seama de

1 Construcția mi se pare posibilă, în fraze ca: *quieres que nosotros durmamos y vosotros trabajéis*?

2 Prin etc. înțelegem un substantiv oarecare.

toate aspectele sale, de toate condițiile sale de manifestare, de ceea ce constituie, sau ar putea constitui la un moment dat, n o u l și v e c h i u l în evoluția lui. Întrucît toate formele incluse în paradigma spaniolă alcătuiesc laolaltă u n s i s t e m, tendința de uniformizare a acestui sistem ar fi destul de ușor explicabilă. O asemenea uniformizare ar trebui să constea fie în eliminarea conjunctivului, fie în aceea a infinitivului. Or, o eliminare a conjunctivului ar fi cu neputință de conceput, întrucît ea ar produce grave prejudicii[1] procesului de comunicare. Iată de ce evoluția în acest sens este foarte greu admisibilă. În schimb, eliminarea infinitivului și înlocuirea lui prin conjunctiv, chiar în cazurile cînd subiectul verbului determinant e același cu al verbului determinat ar fi un fenomen oarecum firesc. De altfel, în spaniola actuală[2] există împrejurări cînd acest fenomen este posibil, ba chiar necesar. Să luăm, de pildă, următoarea frază: "*Quisiera, querido Pedro, que tú estés tranquilo, que tu mujer esté contenta y que yo, vuestro mejor amigo, esté siempre con vosotros*"[3]. Suprimînd fragmentele intermediare dintre verbul "a vrea" și cel de al treilea verb subordonat, obținem: *Quisiera... que yo... esté...*("aș vrea ca eu să fiu"), ceea ce reprezintă, în speță, o s i t u a ț i e a s e m ă n ă t o a r e c u c e a d i n r o m î n ă s a u d i n g r a i u r i l e i t a l i e n e ș t i m e r i d i o n a l e.

Nici din acest fapt nu trebuie să tragem concluzii prea grăbite. Construcția spaniolă de mai sus (posibilă, eventual, și în alte limbi europene) nu constituie o dovadă a tendinței de dispariție pe care ar manifesta-o infinitivul. În spaniolă asemenea construcții reprezintă ceva cu totul incidental, pe cînd în română ele constituie regula[4]. Totuși, așa incidentale cum sînt, ele pot constitui pentru noi ceea ce lingvistul sovietic R. A. Budagov numește "veriga intermediară" a procesului, ne pot ajuta să reconstituim, într-o

1 În sensul că vorbitorilor le-ar lipsi mijlocul de a exprima voința sau dorința ca o acțiune oarecare să fie săvîrșită de o altă persoană.

2 Poate și în alte limbi.

3 Fraza a fost alcătuită de mine și citită apoi în fața a cinci vorbitori de limbă spaniolă (A. E. – argentinian; R. S. – argentinian; M. P. – bolivian; M. S. – argentinian; L. C. – peruvian; ultimii doi, Manuel Serrano și Luis Jaime Cisneros, sînt lingviști). Toți au declarat că nu simt nimic anormal în ea. (În traducere românească: "Aș vrea, iubite Pedro, ca tu să fii liniștit, ca soția ta să fie mulțumită și ca eu, cel mai bun prieten al vostru, să fiu totdeauna cu voi".)

4 Cf. Meyer-Lübke, *Gramm. lgs. roms.*, vol. II, 1895, p. 648.

anumită măsură, transformarea care ne interesează, să-i înțelegem mai bine mecanismul, să ne dăm seama, cu alte cuvinte, de împrejurările concrete în care conjunctivul va fi putut înlocui, la început, infinitivul în latina populară din Balcani și din sudul Italiei. Să nu uităm că și acolo, înainte de a ajunge să constituie regula, fenomenul va fi avut un caracter incidental.

Cu totul altfel se prezintă paradigma lui "a putea", verb care în spaniolă (ca și în alte limbi romanice) nu poate fi urmat decît de un infinitiv:

1. puedo trabajar	1. podemos trabajar
2. puedes trabajar	2. podéis trabajar
3. puede trabajar	3. pueden trabajar

Prin urmare, admițînd, ca ipoteză, că spaniola ar intra în contact cu o limbă de tipul celor balcanice, terenul pentru generalizarea conjunctivului și eliminarea infinitivului ar fi, în cazul verbului *querer*, cît se poate de prielnic. Același lucru se poate spune și despre alte verbe sau locuțiuni verbale[1], care, prin natura lor semantică, impun nevoia de specificare a persoanei verbului determinant. Firește, un asemenea teren n-ar exista în cazul verbelor de tip *poder*, *saber* [2], *empezar*, *aprender* etc., al căror subiect nu poate fi decît același cu al verbului subordonat. Ele ar continua să se construiască tot cu infinitivul, pînă cînd o eventuală influență analogică din partea verbelor de tip *querer* ar extinde uzul conjunctivului și asupra lor.

Așa se vor fi petrecut lucrurile în latina populară. Construcțiile de tipul *volo (ut) agas, agat* etc. vor fi favorizat apariția unui tip **volo (ut) agam*, care se păstrează și astăzi, firește, cu modificările formale corespunzătoare, atît în română cît și în graiurile sud-italiene.

Faptul că în graiurile sud-italiene infinitivul n-a fost înlocuit prin conjunctiv, ca în română, ci prin indicativ, se explică foarte ușor prin dispariția conjunctivului din aceste graiuri[3], survenită, probabil, tot în urma unei influențe grecești[4]. Forma indicativului, care a înlocuit aici vechiul conjunctiv (sau, mai exact, a preluat și funcțiile lui), apare atît în cazul în care subiectul celor două verbe este același, cît și în cazul în care subiectele

1 *Esperar, desear, es preciso etc.*

2 Cu sensul de "a ști", "a se pricepe (la ceva)". Cf. construcțiile de tipul *știu cînta*, normale în graiurile din Ardeal.

3 Vezi Rohlfs, *Gramm.*, vol. II, 1949, p. 347-348, 396-397.

4 Vezi Rohlfs, *Scavi*, p. 97.

lor se deosebesc (cf. *vogghiu mu dicu* și *vuliti mu vaju*)[1].

Că între cazul în care subiectul celor două verbe (adică al verbului determinat și al verbului determinant) era același și cazul în care subiectele lor se deosebeau a existat și există o strînsă interdependență, ne dovedesc următoarele fapte:

1. În ambele cazuri legătura dintre verbul determinat și verbul determinant se face cu ajutorul a c e l o r a ș i conjuncții, ceea ce înseamnă că în conștiința subiectelor vorbitoare cele două raporturi sînt identificate, simțite ca unul singur[2] (cf. rom. *vreau **să** lucrez, vreau **să** pleci*; calabr. *vuliti **mu** vaju*[3] "vreți să mă duc", *vogghiu **mu** dicu*[4] "vreau să zic"; apul. *oju **cu** bbene*[5] "vreau să vină", *vuliti **cu** vviniti*[6] "vreți să veniți" etc.).

2. În latina clasică procedeul obișnuit pentru exprimarea legăturii dintre verbul "a vrea" și verbul subordonat lui (cînd acesta din urmă avea un alt subiect) era simpla juxtapunere sau parataxă (*volo agas*)[7]. Construcțiile italienești de tipul *volete ci vada io, volete ci venga io*[8] ar putea fi interpretate

1 Faptul că sporadic se înregistrează și cîte o formă de conjunctiv este interpretat de Rohlfs drept rezultat al unei influențe din partea limbii literare *(Apul. cu.*, p. 221, nota 4). Această afirmație reprezintă, indirect, o recunoaștere a faptului că construcția în care subiectul verbului subordonat e diferit de al verbului regent o poate influența pe aceea în care subiectul celor două verbe este identic. Într-adevăr, la ce construcție din limba italiană literară se referă Rohlfs? Fără îndoială, la construcțiile de tipul *voglio che tu parta* sau *vogliamo che lavoriate.*

2 Această constatare reprezintă, credem, un argument serios împotriva părerii lui Meyer-Lübke *(Gramm. lgs. roms.*, vol. II, p. 648), care susține că în primul caz am avea a face cu un semiauxiliar de mod, pe cînd în cazul al doilea cu un verb tranzitiv, purtător al unui conținut semantic propriu. Foarte întemeiat ni se pare, în această privință, punctul de vedere al Valeriei Guțu, care nu face distincție între cele două posibilități amintite mai sus, considerînd că în ambele cazuri verbul *a vrea* e un semiauxiliar de mod (vezi Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod,* în *Studii de gramatică,* vol. I, București, 1956, p. 77).

3 Vezi Rohlfs, *Gramm.*, vol. III, p. 79.

4 Vezi idem, *Apul. cu.*, p. 220.

5 Vezi idem, *Gramm.*, vol. III, p. 78.

6 Vezi idem, *Perd. dell'inf.*, p. 740.

7 Mult mai rar conjuncția *ut* (vezi Alfred Ernout, François Thomas, *Syntaxe latine,* Paris, 1953, p. 291, 300).

8 Apud Rohlfs, *Gramm.*, vol. III, p. 88.

drept o continuare a acestui procedeu[1]. Or în dialectele sud-italiene, printre cele cinci tipuri de subordonare enumerate de Rohlfs[2] (*vogghiu dicu, vogghiu e dicu, vogghiu a dicu, vogghiu cu dicu, vogghiu mu dicu*), apare şi parataxa, folosită m a i f r e c v e n t, după cum precizează autorul, în cazul cînd subiectele celor două verbe se deosebesc[3], dar totuşi posibilă şi în cazul cînd subiectul lor este acelaşi. Dacă lucrurile stau aşa, construcţia sud-italiană *vogghiu dicu* ar putea reprezenta, eventual, continuarea unei construcţii latine de tip **volo dicam*, formate după modelul construcţiilor normale *volo dicas, volo dicat* etc.[4].

În sprijinul punctului nostru de vedere, potrivit căruia situaţia deosebită a verbelor "a vrea" şi "a putea" se datoreşte posibilităţii celui dintîi de a avea un alt subiect decît acela al verbului care îl determină, mai invocăm următoarele argumente:

1) Pornind de la o afirmaţie a lui Rohlfs, care arată că în română[5] "vitalitatea infinitivului e cu atît mai mare cu cît mai departe de bulgară şi de

---

1 Deşi Rohlfs crede că ele ar fi "...das Produkt spontaner affektischer Rede" (*ibidem*). Din nefericire, nu ne-a fost accesibilă lucrarea lui H. Nilsson-Ehle, *Les proposition complétives juxtaposées en italien moderne*, Lund, 1957, citată de Rohlfs (*ibidem*).

2 Rohlfs, *Apul. cu.*, p. 220.

3 Bănuiesc că aceasta vrea să înţeleagă autorul german prin următoarea frază, pe care o reproduc în germană: "Man findet nämlich auf den hier in Frage kommenden Gebieten in Fällen, wo ein untergeordneter Gedanke zu erwarten wäre, eine ausgesprochene Vorliebe für u n m i t t e l b a r e p a r a t a k t i c s h e Anreihung : *vogghiu tu mi fai lu me'cumandu...*" (Rohlfs, *Apul. cu.*, p. 220-221).

4 Este adevărat că în alte lucrări, mai recente *(Scavi,* p. 79 şi *Gramm.,* vol. III, p. 57, 78), Rohlfs consideră construcţia paratactică, enumerată mai înainte, tot de el (Rohlfs, *Apul. cu.*, p. 220 – 221), printre celelalte procedee de subordonare, a l ă t u r i de construcţia *vogghiu cu dicu,* drept o variantă fonetică a acesteia din urmă. Singurul argument menţionat de dînsul (*Scavi*, p. 79, *Gramm.*, vol. III, p. 78) este geminarea consoanei iniţiale a celui de-al doilea verb. Totuşi, constatăm că chiar în graiul aceleiaşi localităţi apar şi subordonate paratactice, şi subordonate introduse prin *cu.* Mai mult decît atît: chiar atunci cînd această conjuncţie apare înaintea celui de-al doilea verb, consoana lui iniţială se dublează (cf. *vuliti vviniti?* şi *vvuliti cu vviniti?,* Rohlfs, *Perd. dell'inf.*, p. 740). Nu ştiu dacă Rohlfs mai are şi alte argumente în sprijinul noului său punct de vedere. De aceea formulez ipoteza mea relativ la originea construcţiei *vogghiu dicu* cu toate rezervele pe care le impune o documentare insuficientă.

5 Şi în sîrbocroată.

greacă sînt situate diversele arii"[1], constatăm că în ariile cele mai periferice ale acestei limbi o serie de verbe a l c ă r o r s u b i e c t n u s e p o a t e d e o s e b i d e a c e l a a l v e r b u l u i d e t e r m i n a n t se construiesc și astăzi, în mod obișnuit, cu infinitivul (cf. unele construcții ca *o început a lucra, o prins a răcni, o învățat a scrie* etc. frecvente în graiurile moldovenești).

2) În româna literară contemporană procesul despre care vorbește Rohlfs s-a desfășurat (și se mai desfășoară) în două sensuri. Pe de o parte, verbul *a vrea*, folosit în trecut atît cu conjunctivul cît și cu infinitivul, nu se mai folosește astăzi d e c î t c u c o n j u c t i v u l. Așadar, evoluția lui este definitiv încheiată. Pe de altă parte, tot în româna actuală se observă, la unii autori (și chiar vorbitori), o predilecție din ce în ce mai pronunțată pentru construcția cu infinitivul (în cazul altor verbe decît "a vrea")[2]. Prin urmare, procesul se desfășoară în sens invers. Important pentru noi e faptul că predilecția amintită mai sus se manifestă, e x c l u s i v s a u a p r o a p e e x c l u s i v, î n c a z u l v e r b e l o r a l c ă r o r s u b i e c t n u p o a t e f i d e c î t a c e l a ș i c u a l v e r b u l u i d e t e r m i n a n t[3] (cf. "*...începu a plînge...*"[4], "*...să caute a înțelege...*"[5], "*...graiurile romanice continuă a fi vorbite...*"[6], "*...binevoiți a dispune...*"[7] etc. etc.). Pe temeiul acestor constatări ne considerăm îndreptățiți să afirmăm că în limba română actuală p o s i b i l i t a t e a s a u, r e s p e c t i v, i m p o s i b i l i t a t e a d i f e r i t e l o r v e r b e d e a a v e a a c e l a ș i s u b i e c t c u a l

1 Rohlfs, *Perd. dell'inf.*, p. 742.

2 Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană,* ediția II, București, 1956, p. 411, unde se arată că acest fenomen ar fi în mare măsură rezultatul unei influențe străine, ceea ce nu contrazice punctul nostru de vedere. Chiar de origine străină fiind, tendința în discuție există astăzi în limba română, ceea ce ne îngăduie s-o considerăm fenomen lingvistic românesc. Printre cauzele dezvoltării ei trebuie menționată și nevoia stilistică de a evita succesiunea a 2 conjunctive (cf. *să caute să înțeleagă și să caute a înțelege).*

3 Cf. *Gramática de la lengua española* (vezi *supra),* p. 407-408, unde, drept criteriu de folosire a conjunctivului sau a infinitivului după diferitele verbe spaniole, se indică tocmai posibilitatea (sau imposibilitatea) lor de a avea un subiect deosebit de al verbului determinant.

4 Dunăreanu, în DLRLC, articolul (a) *începe.*

5 Apud Iordan, *Introducere,* p. 1.

6 *Ibidem*, p. 5.

7 Formulă folosită uneori în limbajul administrativ.

verbului determinant constituie un principiu lingvistic activ, un criteriu hotărîtor care determină aptitudinea sau inaptitudinea acelor verbe de a fi construite cu infinitivul.

Firește, deosebirea dintre subiectul verbului regent și acela al verbului subordonat – tratată de noi în lucrarea de față – reprezintă numai unul din factorii care au favorizat înlocuirea infinitivului prin forme personale în graiurile românești și sud-italiene[1]. Pe lîngă el, în fiecare din aceste graiuri vor fi intervenit, cu siguranță, și alți factori, a căror cercetare trebuie făcută de la caz la caz.

Faptele expuse de noi vor putea constitui – credem – un nou argument în sprijinul unui principiu lingvistic general, și anume al principiului strînsei interdependențe dintre lexic și gramatică.

SCL, XII, 1961, nr. 3, p. 361-373

1 Probabil și în celelalte limbi sau graiuri balcanice.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARALELE SLAVO-ROMÂNE ÎN SINTAXA PREPOZIȚIILOR

Deși destul de temeinic studiată pînă în prezent, problema elementelor slave din limba română e încă departe de a fi epuizată. Pe lîngă lexic, morfologie și fonetică, unde cercetătorul are a face cu elemente materiale[1], relativ ușor de identificat, mai rămîne încă un întreg domeniu greu accesibil cercetării și, în consecință, puțin cunoscut pînă în ziua de astăzi: domeniul normelor de îmbinare a cuvintelor, sau, altfel spus, al frazeologiei și sintaxei[2]. Aici nu mai e vorba de împrumuturi, ci de c a l c u r i, fenomene simțitor mai greu de urmărit decît împrumuturile, întrucît, pe de o parte, ceea ce trece dintr-o limbă în alta nu e material fonic, reprezentat prin complexe sonore, ci un element mult mai abstract, constînd din diverse "modele" de construcție – iar pe de altă parte, datorită faptului că prezența aceluiași "model" în două limbi nu e neapărat rezultatul unui calc, ci poate fi, cum se întîmplă adesea, al unor evoluții lingvistice paralele, independente una de alta. Acesta din urmă este aspectul cel mai anevoios al cercetării, căci de multe ori lipsesc criteriile sigure pentru a distinge calcurile de creațiile paralele, adică de simplele coincidențe, mai ales în domeniul frazeologiei, unde asemenea creații paralele sînt deosebit de frecvente. De pildă, existența în română și în rusă a expresiei *alb ca zăpada,* respectiv *белый как снег*[3] nu poate fi sigur interpretată drept rezultat al unui calc, căci aceeași expresie se întîlnește și în franceză, italiană, spaniolă, germană, engleză (*blanc comme*

1 Materiale în sensul comun al cuvîntului, adică sunete sau grupuri de sunete.

2 De altfel, în acest domeniu – ca și în multe altele – terminologia lingvistică nu e încă definitiv pusă la punct. Dacă prin *frazeologie* înțelegem "fel propriu unei limbi sau unui scriitor de a construi frazele" (DLRM, s. v. *frazeologie),* atunci în frazeologie am putea încadra și sintaxa, sau cel puțin o bună parte din ea. În orice caz, în lucrarea de față voi numi *calc frazeologic* (eventual i s-ar putea spune și *sintagmatic)* imitarea de către o limbă a felului în care se îmbină anumite cuvinte într-o altă limbă.

3 De aici și cuvîntul compus *белоснежный.*

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

la neige; bianco come la neve; blanco como la nieve; weiss wie der Schnee – de unde cuvîntul compus *schneeweiss; white as snow,* de unde *snow-white)* și – foarte probabil – chiar în unele limbi neindoeuropene. Exclus nu este să existe o legătură genetică între toate aceste fapte, după cum nu este exclusă – ba dimpotrivă, în speță pare chiar foarte probabilă – ipoteza că avem a face cu simple coincidențe, ușor explicabile prin însăși natura – în multe privințe identică – a realității materiale înconjurătoare. Zăpada e albă prin excelență, așa încît ideea de a face din ea un etalon de comparație în ce privește albeața diverselor obiecte poate veni ușor în mintea oamenilor care vorbesc cele mai diferite limbi[1]. În orice caz, cu certitudine absolută nu ne putem pronunța nici pentru o ipoteză, nici pentru cealaltă (deși a doua e aproape sigură), căci ne lipsesc criteriile de distingere necesare.

Lucrurile stînd astfel, trebuie oare să tragem concluzia că în materie de frazeologie studiul calcurilor este practic imposibil? O asemenea concluzie ar însemna negarea posibilității de a cerceta una dintre cele mai interesante și subtile manifestări ale contactului dintre limbi, și anume c a l c u l. Or, în ce privește limba română, trebuie să admitem, strict teoretic, că în ea numărul calcurilor din slavă t r e b u i e s ă f i e f o a r t e m a r e. Aceasta, pentru simplul motiv că a existat, incontestabil, o epocă de bilingvism masiv slavo-român[2], cînd vorbitorii bilingvi s-au comportat, desigur, ca bilingvii din zilele noastre, în vorbirea cărora modelele de îmbinare a cuvintelor se calchiază foarte frecvent. E suficient să dau cîteva exemple binecunoscute tuturor – ca *ce tu vrei de la mine, eu nimic nu știu* (ca rușii care vorbesc imperfect româna) sau *ich habe gesprochen mit ihm* (ca românii care cunosc imperfect germana) – pentru a arăta că avem a face cu un fenomen extrem de frecvent, aș putea spune chiar inevitabil, în vorbirea bilingvilor. În perioada de bilingvism slavo-român, pomenită mai sus, asemenea fenomene se vor fi produs, desigur, cu miile. Unele au fost fapte de vorbire efemere, altele însă, la început tot fapte de vorbire, vor fi pătruns, foarte probabil, în limbă, dăinuind, parțial, pînă în ziua de azi. Descoperirea lor ar aduce, firește, o completare substanțială și necesară la capitolul

1 Problema a fost discutată pe larg de către Hugo Schuchardt (vezi *Schuchardt-Brevier,* în *Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft,* ed. II, Halle a. S., 1928, p. 248 și urm.).

2 Mai exact, slavo-romanic.

influenței slave din istoria limbii române.

O metodă pentru distingerea calcurilor de creațiile paralele există totuși, în speță. Este metoda comparativă, aplicată într-un anumit fel. Dacă un fapt frazeologic oarecare din română se găsește în toate limbile slave și nu se găsește în nici o limbă romanică, putem presupune cu destul temei că acel fapt e de origine slavă. Argumentul e – dacă mă pot exprima așa – de natură cantitativă: prezența unui fapt în toate limbile slave (sau cel puțin în cîteva dintre ele) și, în schimb, absența lui în toate limbile romanice exclude, cred, posibilitatea unei coincidențe și ne îndreptățește să bănuim că avem a face cu un calc. Astfel, ca să dau un exemplu din materialul expus în paginile următoare, în românește se spune *a se supăra pe cineva,* în rusă *сердиться на кого либо,* în poloneză *gniewać się na kogoś,* în cehă *zlobit se na někoho,* în bulgară *сърдя се на някого,* în sîrbocroată *лутити се на некога,* pe cînd în principalele limbi romanice construcțiile corespunzătoare sînt *essere in colera con qualcuno* (italiană), *se fâcher contre quelqu'un* (franceză), *enfadarse con alguien* (spaniolă), *zangar-se com alguém* (portugheză). De aici concluzia – sigură, sau aproape sigură –, că construcția românească în discuție, adică folosirea prepoziției *pe* ca mijloc de legătură între verbul *a se supăra* și substantivul denumind ființa sau lucrul care constituie obiectul supărării, este de origine slavă. Strict teoretic vorbind, metoda ar putea da rezultate cu totul convingătoare[1]. Practic însă ea suferă de un anumit neajuns, foarte greu de înlăturat, și anume dificultatea de a face proba negativă, adică proba inexistenței faptului cercetat în limbile romanice. A stabili că un fapt oarecare există în cîteva limbi slave e relativ ușor, chiar pentru cercetătorul care cunoaște aproximativ aceste limbi: el se poate folosi de dicționare, de gramatici și, în sfîrșit, de informatori care stăpînesc bine limbile în discuție[2]. În schimb, nu i se poate cere aceluiași cercetător să stăpînească în chip desăvîrșit toate limbile romanice, cu dialectele lor (atît de numeroase!). Dicționarele și

1 Dimpotrivă, neaplicarea unei astfel de metode face ca faptele prezentate drept slavisme în limba română să pară de origine discutabilă, cum se întîmplă uneori în lucrarea lui Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, [București], 1958. Autorul se limitează adesea la compararea faptului românesc cu faptul corespunzător dintr-o singură limbă slavă, nedînd echivalentele lui din limbile romanice.

2 Preferabil e ca limba respectivă să fie limba maternă a informatorului.

gramaticile nu-i pot fi de mare folos, întrucît faptul că o construcție sau expresie oarecare nu figurează în cel mai bun dicționar nu dovedește nicidecum că acea construcție sau expresie e inexistentă în idiomul respectiv. Singura soluție ar fi cîte un informator pentru fiecare limbă și dialect – ceea ce e foarte greu de realizat în practică. În orice caz, ca un argument – e drept, relativ – în sensul inexistenței unei sintagme românești în limbile romanice, paralel cu înșirarea faptelor slave e necesar să se arate și care sînt sintagmele corespunzătoare ca sens în franceză, italiană, spaniolă, portugheză etc. Cu alte cuvinte sintagma românească analizată trebuie tradusă atît în limbile slave cît și în cele romanice. Din confruntarea tuturor acestor traduceri va rezulta tocmai ceea ce era de dovedit: identitatea de structură a acelei sintagme în limba română și în limbile slave și, dimpotrivă, deosebirea structurală dintre ea și sintagmele corespunzătoare ca sens din limbile romanice.

În lucrarea de față am limitat sfera cercetării paralelelor sintagmatice slavo-române la un domeniu relativ restrîns: acela al folosirii prepozițiilor. Metoda pe care am adoptat-o e cea descrisă mai sus, cu avantajele dar și neajunsurile inerente ei. Neajunsul principal constă în aceea că mi-a fost imposibil să cuprind toate limbile romanice cu dialectele lor și, în consecință, m-am văzut obligat să mă limitez numai la unele dintre ele – e drept, la cele mai importante –, și anume la italiană, franceză, spaniolă și uneori la portugheză[1], care pot fi considerate ca reprezentînd marile grupuri de limbi romanice apusene: grupul italo-romanic, grupul galo-romanic și grupul ibero-romanic. Totuși, "proba negativă" nefiind pe deplin făcută, în interpretarea materialului expus mai rămîne un anumit coeficient de incertitudine. De aici și titlul prudent al lucrării: "paralele" (slavo-române) și nu "calcuri", deși cred că în multe cazuri faptele românești respective sînt calchiate după fapte corespunzătoare din slavă.

Înainte de a trece la expunerea acestor fapte voi examina, pe scurt, aspectul teoretic al problemei, adică voi încerca să stabilesc care e mecanismul lingvistic al calcurilor în materie de prepoziții.

1 Pentru această ultimă limbă – pe care o cunosc imperfect – n-am avut nici un informator. De altfel portugheza diferă prea puțin de spaniolă în ce privește folosirea prepozițiilor.

În primul rînd, pornind de la cercetarea stărilor lingvistice actuale – aceasta ca mijloc de restabilire a celor trecute (căci așa cum se produc faptele de acum, se vor fi produs și cele de pe vremuri) –, putem constata cu ușurință că în vorbirea bilingvilor unul dintre punctele cele mai "nevralgice" sînt tocmai prepozițiile. Aici se manifestă – poate mai mult ca în oricare alt domeniu – influența unei limbi asupra celorlalte. Fiecăruia dintre noi îi sînt binecunoscute greșelile de tipul *il s'occupe **avec** l'agriculture, ici nous avons affaire **avec** un phénomène intéressant, il l'a payé **avec** son argent* etc., frecvente la românii care vorbesc franțuzește. În vorbirea unui german din România am înregistrat, recent, propoziția *sînt mîndru **pe** tine* (< *ich bin stolz **auf** dich)*, iar la o vorbitoare de limbă spaniolă, stabilită de cîțiva ani în țara noastră, propoziția *el cheltuiește mult **în** ziare* (< *gasta mucho **en** periódicos)*. Românii (probabil și francezii și italienii) care stăpînesc imperfect spaniola zic *yo pienso **a** mi amigo* ("mă gîndesc la prietenul meu") în loc de *yo pienso **en** mi amigo*. Exemple de același gen s-ar putea da cu sutele. Or, așa cum greșesc bilingvii din zilele noastre vor fi greșit cu siguranță, la folosirea prepozițiilor, și vorbitorii din epoca bilingvismului slavo-român. De aici existența, firească, în limba română, a unui număr de cazuri în care prepozițiile se folosesc ca în limbile slave.

În al doilea rînd, important pentru investigația de față este, cred, să stabilim dacă prepoziția are un sens de sine stătător sau nu. Problema a fost destul de mult discutată în literatura de specialitate, consacrîndu-i-se lucrări relativ numeroase[1]. Nu voi intra însă în amănuntele acestei discuții, ci mă voi limita numai la aspectul care ne interesează aici.

Unii cercetători atribuie prepoziției un s e n s f u n d a m e n t a l, cîteva sensuri "s e c u n d a r e" și, în sfîrșit, un s e n s g e n e r a l[2] – un fel de rezultantă a tuturor sensurilor –, ceea ce mi se pare foarte exact.

---

1 Dintre acestea, menționez, în primul rînd, cartea lui Viggo Brøndal, *Théorie des prépositions. Introduction à une sémantique rationelle.* Traduction française par Pierre Naert, Copenhague, 1950, apoi lucrarea lui B. Pottier, *Sur la nature du cas et de la préposition,* în *Mélanges de linguistique et de littérature romanes a la mémoire d'Istvan Frank,* Universität des Saurandes, 1957, p. 547, și, în sfîrșit, lucrările, recente, ale Laurei Vasiliu, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române,* în *Studii de gramatică,* vol. III, 1961 și *Cîteva observații asupra conținutului semantic al prepozițiilor în lumina categoriilor generalului și particularului,* în *Probleme de lingvistică generală,* III, 1961, p. 138-146.

2 Vezi Laura Vasiliu, *Schiță de sistem..., passim* și *Cîteva observații..., passim.*

În speță însă – pornind tot de la această clasificare –, trebuie să privim lucrurile sub un unghi puțin deosebit, adaptat scopului care ne interesează, și să modificăm totodată terminologia pomenită mai sus. Pentru a pune în lumină mecanismul lingvistic al calculului în materie de prepoziții, trebuie să pornim de la constatarea că o prepoziție are u n[1] s e n s clar și cîteva s e n s u r i n e c l a r e. Ce înțeleg prin "sens clar" și "sensuri neclare"? Spre deosebire de mulți autori[2], cred că prepoziția, privită din punctul de vedere al sensului ei c l a r (care corespunde adesea cu s e n s u l f u n d a m e n t a l din terminologia Laurei Vasiliu), exprimă o n o ț i u n e. Pentru a ajunge la noțiunea de "masă" elimin dintr-un număr mare de mese concrete notele individuale *(abstracție),* reținîndu-le numai pe cele comune și esențiale *(generalizare).* Același proces logico-lingvistic are loc și în cazul prepozițiilor: din multe perechi de obiecte concrete care stau u n u l p e a l t u l, reținînd numai nota comună a tuturora: raportul de suprapunere, și ajung astfel să-mi formez – dacă mă pot exprima așa – n o ț i u n e a d e p e, sau noțiunea de "suprapunere"[3], reprezentată schematic de pildă printr-un punct și o linie , simbolizînd orice pereche de obiecte concrete situate unul deasupra celuilalt. Tot așa, putem vorbi despre noțiunea "sub" , despre noțiunea "în" , despre noțiunea "din", despre noțiunea "între" etc.[4]. Acesta e, dacă nu mă înșel, și punctul de vedere al logicienilor în problema care ne interesează. "Un alt mod de a sintetiza notele în noțiuni – scrie V. F. Asmus – este ca, prin mijlocirea acestor note, să nu gîndim obiectul ca atare, ci o proprietate oarecare a obiectului sau o r e l a ț i e d i n t r e o b i e c t e p r i v i t ă c a

1 Uneori și două sau chiar mai multe.

2 Vezi, de pildă, *Introducere în lingvistică,* alcătuită de un colectiv sub conducerea lui Al. Graur, București, 1958, p. 139, și Finuța Asan, *Note în legătură cu sensul cuvîntului,* în *Probleme de lingvistică generală,* vol. IV, 1962, p. 135-136.

3 Sau, cum spune Sextil Pușcariu *(Limba română,* vol. I, București, 1940, p. 38), "poziția deasupra unui lucru".

4 De altfel, reprezentarea schematică a sensului prepozițiilor e un procedeu destul de frecvent folosit în diverse manuale practice pentru învățarea limbilor străine (vezi, de pildă, Leon Levițchi–Dan Duțescu, *Învățați limba engleză fără profesor,* București, 1959, p. 109).

obiect de sine stătător"[1] (spațierea mea – *D. C.).* Prin urmare o relație sau, altfel spus, un raport poate constitui conținutul unei noțiuni. Dacă lucrurile stau astfel, prepoziția – expresie lingvistică a unui raport – are și ea drept conținut o noțiune. Faptul mi se pare foarte important pentru problema analizată în prezenta lucrare, întrucît prin el se explică traductibilitatea prepozițiilor dintr-o limbă în alta. A traduce un cuvînt dintr-o limbă în alta înseamnă a stabili o echivalență între două complexe sonore pe baza legăturii lor cu aceeași noțiune. Astfel, într-o traducere din română în franceză, sau invers, stabilirea echivalenței dintre complexele sonore *casă* și *maison* se face după următoare schemă:

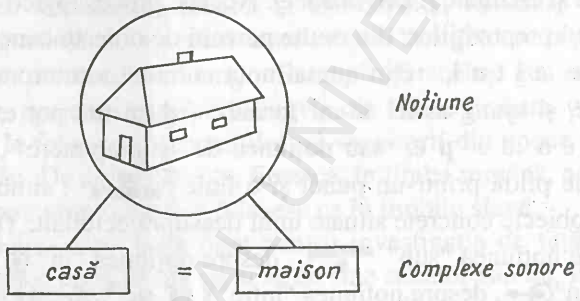

Ceea ce face posibilă punerea semnului egalității între complexele sonore sau, după terminologia lui F. de Saussure, între imaginile acustice *casă* și *maison,* îngăduind înlocuirea unuia prin celălalt într-o traducere, este faptul că ambele sînt asociate, în mintea vorbitorului, de aceeași noțiune.

Același proces are loc și la traducerea prepozițiilor. De pildă, pentru prepoziția "pe" se poate stabili, între limbile română, rusă, germană, engleză, franceză, italiană și spaniolă, următoarea serie de echivalențe:

1 *Logica,* sub redacția lui D. P. Gorski și P. V. Tavaneț, cap. II, de V. F. Asmus; citat după traducerea românească, București, 1957, p. 56. Cf. aceeași idee, într-o altă formulare, la D. P. Gorski, *Voprosy abstrakcij i obrazovanie ponjatij,* Moscova, 1961, p. 275.

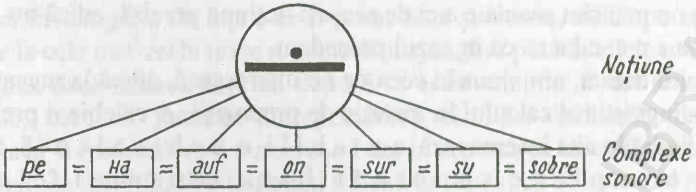

Exemple: *Cartea e **pe** masă. Книга **на** столе. Das Buch ist **auf** dem Tisch. The book is **on** the table. Le livre est **sur** la table. Il libro è **sulla** tavola. El libro está **sobre** la mesa.*

Prin urmare, în mintea bilingvului care vorbește româna și rusa se stabilește echivalența de complexe sonore *pe = на,* în a celui care vorbește româna și germana, echivalența *pe = auf,* iar în a celui care vorbește româna și franceza, echivalența *pe = sur.* Aceasta, în baza s e n s u l u i c l a r al prepoziției "pe", care e, după cum am mai spus, raportul de s u p r a p u n e r e, văzut ca o noțiune, adică în forma lui cea mai abstractă. Am numit acest sens al prepoziției discutate s e n s c l a r, pentru a-l pune în opoziție cu s e n s u r i l e e i n e c l a r e, adică cu raporturile negeneralizabile, oarecum estompate, imprecise, greu de definit și, firește, imposibil de reprezentat schematic, pe care le exprimă aceeași prepoziție într-o serie de sintagme ca *a se supăra **pe** cineva, a cheltui **pe** ceva, a amîna **pe** mîine, a se lupta **pe** viață și **pe** moarte* etc.[1]. În asemenea cazuri, folosirea prepozițiilor variază mult de la limbă la limbă. Seria de echivalențe între complexele sonore *pe – на – auf – on – sur – su – sobre,* stabilită mai sus, devine nevalabilă, sau rămîne valabilă numai parțial: dacă în română, rusă și germană se poate spune, respectiv, sînt *supărat **pe** tine, я сердит **на** тебя, ich bin böse **auf** dich,* în engleză, franceză, italiană și spaniolă nu se spune **I am angry **on** you, *je suis fâché **sur** toi, *sono **in collera su** te, *estoy enfadado **sobre** ti.* Explicația constă în faptul că toate complexele sonore în

1 În asemenea cazuri *Gramatica limbii române* publicată de Academia R. P. R., vol. I, București, 1954, *passim* între p. 346-375 precizează că prepozițiile respective arată "relația", formulare vagă, care nu spune nimic, căci totdeauna prepozițiile arată "relații", adică – folosind un sinonim al acestui termen – "raporturi". Faptul că autorii nu arată despre ce relații anume este vorba (de loc, de timp, de apartenență, de scop etc.) dovedește tocmai greutatea, sau chiar imposibilitatea, de a le defini, adică sensul lor "neclar".

discuție nu mai sînt asociate aici de aceeași noțiune precisă, adică nu mai au același s e n s c l a r, ca în cazul precedent.

În felul acesta, am ajuns la ceea ce ne interesează, adică la mecanismul psihico-lingvistic al calculului în materie de prepoziții. A calchia o prepoziție dintr-o limbă în alta înseamnează a s t a b i l i o e c h i v a l e n ț ă î n t r e d o u ă c o m p l e x e s o n o r e î n b a z a s e n s u l u i "c l a r" a l p r e p o z i ț i e i r e s p e c t i v e ș i a e x t i n d e a p o i a c e a s t ă e c h i v a l e n ț ă l a s e n s u r i l e e i "n e c l a r e". Germanul bilingv din România, pomenit mai înainte, a spus *sînt mîndru pe tine*[1] datorită faptului că în germană se spune *ich bin stolz auf dich,* iar complexul sonor *auf* este *asociat* în mintea lui cu complexul sonor românesc *pe* în baza sensului "clar" al prepoziției respective, adică, al raportului de suprapunere, pe care ea îl exprimă în ambele limbi. În fond, și aici intervine analogia[2], adică un proces psihic oarecum asemănător cu cel care are loc în cazul inducției din logică sau al "regulii de trei" din matematică.

Dacă:

Das Buch ist ***auf*** *dem Tisch* = *Cartea e* ***pe*** *masă.*
Der Stein liegt ***auf*** *dem Boden* = *Piatra stă* ***pe*** *pămînt.*
Ich sitze ***auf*** *dem Stuhl* = *Eu stau* ***pe*** *scaun.*
Der Kahn treibt ***auf*** *den Wellen* = *Barca plutește* ***pe*** *valuri* etc.,

atunci:

auf = pe

și, deci:

Ich bin stolz ***auf*** *dich* = *Sînt mîndru* ***pe*** *tine.*

Acesta este, cred, mecanismul psiholingvistic al calculului în materie de prepoziții, care funcționează la bilingvii din zilele noastre și va fi funcționat, neîndoios, și în perioada bilingvismului slavo-român, explicînd originea faptelor expuse mai departe.

1 De remarcat e că, altminteri, vorbitorul în discuție, german de origine, dar născut și crescut în țara noastră, stăpînește impecabil limba română.

2 Vezi Victor Henry, *Etude sur l'analogie en général et sur les formations analogiques de la langue grecque,* Paris, 1883, p. 14-17.

Firește, investigația de față s-ar fi putut face și istoric, adică pe epoci, plecînd de la cele mai vechi texte românești și ajungînd pînă în zilele noastre. Nu știu însă dacă munca enormă depusă în acest scop ar fi dat rezultate apreciabile, care să justifice întreprinderea ei. Fără îndoială, faptele înregistrate ar fi fost mult mai numeroase, dar interpretarea lor ar fi prezentat un coeficient de incertitudine mult mai ridicat, în sensul că de cele mai multe ori n-am fi putut stabili dacă fenomenele de calchiere a prepozițiilor dintr-un text românesc original sau – mai ales – tradus din slavă sînt fapte de limbă română ori simple fapte de vorbire, proprii numai autorului ori traducătorului respectiv. De aceea am preferat să cercetez faptele din româna actuală, care sînt – sau, mai exact, au devenit cu timpul – incontestabil, fapte de limbă. Cercetarea nu-și pierde prin aceasta caracterul istoric: faptele actuale reprezintă ceea ce s-a dovedit a fi mai viabil, adică ceea ce s-a selecționat, s-a "cernut", din numărul uriaș de fapte de vorbire similare de pe vremuri, încetățenindu-se definitiv în limba română.

Dacă ar fi fost vorba de cuvinte și nu de sintagme, vechimea lor s-ar fi putut stabili (în parte) cu ajutorul exemplelor înregistrate în *Dicționarul* mare al limbii române (atît în fragmentul editat de fosta Academie Română cît și în manuscrisele existente la Institutul de Lingvistică al Academiei Române). Sintagmele însă sînt foarte greu de urmărit în *Dicționar,* care nici nu înregistrează multe dintre cele discutate de noi aici. De aceea numai în puține cazuri am reușit să găsesc primele atestări, pe care le menționez la locurile respective.

Imposibil de stabilit (cu cîteva excepții) e și limba slavă din care provin eventualele calcuri. Unele (destul de puține) par a fi de origine cărturărească (slavonă), două sau trei – de origine rusească (din sec. XVIII sau din epoca Regulamentului Organic) și, în sfîrșit, cele mai multe de origine populară, datînd, probabil, din vechea perioadă de bilingvism slavo-romanic sau din epoci mai recente.

Fără a avea deloc pretenția că fac o expunere exhaustivă – și aceasta din motive lesne de înțeles –, cred totuși că am reușit să înregistrez multe, poate chiar cele mai multe dintre construcțiile care ne interesează, completînd, astfel, cele două lucrări anterioare consacrate aceluiași subiect, adică lucrarea lui Max. Křepinský, *O některých rumunských vazbach předložkových slovanského puvodu,* în "Slovanský sbornik věnovaný Jeho Magnificenci prof. Františku Pastrnkovi", Praha, 1923, p. 74-82 (care nu mi-a fost

accesibilă decît sub formă de rezumat[1], așa încît în cele ce urmează nu pot face trimiterile la paginile respective) și subcapitolul intitulat *Sintaxa prepozițiilor* din lucrarea citată a lui E. Seidel (p. 63-67).

Iată acum faptele în ordinea alfabetică a prepozițiilor românești respective[2]:

CU

Prepoziția *cu* are uneori în românește o funcțiune instrumentală (*a scrie cu creionul, a tăia cu cuțitul* etc.), corespunzînd astfel instrumentalului din limbile slave (cf. în rusă *писать карандашом, резать ножом).* Prin urmare, în epoca bilingvismului slavo-român vorbitorii aveau în minte echivalența de complexe sonore *cu* = *desinențele instrumentalului slav.* Totodată, în baza funcțiunii asociative a aceleiași prepoziții (*merg cu tine, cafea cu lapte* etc.) se poate vorbi de o echivalență între *cu* și prepoziția rusească *с* (*иду с тобой, кофе с молоком* etc.), precum și cu variantele ei fonetice din celelalte limbi slave[3]. De aceea, construcțiile românești în care apare prepoziția *cu* trebuie, foarte probabil, interpretate ca un produs al influenței slave, atunci cînd în limbile slave le corespund construcții cu instrumentalul, iar în limbile romanice, construcții în care nu apar prepozițiile *con, avec, com, amb* etc.

La faptele menționate de Křepinský, *op. cit. (Harap Alb și cu ai săi; ar fi cu cale; ar fi oare cu putință; cu orice preț; o ploscă plină cu apă)* și

---

1 Obținut prin bunăvoința lingvistului praghez Jiři Felix, căruia îi mulțumesc pe această cale.

2 Pentru traducerea exemplelor în diversele limbi slave și romanice m-am servit, pe lîngă cunoștințele mele personale, de cîteva dicționare, precum și de cîțiva informatori care au dat, astfel, o contribuție substanțială la efectuarea lucrării de față. Aducîndu-le pe această cale cele mai vii mulțumiri, menționez, în ordine alfabetică, numele lor: N. Façon – l. italiană; J. Felix (Praga) – limba cehă; M. Hutira (Moscova) – l. rusă; V. Iliescu – l. polonă; A. Kovačec (Zagreb) – l. sîrbocroată; H. Mirska (Varșovia) – l. polonă; P. Olteanu – l. slovacă; Al. Rosetti – l. franceză; R. Serrano Pérez (Tucumán, Argentina) – l. spaniolă; A. Spasova (Sofia) – l. bulgară; W. Truszkowski (Cracovia) – l. polonă.

3 Aici și în continuare, afirmațiile privitoare la "echivalențele" dintre diversele prepoziții românești și slave se întemeiază pe o observare îndelungată a bilingvilor din zilele noastre, care vorbesc rusa și româna, precum și pe experiența mea personală, căci în copilărie am fost eu însumi bilingv.

Seidel, *op. cit.*, p. 64-65 (*decuseară, rămîneți cu bine, cu totul, cu stare, cuminte, cu chef, cu putință*[1], *noi cu Petru*[2]) aș putea adăuga următoarele:

Cu sutele. În contexte ca "se numără cu sutele (cu miile, cu zecile)" etc.

Rs. *Насчитываются сотнями (тысячами, десятками).* Blg. *Наброяват се със стотици (хиляди).* Srb. *Стотинама (хиљадама)*[3].

It. *A centinaia.* Fr. *Par centaines.* Sp.[4] *A centenas. En cientos (miles)*[5].

Cu atît mai mult.

Rs. *Тем более.* Pol. *Tymbardziej.* Ch. *Tím více.* Sl. *Tím viacej.* Srb. *Тим више* (învechit).

It. *Tanto più.* Fr. *D'autant plus.* Sp. *Tanto más.* Ptg. *Tanto mais.*

Cu anii (lunile, săptămînile). În expresii ca "nu se văd cu anii", "nu dă pe aici cu săptămînile" etc.

Rs. *Годами (месяцами, неделями).* Pol. *Latami.* Srb. *Они се не виде годинама.*

It. *Anni ed anni.* Fr. *Des années durant.* Sp. *Años enteros.* (În forma *cu veacii* e atestat la Dosoftei, Ps. 29.).

A fi cunoscut cu cineva.

Rs. *Быть знакомым с кем-либо.* Ch. *Být znám mýs někým.* Sl. *Byt' znakom s niekym.* Blg. *Познат съм с някого. Познавам се с някого.* Srb. *Познажем сесным.*

It. *Conoscere qualcuno.* Fr. *Connaître quelqu'un.* Sp. *Conocer a alguien.* Ptg. *Conhecer alguém.*

---

1 Autorul arată la începutul capitolului că nu i-a fost accesibilă lucrarea lui Křepinský, care, după cum am văzut, se ocupă de aceeași construcție.

2 Discutabil ca fapt de limbă română. L-am auzit însă frecvent în vorbirea românească a bilingvilor influențați de rusă.

3 Informatorul a precizat că construcția există, dar se folosește relativ rar, fiind, probabil, rezultatul unei influențe ruseşti.

4 Abrevieri: blg. = bulgară; ch. = cehă; fr. = franceză; it. = italiană; pol. = polonă; ptg. = portugheză; rs. = rusă; sl. = slovacă; sp. = spaniolă; srb. = sîrbocroată.

5 În unele cazuri mi s-a părut util să dau două sau mai multe variante, reprezentînd traducerile posibile ale sintagmei româneşti în diverse contexte.

Cu sila. Cu forța.

Rs. *Силой.* Pol. *Siła.* Blg. *Със сила.* Srb. *Силом.*

It. *A forza. Per forza.* Fr. *Par la force.* Sp. *A la fuerza. Por la fuerza.* Ptg. *Á força. Por força.*

Cu cît... cu atît. Prima atestare: Varlaam, C. 336, 2.

Rs. *Чем... тем.* Pol. *Im... tym.* Ch. *Čím... tím.* Sl. *Čím – tým.* Srb. (veche) *Чим... тим.*

It. *Quanto... tanto. Più... più.* Fr. *Plus... plus.* Sp. *Cuanto... tanto.* Ptg. *Quanto... tanto.*

A se mîndri cu ceva.

Rs. *Гордиться чем-либо.* Pol. *Chlubić się czymś.* Ch. *Pyšnit se s něčím.* Sl. *Pyšit' sa s niečim.* Blg. *Гордея се с нещо.* Srb. *Поносити се нечим.*

It. *Essere fiero di qualche cosa. Gloriarsi di qualche cosa.* Fr. *Être fier de quelque chose.* Sp. *Estar orgulloso de algo. Enorgullecerse de algo.*

Acoperit cu zăpadă.

Rs. *Покрытый снегом.* Pol. *Pokryty śniegiem.* Ch. *Pokryty sněhem.* Sl. *Pokryty snehom.* Blg. *Покрит със снгя.* Srb. *Покривен снегом.*

It. *Coperto di nieve.* Fr. *Couvert de neige.* Sp. *Cubierto de nieve.* Ptg. *Coberto de neve.*

A se întoarce cu spatele spre cineva.

Rs. *Повернуться спиной к кому-либо.* Pol. *Odwrócić się plecami do kogoś.* Ch. *Obracet se někomu zády.* Sl. *Obrátit' sa hrbtom k niekomu.* Blg. *Обръщам се с гръб към някого.* Srb. *Окренути се леђима (према) некоме.*

It. *Voltare le spalle a qualcuno.* Fr. *Tourner le dos à quelqu'un.* Sp. *Dar la espalda a alguien.* Ptg. *Voltar as costas a alguém.*

Cu puțin mai mare. Cu puțin mai mult.

Rs. *Немнолим больше.* Blg. *с малку по̀гулям (с някого).*

It. *Un poco più grande. Un poco di più.* Fr. *Un peu plus grand. Un peu plus.* Sp. *Un poco más grande. Un poco mayor. Un poco más.*

A trage cu ochiul. Deși în diversele expresii enumerate mai jos există unele deosebiri de nuanță semantică, mi se pare totuși că expresia

românească e calchiată după limbile slave nu numai datorită prepoziției *cu* și a instrumentalelor corespunzătoare (sau a prepoziției *c* în bulgară), ci și datorită faptului că atît în română, cît și în rusă, polonă și bulgară verbul "a trage (cu pușca, cu arcul etc.)" capătă același sens figurat ("a privi") și are același subiect (substantivul "ochi"). Prin urmare, avem a face cu o metaforă identică în limba română și limbile slave și inexistentă în limbile romanice[1].

Rs. *Стрелять глазами.* Pol. *Strzelać oczyma.* Blg. *Стрелна го с поглед.*

It. *Gettare delle occhiate.* Fr. *Lancer des œillades.* Sp. *Mirar de reojo. Lanzar ojeadas.*

A arunca cu piatra în cineva. Sau: *a arunca cu noroi, cu zăpadă, cu nisip* etc. De reținut e că și cealaltă prepoziție din exemplul citat, anume *în*, apare în unele limbi slave (cf. *în cineva – в кого-либо)*, lipsind însă în cele romanice.

Rs. *Бросить в кого-либо камнем.* Pol. *Rzucić kamieniem w kogoś.* Ch. *Házet do někom kamenem.* Sl. *Hadzat' kamenem do niekoho.* Srb. *Набацити се каменом на некога.*

It. *Gettare una pietra contra qualcheduno.* Fr. *Jeter des pierres à quelqu'un.* Sp. *Tirar una piedra a alguien*[2].

DE

Sensurile "clare" ale acestei prepoziții sînt, după cum se știe, destul de numeroase[3]. Ceea ce ne interesează aici e faptul că în toate limbile romanice *de* (cu diversele lui variante fonetice) exprimă raportul de posesiune sau

---

1 Verbele romanice *lancer* (fr.) și *lanzar* (sp.) sînt, la origine, tot metaforice. Folosite însă în sens propriu, ele au, ca complement direct, obiectul care se "lansează" (săgeata, sulița etc.), nu i n s t r u m e n t u l cu care se face această operație (de pildă arcul sau pușca).

2 Cf. și construcția maghiară *kövel megdobálni,* care ar putea fi, de asemenea, produs al unei influențe slave. Vorbind despre prepoziția *cu,* am putea menționa și expresia *a fi bolnav* (sau *a suferi) cu plămînii (cu inima, cu ficatul* etc.), destul de frecventă în vorbirea populară. Dar caracterul ei recent și – dacă nu mă înșel – originea ei muntenească fac foarte puțin probabilă ipoteza unui calc din rusă, singura limbă slavă unde există o construcție similară *(болет легкими, страдат сердцем),* inexistentă în limbile romanice (cf. it. *soffrire dei polmoni,* fr. *souffrir des poumons,* sp. *padecer de los pulmones).*

3 Vezi *Gramatica limbii române,* vol. I, București, 1954, p. 352-355.

apartenență, servind astfel ca instrument de formare a genitivului. Aceeași funcțiune a avut-o prepoziția *de* și în româna veche. Prin urmare, în epoca bilingvismului slavo-român, în mintea vorbitorilor a existat echivalența *de* (romanic) = *desinențele genitivului* (slav). De aceea construcțiile românești cu *de,* cărora în limbile slave le corespund construcții cu genitivul, iar în limbile romanice construcții fără *de* sînt, aproape sigur, calcuri din slavă.

Fapte de acest gen au mai fost semnalate de alți autori. Astfel, Max. Křepinský, *op. cit.,* se ocupă de folosirea prepoziției *de* cu verbele *a despărți, a curăța, a scăpa, a deosebi, a feri, a apăra, a se feri, a fugi, a se teme, a-ți fi frică, a atîrna, a prinde, a trage,* de unele construcții în care *de* introduce predicatul nominal ("mă cunoaște și de urît și de frumos..."; "cum dai tu de leac odihna") și, în sfîrșit, de prezența aceleiași prepoziții pe lîngă numeralele românești (de la douăzeci în sus; cf. *douăzeci de studenți* – rus. *двадцать студентов).* Eugen Seidel, *op. cit.,* p. 63-64, menționează de asemenea folosirea lui *de* cu numeralele[1], precum și construcțiile de tipul *un an de zile, o lună de zile, de mult, (se luptau) de nouă ani, copilul e de zece ani.*

La acestea, aș mai putea adăuga cîteva fapte, nesemnalate, din cîte știu, pînă în prezent:

A asculta de sfatul cuiva. A asculta de cineva.

Rs. *Слушаться чьего-либо совета. Слушаться кого-либо* Pol. *Słuchać rady kogoś.* Ch. *Poslouchat něčí rady.*

It. *Seguire il consiglio de qualcheduno. Ubbidire a qualcheduno.* Fr. *Suivre le conseil de quelqu'un. Obéir à quelqu'un.* Sp. *Seguir el consejo de alguien. Obedecer a alguien.* Ptg. *Ouvir o conselho de alguém.*

A se atinge de ceva (cineva).

Rs. *Коснуться чего-либо (кого-либо).* Pol. *Dotknąć się (do) czegoś.* Ch. *Dotýkat se něčěho.* Srb. *Тицати се нечега.*

It. *Toccare qualche cosa (qualcheduno).* Fr. *Toucher quelque chose (quelqu'un).* Sp. *Tocare algo (a alguien).* Ptg. *Tocar algo (alguém)*[2].

---

1 Arătînd, la începutul capitolului respectiv (p. 63), că nu i-a fost accesibilă lucrarea citată a lui Křepinský.

2 Construcțiile reflexive de acest tip au fost semnalate și discutate de Al. Graur (în BL, VI, 1938, p. 42 și urm.).

Atingător de ceva (cineva). Expresie azi învechită, cu sensul "referitor la", "care ține de". DLRLC I (s. v. *atingător)* dă, pentru ilustrarea ei, un citat din Odobescu: "Să despuiem această baladă de tot cuprinsul ei local și curat *atingător* de Țările Românești". În *Dicționarul enciclopedic ilustrat* al lui Candrea, aceeași sintagmă figurează fără mențiunea "învechit". De altfel, nu numai folosirea prepoziției *de,* ci și întreaga sintagmă pare a fi – judecînd după structura și sensul ei – de origine slavă, probabil cărturărească.

Rs. *Касающийся чего-либо (кого-либо).* Pol. *Dotyczący czegoś (kogoś).* Ch. *Týkající se něčeho.*

It. *Che concerne qualche cosa.* Fr. *Concernant quelque chose.* Sp. *Referente a algo. Vinculado con algo.* Ptg. *Referente a algo.*

A se ține de cineva. Cu sensul de "a urmări pe cineva", "a nu slăbi pe cineva", "a nu lăsa pe cineva în pace".

Rs. *Держаться кого-либо.* Pol. *Trzymać się kogoś.* Ch. *Držet se někoho.* Srb. *Стално се држати некога.*

It. *Tenersi a qualcheduno. Seguire qualcheduno.* Fr. *Suivre quelqu'un pas à pas.* Sp. *Seguir a alguien.* Ptg. *Seguir alguém.*

Erau trei de toate.

Rs. *Их было всего три (трое).* Pol. *Było ich wszystkiego trzy (troje).* Ch. *Byly všeho všudy tři.* Srb. *Свега троје.*

It. *C'erano tre in tutto.* Fr. *Il y avait en tout trois.*Sp. *Había tres por todo. Había tres en total.*

E de menționat că între expresiile romanice și cele slave există o anumită nepotrivire semantică: genitivele slave au sensul de "numai". Dar între "numai" și "în total" diferența de sens mi se pare destul de mică, legătura dintre ele putîndu-se stabili cu ușurință.

Zi de zi. Aici *de* românesc nu mai corespunde unui genitiv slav, ci prepoziției rusești *om.* Printre sensurile "clare" ale ambelor există acela de "separare", de "distanțare" (cf. *departe de mine* și *далеко от меня),* pe baza căruia în vorbirea unui bilingv se poate ușor stabili o echivalență între complexele sonore *de-om.* (Prima atestare: COD. VOR., 170/8.)

Rs. *День ото*[1] *дня.*

It. *Da un giorno all'altro. Di giorno in giorno. Ogni giorno.* Fr. *Jour par jour. Chaque jour.* Sp. *De día en día. Días y días. Cada día.*

De Întîi Mai. În contexte ca "de Întîi Mai va avea loc o mare manifestație" etc. Dau această ultimă sintagmă cu oarecare rezerve, în ce privește originea ei slavă, în primul rînd pentru că în română *de* nu se poate folosi înainte de orice dată, ci numai înaintea cîtorva date festive[2] (astfel nu se poate spune *de douzeci iulie* sau *de opt aprilie),* pe cînd în limbile slave genitivul se folosește în toate cazurile de acest gen (cf. rus. *двадцатого июля, восьмого апреля* etc.), iar în al doilea rînd pentru că *de* avea o funcțiune temporală și în latină (*de quarta vigilia, de mense Decembri, de nocte),* ba chiar în limbile romanice, e drept, nu înaintea numărului care indică ziua cutărei sau cutărei luni, ci în locuțiuni adverbiale ca sp. *de noche* "noaptea", "seara", ital. *di sera, di notte* etc.

Dar, chiar în ipoteza că întrebuințarea lui *de* românesc în asemenea cazuri ar fi de origine latină, faptul că construcția apare numai în limba noastră, nu și în celelalte limbi romanice, ar putea fi explicat prin aceea că ea a găsit un sprijin în construcțiile slave corespunzătoare.

Rs. *Первого мая.* Pol. *Pierwszego Maja.* Ch. *Prvního Máje.* Srb. *Првог маја.*

It. *Al Primo Maggio.* Fr. *Le Premier Mai (aura lieu une grande manifestation).* Sp. *El Primero de Mayo (tendrá lugar una gran manifestación).*

DE PE

Sensul fundamental sau "clar" al acestei prepoziții compuse e ideea de desprindere a unui obiect de un alt obiect pe suprafața căruia cel dintîi stătuse. Schematic am putea-o înfățișa astfel:

1 Variantă fonetică a lui *om.*

2 Cf. și *de ziua lui, de ziua nunții tale.*

Or, același sens fundamental, "clar", îl are și prepoziția rusească *с* (precum și corespondentele ei din celelalte limbi slave). Cf. *a lua cartea de pe masă – взять книгу* со[1] *стола.*

Dintre sensurile neclare ale lui *de pe* am înregistrat unul singur existent într-o limbă slavă, dar inexistent în limbile romanice:

Copie de pe un act (document, certificat etc.).

Rs. *Копия с документа.*

It. *Copia di un documento.* Fr. *Copie d'un acte.* Sp. *Copia de un documento.* Ptg. *Copia dum documento.*

Ţinînd seama de aspectul stilistic al expresiei în discuție, care e specifică – după cum se știe – limbajului judecătoresc-administrativ, nu este exclus – ba dimpotrivă, pare chiar foarte probabil – ca ea să fi fost calchiată după expresia rusească corespunzătoare. (Prima atestare: URICARIUL, IV, p. 53, anul 1794, într-un text juridic cu multe rusisme.)

DIN

Privită sub aspectul sensului ei fundamental sau "clar", prepoziția *din* nu are corespondente în limbile romanice, pe cînd în limbile slave are corespondente exacte *(из, z)*. Într-adevăr, *din* exprimă ideea de scoatere sau ieșire dintr-un interior, sau, prin extindere, ideea de proveniență dintr-un loc ori dintr-un grup. Reprezentarea ei schematică ar fi:

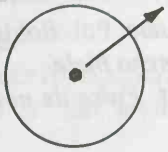

Or, în limbile romanice nu există o prepoziție care să aibă acest sens fundamental. *De* romanic (cu variantele lui fonetice) poate exprima p r i n t r e a l t e l e ideea de ieșire sau scoatere, dar acesta nu e nicidecum sensul lui de bază. Prin *de* în limbile romanice se arată punctul de plecare, locul de origine etc. Incidental, acest punct de plecare poate fi în interiorul unui spațiu limitat, ceea ce face ca "plecarea" să devină o "ieșire", dar

1 Variantă fonetică a lui *c.*

prepoziția *de* nu exprimă acest lucru: cf. fr. *partir d'un point déterminé, s'éloigner du poteau, se séparer de quelqu'un* și *sortir de la maison, prendre un livre de l'armoir.* De aceea cred că nu este exclus ca prepoziția *din* să se fi format în românește sub influența prepozițiilor slave corespunzătoare.

Trec peste cazurile în care această prepoziție se folosește cu sensul ei "clar", exprimînd, după cum am arătat, ideea de scoatere sau ieșire dintr-un spațiu limitat, ori, prin extindere, ideea de proveniență din interiorul unui loc sau al unui grup, întrucît sub acest aspect exemple de concordanță între română și limbile slave s-ar putea da cu miile (cf. rom. *a scoate din buzunar, a ieși din casă, [originar] din Moldova, el e dintr-o familie de muncitori*[1] etc. etc. și rs. *вынуть из кармана, выйти из дому, родом из Москвы, он из рабочей семьи).* De altfel, întrucît sensul fundamental al prepoziției discutate e același în română și în limbile slave, e firesc ca el să apară în tot felul de contexte, al căror număr devine practic incalculabil. Ceea ce ne interesează aici sînt contextele în care *din* apare cu un sens neclar, estompat, neexprimînd vizibil ideea de ieșire, scoatere sau proveniență din interiorul unui spațiu limitat ori al unui grup.

Din zi în zi.

Rs. *Изо дня в день.* Pol. *Z dnia na dzień.* Srb. *Из дана у дан.*

It. *Di giorno in giorno.* Fr. *De jour en jour.* Sp. *De día en día. Día a día.* Ptg. *Dia a dia.*

A face din negru alb.

Rs. *Делать из белого черное.* Pol. *Robić z białego czarne.* Ch. *Dělat z černého bílé.* Sl. *Robit' z čierneho biele.*

It. *Fare dal nero bianco.* Fr. *Faire de noir blanc.* Sp. *Hacer lo negro blanco.*

Cămașă dintr-o pînză bună.

Rs. *Сорочка из хорошего полотна.* Pol. *Koszula z dobrego płótna.* Ch. *Košile z dobré platna.* Sl. *Košel'a z dobry latky.*

It. *Camicia di buona tela.* Fr. *Chemise de bonne toile.* Sp. *Camisa de tela buena.*

1 Seidel, *op. cit.*, p. 64 menționează sintagmele *Universitatea din Cluj* și *casa din deal.*

Exemple similare s-ar mai putea da destule, însă fiind vorba de un sens "clar" și generalizabil al prepoziției *din*, adică de faptul că atît în română cît și în limbile slave ea indică raportul dintre un obiect și materia din care e confecționat el, e firesc ca această prepoziție să poată apărea în cele mai felurite contexte *(costum dintr-o stofă bună, obiect făcut dintr-un metal tare* – cf. rs. *костюм из хорошего сукна, предмет [сделаный] из крепкого металла* etc.). Or, pentru ilustrarea celor spuse mai sus, exemplele menționate mi se par suficiente.

S-au certat dintr-un fleac.

Rs. *Они поссорились из-за пустяка.*

It. *Essi si son bisticciati per cose da nulla.* Fr. *Ils se sont querellés pour un rien.* Sp. *Ellos se han querellado por una nadería.*

Din milă. Sau: *din dragoste, din ură, din economie* etc.

Rs. *Из жалости.* Pol. *Z litości.* Ch. *Ze soucitu.* Sl. *Z milostí.* Srb. (vechi) *Из сомилости.*

It. *Per pietà.* Fr. *Par pitié.* Sp. *Por piedad. Por compasión. De lástima.* Ptg. *Por piedade.*

Din toate puterile.

Rs. *Изо всех сил.* Pol. *Ze wszech sił.* Ch. *Ze všech sil.* Sl. *Zo všetkych síl.* Srb. *Из свих сила.*

It. *A tutta forza.* Fr. *De toutes ses forces.* Sp. *Con todas sus fuerzas.*

Din țăran s-a făcut orășean.

Rs. *Из крестьянина он стал горожанином.* Pol. *Z chłopa zrobił sie mieszczuch.* Ch. *Z venkovana se stal meštan.* Sl. *Z sedliaka stal sa mešťanom.*

It. *Da contadino è divenuto cittadino.* Fr. *De paysan il est devenu citadin.* Sp. *De campesino se hizo ciudadano.*

A trage din pușcă. La prima vedere s-ar părea că avem a face cu sensul principal, "clar" al prepoziției "din", care, după cum am mai spus, arată în română și în limbile slave raportul existent între un obiect și spațiul limitat din interiorul căruia iese acel obiect. Totuși, lucrurile stau altfel, întrucît nu e vorba de un exemplu ca *glonțul iese din pușcă,* în care situația ar fi fost limpede, ci de contextul *a trage din pușcă* unde prepoziția *din* servește ca

instrument de legătură sintactică între un substantiv *(pușcă)*[1] și verbul *a trage*. În limbile romanice această legătură se exprimă prin alte prepoziții. Astfel în spaniolă se folosește prepoziția *con* corespunzătoare prepoziției românești *cu*. Sintagma românească *a trage cu pușca* (folosită mai frecvent decît sintagma *a trage din pușcă)* este deci identică, ca structură, cu sintagma spaniolă și deosebită de sintagmele slave corespunzătoare ei ca sens. Prin urmare, dintre cele două sintagme românești *(a trage cu pușca* și *a trage din pușcă),* prima e romanică din punctul de vedere al structurii ei, iar cea de-a doua, slavă.

Rs. *Стрелять из ружья.* Pol. *Strzelać z strzelby.* Srb. *Пуцати из пушке.*

It. *Tirare fucilate.* Fr. *Tirer au fusil.* Sp. *Tirar con la escopeta.*

Din nou. Sintagma e semnalată și de E. Seidel, *op. cit.,* p. 64, care nu o compară însă decît cu sintagmele corespunzătoare din bulgară și franceză. Ca dovadă sigură a faptului că avem a face cu o influență slavă, s-ar mai putea invoca formele *de iznoavă* și reg. *diznou,* în care apare chiar prepoziția slavă *iz,* combinată cu prepoziția romanică *de.*

Rs. *изново* (regional). Pol. *Znowu.* Ch. *Znova.* Sl. *Znova.* Srb. *изнова.*

It. *Di nuovo.* Fr. *De nouveau.* Sp. *De nuevo.* Ptg. *De novo.*

DUPĂ

Prin sensurile ei "clare", adică indicarea raportului de succesiune în spațiu și timp, precum și a poziției unui obiect situat în spatele altuia, prepoziția *după* corespunde prepozițiilor rusești *no* și *за* (precum și variantelor respective din celelalte limbi slave). Cf. *el merge după mine; după scurgerea termenului; cartea a căzut după dulap* și rs. *он идём за мной; по исмечению срока; книга упала за шкаф.* Prin urmare, în mintea unui vorbitor bilingv se pot stabili echivalențe între complexul sonor *după* și complexele sonore *за* și *no.* În cazul acestuia din urmă s-ar mai putea invoca o anumită asemănare formală (grupurile de sunete *-pă – no)* care favorizează echivalența pomenită mai sus[2].

1 Eventual *carabină, pistol, tun* etc.

2 Vezi, în acest sens, Uriel Weinreich, *Languages in Contact,* New York, 1953, p. 49, unde se discută acest fenomen. Autorul arată, printre altele, că în vorbirea italienilor din

Iată acum cîteva cazuri în care prepoziția *după* arată raporturi "neclare", exprimate în limbile slave prin *po* și *za,* iar în limbile romanice prin alte prepoziții (sau, în genere, prin alte procedee sintactice).

A trimite după doctor.

Rs. *Послать за доктором.* Pol. *Posłać po lekarza.* Blg. *Изпращам за лекар.*

It. *Mandare per il dottore.* Fr. *Envoyer chercher un médicin.* Sp. *Mandar a buscar un medico.*

Am venit după tine[1]**.** Cu sensul "am venit să te iau (la teatru, la plimbare etc.)".

Rs. *Я пришел за тобой.* Pol. *Przyszedłem po ciebie.* Ch. *Přišel za tebou.* Sl. *Prišiel za tebou.* Blg. *Дойдох за тебе.* Srb. *Дошао сам на тебе.*

It. *Sono venuto a prenderti.* Fr. *Je suis venu pour te prendre.* Sp. *He venido a (para) llevarte.*

A se duce după țigări. Sau: *după apă, după sare* etc. Cf. și *a trimite după țigări.*

Rs. *Пойти за папиросами.* Pol. *Pójść po papierosy.* Blg. *Отивам за цигари.* Srb. *Ићи по цигарете.*

It. *Andare a comprar delle sigarette.* Fr. *Aller acheter des cigarettes.* Sp. *Ir a comprar cigarrillos.*

Rudă după mamă.

Rs. *Родственник по матери.* Pol. *Krewny po matce.* Ch. *Příbuzný po matce.* Sl. *Pribuzný po matke.* Blg. *Родина ми е по майка.* Srb. *Род по мајци.*

Statele Unite cuvîntul *libreria* a căpătat sensul de "bibliotecă", sub influența unui complex sonor englezesc cu o structură foarte asemănătoare, și anume *library* ("bibliotecă"). În acest caz avem a face cu un calc de tip special, de la formă la conținut. Fenomene asemănătoare am înregistrat și cu în vorbirea românească a bilingvilor influențați de rusă. De exemplu *mă voi stărui să fac cutare lucru (< постараюс),* auzit la cîteva persoane, și *ocrotitor de fiare* "îmblînzitor de fiare" (< *укротитель зверей),* la o singură persoană.

1 În rezumatul lucrării lui Křepinský pomenite mai înainte figurează sintagma *fetele se duseseră după bărbații lor* (sic). Neavînd însă la îndemînă întreaga lucrare, nu-mi dau seama dacă sensul lui *după,* din această sintagmă, e cel discutat aici sau altul (de pildă: *fetele s-au dus pe urmele bărbaților* – adică succesiunea în spațiu).

It. *Parente per parte di madre.* Fr. *Apparenté par sa mère.* Sp. *Pariente por parte de madre.*

A purta doliu după cineva. De asemenea: *a plînge după cineva, a ofta după cineva* etc.

Rs. *Носить трауръ по кому-либо.* Pol. *Nosić żałobę po kimś.* Ch. *Nosit smutek po někom.* Blg. *Нося трауръ за някого.* Srb. *Носити црнину за неким.*

It. *Vestire a luto (abbrunarsi) per qualcheduno.* Fr. *Être en deuil de quelqu'un.* Sp. *Llevar luto por alguien.*

Nu mă duc după el. Expresia a fost semnalată de Křepinský *(op. cit.),* care o consideră de origine slavă. Neștiind însă cu ce expresii slave și romanice o compară, dau mai jos corespondențele înregistrate de mine:

Rs. *Не пойду за него.* Pol. *Nie pójdę za niego.* Blg. *Не ще се отъжаза него.* Srb. *Не идем за него.*

It. *Non voglio sposarlo. Non voglio maritarmi con lui.* Fr. *Je ne veux pas l'épouser. Je ne veux pas me marier à lui.* Sp. *No quiero casarme con el.* Ptg. *Não quero casar-me com elle.*

FĂRĂ

Fără de moarte. Întrucît în limbile romanice nu există o sintagmă cristalizată de acest gen cu funcțiune adjectivală (și amintind bine, prin structura ei, cuvintele românești compuse de tipul *fărădelege*[1], *untdelemn),* iar în limbile slave există formații analoage, e de presupus că avem a face cu produsul unei influențe slave, mai ales că expresia în discuție provine din limbajul religios. Nu este deci exclus ca ea să se fi format în română sub influența limbii cărților bisericești slavone. De altfel, și faptul că apare numai în limbile sud-slave, în rusă (probabil ca slavonism intrat pe cale cărturărească) și în română, fiind inexistentă în limbile slave apusene constituie, cred, un argument în sensul celor afirmate mai sus.

Rs. *Бессмертный.* Blg. *Безмъртен.* Srb. *Бесмртан.*

It. *Immortale. Imperituro.* Fr. *Immortel.* Sp. *Inmortal.* Ptg. *Imortal.*

1 Discutat de E. Seidel (*op. cit.,* p. 8 și urm.), ca exemplu de calc.

De altfel, însăşi structura prepoziţiei compuse *fără de* ar putea fi pusă pe seama influenţei limbilor slave, în care prepoziţia corespunzătoare lui *fără* (rs. *без*, pol. ch. *bez* etc.) se construieşte cu genitivul, redat în româneşte prin *de* (vezi mai sus p. 211-212). E drept că şi în italiană există construcţia *senza di* (şi *contro di, dopo di),* a cărei folosire e însă limitată numai la cazurile cînd complementul respectiv e reprezentat printr-un pronume personal *(non posso vivere senza di te;* non partirò *senza di lui* etc.). (Cf. DA, s. v. *fără,* unde, pentru majoritatea cuvintelor compuse cu *fără,* se dau etimologii slave.)

ÎN

Despre sensul fundamental, "clar", al acestei prepoziţii am vorbit mai înainte (p. 203). Prepoziţiile slave corespunzătoare lui *în* pe baza acestui sens sînt rs. *в,* pol. *w,* srb. *y (< b)* etc.

Ca şi pînă acum, voi menţiona aici sintagmele în care limba română se aseamănă cu limbile slave prin folosirea prepoziţiei "în", deosebindu-se însă de limbile romanice[1].

A trage în cineva.

Rs. *Стрелять в кого-нибудь.* Blg. *Стрелям в някого.* Srb. *Пуцати у некога.*

It. *Sparare contra qualcuno.* Fr. *Tirer sur quelqu'un.* Sp. *Disparar sobre uno. Pegar un tiro a uno.*

A arunca cu piatra în cineva. Prepoziţia "în" se foloseşte în română, rusă şi polonă. În limbile romanice apar alte prepoziţii (vezi exemplele de la p. 211, unde am vorbit despre prepoziţia *cu).*

A veni în urma cuiva.

Rs. *Идти вслед за кем-либо.* Pol. *Iść w ślad za kimś* (livresc). Ch. *Jít ve stopách někoho.* Srb. *Прамите некога устопу.*

It. *Andare dietro qualquno.* Fr. *Aller derrière quelqu'un.* Sp. *Andar detrás de uno.*

A bate în uşă (în geam).

1 E. Seidel, *op. cit.,* p. 64, discută sintagma *în loc de.*

Rs. *Стучать(ся) в дверь (в окно).* Pol. *Pukać w drzwi (w okno).* Ch. *Bít v okno* (livresc). Srb. *Куцами у прозор* (rar).

It. *Bussare (picchiare) alla porta (all'uscio).* Fr. *Frapper à la porte.* Sp. *Llamar a la puerta.*

Într-un glas.

Rs. *В один голос.* Blg. *Вдин глас.* Srb. *Yjeган глас.*

It. *A una voce. All'unissono.* Fr. *À l'unisson.* Sp. *Al unísono.*

Cal în spume.

Rs. *Конь в пене.* Pol. *Koń cały w pianie.* Blg. *Кон в пяна.*

It. *Cavallo coperto di schiuma.* Fr. *Cheval couvert d'écume, cheval écumant.* Sp. *Caballo cubierto de espuma.*

A se juca în bumbi (reg. în cărți etc.). Expresia se mai folosește și azi, sau, în orice caz, se mai folosea acum 20-25 de ani în limbajul copiilor. De remarcat e că atît în română, cît și în unele limbi slave legătura sintactică dintre verbul "a (se) juca" și substantivul desemnînd obiectul jocului se face prin prepoziția "în", ceea ce nu se întîmplă în limbile romanice.

Rs. *Играть в пуговицы.* Pol. *Grać w guziki.* Ch. *Hrát v knoflíky (v karty).* Srb. *Играти (се) у карте.*

It. *Giocare a palla (agli scacchi).* Fr. *Jouer aux échecs (aux cartes, au tennis).* Sp. *Jugar a los naipes (al tenis, a las damas).* Ptg. *Jogar xadrez.*

LA[1]

Prin unul din sensurile lui "clare" (raportul de destinație, ideea de țintă) prepoziția românească corespunde prepozițiilor slave *k* și *go (do)* (cf. *veniți la noi;* rs. *приходите к нам;* pol. *chodźcie do nas).* În baza altor sensuri ale aceleiași prepoziții, de pildă raportul spațial existent între două obiecte situate alături (la masă, la marginea drumului etc.), se poate vorbi și despre o corespondență între complexul sonor *la* și complexul sonor slav *y* (cf. *la fereastră; la ușă* – și rs. *у окна, у двери).*

Am o rugăminte la dumneata.

Rs. *У меня к вам просьба.* Pol. *Mam do pana prożbę.* Ch. *Mám k vám*

1 Křepinský, *op. cit.,* discută sintagma *iute la picior.*

prosbu. Sl. *Prosbu mam k vám.*

It. *Ho una preghiera da rivolgervi.* Fr. *J'ai une demande a vous adresser.* Sp. *Tengo que pedirle algo. Quiero pedirle un favor.*

A dormi la perete. În limbile romanice raportul dintre substantivul desemnînd peretele și substantivul desemnînd persoana care doarme la perete nu se exprimă prin prepoziția corespunzătoare lui *la* românesc, ci prin altele.

Rs. *Спать у стенки.* Ch. *Spát u stěny.* Blg. *Спя до стената.*

It. *Dormire accanto alla parete.* Fr. *Dormir contre le mur.* Sp. *Dormir junto a la pared. Dormir del lado de la pared.*

PE

Despre echivalența dintre complexul sonor românesc *pe* și complexul sonor slav *na (на)* am vorbit deja mai înainte (p. 204-205). Aici ar mai fi de adăugat echivalența de complexe sonore *pe = po (по),* atît în baza unui sens comun (cf. *a merge pe stradă* – rs. *идти по улице)* cît și în baza asemănării lor formale. Dovadă sigură în sensul acesta mi se par sintagmele românești *pe vechi* și *pe nou*[1], cărora în rusește le corespund sintagmele *по новому, по старому.* Expresiile de tipul la *20 aprilie, pe nou;* la *7 februarie, pe vechi* (rs. *20 апреля по новому; 7 февраля по старому)* se foloseau frecvent (mai ales în Moldova) în anii care au urmat reformei calendarului din 1921, cînd așa-zisul "stil nou" a înlocuit "stilul vechi".

Pe ales(e).

Rs. *На выбор.* Ch. *Na výběr.* Blg. *По избор.* Srb. *На избор. По избору.*

It. *A scelta.* Fr. *Au choix.* Sp. *A elección.*

Pe lume.

Rs. *На свете.* Pol. *Na świecie.* Ch. *Na světě.* Blg. *На света.* Srb. *На свету.*

It. *Nel mondo. Al mondo.* Fr. *Au monde.* Sp. *En el mundo. Al mundo.*

A (se) lupta pe viață și pe moarte.

Rs. *Сражаться не на жизнь, а на смерть.* Pol. *Walczyć na śmierć i*

1 Atît în română cît și în rusă sintagma în forma ei completă conține și substantivul "stil": *pe stilul nou, по новому стилю.*

życie. Ch. *Bojovat na život a na smrt.* Blg. *Боря се на живот и смърт* (rusism). Srb. *Борити се на живот и на смрт.*

It. *Combattere a morte.* Fr. *Combattre jusqu'à la mort.* Sp. *Pelear a vida o muerte.*

Pe dos.

Rs. *Наоборот. На изнанку.* Pol. *Na odwrót.* Ch. *Na ruby.* Srb. *На опако.*

It. *Alla rovescia. A ritroso.* Fr. *À l'envers.* Sp. *Al revés.*

A trece (a scrie / a copia) pe curat.

Rs. *Переписать на чисто.* Pol. *Przepisać na czysto.* Ch. *Přepisovat na čisto.* Blg. *Преписвам на чисто.* Srb. *Преписати на чисто.*

It. *Mettere a pulito. Mettere in bella copia.* Fr. *Mettre au net.* Sp. *Pasar en limpio.*

Pe nume Ion. În contexte ca "un tînăr pe nume Ion".

Rs. *По имени Иван.* Blg. *На име Иван.* Srb. *По имени Јован.*

It. *Di nome Giovanni.* Fr. *Nommé Jean.* Sp. *De nombre Juan. Llamado Juan.*

Pe stomacul gol. Sau: *pe inima goală.*

Rs. *На тощий желудок.* Pol. *Na pusty zołądek.* Ch. *Na prázdný žaludek.* Blg. *На гол стомах.* Srb. *На празан желудац.*

It. *A stuomaco vuoto. A digiuno.* Fr. *À jeun.* Sp. *(Beber) con el estómago vacío.*

Pe (stilul) vechi. Și, respectiv, "pe (stilul) nou". Firește, exemple nu pot să dau decît pentru rusă, bulgară și sîrbă, căci numai în țările respective a avut loc cunoscuta reformă a calendarului din al treilea deceniu al secolului nostru.

Rs. *По старому (стилю). По новому (стилю).* Blg. *По стар стил. По нов стил.* Srb. *По старом. По новом.*

A se supăra pe cineva. Sau: *a fi supărat pe cineva.*

Rs. *Сердится на кого-либо. Быть сердитым на кого-либо.* Pol. *Gniewać się na kogoś.* Ch. *Zlobit se na někoho.* Blg. *Сърда се на някого.* Srb. *Љутити се на некога.*

It. *Essere in collera con qualcheduno.* Fr. *Se fâcher contre quelqu'un.* Sp. *Enfadarse con alguien. Estar enfadado con alguien.* Ptg. *Zangar-se com alguém.*

A avea ciudă pe cineva. Sau: *mi-e ciudă pe el, ți-e ciudă pe mine* – construcții semnificative pentru discuția noastră, căci amintesc bine așa-numita "categorie a stării" din limba rusă.

Rs. *Досадовать на кого-либо. Мне досадно на него.* Pol. *Być zły na kogoś.* Ch. *Mít zlost na někoho.* Blg. *Досаждъм на някого (някому).*

It. *Aver la stizza con qualcheduno.* Fr. *Avoir une dent contre quelqu'un.* Sp. *Envidiar a alguien.*

Pe cît... pe atît.

Rs. *Насколько... настолько.*

It. *Quanto... tanto.* Fr. *Autant... autant.* Sp. *Cuanto... tanto.* Ptg. *Quanto... tanto.*

Pe adresa. În contexte ca "a trimite o scrisoare pe adresa cuiva".

Rs. *По адресу.* Pol. *Na adres.* Ch. *Na adresu.* Blg. *Изпращам на адреса на някого.* Srb. *На неrujy адресу.*

It. *All'indirizzo (di qualcuno).* Fr. *À l'adresse (de quelqu'un).* Sp. *A la dirección (de alguien).*

Ținînd seama de faptul că avem a face cu o expresie legată de funcționarea serviciului poștal, nu este exclus să fi fost calchiată din rusă în epoca Regulamentului Organic.

Pe măsură ce.

Rs. *По мере того как...*

It. *A misura che...* Fr. *Au fur et à mesure que...* Sp. *A medida que...*

A pune pe note. În contexte ca "a pune pe note o poezie" (adică a-i da o formă muzicală).

Rs. *Положсить на ноты.* Pol. *Prezeniesć na nuty.*

It. *Mettere in note.* Fr. *Mettre en musique.* Sp. *Poner música (a un poema).*

Primul pe țară. Sau: *pe școală, pe regiune* etc.

Rs. *Он первый на селе работник.*

It. *Il primo nel paese. Il primo di tutto il paese.* Fr. *(Il s'est classé) premier en France.* Sp. *El primero en el país. El primero del país.*

Nici cămașă n-are pe el.

Rs. *Они рубашки не имеет на себе.* Pol. *Niema nawet koszuli na sobie* (rar). Blg. *На гърба си няма риза.* Srb. *Нема ни кошуле на себу.*

It. *Non ha nulla da vestire.* Fr. *Il n'a rien à se mettre dessus.* Sp. *No tiene ropa que ponerse.*

Pe românește[1]**.** Sau: *pe rusește, pe franțuzește* etc.

Rs. *По французски (по румынски, по русски* etc.). Pol. *Po polsku.* Ch. *Po česku* (învechit). Croată (dialectal) *Govoriti po rumunski.* Blg. *По румънски.*

It. *(Parlare) italiano.* Fr. *(Parler) français.* Sp. *(Hablar) español.*

Pe lîngă sintagmele de mai sus și pe lîngă cele comentate de Křepinský, *op. cit. (pe voia ta, pe poftă, pe vrute, pe nevrute, pe scurt, pe larg, pe tăcute, pe întrecute)* s-ar mai putea menționa și altele (ca: *pe mîine, pe cînd, pe două zile, pe socoteala mea* etc.), deși cu multe rezerve, întrucît în ele ar putea fi vorba de *pe* cu vechile funcțiuni ale lui *per* latinesc, ale cărui reflexe se întîlnesc în unele construcții romanice corespunzătoare. Exclus nu este să avem a face cu o construcție de origine latină întărită de construcțiile slave analoage. Demnă de remarcat e oscilația între *pe – pentru* în unele cazuri de acest gen (cf. *a împrumuta cuiva o carte pe două zile...* și *pentru două zile; a pleca pe două zile* și... *pentru două zile).*

Pe veci. În cazul de față – deși sintagmele romanice corespunzătoare conțin tot un reflex al lat. *per-*, sintagma românească mi se pare aproape cu siguranță calchiată după slavă, întrucît, pe de o parte, cuvîntul *veci* e de origine slavă, iar pe de altă parte expresia a intrat, probabil, în românește pe cale cărturărească, prin intermediul textelor bisericești traduse din slavonă.

Rs. *На веки.* Pol. *Na wieki.* Ch. *Na věky.* Croată (dial.). *Na vjeke.* Blg. (învechit) *На веки.*

It. *Per sempre. Per l'eternità.* Fr. *Pour toujours.* Sp. *Para siempre.*

---

1 Sintagma figurează în rezumatul lucrării lui Křepinský, trimis mie de către lingvistul ceh Jiři Felix. Fiind însă pusă după alte expresii, cu mențiunea "cf.", nu-mi dau seama dacă semnalarea ei trebuie atribuită celui ce a scris lucrarea sau celui ce mi-a trimis rezumatul.

PE LA

Locuțiunea prepozițională *pe la* poate fi pusă în legătură cu prepoziția slavă *no (po)* în baza a două considerente: în primul rînd ambele arată deplasarea spre mai multe puncte, în direcții deosebite (*el umblă pe la teatre* – rs. *он ходит по театрам)* iar în al doilea rînd *la* românesc poate fi considerat un echivalent al dativului, cu care se construiește prepoziția *no* în rusă *(по улицам, по городу).*

S-au răspîndit pe la casele lor.

Rs. *Разошлись по домам.* Pol. *Rozejść się po domach.* Blg. *Разминаха по домовете си.*

It. *Se ne andarono alle loro case.* Fr. *Ils s'en allèrent chez eux.* Sp. *Se fueron a sus casas.*

PE LÎNGĂ

Locuțiunea prepozițională *pe lîngă* ar putea fi pusă în legătură cu locuțiunea rusească *по мимо.*

Pe lîngă aceasta.

Rs. *Помимо этого.*

It. *Oltre ciò. Salvo questo.* Fr. *En plus ça.* Sp. *Además.*

PESTE

Atît prepoziția *peste* cît și prepoziția rusească *через* (cu corespondentele ei din celelalte limbi slave) au un sens "clar", arătînd raportul dintre un obiect în mișcare și o porțiune de loc pe deasupra căreia trece acel obiect (*a trece peste un rîu* – rs. *перейти через реку).*

Peste drum. În contexte ca: "el locuiește peste drum (de noi)".

Rs. *Через дорогу.* Pol. *Przez drogę.* Srb. *Преко пута.*

It. *Dirimpetto.* Fr. *Vis-à-vis. De l'autre coté de la route.* Sp. *En frente.*

Peste două zile.

Rs. *Через два дня.* Srb. *Кроз два дана.*

It. *Fra due giorni. Dopo due giorni.* Fr. *Dans deux jours. Après deux jours.* Sp. *Dentro de dos días. A cabo de dos días.*

SPRE

La sintagmele discutate de Křepinský, *op. cit. (spre iubire, spre acest scop* și *spre mai mare mirarea lui),* aș mai putea adăuga alte cîteva, de o factură asemănătoare, ca: *spre (ne)norocul meu, spre rușinea mea, spre mulțumirea mea* etc. De exemplu:

Spre mulțumirea mea.

Rs. *К моему удовлетворению.* Pol. *Ku mojemu zadowoleniu.* Ch. *K mé spokojenosti.* Srb. *Но мое задоволство.*

It. *Con mia soddisfazione.* Fr. *À ma satisfaction.* Sp. *Para mi satisfacción.*

Spre bine.

Rs. *К лучшему.* Pol. *Ku lepszemu.* Ch. *K lepšímu.* Sl. *K lepšému.*

It. *Per il meglio.* Fr. *Au mieux. Pour le mieux.* Sp. *Para bien.*

SUB

Sub deal. Cu sensul "la poalele dealului". Construcție rară, atestată totuși la scriitori (DLRLC, vol. IV, s. v. *sub).*

Rs. *По̀д горо́й.* Pol. *Pod górą.* Ch. *Pod kopcem.* Srb. *По̀д бре́гом.*

It. *Al piè del monte.* Fr. *Au pied de la montagne.* Sp. *Al pie del monte.*

Sub seară. Cu sensul "spre seară", "la căderea serii": "Sub seară, podarul, de la Călieni a văzut... o umbră neagră" (V. I. Popa; vezi DLRLC, vol. IV, s. v. *sub).*

Rs. *По̀д ве́чер.* Pol. *Pod wieczór.* Ch. *Vpod večer.* Sl. *Pod vecerom.* Srb. *По̀д ве́чер.*

It. *Sul far della sera.* Fr. *Vers le soir.* Sp. *Al anochecer.*

Sub cerul liber.

Rs. *По̀д откры́тым не́бом.* Pol. *Spać pod golym niebem.* Ch. *Pod širym nebem.* Blg. *Спя по̀д откри́то не́бе.* Srb. *По̀д ве́дрим не́бем.*

It. *All'aperto. A cielo scoperito.* Fr. *À la belle étoile.* Sp. *Al cielo raso.*

Firește, lista de mai sus[1] suferă de anumite neajunsuri, inerente unei

1 Care, după cum am mai arătat, nu epuizează toate faptele de tipul celor studiate

expuneri cu material factic privitor la cîteva limbi. În primul rînd se poate observa pe alocuri o anumită inconsecvență în structura exemplelor date (de pildă, sintagma românească *a se juca în bumbi* e comparată cu sintagma portugheză *jogar xadrez* "a juca șah"), ceea ce se explică prin greutățile de ordin practic pe care le-am întîmpinat la strîngerea materialului (cules pe parcursul cîtorva ani, cu ajutorul mai multor informatori, adesea străini, veniți numai temporar în țara noastră). Am căutat însă ca aceste inconsecvențe – al căror număr nu e prea mare – să nu modifice nicăieri esența fenomenului în discuție, adică folosirea cutărei sau cutărei prepoziții în construcțiile de un anumit tip. În al doilea rînd, s-ar fi putut face o clasificare mai precisă a faptelor, deosebindu-se cazurile de folosire a prepozițiilor în mai multe contexte posibile *(spre mulțumirea mea, spre norocul meu* etc.), de cazurile în care prepoziția apare într-o singură sintagmă cristalizată *(a dormi sub cerul liber),* de locuțiunile adverbiale *(pe alese)* și, în sfîrșit, de cele prepoziționale *(fără de, pe la).*

Această operație, deși utilă, ar fi îngreuiat totuși, într-o anumită măsură, urmărirea faptelor. Aspectul principal al problemei era, cred, semnalarea analogiilor slavo-române, lucru pe care – cel puțin într-o anumită măsură – sper că am izbutit să-l fac.

SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 89-119

(cuprinzînd, totuși, majoritatea lor). Chiar în prezent mai sînt în posesia unui număr de fapte similare, care par a fi de origine slavă. M-am ferit totuși să le dau deocamdată, întrucît unele din ele ridică probleme pentru a căror elucidare e nevoie de o investigație mai aprofundată.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ELEMENTE STRUCTURALE ROMANICE ÎN LEXICUL ROMÂNESC

1. Dacă în domeniul fonologiei și în cel al gramaticii cercetările de lingvistică structurală găsesc un teren cît se poate de prielnic, în acela al lexicului ele sînt simțitor mai dificile, la prima vedere chiar imposibile. Într-adevăr, s-ar părea că noțiunile de "sistem" și de "lexic" se exclud: sistemul presupune regularitate, stabilitate, simetrie, posibilitatea de a grupa faptele într-un număr determinat și relativ mic de clase sau de categorii; lexicul, dimpotrivă, se caracterizează printr-un număr mare de elemente eterogene, fluctuante și, în consecință, foarte greu sistematizabile[1].

1. 1. Cu toate acestea, pînă în prezent există cîteva încercări de lexicologie structurală, ale căror rezultate – adesea foarte interesante – sînt de natură să încurajeze munca de cercetare a unui domeniu încă puțin cunoscut.

Felul cel mai clar, mai simplu și mai "structural" de a pune problema îl găsim, cred, la lingvistul danez Louis Hjelmslev. De aceea voi lua observațiile lui ca punct de plecare în expunerea care urmează. După cum se știe, Hjelmslev operează cu patru categorii fundamentale – c o n ț i n u t, e x p r e s i e, s u b s t a n ț ă și f o r m ă[2]. Planul conținutului (ca și planul expresiei, de altfel) este văzut ca o masă amorfă, ca un "continuum" a cărui segmentare variază de la limbă la limbă. "Fiecare limbă trasează linii demarcatoare proprii prin masa amorfă a gîndirii, introduce în ea diverși

1 Stephen Ullmann, *Descriptive Semantics and Linguistic Typology,* în "Word", 9, 1953, nr. 3, p. 225-226.

2 Vezi Louis Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language,* în "International Journal of American Linguistics" (Supplement), 19, 1, January, 1953, p. 29-38.

factori aranjați în diferite feluri, creează centre de gravitație în diverse locuri și le face să fie mai slabe sau mai puternice, de la caz la caz. Întocmai ca o grămăjoară de nisip care poate fi turnată în felurite tipare, sau ca norul de pe cer care, în ochii lui Hamlet, își schimbă forma de la o clipă la alta. Și după cum aceeași grămăjoară de nisip poate fi turnată în tipare cu totul deosebite, sau după cum același nor poate căpăta forme mereu noi, tot așa aceeași semnificație poate îmbrăca forme diferite, sau, altfel spus, poate fi structurată în chipuri deosebite, de la limbă la limbă"[1].

Ca exemplu de segmentare inegală a conținutului în diferite limbi, Hjelmslev dă, printre altele, cîteva denumiri de culori în engleză și gaelică, precum și cuvintele care denumesc noțiunile "copac", "lemn", "pădure" în daneză, germană și franceză. În engleză și în gaelică, porțiunea de conținut pe care el o numește "zona culorii" *(colour zone)* este segmentată astfel (*op. cit.*, p. 33):

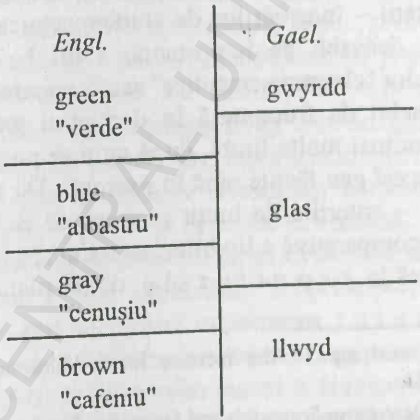

O nepotrivire analoagă între limbi – adică o segmentare inegală a conținutului – se observă și în tabelul care cuprinde denumirile daneze, germane și franceze ale noțiunilor "copac", "lemn", "pădure" (*op. cit.*, p. 34).

1 L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 32.

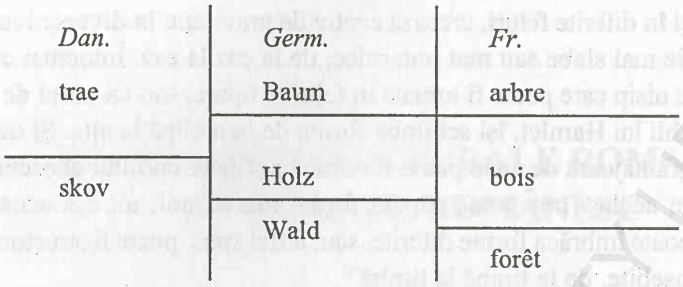

Felul în care se segmentează conținutul unei limbi e numit de Hjelmslev f o r m ă a c o n ț i n u t u l u i. Evident, această segmentare se face cu ajutorul elementelor din planul expresiei, așa încît, în ultimă analiză, concepția hjelmsleviană despre structură poate fi redusă la un principiu simplu și totodată fundamental: r a p o r t u l d i n t r e p l a n u l c o n ț i n u t u l u i ș i p l a n u l e x p r e s i e i, fără luarea în considerație a "substanței". Această idee stă, într-un fel sau altul, la baza tuturor – sau, în orice caz, a majorității – încercărilor de studiere structurală a lexicului, inclusiv încercarea, deosebit de importantă, a lui J. Trier, principalul teoretician al așa-ziselor "cîmpuri semantice" sau "sectoare noționale". Ea se dovedește a fi deosebit de fructuoasă în domeniul studierii structural-tipologice a două sau mai multe limbi, după cum se poate vedea din cele cîteva încercări de acest gen făcute pînă în prezent[1]. De altfel, mai toate – dacă nu chiar toate – criteriile de lucru propuse de S. Ullmann[2] pentru cercetarea tipologic-comparativă a limbilor[3] se reduc, în fond, la principiul enunțat mai sus, adică la r a p o r t u r i l e dintre planul conținutului și

1 Pentru amănunte, vezi cap. IV din lucrarea lui S. Ullmann, *The Principles of Semantics,* Glasgow, 1951.

2 Stephen Ullmann, *Descriptive Semantics and Linguistic Typology,* în "Word", 9, 1953, nr. 3, p. 225-240.

3 Aceste criterii sînt: a) procentul de cuvinte motivate și nemotivate; b) procentul termenilor specializați și al termenilor generali (prin cei dintîi Ullmann înțelege cuvintele cu o structură care oglindește cele mai mici detalii și nuanțe ale conținutului – cum ar fi de pildă germ. *brechen – zerbrechen, hinein – herein* etc. –, prin cei de-ai doilea, cuvintele cu un conținut amplu și oarecum imprecis); c) modalitatea de redare a nuanțelor afective; d) organizarea și repartizarea resurselor sinonimice; e) polisemia; f) omonimia – și mijloacele de soluționare a conflictelor dintre omonime.

planul expresiei. Evident, compararea a două sau mai multe limbi din punctul de vedere al acestor raporturi e mult mai profundă și mai importantă decît compararea din punctul de vedere al "substanței": substanța, datorită caracterului său concret, e instabilă, variabilă de la epocă la epocă și – în ce privește unele amănunte – chiar de la individ la individ; raporturile, dimpotrivă, au un caracter abstract și sînt, prin aceasta, mai generale, mai permanente, mai apte de a ilustra asemănările sau deosebirile structurale dintre diverse limbi.

1. 2. Afară de aceasta – făcînd o divagație în domeniul așa-zisei "lingvisticii externe" –, felul în care e segmentat conținutul unei limbi oglindește, în mare măsură, "viziunea despre lume" a vorbitorilor respectivi, oglindește felul lor de viață, mediul geografic în care trăiesc, organizarea lor economico-socială, credințele și obiceiurile lor, valorilor lor etice și culturale: "Omul nu intră în contact cu [întreaga] lume, ci cu un sector limitat al ei, într-o comunitate determinată a ei, în cadrul căreia își duce viața. Aceasta se deosebește de alte comunități ... prin felul în care și-a organizat munca, dusă pentru satisfacerea necesităților sale..., prin instituțiile politice și ordinea socială care rezultă de aici, prin obiceiurile și normele de conduită în vigoare..."[1]. "Acele detalii ale realității obiective care au căpătat importanță pentru comunitatea [respectivă], care au ajuns să fie percepute conștient de către ea, sînt verbalizate, reprezentate prin semne lingvistice. Concepția despre lume a fiecărei comunități coincide, deci, cu suma conținuturilor lingvistice cuprinse în limba ei maternă... De aici rezultă că fiecare limbă este un mic cosmos"[2]. Faptul că limbile se deosebesc una de alta sub acest aspect e ușor explicabil: "În principiu, o limbă nu poate dispune de termeni speciali pentru exprimarea t u t u r o r noțiunilor. În primul rînd [pentru că] numărul noțiunilor care s-ar putea [teoretic] exprima de către oameni în procesul diferitelor reacții la fenomenele lumii exterioare este infinit. Apoi, chiar dacă ar fi vorba despre crearea unor forme lingvistice nu pentru toate noțiunile posibile, ci numai pentru un număr limitat (deși foarte mare) de noțiuni, nu putem scăpa din vedere capacitatea redusă a memoriei omenești. Cel mai rațional lucru e să existe un număr relativ mic

1 Heinz Schulte-Herbrüggen, *El lenguaje y la visión del mundo*, Santiago [de Chile], 1963, p. 13.

2 *Ibidem*, p. 16.

de termeni gata făcuți (adică de unități ale limbii), ușor de mînuit (concișI, exacți) și totodată o serie de norme potrivit cărora, în caz de necesitate, să se poată forma diverse sintagme (unități ale vorbirii) pentru a desemna restul noțiunilor"[1]. Categoriile logicii formale sînt pretutindeni aceleași, așa încît orice noțiune poate fi, principial, exprimată în orice limbă. În unele limbi însă aceeași noțiune e exprimată printr-un cuvînt, pe cînd în altele, printr-o perifrază, adică printr-un fel de definiție. Prin cuvinte propriu-zise sînt exprimate noțiunile care joacă un rol important în viața colectivității respective. Astfel, locuitorii "pampelor" argentiniene au circa 200 de termeni pentru denumirea diverselor soiuri de cai și de vite, iar japonezii, patruzeci de termeni pentru desemnarea diverselor varietăți de orez. Arabii dispun de circa șase mii de termeni legați de noțiunea "cămilă", laponii denumesc în chipuri diferite renul de unu, doi, trei, patru, cinci, șase și șapte ani, iar eschimoșii folosesc cîțiva termeni pentru noțiunea de "gheață", în funcție de natura ei (gheața de mare e denumită într-un fel, gheața de apă dulce în altul etc.)[2]. Lucrurile stînd astfel, e lesne de înțeles că o cercetare structurală a lexicului diferitelor limbi în felul pomenit mai înainte poate furniza un material prețios pentru studierea comunităților respective din punct de vedere etnografic, economic, istorico-social și cultural.

2. Firește, unei asemenea cercetări îi poate fi supusă și limba română. Diversele elemente constitutive ale lexicului românesc – elementul latin, slav, grecesc, turcesc etc. – au fost studiate amănunțit, din punctul de vedere al substanței. Din punct de vedere structural, însă – adică din punctul de vedere al r a p o r t u l u i dintre formă și conținut – nici unul dintre aceste elemente nu a fost studiat, din cîte știu, pînă în prezent. Or, un asemenea studiu ar putea merge simțitor mai mult în profunzime decît un studiu al substanței, arătînd ce anume e mai permanent, mai o r g a n i c l a t i n e s c în limba română, spre deosebire de ceea ce e slav, grec, turc, maghiar sau creație proprie românească. Totodată, el ar revărsa, fără îndoială, o lumină interesantă asupra concepției despre lume a poporului român.

1 L. A. Kalužin–E. F. Skorohod'ko, *Nekotorye zamečanija o leksičeskoj semantike, na materialah terminologii rodstva i svojstva,* în *Issledovanija po strukturnoj tipologii,* Moscova, 1963, p. 187.

2 H. Schulte–Herbrüggen, *op. cit.,* p. 17-18.

Bineînțeles, o cercetare exhaustivă de acest gen, cu luarea în considerație a tuturor sferelor semantice, sau cel puțin a majorității lor, ar trebui să aibă o amploare care depășește cu mult cadrul lucrării de față. În ea mă limitez doar la punerea problemei și la ilustrarea, prin cîteva exemple, a elementului romanic din structura lexicului românesc. Pentru a-l scoate în evidență, îl opun celuilalt element bine reprezentat – cel puțin din punctul de vedere al "substanței" – în limba română, și anume elementului slav. Din compararea limbii române cu cîteva limbi romanice și cu cîteva limbi slave în ce privește segmentarea anumitor sectoare ale conținutului rezultă o serie de caracteristici structurale romanice ale lexicului românesc. În alte cazuri, o operație analoagă s-ar putea face pentru punerea în evidență a unor elemente structurale slave, maghiare, grecești, turcești sau balcanice din lexicul limbii române. Judecînd, e drept, numai după o primă cercetare de acest fel, rezultă că nu numai din punctul de vedere al substanței, ci și din acela al structurii lexicului românesc elementul romanic e dominant. Rămîne ca o investigație ulterioară, mai amplă și mai aprofundată, să verifice această presupunere.

2. 1. Un "cîmp semantic" în care lexicul românesc are o structură net romanică, radical deosebită, în multe privințe, de cea slavă, este acela al legăturilor de rudenie. Astfel, pe lîngă o serie de noțiuni și de termeni care coincid în limbile romanice și în limbile slave[1] ("tată", "mamă", "frate", "soră"), există un număr relativ mare de elemente cu o structură deosebită în limbile din cele două familii, după cum se poate vedea din tabelul de la p.

1 Compararea cu t o a t e limbile romanice și cu t o a t e limbile slave ar complica mult discuția. De altfel, ea nici nu e necesară: două-trei limbi din fiecare familie sînt suficiente pentru a ilustra starea de lucruri din română. Dintre limbile slave, am ales pe cele mai arhaice: rusa, ucraineana și poloneza. Dintre cele romanice, am luat, în două cazuri, italiana și spaniola, contînd pe faptul că franceza e o limbă destul de bine cunoscută în România și că, în consecință, la faptele italiene și spaniole cititorii români vor putea adăuga singuri faptele franceze. Afară de aceasta, franceza n-ar fi fost indicată în cazul numelor de rudenie, datorită faptului că e – din cîte știu – singurul idiom romanic "mare", în care noțiunile "socru", "soacră", "ginere", "noră", "cumnat", "cumnată" sînt exprimate prin cîte două cuvinte, nu prin cîte unul. La italiană și spaniolă s-ar putea adăuga catalana, portugheza, sarda și graiurile retice (cel puțin unele dintre ele).

E			C		E
Sp.	Ital.	Rom.	Rs.	Ucr.	Pol.
suegro	suocero	socru	test'	test'	teść
			svëkor	svëkor	swiekr
suegra	suocera	soacră	tëšča	tëšča	teściowa
			svekrov'		
cuñado	cognato	cumnat	a) dever'	diver	szwagier
			b) šurin	šurin	
			c) z'at'	švager	
cuñada	cognata	cumnată	d) zolovka	zovitsa	szwagrowa
			e) svojačenitsa	svojačka	
			f) nevestka	bratova	bratowa
primo	cugino	văr	—	—	—
prima	cugina	verișoară	—	—	—
padrino	padrino	naș	—	—	—
madrina	madrina	nașă	—	—	—
ahijado	figliaccio	fin	—	—	—
ahijada	figliaccia	fină	—	—	—
nieto	nipote	nepot	vnuk	onuk	wnyk
sobrino			plemjannik	pleminnik	bratanek / siostrzeniec

EXPLICAȚII: a) "Fratele soțului"; b) "Fratele soției"; c) "Soțul surorii"; d) "Sora soțului"; e) "Sora soției"; f) "Soția fratelui"

Încercări de a studia comparativ diverse limbi din punctul de vedere al legăturilor de rudenie s-au mai făcut pînă în prezent. Dintre cele mai recente, menționez lucrarea citată a lingviștilor sovietici Kalužin și Skorokhod'ko, care, pe lîngă cîteva limbi europene, cercetează situația din limba hindi și din japoneză, încercînd cu ajutorul unor operații de logică matematică să reducă faptele la o serie de elemente constitutive fundamentale, comune tuturor limbilor. În ce privește limba română, nu cunosc nici un studiu care să aibă drept obiect scoaterea în evidență a particularităților ei structurale romanice în acest domeniu. Or, aceste particularități se observă cu ușurință: ca și celelalte limbi romanice, româna nu are cîte doi termeni pentru denumirea noțiunilor de "socru" (unul pentru "tatăl soției", altul pentru "tatăl soțului") și de "soacră"și nu face deosebire între diversele feluri de "cumnați" și "cumnate". De asemenea, ca și celelalte limbi romanice are cîte un termen pentru denumirea noțiunilor "văr", "verișoară", "naș", "nașă", "fin", "fină", exprimați în limbile slave prin perifraze[1]. În sfîrșit, împreună cu o limbă romanică – italiana – româna desemnează printr-un singur termen (*nepot*, ital. *nipote*) noțiunile de "fiu al fratelui sau surorii» și "fiu al fiului sau fiicei".

2. 2. Într-o situație oarecum asemănătoare e "zona conținutului" care cuprinde un interval de timp de 24 de ore: segmentarea ei lingvistică nu e aceeași în limbile romanice și în limbile slave. Deosebirea constă în aceea că limbile slave au un c u v î n t s p e c i a l cu sensul "răstimp de 24 de ore", pe cînd limbile romanice, printre care și româna, nu au un asemenea cuvînt[2], ci numai cuvinte care desemnează d i v e r s e l e s u b d i v i z i u n i ale intervalului de timp în discuție. Din punctul de vedere al acestor subdiviziuni ("dimineață", "seară", "zi", "noapte") și al termenilor respectivi, situația din limbile slave e identică sau, în orice caz, asemănătoare[3] cu cea din limbile romanice.

---

1 De pildă, în rusă, "văr" se spune *dvoĭurodnyĭ brat* (textual: "frate de gradul doi"), "naș" *krëstnyĭ otets* ("tată de botez"), "naşă" *krëstnaĭa mat'* (textual: "mamă de botez") etc. Perifraze similare există în ucraineană și poloneză.

2 În anumite contexte, cuvîntul "zi" (*jour, giorno, dia* etc.) își poate modifica sensul fundamental ("timpul cuprins între dimineață și seară"), desemnînd, prin extindere semantică, un "interval de 24 de ore". Ceea ce interesează însă în cazul de față e lipsa unui c u v î n t s p e c i a l cu acest sens.

3 Abstracție făcînd de unele situații speciale, cum ar fi cea din spaniolă, pe care tocmai din această cauză am exclus-o din tabelul de mai sus.

Cele spuse mai sus se pot ilustra cu ajutorul următoarei scheme:

E C E

Fr.	*Ital.*	*Rom.*	*Rs.*	*Ucr.*	*Pol.*
jour	giorno	zi	sutki	doba	doba
nuit	notte	noapte			

2. 3. Încă un exemplu de structurare semantică deosebită în limbile slave și în limbile romanice ar fi chiar cel pe care îl dă Hjelmslev pentru a ilustra deosebirea dintre germană, franceză și engleză, și anume denumirile noțiunilor "lemn", "copac", "pădure".

În cazul nostru, ceea ce interesează e faptul că în limbile slave zona semantică a "lemnului" nu e segmentată în două subzone: "lemnul ca materie" și "lemnul ca plantă", de unde existența unui singur termen (*derevo, drzewo* etc.) pentru întreaga noțiune, față de doi termeni în limbile romanice (*lemn-copac; albero-legno, árbol-madera* etc.):

E C E

Span.	*Ita.*	*Rom.*	*Rs.*	*Ucr.*	*Pol.*
árbol	albero	copac	derevo	derevo	drzewo
madera	legno	lemn			

Exemple similare s-ar putea da și din multe alte domenii, care ar merita, cred, sub acest raport, o ivestigație amănunțită. Firește, o asemenea investigație ar depăși cu mult cadrul restrîns al unui articol de revistă, în care problema poate fi numai schițată, cu eventualele sugestii pentru aprofundarea ei ulterioară. Or, tocmai aceasta am încercat să fac în lucrarea de față.

SCL, XVI, 1965, nr. 4, p. 449-456; versiunea franceză, în RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 547-554

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

O CARACTERISTICĂ STRUCTURALĂ ROMANICĂ A CUVÂNTULUI ROMÂNESC

Criteriile după care trebuie făcută cercetarea structural-tipologică a lexicului unei limbi sau a unui grup de limbi sînt încă departe de a fi definitiv stabilite. Există, în acest sens, relativ numeroase puncte de vedere, teorii, propuneri și sugestii. Astfel, un criteriu sugerat (împreună cu altele cîteva) de către Stephen Ullmann[1] este gradul de m o t i v a r e al cuvintelor, adică ceea ce unii reprezentanți ai lingvisticii tradiționale au numit, încă de demult, "formă internă"[2]. Întemeindu-se pe o idee din *Cursul* lui Saussure, care împărțea limbile, din punctul de vedere al "formei interne", în "limbi lexicologice" și "limbi gramaticale"[3], Ullmann arată că "forma internă" poate constitui un important criteriu de lucru în studiile de tipologie lingvistică. Astfel, dintr-o serie de exemple[4], e drept, nu prea numeroase, totuși destul de edificatoare, semanticianul englez trage concluzia că franceza aparține la primul tip, caracterizat prin preponderența cuvintelor "nemotivate", pe cînd germana la cel de-al doilea, în care predomină cuvintele "motivate". Constatarea poate fi extinsă la toate limbile romanice în comparație cu cele germanice: pentru cunoscătorii, fie și în linii mari, ai celor două grupuri de limbi, faptul e atît de evident, încît nu necesită o demonstrație propriu-zisă. Și în ce privește limbile s l a v e, comparate cu cele romanice, situația e limpede, căci în cele dintîi procedeul formării cuvintelor prin compunere propriu-zisă și prefixare este, ca și în limbile germanice (și în opoziție cu

1 *Descriptive Semantics and Linguistic Typology*, în "Word", 9, 1953, p. 225-240.

2 A se vedea capitolul consacrat acestei probleme în cartea lui Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, București, 1960, p. 160-170.

3 Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale...*, Paris, 1955, p. 183.

4 Constînd din cuvinte franceze comparate cu echivelentele lor semantice germane (de pildă, cuvîntul francez *gant* e comparat cu germanul *Handschuh* etc.).

Cum se prezintă, sub acest aspect, lexicul românesc? Întrebarea este firească, dat fiind faptul că româna, deși limbă romanică, a fost influențată de limbile slave, mai ales în domeniul lexicului.

Rămîne de văzut dacă această influență s-a redus numai la faptele propriu-zise, adică la cuvintele împrumutate din slavă, ori s-a manifestat și în m o d u l d e o r g a n i z a r e a lexicului românesc, în s t r u c t u r a lui.

Într-o lucrare publicată acum un an (în RRL, IX, 1964, nr. 5, p. 547-554) [vezi supra, p. 230 și urm. – nota ed.], am semnalat unele particularități structurale romanice ale cîtorva categorii de cuvinte românești. Criteriul, propus tot de S. Ullmann *(op. cit.)*, era organizarea cuvintelor în interiorul diverselor sfere semantice. În lucrarea de față încerc să cercetez – mai exact, să sondez – lexicul românesc după criteriul menționat la început, adică după gradul de motivare al cuvintelor, spre a stabili dacă sub acest aspect limba română prezintă masiv[1] caracteristici structural-tipologice slave, sau nu.

O cercetare exhaustivă ar presupune compararea tuturor cuvintelor românești dintr-un dicționar de proporții mari, sau cel puțin mijlocii, cu corespondentele lor din cîteva limbi romanice și slave, ceea ce nu intenționez să fac aici. Ca o primă fază a cercetării însă, unei comparații de acest gen i-ar putea fi supusă partea cea mai importantă a lexicului, "nucleul" lui, fondul lui esențial, sau "principal", cum i s-a mai spus. Rezultatele ar fi, într-un anumit sens, poate, mai concludente decît acelea ale comparării cîtorva zeci de mii de cuvinte, căci caracteristicile structural-tipologice ale lexicului trebuie căutate, în primul rînd, în partea lui esențială, mai ales că, cel puțin teoretic, în această parte trebuie să domine cuvintele simple, cuvinte-rădăcini, nu cele formate prin derivare sau compunere. O asemenea comparație am încercat să fac în paginile de față. Am pornit de la lista de cuvinte considerate de către Al. Graur ca făcînd parte din "fondul principal lexical" al limbii române[2] și am tradus aceste cuvinte[3] într-o limbă slavă,

1 Condiția masivității mi se pare necesară, căci în limbile de ambele tipuri există atît cuvinte motivate cît și cuvinte nemotivate. Concludent e însă raportul de forțe dintre ele (Saussure, *op. cit.*, p. 228).

2 Vezi Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954 (lista de la p. 48-55).

3 Cu excepția cîtorva, intraductibile exact. În cazul celor cu polisemie am luat în considerație sensurile care mi s-au părut principale.

anume, în rusă[1]. Nu e cazul să discut criteriile după care s-a condus autorul citat în stabilirea listei, nici dacă ea cuprinde în întregime "fondul principal" sau nu. Ceea ce mi se pare însă neîndoios, și totodată important pentru scopul urmărit de mine, este faptul că Al. Graur a căutat să reducă numărul cuvintelor la minimum[2], de unde concluzia, întemeiată, că în listă intră numai elemente cu adevărat fundamentale, reprezentînd "miezul" vocabularului românesc, sau, în orice caz, făcînd parte din el.

Întrucît – pe de o parte – "motivarea" cuvintelor e un produs al activității subiectelor vorbitoare, iar – pe de altă parte – investigația întreprinsă aici privește româna și rusa sub aspectul lor sincronic, am luat în considerație numai acele cuvinte pe care vorbitorii din ziua de astăzi le simt c e r t [3] ca motivate și sentimentul lor corespunde cu datele dicționarelor etimologice[4]. În genere am căutat să scot din discuție toate faptele legate de vreo îndoială cît de mică, reținîndu-le numai pe cele absolut sigure.

Cîteva observații în ce privește deosebirile dintre română și rusă se găsesc și în cea de-a doua lucrare citată a lui Al. Graur[5], care arată, de pildă, că 12 verbe rusești cu același radical *(-hod-)* au în românește, ca echivalente semantice, 12 verbe cu rădăcini diferite (p. 148), sau menționează de cîteva ori româna printe limbile fără cuvinte compuse, iar rusa, printre cele cu

1 La alegerea rusei ca termen de comparație a intervenit, în primul rînd, un considerent obiectiv – faptul că e una dintre limbile slave cele mai reprezentative –, iar în al doilea rînd, un considerent subiectiv: faptul că o cunosc destul de bine.

2 Considerînd că "e mai bine să nu ajungă decît să prisosească" *(Încercare...,* p. 38).

3 E nevoie de această precizare, întrucît "capacitatea de a recunoaște forma internă nu este aceeași la toți vorbitorii..." (Graur, *Studii...,* p. 162). Deci "vorbitorii" înseamnă, de fapt, "unii vorbitori", eventual "majoritatea vorbitorilor". În cazul de față m-am condus, în primul rînd, după propriul meu simț lingvistic, considerînd că, dacă pentru mine e transparentă "forma internă" a unui cuvînt, există cu siguranță și alți vorbitori care o simt la fel. Prin sondaj, am încercat să mă conving de acest lucru, cerînd, în legătură cu unele cuvinte, părerea cîtorva persoane fără o pregătire lingvistică specială. Am eliminat cazurile (foarte puține) în care simțul meu lingvistic nu a fost confirmat de dicționarele etimologice. (De pildă, am asociat subst. *tuman* cu adj. *temnîi.*)

4 Am consultat, mai ales, dicționarul lui Max Vasmer (*Russisches Etymologisches Wörterbuch,* Heidelberg, 1953-1958). Uneori am recurs și la acela al lui Preobrajenski (Moscova, 1910-1914), precum și la Șanski–Ivanov–Șanskaia (Moscova, 1961).

5 *Încercare asupra fondului principal...*

procedeul compunerii bine reprezentat (p. 146, 154 și *passim*), fără a supune însă faptele unei cercetări sistematice, întrucît aceasta nu intra în planul cărții sale.

O asemenea cercetare, oarecum sistematică, am încercat să fac aici, comparînd t o a t e cuvintele românești din lista lui Al. Graur cu echivalentele lor semantice din rusă.

Rezultatele la care am ajuns sînt următoarele:

1) Peste 280 de cuvinte românești nemotivate din "fondul principal" (adică peste 20% din totalul de 1400[1]) au în rusește echivalente semantice motivate[2]. Iată lista lor, cu traducerile respective: *acest* "**etot**", *adăuga* "**dobav**leat", *adevăr* "**prav**da", *adică* "to est'", *aer* "**vozduh**", *afla* "**uznat**", *ajunge* "**doiti, doehat'**", *ajuta* "**pomogat'**", *alcătui* "**sostav**leat'", *alege* "**vîbrat'**", *altoi* "**privivat'**", *amănunt* "**podrobnost'**", *amenința* "**ugrozit'**", *apoi* "zatem", *arăta* "**pokazîvat'**", *artă* "**iskusstvo**", *aspru* "**rezkii**", *astîmpăra* "**uspokoit'**", *așîța* "**natravlivat'**", *azi* "**segodnea**", *ăst* "**etot**", *baie*[3] "**vannaia**", *băiat* "**mal'cik**", *bănui* "**podozrevat'** ", *blestema* "**prokleat'**"[4], *boboc* "**utenok**", *boci* "**pricitat'**", *bold* "**bulavka**", *boteza* "**krestit'**", *broască* "**leagușką**", *bubă* "**narîv**", *bucată* "**kusok**", *burete* "**gubka**", *butuc* "**obrubok**;

1 De fapt, ceva mai puține, dacă scoatem din ele, cum e firesc, cuvintele intraductibile exact în rusă (adică traductibile numai perifrastic). Cifra dată de Al. Graur e 1419. Convențional, pentru ușurarea calculului, am considerat că e de 1400. Aproape toate aceste cuvinte sînt nemotivate. Numărul celor motivate se ridică la cel mult 20. Fac afirmația cu multe rezerve, întemeindu-mă pe simțul meu lingvistic. De altfel, majoritatea "motivărilor" sînt foarte vagi și simțite neuniform de către vorbitori. De pildă, din cele cca. 20 pomenite mai sus și pe care eu le simt ca motivate, Al. Graur citează cîteva ca exemple pentru ilustrarea rupturii legăturilor etimologice: *așeza – ședea, face – fapt, bun – nebun, barbă – bărbat, desprinde – prinde (Încercare...*, p. 44).

2 Am considerat motivate și cuvintele asociabile de altele datorită unei rădăcini comune, chiar atunci cînd semnificația acestei rădăcini nu e clară pentru vorbitor. De pildă, am simțit totdeauna ca legate între ele verbele rusești de tipul *po*neat', *pod*neat', *pri*neat' etc. respectiv *po*nimat'/*pri*nimat', pod**nimat'**, datorită elementului comun *-neat', -nimat'* (în realitate *-at', -imat'*, căci *n* este protetic), fără a ști că acesta are sensul "a lua" (vezi Vasmer, *op. cit.*, s.v. *-ĭat'*). În cuvintele rusești enumerate aici, am dat cu caractere aldine elementul principal în baza căruia am stabilit diversele asociații. (Pentru amănunte, a se vedea Vasmer, *op. cit.)*

3 Cu sensul "cameră de baie".

4 Dintre cele două aspecte ale verbelor rusești aleg, în traducere, de la caz la caz, pe cel cu forma mai transparentă.

stupița; stanok", *camion* "**gruzovik**", *cauză* "**pricina**", *căpăta* "**polucit'**"[1], *cărare* "**tropinka**", *cerne* "**proseiat'**", *cheltui* "**rashodovat'**", *chibzui* "**tolkovat'**", *chingă* "**podpruga**", *chior* "**krivoi**" (cf. Graur, *Studii...*, p. 161), *chirie* "**naem**", *cioc* "**kliuv**" (de la *klevat'*), *ciocan* "**molotok**", *ciomag* "**dubina**", *ciot* "**obrubok**", *ciung* "**bezrukii**", *cîntar* "**vesî**", *cîrn* "**kurnosîi**", *cîștiga* "**zarabatîvat' **", *clește* "**scipți**", *coborî* "**shodit' **", *cocoș* "**petuh**", *control* "**proverka**", *cont* "**scet**", *creastă* "**greben' **"[2], *cugeta* "**razmîșleat' **", *culca* "**ulojit' **", *culege* "**sobrat'**", *culoare* "**țvet**", *cumpănă* "**juravl' **"[3], *cuptor* "**pečka**", *cutare* "**takoi-to**", *cuveni* "**polagat'sea**", *dărîma* "**razvalit'**", *deosebi* "**različat'**", *depozit* "**sklad**", *despica* "**raskolot'**", *(se) destrăma* "**raspolzat'sea, raspadat'sea**", *deștept* "**umnîi**", *doagă* "**klëpka**", *dobitoc* "**jivotnoe**", *dovedi* "**dokazat' **", *drege* "**cinit'**", *duh* "**duh**" (asociat cu *dîșat'*"; cf. Graur, *Studii...*, p. 161), *duminică* "**voskresen'e**", *examen* "**ispîtanie**", *executa* "**ispolnit'**", *explica* "**obiasnit'**", *flămînd* "**golodnîi**", *fluture* "**babočka**", *foarfece* "**nojniți**", *frumos* "**krasivîi**", *funcție* "**doljnost'**", *fus* "**vereteno**", *găsi* "**naiti**", *geamăn* "**bliznet**", *ghem* "**motok**", *ghimpe* "**kol'učka**", *ginere* "**jenih**", *gust* "**vkus**", *guvern* "**pravitel'stvo**", *hotar* "**predel**", *iaz* "**stav**", *ieși* "**vîhodit'**", *inel* "**kol'to**", *inspecta* "**osmotret'**", *instrui* "**obucit'**", *intra* "**vhodit'**", *izvor* "**istočnik**", *îmbrăca* "**odevat'**", *împresura* "**okrujit'**", *împrumut* "**zaëm**", *înăuntru* "**vnutri**", *încăpea* "**pomestit'sea**", *încărca* "**nagruzit'**", *închide* "**zakrît'**", *îndărăt* "**nazad**", *înfige* "**votknut'**", *îndemna* "**pobudit'**", *îndupleca* "**umoleat'**", *îngădui* "**pozvolit'**", *însura* "**jenit'**", *întreba* "**sprosit'**", *înveli* "**zavernut'**", *joi* "**cetverg**", *jos* "**vnizu**", *(în) jur* "**vokrug**", *lacăt* "**zamok**", *lăsa* "**ostavit'**", *leac* "**lekarstvo**", *lepădа* "**skinut'**", *liber* "**svobodnîi**", *limpede* "**prozračnîi**", *lin* "**plavnîi**", *logodi* "**obrucit'**", *lucra* "**rabotat'**", *luni* "**ponedel'nik**", *major* "**soverșenoletnii**", *martor* "**svidetel'**", *marți* "**vtornik**", *măcar* "**hotea bî**", *măcelar* "**measnik**", *măcina* "**molot'**", *măiestru* "**iskusnîi**", *mătura* "**podmetat' **", *mereu* "**postoianno**", *miel* "**barašek**", *miercuri* "**sreda**", *miez* "**serdțevina, m'akiș**", *miji* "**probit'sea**", *militar* "**voennîi**", *mistui* "**perevarit'**", *mișel* "**negodeai**", *mîna* "**pogon'at**", *mîntui* "**izbavit'**", *mînz* "**jerebenok**", *moară* "**mel'nița**", *monta* "**vstavit'**", *mulțumi* "**blagodarit'**",

1 Asociat de mine cu *razlucit'* (vezi Vasmer, *op. cit.*, s.v. *lucit'*).

2 Motivare metaforică (cf. Graur, *Studii...*, p. 161).

3 Vezi nota anterioară.

murdar "**greaznîi**", *mustra* "**probrat'**", *(se) muta* "**perebrat'sea**", *nadă* "**prikorm**", *năvăli* "**nabrosit'sea**", *nepot* "**plem'annik**", *nicăieri* "**nigde**", *nimic* "**ničto, nicego**", *nişte* "**kakie-to**", *oaste* "**voisko**", *obosi* "**ustat'**", *obşte* "**obscina**", *ocol* "**obhod**", *ocupa* "**zan'at'**", *odihni* "**otdîhat'**", *oglindă* "**zerkalo**", *omorî* "**ubit'**", *opri* "**ostanovit'**", *oraş* "**gorod**", *osteni* "**ustat'**", *otrăvi* "**otravit'**", *păgîn* "**iazîčnik; nehrist'**", *părăsi* "**pokinut'**", *părea* "**kazat'sea**", *părinte* "**roditel'**", *pedepsi* "**nakazat'**", *pilă* "**napil'nik**", *pildă* "**primer**", *pîndi* "**podsteregat'**", *pîntece* "**jivot**", *pînză* "**polotno**", *pîrî* "**donosit'**", *plăcea* – "**nravit'sea**", *pleca* "**uiti, uehat'**", *poartă* "**vorota**", *podoabă* "**ukraşenie**", *pomană* "**milostînea**", *popor* "**narod**", *praştie* "**rogatka**", *prăpădi* "**uničtojit'**, **propadat'**", *prăvăli* "**valit'**", *prezent* "**nastoiaşcii**", *punct* "**točka**", *rămîne* "**ostat'sea**", *răsări* "**voshodit'**", *regulă* "**pravilo**", *respect* "**uvajenie**", *rezema* "**operet'**", *ridica* "**podnimat'**", *risipi* "**rassîpat'**", *rîpă* "**obrîv**", *rost* "**smîsl**", *roşu* "**krasnîi**", *rudă* "**rodstvennik**", *sat* "**derevnea**", *săpun* "**mîlo**", *sărac* "**bednîi**", *sărbătoare* "**prazdnik**", *săvîrşi* "**soverşit'**", *scaiete* "**certopolok**", *scară* "**lestnița**", *scoate* "**vînimat'**", *(a se) scula* "**vstat'**", *semăna* "**pohodit'**", *sfert* "cetvert'", *sfii* "**stesneat'sea**", *sigur* "**vernîi**", *silă* "**otvraşcenie**", *sindicat* "profsoiuz", *sîrg* "**userdie**", *smulge* "**vîrvat'**", *soartă* "**sud'ba**'", *soroc* "srok", *sosi* "**pribît'**", *spaimă* "**ispug**", *sparge* "**razbit'**", *spin* "**koliučka**", *spînzura* "**povesit'**", *sprijini* "**operet'**", *spurca* "**paskudit'**", *stavilă* "**plotina**", *sterp* "**besplodnîi**", *stînă* "**ovčarnea**", *stîncă* "**skala**", *stoarce* "**vîjat'**", *straşnic* "**straşnîi**", *(se) strecura* "**probrat'sea**", *strînge* "**sobrat'**", *strungă* "**uşcel'e, tesnina**", *sui* "**podnimat'sea**", *sul* "**svertok**", *(se) supăra* "**serdit'sea**", *suspina* "**vzdîhat'**", *şovăi* "**kolebat'sea**", *şterge* "**vîteret'**", *ştirb* "**bezzubîi**", *talpă* "**podoşva**", *tare* "**sil'nîi, gromki**", *tăgădui* "**otrițat'**", *tălmăci* "**perevesti; rastolkovat'**", *teasc* "**jom**", **stanok**", *tîlhar* "**razboinik**", *toartă* "**ručka**", *tocmai* "**naneat'**", *treabă* "**delo**", *trece* "**prohodit'**", *treiera* "**molotit'**", *turba* "**vzbesit'sea**", *țap* "**kozel**", *țară* "**strana**", *țarc* "**zagon**", *ucide* "**ubit'**", *uimi* "**udivit'**", *uita* "**zabît'**", *umfla* "**nadut'**", *umple* "**napolnit'**", *urî* "**nenavidet'**", *urs* "**medved'**", *vad* "**mel'**", *vale* "**dolina**", *vărsa* "**razlit'**", *vătăma* "**vredit'**", *vecin* "**sosed**", *veni* "**priiti, priehat'**", *vifor* "**v'iuga**", *vinde* "**prodavat'**", *vineri* "**p'atnița**", *viscol* "**metel'**", *vîrstă* "**vozrast**", *voinic* "**sil'nîi**", *vopsi* "**krasit'**", *zburda* "**rezvit'sea**", *zestre* "**pridanoe**", *zori* "**rassvet**".

Cuvinte românești motivate corespunzînd la cuvinte rusești nemotivate, am găsit numai 1, adică 0,07% (*amîndoi* "oba"). Diferența dintre cele două procente (20% față de 0,07%) mi se pare concludentă: în nucleul lexicului românesc elementele motivate au un caracter sporadic, pe cînd în acel al lexicului rusesc, un caracter masiv.

3) Dacă în cazul cuvintelor formate prin compunere cu prefixe sau compunere propriu-zisă faptul era oarecum de așteptat (căci se știe că în rusă procedeul compunerii se aplică mult mai frecvent decît în română), în cazul derivatelor prin sufixare, mult mai numeroase în rusă decît în română (după cum se poate vedea din traducerile de mai sus), constatarea este oarecum nouă, căci și româna e o limbă foarte bogată în sufixe.

4) Dintre cele 32 de cuvinte pe care Al. Graur le dă în lista sa cu mențiunea că sînt formate pe teren românesc, fiind deci la origine motivate, cele mai multe și-au pierdut astăzi "motivarea" (de ex. *atîrna, alerga, întîmpina, destul, peste* etc.).

Toate acestea ne îngăduie, cred, să tragem concluzia că, din punctul de vedere al "motivării", nucleul vocabularului românesc are o fizionomie net romanică, neinfluențată structural de limbile slave.

Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani,
Editura Academiei Române,
București, 1965, p. 141-144

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INDICE ANALITIC*

ABLATIV ("~" / "elativ" în...) 62-63, 148
ACCENT (în "flexiunea internă" a verbului romanic) 66-71
ACORD GRAMATICAL 22
ADJECTIV (conținut semantic) 48, 80, (*substantiv / adjectiv* calificativ din punct de vedere gramatical în...) 48-54, (poziția adjectivului față de substantiv în..) 79, 80, 86-103, ("afirmativ" / "negativ": *felix / infelix* în..) 43, 44; ~ **calificativ** = ~ **apreciativ** 87; ~ **determinativ** = ~ **specificativ** (sau **specificator**) 88 (vezi și **specificator**); ~ **demonstrativ** (în...) 56, ~ **posesiv** (în...) 56, 58-59
ADJECTIV(IZ)ARE 83, 84, 136, 137, 142
ALTERNANȚE VOCALICE vezi vocală
ANALITIC (~ sau / și sintetic în gramatica limbilor romanice) 22, 23, 59, 60, 92 și urm., 178
ANALOGIE 69
ARTICOL HOTĂRÎT (în...) 56
ASEMĂNARE (= "identitate parțială") 31, 37; ~**a limbilor înrudite** 28; ~**a limbilor romanice** (m a t e r i a l, f o r m a l și din punctul de vedere al tipului lingvistic coșerian) 31-33; vezi **identitate**; (constatarea, observarea asemănărilor sau identităților lingvistice de către lingviști sau / și vorbitori) 28, 29, 31, 32, 161, (obiect de investigație lingvistică sistematică) 29, (și comunicarea interromanică) 29, 30
ASPECT VERBAL (în...) 48, 128; ~ **perfectiv** 128; ~ **terminativ** 128
BILINGVISM 93 și urm., (~ul slavo-român și calcurile lingvistice slave din limba română) 199, 202, (~ul și prepoziția) 202 și urm.
CALC LINGVISTIC 30, 43, 198, (~ ~ sau creație paralelă) 198, (~ul ~ și contactul dintre limbi) 199, (~ul ~ slav în limba română) 199; ~ ~ **frazeologic** (delimitarea, prin «metoda comparativă», de creația paralelă) 200 și urm., («mecanismul lingvistic al calcurilor lingvistice în materie de prepoziții») 202 și urm., (dicționarele, gramaticile ca sursé ale cercetării calcurilor lingvistice) 200-201
CARACTERIZARE LINGVISTICĂ (metodă) 17

---

* 1. Cele trei puncte (...) plasate după *în* sau (vezi **identitate**) *ale* înseamnă: "limbile (limbilor) romanice literare în opoziție cu limbile germane și slave literare". 2. Între « » sînt menționate formulările autorului. 3. Articolul intitulat (în deplin acord cu autorul volumului de față) **identitate** deține, în economia acestui indice, un loc aparte, fiind, în primul rînd, un sumar analitic al problemelor (sau faptelor) de tipologie lingvistică romanică selectate (în opoziție cu limbile germane și slave), descrise și interpretate din perspectiva unei concepții lingvistice riguros (și realist) articulate. 4. Celelalte notații grafice sînt cele obișnuite în asemenea tip de indice.

CAZ (mijloace de exprimare a cazului în...) 59-60
CIBERNETICĂ (particularităţi cibernetice în...) 102-103
CÎMP SEMANTIC 232, (identităţi semantice romanice în opoziţie cu limbile slave în structurarea cîmpului noţional al "relaţiilor de rudenie", precum şi a «zonelor» semantice "intervalul de timp de 24 de ore", "lemn") 235-238
CLASIFICARE (~a genealogică sau / şi tipologică a limbilor) 13, 20, 26, 35, 77
COMPARAŢIE (metodă) 31, («metoda comparativă», criteriu de delimitare a calcului frazeologic de creaţia paralelă) 200 şi urm.
COMPUNERE (~a în...) 104-125, 135, 137, 142
COMUNICARE: ~a lingvistică 28, 30, 35, (şi lexicul) 35, 36, (şi factorii situaţionali, mimica, gestul) 35; **~ interlingvistică** (definiţie) 29, (realizare) 29 şi urm., (şi înţelegerea «evoluţiei» limbilor) 30, (şi identităţile lingvistice materiale) 34, (şi calcul lingvistic) 30, (şi comparaţia lingvistică) 31; **~ interromanică** 31, 34, 36, 38, 42, 45; **~ interdialectală** 36
CONJUGARE (trecerea verbelor de conjugarea a II-a la a III-a în româna actuală) 69, (productivitatea conjugării I în limbile romanice) 70-71
CONSOANĂ (**~ palatalizată = ~ înmuiată = ~ diezată**) 167; *(~ dură / ~ palatalizată* în poziţie finală în fonetica şi morfonematica limbii române, ale graiurilor retoromane, italiene şi în limbile slave) 164-176, 180-181
CONTEXT (~ul extralingvistic în realizarea comunicării interlingvistice) 30
CONVERGENŢE LINGVISTICE 15, 25
COPULĂ (copula în...) 101-102
CREAŢIE PARALELĂ vezi **calc**
CULTISM 40
CUVÎNT 32, 38, (cuvinte nemotivate / motivate în...) 41 şi urm., 147 şi urm., 239, (cuvinte nemotivate / motivate în nucleul vocabularului românesc echivalat semantic cu rusa) 241-245; **~ internaţional** 34, 37, 38, 40; **~ interromanic** 37-40; **~ compus** (şi sintagma: *substantiv + adj. specificativ*) 113-115, («ordinea "determinat–determinant" în cuvintele compuse» în...) 104-125, (structura ~ului compus în...) 147-149
DECLINARE vezi **flexiune**
DEFINIŢIE (conţinut, structură) 14, (definiţia genealogică, genetică a limbilor) 13
DEMORFOLOGIZARE (în engleză) 49, (în limbile romanice literare) 178, 182, (în graiurile romanice, privind flexiunea pronumelui) 182-183, (în limbile literare germanice şi slave) 180
DERIVARE (~a prin sufixe în...) 53; vezi şi **prefix, sufix**
DESCRIERE LINGVISTICĂ 14, 29, (~a ~ a identităţilor romanice) 15, 34, 145
DETERMINAT (poziţia determinaţilor faţă de determinanţi în...) 48, 77-144, 147
DETERMINANT (poziţia determinanţilor faţă de determinaţi în...) 48, 77-144, 147, (determinanţi cu funcţiune strict gramaticală) 57, («prefixe şi determinanţi postpuşi» în...) 126-133, («determinanţi cu prepoziţie» în...) 133-142, («determinanţii de natură verbală» în...) 142-144
DIACRONIE: "sincronie" / "~" (distincţie metodologică) 24, 77, (~a şi tipologia) 15
DIALECT (~ sau limbă) 20, (continuitate şi / sau discontinuitate în istoria dialectelor) 179, («fapte dialectale romanice în perspectivă tipologică» coşeriană) 168-183

DIASISTEM 36
DIEZAT vezi **consoană**
DIFTONG (termen) 157, 162; («caracteristici structurale romanice ale diftongilor românești *ea* și *oa*») 157-165
DIFTONGOID 157
ELATIV vezi **ablativ**
ENUNȚ 22; ~ **întrerupt** 82, 83
FAMILIE DE LIMBI 13
FLEXIUNE (~ cazuală în...) 59-60, 92-95; ~ **internă** 23, (~a ~ a verbului în...) 65-71, (~a ~ a verbului, substantivului, adjectivului în idiomuri romanice) 158-163, 165; vezi și **accent, consoană**
FONEM (definiție) 164
FONOLOGIC vezi **sistem**
FRAZEOLOGIE (termen) 198
GEN («solidaritatea ~ –număr» în...) 54-57, («exprimarea categoriei ~ului» în...) 23, 57-59
GENEALOGIE LINGVISTICĂ (sau / și tipologie lingvistică) 25-27
GRAMATICAL vezi **acord**
GRAMATICALIZAT 57
GRAMATICĂ (distincția coșeriană: «funcțiuni gramaticale "interne" și funcțiuni "externe"») 22, 68, 146, 177, 178, (gramatica și lexicul) 35, 36, 72; ~ **tradițională** 79; ~ **transformațională** 17, 64
GRUP DE LIMBI 13
IDENTITATE LINGVISTICĂ (vezi **asemănare**); ~ ~ **materială** (= lexicală, la nivel de semnificant) 32, 33, (~a ~ ~și tipologia lingvistică) 33-36, (și descrierea exhaustivă a grupului lingvistic) 34, (și comunicarea interlingvistică) 34, (și structura fonică = sonoră = materială a cuvîntului internațional, interromanic etc.) 37-39; ~ ~ **formală** (= structurală) 32, 33, 46, (~a ~ ~ și tipologia lingvistică) 46, (și lingvistica contrastivă) 46, (și activitatea de traducător, profesor de limbi străine) 46, (și greșelile în vorbirea unei limbi străine) 46; **identități lingvistice materiale** (= *n e t i p o l o g i c e*) **ale...**, privind: împrumuturile «culte din latină» (40-45); **identități lingvistice formale** (= *t i p o l o g i c e*) **ale...**, referitoare la: «opoziția *substantiv / adjectiv*» (48-54), «solidaritatea gen-număr» (54-57), «exprimarea categoriei genului» (57-59), «mijloace de exprimare a categoriei cazului» (59-60), «opoziția "inesiv" / "ilativ"» (60-62), «opoziția "ablativ" / "elativ"» (62-63), «infinitivi și paradigmele verbale» (64-65), «"flexiunea internă" a verbului» (66-71), «opoziția "tranzitiv" / "intranzitiv"» (71-73), «tranzitivitatea "procesuală" / "rezultativă"» (73-76); **identități lingvistice formale** (= *t i p o l o g i c e*, în accepțiunea coșeriană a "tipului lingvistic") **ale...**, referitoare la: «poziția determinanților față de determinanți» (48, 77-144, 147), «ordinea determinat–determinant» (77-85, 147), «poziția adjectivului față de substantiv» (79, 80, 86-95), «consecințele dublei poziții a adjectivului romanic» (96-103), «exprimarea formală a categoriei adjectivelor specificative» (96-98), «opoziții semantice marcate prin topică» (98-99), «opoziții gramaticale exprimate cu ajutorul topicii» (99-100), «raporturi de determinare între context și topica adjectivului» (100-101), «relevanța copulei (101-102), «particularități cibernetice» (102-103), «funcțiunile "simptomatice"» (103), «ordinea "determinat-

determinant" în cuvintele compuse» (104-125), «prefixe și determinanți postpuși» (126-133), «determinanți cu prepoziție» (133-142), «determinanții de natură verbală» (142-144); vezi și **cîmp semantic, consoană, dialect, diftong, flexiune, lexic, sistem, vocală**
ILATIV vezi **inesiv**
INESIV ("~" / "ilativ" în...) 60-62, 148
INFINITIV (conținut semantic) 64, («~ul și paradigmele verbale» în...) 63-65, («înlocuirea ~ului prin forme personale în graiurile românești și sud-italiene») 184-197
INOVAȚIE LINVISTICĂ PARALELĂ 25; vezi și **calc**
INTRANZITIV vezi **tranzitiv**
IZOMORFISM 53
ÎMPRUMUT LEXICAL 113, (~ul ~ și comunicarea interlingvistică) 30, («împrumuturi culte din latină» în...) 40-45
ÎNMUIAT vezi **consoană**
LEXIC (~ul și tipologia lingvistică) 35, 48, 232 și urm., 239 și urm., (~ul și gramatica) 35, 36, 72, 197, (~ și gramatică în...) 147, 148, (~ul și comunicarea) 35, 36; **~ internațional** 29, 34, 37; **~ interromanic** 34, 36, 37, 40, («elemente structurale romanice în ~ul românesc») 235-238, («o caracteristică structurală romanică a cuvîntului românesc») 239-245
LEXICOLOGIE STRUCTURALĂ 35, 48, 230 și urm., 239 și urm.
LIMBĂ (= instrument, tehnică) 28, («"funcțiunea simptomatică" a limbii») 43, 103, (distincția "limbă" / "vorbire" în fonetică) 37, (~ sau dialect) 20, (învățarea, predarea limbilor străine) 17, 30, 31; **"~ romanică"** 13-18; **limbi romanice literare / limbi germanice, slave literare** 34, 47, 145; vezi și **asemănare, identitate**
LINGVISTICĂ: lingvistica istorico-comparativă (și definiția genealogică, genetică a limbilor) 13; **lingvistica tradițională** (concepte, terminologie) 15, 16, 64, (și clasificarea verbelor în tranzitive / intranzitive) 71; **~ structurală** (concepte, terminologie, rigoare) 16, (și clasificarea verbelor...) 71, (și lexicul) 230 și urm., 239 și urm.; **lingvistica transformațională** (și tiopologia lingvistică) 17;**lingvistica constrastivă** 18, 46; **lingvistica diacronică** 170
METATAXĂ 32, 127
METODĂ (colaborarea între metode) 16, (cunoașterea prezentului pentru înțelegerea trecutului) 30, 190, 202, (metoda statistică) 105, 191; vezi și **comparație**
MORFONEM (definiție) 157, 175
MORFONEMATIC 157, 167; vezi și **accent, consoană, vocală**
MOROFNOLOGIC 158; vezi și **morfonematic**
MORFONOLOGIE (~ românească) 165; vezi și **morfonematic**
NEOLOGISM (termen) 40
NEUTRALIZARE 54, (~ în gramatică) 57, 58; vezi și **sincretism**
NOMINALISM 19
NOTAȚIE SIMBOLICĂ (justificarea utilizării) 52, nota 5
NUMĂR («solidaritatea gen– ~» în...) 54-57, (exprimarea categoriei de ~) 23
NUME (identități *romanice / germanice, slavice* din sistemul numelui) 48-63
NUMERAL: ~ cardinal («numeralele 17, 18, 19» în...) 122-125; **~ ordinal** (în...) 56
OMOFON 42

OPOZIȚIE: ~ **echipolentă** 62, 105, 106; ~ **izolată** 108, 110; ~ **omogenă** 105, 108, 110; ~ **privativă** 62, 97, 105, 106; ~ **proporțională** 62, 105, 106, 108, 110; vezi și **ablativ, adjectiv, analitic, consoană, inesiv, tranzitiv, tranzitivitate, vocală**
PALATALIZARE («~a consoanelor finale prin dispariția lui *i* următor» în română, graiuri retoromane, italienești) 166-176, 180-181
PALATALIZAT vezi **consoană**
PARADIGMATIC (~ul și cercetarea lingvistică) 17, (~ sau / și sintagmatic privind opoziția gramaticală *substantiv / adjectiv* în...) 49, ("~" / "sintagmatic" în gramatică) 22
PARAFON 42
PARALELE LINGVISTICE 25, 201
PARISILABISM («~ la singularul și pluralul numelui» în latină, limbile romanice, limbile slave) 173, 174
PREDICAT NOMINAL 93
PREFIX («prefixe și determinanți postpuși» în...) 126-133
PREPOZIȚIE («determinanți cu ~» în...) 133-142, (sensurile ~i) 202 și urm., (prepoziția și calcul) 202 și urm., («paralele slavo-române în sintaxa prepozițiilor» în opoziție cu limbile romanice) 198-229: **cu** (208-211): *cu sutele, cu atît mai mult, cu anii, a fi cunoscut cu cineva, cu sila, cu cît... cu atît, a se mîndri cu ceva, acoperit cu zăpadă, a se întoarce cu spatele spre cineva, cu puțin mai mult, a trage cu ochiul, a arunca cu piatra în cineva;* **de** (211-214): *a asculta de sfatul cuiva, a asculta de cineva, a se atinge de ceva (cineva), a se ține de cineva, erau trei de toate, zi de zi, de Întîi Mai;* **de pe** (214-215): *copie de pe un act (document, certificat* etc.); **din** (215-218): *din zi în zi, a face din negru alb, cămașă dintr-o pînză bună, s-au certat dintr-un fleac, din milă, din toate puterile, din țăran s-a făcut orășean, a trage din pușcă, din nou;* **după** (218-220): *a trimite după doctor, am venit după tine, a se duce după țigări, rudă după mamă, a purta doliu după cineva, nu mă duc după el;* **fără** (220): *fără de moarte;* **în** (221-222): *a trage în cineva, a arunca cu piatra în cineva, a veni în urma cuiva, a bate în ușă, într-un glas, cal în spume, a se juca în bumbi;* **la** (222): *am o rugăminte la dumneata, a dormi la perete;* **pe** (223-226): *pe alese, pe lume, a (se) lupta pe viață și pe moarte, pe dos, a copia pe curat, pe nume Ion, pe stomacul gol, pe (stilul) vechi, a se supăra pe cineva, a avea ciudă pe cineva, pe cît... pe atît, pe adresa, pe măsură ce, a pune pe note, primul pe țară, nici cămașă n-are pe el, pe romînește, pe veci;* **pe la** (227): *s-au răspîndit pe la casele lor;* **pe lîngă** (227): *pe lîngă aceasta;* **peste** (227): *peste drum, peste două zile;* **spre** (228): *spre mulțumirea mea, spre bine;* **sub** (228): *sub deal, sub seară, sub cerul liber.*
PRONUME: ~**le demonstrativ** (în...) 56; ~**le nedefinit** (în...) 56; ~**le personal** (pers. a III-a în...) 54-56; ~**le relativ-interogativ** (în...) 56
PSEUDODIFTONG 157
(A) PUTEA vezi **a vrea**
REDUNDANȚĂ MORFOLOGICĂ 48
REMORFOLOGIZARE (în limbile romanice literare) 178, (în graiurile romanice în exprimarea opozițiilor de număr, persoană și a superlativului absolut) 179-182, (în limbile germanice și slave literare) 180

ROMANIC (~ şi nu slav în limba română:) (în morfonologia diftongilor) 157-165; (în morfonologia consoanelor finale palatalizate) 165-176, 180-181, (în structura unor cîmpuri semantice) 235-238; vezi şi **identitate**
ROMANISTICĂ 29
SECTOR NOŢIONAL vezi **cîmp semantic**
SELECŢIE (raport de ~) 49, 56, 109, 136
SEMANTICĂ STRUCTURALĂ 48, 230-238, (semantica ~ şi "viziunea despre lume") 233-234; vezi şi **cîmp.**
SILABĂ (silaba accentuată în "flexiunea" verbului romanic) 66
SINCRETISM (termen) 54, (~ gramatical) 54, 57, 58, 60 şi urm., 63, 142; vezi şi **neutralizare.**
SINCRONIE vezi **diacronie**
SINTAGMATIC vezi **paradigmatic**
SINTAGMĂ (sintagma alcătuită din substantiv + adjectiv specificativ şi compunerea) 113-115
SINTETIC vezi **analitic**
SISTEM (~ul fonologic al limbii române şi «interpretarea fonologică a grupurilor de sunete ortografiate prin *consoană + ea, consoană + oa*») 163-165, («~ lingvistic latino-romanic») 172, (~ romanic) 173, 176
SLAV vezi **prepoziţie, romanic**
SOLIDARITATE vezi **gen**
SPECIFICARE («operaţie de "delimitare"») 96
SPECIFICATOR (termen) 88, («postpunerea "~ilor" în...) 87-90, 96-98, 113, («exprimarea formală a categoriei adjectivelor specificative») 96-98, (adjectivele apreciative în funcţie de ~i) 89, 113
STRUCTURĂ (cercetarea structurii limbii) 17; **structura de adîncime** (şi tipologia) 17
SUBMULŢIME 97, 98
SUBSTANTIV (conţinut semantic) 48, 80, (~ / *adjectiv calificativ* din punct de vedere gramatical în...) 48-50, (poziţia ~ului faţă de adjectiv în...) 79, 80, 86-98, («preponderenţa categoriei ~ului în limbile romanice») 84, 141, 145
SUBSTANTIV(IZ)ARE 113, (~a în...) 83, (~a unor propoziţii scurte în...) 117-120
SUFIXE NOMINALE (termen) 53, (~ ~ în limbile romanice / sufixe substantivale, adjectivale în limbile germanice, slave) 53-54; "~ ~" / "sufixoid" 148
SUNET (~ *concret* / ~*-tip)* 37, 38, 44
TEORIE (şi practică în cercetare) 28, 31
TERMINISM 19
TERMINOLOGIE (lingvistică) 16, 19, 198, (terminologia "intelectuală" în...) 40, 41, (terminologia tehnică în...) 115-117
TEXT 22
TIP LINGVISTIC 19-21, (~ul ~ în accepţiunea coşeriană) 21, 24, 25, 33, 77, 92, 147, 177; ~ ~ **romanic** (descris de E. Coşeriu) 23, 24, 59, 146, 177-179, (invocat de D. Copceag în explicarea unor identităţi romanice) 68, 72, 141, 179-183, (studiat şi descris de D. Copceag din perspectivă tipologică coşeriană) 77 şi urm., 85, 147; ~ ~ **sonor** 38, 39

TIPOLOGIE LINGVISTICĂ 17, 19-21, 32, 33, 46, (tipologia ~ în accepțiunea coșeriană a **tipului lingvistic**) 27, 33, 48, 77, (tipologia ~ și lingvistica transformațională) 17, (tipologia ~ și topica) 78, (tipologia ~ și clasificarea limbilor) 20, 26, (~ ~ sau / și genealogie lingvistică) 25-27, (tipologia ~ și teoria și practica traducerii, a învățării și predării limbilor străine) 17; ~ ~ **sui-generis** 45
TOPICĂ (topica și tipologia) 78, (topica și universaliile lingvistice) 78, (topica și ordinea ideilor) 79 și urm., (semnificația psihologică a topicii) 79 și urm., (topica *determinat + determinant / determinant + determinat* în...) 15, 77-144, (topica *determinat + determinant* = tip romanic) 77 și urm., 147; («opoziții semantice marcate prin ~» în...) 98-99, («opoziții gramaticale exprimate cu ajutorul topicii» în...) 99-100, («raporturi de determinare între context și topica adjectivului» în...) 100-101
TRADUCERE (teorie) 30, (proces) 127, (traducerea, aspect al comunicării interlingvistice) 30, (traducerea și cercetarea contrastivă a limbilor) 17, 46
TRANZITIV: "~" / "intranzitiv" (în...) 71-73, 148
TRANZITIVITATE (concept) 71, 72, (~a «este o funcțiune relațională») 72; ~ **"procesuală" / ~ "rezultativă"** (în...) 73-76
TRĂSĂTURĂ SEMANTICĂ 62
UNIVERSALII: (~le lingvistice și tipologia) 17, 20, (~le și topica) 78
VERB (identități romanice / germanice, slave din sistemul ~ului) 48, 63-76, (funcțiunea modurilor ~ale) 48, (structura timpurilor ~ale) 48, (~ ele cu sufixe în limbile romanice și funcția distinctivă a accentului) 70; vezi și **flexiune internă, infinitiv, tranzitiv, tranzitivitate, (a) vrea**
VIZIUNE (~a «substanțializată» a limbilor romanice / ~a «calitativă» a limbilor germanice și slave) 85, 141, 145
VOCALĂ (~ / *diftong, diftong* / ~, ~ / ~ în flexiunea internă romanică) 23, 68, 69, 158-163, (căderea vocalelor finale în limbile romanice), 69, 172
"(A) VREA" (verbele ~ și "a putea", «cei doi poli între care s-a desfășurat procesul de dispariție a infinitivului», în graiurile românești și sud-italiene) 185-197

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INDICE DE AUTORI

Akulenko 36, 37
Alighieri, Dante 29
Allodoli 137, 154
Alvar, Manuel 181,182
Angiolieri, Cecco 89
Aristotel 80, 81, 83, 150
Asan, Finuța 203
Asmus, V. F. 203, 204
Augerot, James E. 79
Bacinschi, Ilie 185-188
Bally, Charles 28, 48, 53, 71, 73, 74, 85, 87, 89, 98, 99, 104, 105, 109, 135, 142, 149, 150
Barbu, Ion 88, 143
Bazell, C. E. 20
Bergson, H. 19
Behagel, Otto 52, 105, 150
Bernstein, S. B. 50, 135, 150
Bertoni, Giulio 169, 173, 182
Blake, William 87
Blinkenberg, Andreas 16
Botev, Hristo 87
Bourciez, E. 91
Brecht, Bertold 85
Brekle, Herbert E. 20
Bröndal, Viggo 202
Brugmann, Karl 94, 150
Bruneau, Charles 137, 150
Brunot, Ferdinand 137, 150
Bryant, Margaret M. 95
Budagov, R. A. 192
Burney, Pierre 29
Bühler, K. 43, 150
Caesar 123
Capidan, Th. 183, 187
Caragiu, Matilda 189
Cerdà Massó, Ramón 45, 150
Cervantes 68, 188
Chircev, A. 153, 187
Chomsky, N. 17, 79
Cicero 123
Cisneros, Luis Jaime 192
Cohen, M. 152
Condrea, Sergiu 150
Constantinescu, Iancu 102, 150
Copceag, Dumitru 23, 43, 48, 69, 87, 148, 150, 152, 165, 181
Coseriu, E. 15, 17, 20-22, 24, 25, 27, 32, 33, 59, 68, 70, 72, 77, 84, 88, 90, 92, 96, 98, 102, 109, 141, 146, 147, 150, 177, 179, 183
Cressot, Marcel 83, 87, 88, 142, 150
Criado de Val, Manuel 48, 53, 58, 59, 87, 151
Darío, Ruben 89
Darmesteter, Arsène 111, 113-115, 118, 121, 151
Delacroix, Henri 14, 151
Densusianu, Ov. 174
Diez, Frédéric 130, 151
Dokulil, Miloš 108, 120, 139, 151
Dumas, Georges 79, 80, 83, 151
Dunăreanu, N. 196
Duțescu, Dan 203
Ernout, A. 123, 151, 194
Escudero, Gregorio 69
Evdošenko, A. P. 17, 19, 78, 148, 151
Fabra, Pompeu 111, 137, 151
Façon, N. 208
Fant, M. 39
Fedorov, A. V. 104, 107, 151
Felix, J. 47, 208, 226
Fischer, I. 72
Frontinus 123
Galdós, Pérez 189
Gallegos, Rómulo 120
García Morente, Manuel 80, 151
Gartner, Th. 168, 169, 176

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Gleason, H. A. 43, 151, 164
Goblot, Edmond 13, 81, 151
Gogol 120
Golopenția-Eretescu, Sanda 17
Gorskij, D. P. 122, 151, 204
Gorškov, A. I. 50, 52, 151
Gozzano, Guido 83
Grammont, Maurice 159
Grandgent, C. H. 52, 69, 70, 151
Graur, Al. 23, 35, 37, 41, 64, 69, 151, 167, 179, 203, 212, 239-243
Greenberg, Joseph 17, 25, 78, 151, 154
Gröber, Gustav 169
Gross, Maurice 71
Guillemin, M. 153
Gunnar, C. 39
Guțu (Romalo), Valeria 71, 194
Halle, Morris 39
Hamp, Eric P. 31, 152
Hartmann, Peter 92, 94, 152
Henry, Victor 206
Hjelmslev, Louis 25, 26, 35, 36, 54, 60, 64, 78, 148, 152, 230-232, 238
Hockett, Charles F. 15, 102, 152
Horacio 68
Hugo, V. 144
Hutira, M. 208
Iliescu, Maria 70
Iliescu, V. 47, 208
Iliš 91
Iordan, Iorgu 17, 20, 23, 28, 29, 31, 44, 51, 62, 64, 69, 87, 89, 98, 112, 114, 117, 122, 152, 172, 174, 179, 183, 190, 196
Isačenko, A. V. 46, 57, 94, 152
Isbășescu, M. 128
Ivanov 241
Jakobson, Roman 17, 19, 25, 27, 28, 29, 31, 35, 39, 78, 127, 152
Jartseva, V. N. 25, 31, 152
Jenkins, James 17, 78, 152
Jespersen, O. 28, 71-73, 80, 152
Kalužin, L. A. 113, 234, 237
Kiesewetter, L. 42
Koppelman, H. 171
Kovačec, A. 208
Křepinský, Max. 207, 212, 219, 220, 222, 226, 227
Kuryłowicz, J. 68
Kuznetsova, N. N. 151
Kühner, Raphael 91, 121, 124, 152
Lagane, René 16
Lermontov 87
Levițchi, Leon 203
Lindsay, W. M. 120, 152
Lipka, Leonhard 20
Lombard, Alf 70
Malmberg, B. 37
Manoliu (Manea), Maria 17, 44, 51, 62, 84, 112, 117, 122, 152
Marchand, Hans 20
Marchetti, Giuseppe 169
Marcus, S. 62, 90, 97, 105, 106, 108, 123, 152
Mare, V. 153, 187
Marouzeau, J. 60, 79, 83, 87, 88, 90, 91, 97, 128, 153
Martinet, André 20, 153, 171
Maslova-Lašanskaja, N. 140, 153
Matveeva-Isaeva, L. V. 50, 52, 153
Meillet, A. 26, 87, 91, 94, 108, 135, 139, 147, 152, 153
Mendes Da Luz, María Albertina 154
Mendizábel, Pedro Prado 117
Menéndez Pidal, Ramón 67, 125, 153
Meyer-Lübke, W. 43, 91, 105, 111, 112, 114-118, 120, 121, 123, 143, 153, 168, 170, 181, 185, 187, 188, 190, 192, 194
Mirčev, K. 143, 153
Mirska, H. 47, 208
Morozova, E. N. 151
Mossé, Fernand 91, 94
Munteanu, V. 47
Naert, Pierre 202
Nicolau, Edmond 150
Niculescu, Alexandru 14, 153
Niculescu, Florica 117
Nilsson-Ehle, H. 195
Olsen, Michel 152
Olteanu, P. 47, 208
Osgood, Charles 17, 78, 152

Pastrnkovi, Františku 207
Paul, Hermann 52, 105, 108, 114, 115, 117, 120, 139, 153
Petrovici, E. 163-168, 171, 175, 180
Plauto 68
Popa, V. I. 228
Pototskaja, V. V. 129
Pottier, B. 202
Preobrajenski 241
Prudencio 68
Pușcariu, S. 23, 157, 158, 164, 165, 167, 175, 203
Rankin, Janet 95
Revzin, I. I. 30, 31, 153
Roceric Alexandrescu, Alexandra 47
Rohlfs, Gerhard 169, 171, 173, 184-188, 190, 193-196
Rosetti, Al, 13, 17, 37, 79, 105, 123, 148, 153, 167, 208
Roșca, Al. 80, 153, 186
Roșca, M. 153, 186
Rozentsveig 30, 31, 47, 153
Rusu, Valeriu 179
Sadoveanu, M. 189
Sandfeld, Kr. 185, 186
Sapir, Ed. 26, 40, 153
Saussure, F. de 24, 38, 43, 148, 154, 239, 240
Schleicher, A. 15
Schmalz, J. H. 117, 121, 154
Schuchardt, H. 20, 31, 199
Schulte-Herbrüggen, Heinz 113, 233, 234
Schveiger, Paul 79
Sechehaye, Albert 28, 79, 80, 83-85, 117, 154
Seidel, Eugen 200, 208, 212, 216, 218, 220, 221
Serrano, Manuel 192
Serrano Pérez, R. 208
Skalička, V. 19, 46, 154
Skorohod'ko, E. F. 113, 234, 237
Skvortsova, S. V. 128
Slama-Cazacu, Tatiana 30
Smith, Adam 20
Spasova, L. 47, 208
Steblin-Kamenskij, M. M. 91, 154
Stolz, F. 117, 121, 154
Szinnyei, Josef 188
Șanskaia 241
Șanski 241
Șaumian, S. K. 17
Șirokova, A. G. 52, 55, 135, 143, 154
Șuteu, Valeriu 167
Tavaneț, P. V. 204
Tănase, Eugen 87, 88, 97, 151, 154
Teodorov-Balan, A. 135, 139, 154
Tesnière, Lucien 32, 72, 77, 87, 90, 91, 109, 139, 141, 146, 154
Theban, Maria și Laurențiu 17, 75, 154
Thomas, François 194
Titus Livius 123
Togeby, K. 88, 89
Tomici, M. 47
Trabalza 137, 154
Trier, J. 232
Trubetzkoy, N. S. 62, 97, 154, 157, 164
Truszkowski, W. 208
Tsyganova, I. A. 151
Ullmann, Stephen 48, 148, 154, 230, 232, 239, 240
Uman, I. M. 47, 153
Uspenskij 78
Vaillant, André 91, 94, 135, 153, 154
Vasiliu, Laura 202, 203
Vasmer, Max 241-243
Vásquez Cuesta, Pilar 137, 154
Vinogradov, V. V. 67, 108, 137, 154
Vrabie, E. 87, 181, 182
Vulpe, Magdalena 179
Weinreich, Uriel 36, 42, 154, 218
Weinrich, Harald 64, 68, 128, 154
Willman-Grabowska, H. 87, 108, 139, 153
Wolski, W. 47
Wright, S. 47
Zaragüeta Bengoechea, Juan 151

BCU / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Tipărit la
IMPRIMERIA «ATLAS-CLUSIUM» («ARCADE»)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

"[...] orice cercetare științifică, consacrată unui singur fapt sau unui număr restrîns de fapte, nu poate fi încununată de succes decît atunci cînd cercetătorul are o viziune clară a întregii probleme în care se încadrează faptele respective. Datele problemei trebuie prezentate într-o formă cît mai precisă, noțiunile cu care se lucrează trebuie definite exact, iar termenii folosiți pentru denumirea acestor noțiuni trebuie aleși cu cît mai mare grijă, pentru a se înlătura orice posibilitate de interpretare echivocă. Fără definiții precise și fără o terminologie consecventă, putem ajunge ușor la controverse aparente, determinate nu de faptele înseși, ci de modurile felurite în care le denumim."

(D. Copceag)

Volum tipărit cu sprijin de la Ministerul Culturii

CLVSIVM

ISBN: 973 – 555 – 182 – 9